

SCI-CONF.COM.UA

**MODERN SCIENTIFIC RESEARCH:
ACHIEVEMENTS, INNOVATIONS
AND DEVELOPMENT PROSPECTS**

**PROCEEDINGS OF III INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
AUGUST 29-31, 2021**

**BERLIN
2021**

MODERN SCIENTIFIC RESEARCH: ACHIEVEMENTS, INNOVATIONS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Proceedings of III International Scientific and Practical Conference

Berlin, Germany

29-31 August 2021

Berlin, Germany

2021

UDC 001.1

The 3rd International scientific and practical conference “Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects” (August 29-31, 2021) MDPC Publishing, Berlin, Germany. 2021. 403 p.

ISBN 978-3-954753-03-1

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. MDPC Publishing. Berlin, Germany. 2021. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-modern-scientific-research-achievements-innovations-and-development-prospects-29-31-avgusta-2021-goda-berlin-germaniya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: berlin@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2021 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2021 MDPC Publishing ®

©2021 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. **Коробова О. М., Вінюков О. О., Бондарева О. Б.** 11
ДІЯ СИСТЕМ ЖИВЛЕННЯ І ЗАХИСТУ РОСЛИН ПШЕНИЦІ
ОЗИМОЇ НА РІЗНИХ АГРОФОНАХ В ЗОНІ ПІВНІЧНОГО СТЕПУ
УКРАЇНИ.
2. **Кормош С. М., Наливайко Т. І., Повлін І. Е., Митенко І. М.** 14
ГЕНЕТИЧНЕ РОЗМАЇТТЯ РОДУ AGASTACHE L. У
КОЛЕКЦІЙНОМУ РОЗСАДНИКУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ
ДЕРЖАВНОЇ С/Г ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ.

MEDICAL SCIENCES

3. **Gaibullaeva N. N.** 21
COMPARATIVE STUDY OF TONOMETRIC DATA, OBTAINED
USING PULSAIR INTELLIPUFF KEELER PNEUMOTONOMETER
AND MAKLAKOV APPLANATION TONOMETER IN PATIENTS
WITH PRIMARY OPEN ANGLE GLAUCOMA.
4. **Лукашевич І. В., Черновська Н. В.** 23
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ
ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІД ЧАС НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ СТОМАТОЛОГІЧНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ.
5. **Малик Ю. Ю., Семенюк Т. О., Пентелейчук Н. П.** 29
ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ ГІСТОЛОГІЇ, ЦИТОЛОГІЇ ТА
ЕМБРІОЛОГІЇ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ САМОСТІЙНОЇ
ПОЗААУДИТОРНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ
ПАНДЕМІЇ.
6. **Потапчук А. М., Цуперяк С. С.** 35
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ШВИДКОСТІ ПРОЦЕСІВ
РЕГЕНЕРАЦІЇ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ПРОТОКОЛІВ
ЗАСТОСУВАННЯ ТРОМБОЦИТАРНИХ КОНЦЕНТРАТІВ ПРИ
ЗАВЕРШЕННІ ОПЕРАЦІЙНОГО ВТРУЧАННЯ.
7. **Савка С. Д.** 38
СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПАЦІЄНТІВ
З ПАРАНОЇДНОЮ ФОРМОЮ ШИЗОФРЕНІЇ І КОМОРБІДНИМИ
ЗАХВОРЮВАННЯМИ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ.
8. **Федорова О. А., Зарицький Г. А., Волобуєв О. Є.** 41
СУДОВО-МЕДИЧНИЙ АНАЛІЗ СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ
УКРАЇНИ ЗА 2015-2020 РОКИ.

CHEMICAL SCIENCES

9. **Holovata N. V., Kotova N. V.** 47
MODELLING OF THE THERMODYNAMIC PROPERTIES OF
TERNARY Al-Co-Sn MELTS.

TECHNICAL SCIENCES

10. *Chunli Deng, Yanghe Luo, Melnyk O.* 53
EFFECT OF HEAT-MOISTURE TREATMENT REACTION
CONDITIONS ON PARTICLE SIZE DETERMINATION OF
POTATO STARCH.
11. *Maksymova E.* 59
JUSTIFICATION OF OBTAINING ADDITIONAL SOURCES OF
HYDROCARBONS BY DEVELOPING GAS HYDRATE DEPOSITS
AND GAS HYDRATE TECHNOLOGIES.
12. *Mykhalchuk V. V.* 65
BRAIN-MEDIATED MODE FOR EFFICIENT NETWORK WITH
WIRELESS FNMRI-BASED GADGET “SMARTHAT”.
13. *Mukhina K. E.* 72
ON MODELING GEOLOGICAL OBJECTS USING PASSIVE
MAGNETIC RESONANCE SUBSURFACE LOCATION
TECHNOLOGY.
14. *Voitenko O., Korzhyk V., Demianov O., Shcheretskyi V.,
Illiashenko Ye., Ganushchak O., Strohonov D., Voitenko O., Gos I.* 77
PLASMATRON DEVELOPMENT FOR PLASMA-ARC SPRAYING
OF A FUSIBLE WIRE-ANODE.
15. *Бондаренко Н. В.* 80
У СВІТІ 3D ГРАФІКИ.
16. *Дума Л. В., Дейнека Б.* 82
ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ АСОРТИМЕНТОМ І
ЗАПАСАМИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.
17. *Ессам Елнаггар, Кричковська Л. В., Дубоносів В. Л.* 87
ТЕХНОЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ ОТРИМАННЯ НАНО СОРБЕНТІВ
НА ОСНОВІ ВУГЛЕЦЕВИХ МАТЕРІАЛІВ.
18. *Жолдасбай Е. Е., Даруеш Г. С., Курмансеитов М. Б., Арғын А. А.,
Досмухамедов Н. К.* 94
К КОМПЛЕКСНОЙ ТЕХНОЛОГИИ ПЕРЕРАБОТКИ ЗОЛЫ:
ТЕРМОДИНАМИКА ХЛОРИРУЮЩЕГО ОБЖИГА.
19. *Лисак П.* 102
ЗАСТОСУВАННЯ ВІДХОДІВ ДРІЖДЖОВОГО ВИРОБНИЦТВА В
ЯКОСТІ ДОМШКИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ВРОЖАЙНОСТІ.
20. *Фомін О. В., Кара С. В., Прокопенко П. М.* 106
ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ
ВАНТАЖНИХ ВАГОНІВ З МОЖЛИВІСТЮ ЗАМІНИ КУЗОВІВ.
21. *Човнюк Ю. В.* 112
ОБГРУНТУВАННЯ ОПТИМАЛЬНИХ РЕЖИМІВ ПУСКУ
ПІДНІМАЛЬНО-ТРАНСПОРТУЮЧИХ МАШИН І МЕХАНІЗМІВ,
ФУНКЦІОНУЮЧИХ У ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ
ЦЕНТРАХ. І.

PEDAGOGICAL SCIENCES

22. **Bohachyk N. A., Andrushchak M. O.** 123
MNEMONIC SYMPTOMS - A NECESSARY COMPONENT FOR SUCCESSFUL ASSIGNMENT OF MATERIAL IN STUDENTS - MEDICIANS DURING A DISTANCE FORM OF CLASSES.
23. **Boriak O.** 129
INTELLECTUAL DISABILITIES IN PRESCHOOLERS: MENTAL HEALTH DETERMINANTS.
24. **Chugai O.** 135
TECHNICAL UNIVERSITY STUDENTS' FEEDBACK ON WORK AND STUDY ONLINE.
25. **Hubina O.** 141
USE OF INNOVATIVE METHODS OF OPEN TEACHER TRAINING IN THE SYSTEM OF PEDAGOGICAL EDUCATION.
26. **Navchuk H., Shutak L., Navchuk I.** 146
PUBLISHING ACTIVITY OF THE DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES AND UKRAINIAN STUDIES IN THE ASPECT OF REALIZATION OF PEDAGOGICAL TASKS AND AIMS OF LANGUAGE TRAINING OF FUTURE MEDICAL PROFESSIONALS.
27. **Shutak L., Navchuk H., Navchuk I.** 154
UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE IN THE MEDICAL INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION: PROBLEMS DURING STUDY AND WAYS TO SOLVE THEM.
28. **Sokolenko M. O., Sokolenko L. S., Sokolenko A. A., Andrushchak M. O.** 162
PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EFFICIENCY OF FORMATION OF THE VALUE RELATION TO A HEALTHY WAY OF LIFE AT THE FUTURE TEACHER.
29. **Брода М. В., Серкевич І. Р.** 168
ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК НАПРЯМ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.
30. **Галыш И. В.** 175
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ПРОВЕДЕНИЯ ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЙ С ГИСТОЛОГИИ, ЦИТОЛОГИИ И ЭМБРИОЛОГИИ У СТУДЕНТОВ ЛЕЧЕБНОГО ФАКУЛЬТЕТА.
31. **Карвацька Н. С.** 179
ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.
32. **Карвацька Н. С., Савка С. Д.** 186
МОТИВАЦІЙНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТИ.

33. **Кравець В. П., Кравець С. В.** 194
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФАМІЛІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ШКОЛЯРІВ.
34. **Кулик Є. В., Кондор М. Ю., Журавель А. О.** 201
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЗНАЧИМИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В ГАЛУЗІ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.
35. **Пакулин С. Л., Перебейнос В. Б., Калмыкова Ю. С., Феклистова И. С., Пакулина А. С.** 207
ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ ДЗЮДОИСТОК.
36. **Попелишин Ю. П.** 215
АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ КАНАДИ.
37. **Ровинский А. А.** 222
ОРГАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ВО ВРЕМЯ ИЗУЧЕНИЯ НДЛЕЖАЩИХ ПРАКТИК В ФАРМАЦИИ.
38. **Рудченко В. А.** 225
НОВІ ПРОФЕСІЙНІ РОЛІ І ЗАВДАННЯ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ХІМІЇ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.
39. **Сподіна В. О.** 230
ЦЕ НАВІТЬ НЕ ЗОВСІМ ГРА – ЦЕ ФІЛОСОФІЯ.
40. **Стрілець-Бабенко О. В.** 234
ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ОЦІНЮВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.
41. **Хрущ О. В.** 241
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

42. **Bulgak E. D.** 247
PECULIARITIES OF WORK OF THE PSYCHOLOGIST IN PALLIATIVE CARE INSTITUTIONS.
43. **Александров Ю. В.** 251
ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.
44. **Карвацька Н. С., Савка С. Д., Іскрун Ю. Г.** 256
ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ ПРИ РОЗЛАДАХ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ.
45. **Кравчук С. Л.** 264
ЕМПАТІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ СХИЛЬНІСТЬ ДО ПРОЩЕННЯ.

46. *Пріснякова Л. М., Рачкован С.* 267
ВПЛИВ САМООЦІНКИ НА РІВЕНЬ КОНФЛІКТНОСТІ ТА
ЯКІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ.

JOURNALISM

47. *Томчаковский А. Г., Томчаковская Ю. О., Гришко В. В.* 271
ВОСПРИЯТИЕ АНГЛИЙСКИХ ПОЛИКОДОВЫХ РЕКЛАМНЫХ
ТЕКСТОВ.

ART

48. *Мальцева О. В.* 275
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТОМ-
ВОКАЛІСТОМ.

CULTUROLOGY

49. *Сидоренко Л. В.* 281
КУЛЬТУРОЛОГІЧНА РОБОТА ЯК СКЛАДОВА
ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗС УКРАЇНИ.

LITERATURE

50. *Леонтьева А. Ю.* 286
КАЛЕНДАРНАЯ СИМВОЛИКА В СТИХОТВОРЕНИИ И. А.
БРОДСКОГО «АВГУСТОВСКИЕ ЛЮБОВНИКИ».
51. *Чонка Т. С.* 294
ФАНТАСТИКА І РЕАЛЬНІСТЬ У РОМАНІ МАКСА КІДРУКА
«ДОКИ СВІТЛО НЕ ЗГАСНЕ НАЗАВЖДИ».

PHILOLOGICAL SCIENCES

52. *Круть О. В.* 301
МОВНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ АГРЕСІЇ: МЕТОДОЛОГІЯ
ДОСЛІДЖЕННЯ.
53. *Троян А. О., Молчанова А. Ю., Хохлова О. В.* 306
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ДИСКУСІЇ В НАВЧАЛЬНО -
ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

54. *Осетрова О. О.* 312
ХРИСТИЯНСЬКЕ УЧЕННЯ ПРО БЛАЖЕНСТВО: ФІЛОСОФСЬКЕ
ПІДґРУНТЯ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.

ECONOMIC SCIENCES

55. *Kalinichenko O.* 319
INNOVATIVE INFRASTRUCTURE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE ERA OF DIGITALIZATION.
56. *Manucharyan Meri Gagiki* 325
PERSPECTIVES FOR THE DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURES IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN ARMENIA.
57. *Капліна А. С., Пелух Р. О.* 330
СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.
58. *Маковецька Н. В., Бортников Є. Г., Люта Д. А.* 334
ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ.
59. *Нікітчина Т. І., Манолі Т. А., Лебеденко Т. Є.* 340
ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ОБСЛУГОВУВАННЯ СПОЖИВАЧІВ ГОТЕЛЬНИХ І РЕСТОРАННИХ ПОСЛУГ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ МОНОПРОДУКТУ З ДОТРИМАННЯМ СТАНДАРТИВ ЯКОСТІ І НОРМ БЕЗПЕКИ.
60. *Скороходова Л. І., Пономаренко Н. П., Столбцова А.* 344
СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ДЛЯ БІЗНЕСУ – ЯКУ ПЛАТФОРМУ ОБРАТИ?
61. *Стецевич А. І.* 352
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ.

LEGAL SCIENCES

62. *Corsei A.* 358
DEFENDING PROFESSIONAL HONOR, DIGNITY AND REPUTATION THROUGH CRIMINAL COURTS.
63. *Матвійчук В. К.* 363
КОМПАРАТИВІСТСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 250 КК УКРАЇНИ, З АНАЛОГІЧНИМИ ЗЛОЧИНАМИ ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ.
64. *Матвійчук О. В.* 371
ВІДМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 250 КК УКРАЇНИ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.
65. *Московець В. І.* 379
ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ, ЩО ПОРОДЖУЮТЬ КРИМІНАЛЬНО КАРАНІ ДІЯННЯ ЖІНОК - ЗЛОЧИННИЦЬ.

66.	<i>Мухитдинова Ф. А.</i> ГУМАНИЗМ КАК ОСЬ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ АБУ НАСРА АЛ-ФАРАБИ.	384
67.	<i>Харь І. О.</i> СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ.	394
68.	<i>Якимчук М. Ю.</i> ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАВНИКА.	400

AGRICULTURAL SCIENCES

ДІЯ СИСТЕМ ЖИВЛЕННЯ І ЗАХИСТУ РОСЛИН ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ НА РІЗНИХ АГРОФОНАХ В ЗОНІ ПІВНІЧНОГО СТЕПУ УКРАЇНИ

Коробова Оксана Миколаївна,

к. с.-г. н., завідувач відділу
селекції та насінництва зернових і кормових культур

Вінюков Олександр Олександрович,

д. с.-г. н., с. д., директор

Бондарева Ольга Браунівна

к. т. н., с. н. с., учений секретар

Донецька державна сільськогосподарська

дослідна станція НААН

м. Покровськ, Україна

Поява деградованих агроценозів впливає на зниження врожайності культур через збіднення родючості ґрунту та потребує застосування прийомів, спрямованих на збільшення чисельності та активності агрономічно-цінних мікроорганізмів у кореневій зоні рослин. Одним із таких заходів є застосування у технологіях вирощування культурних рослин мікробних препаратів комплексної дії (КМП).

Метою досліджень було встановити зміни чисельності основних еколого-трофічних угруповань мікроорганізмів у ризосфері та продуктивність рослин пшениці озимої сорту Краплина за дії різних систем оптимізації живлення і захисту рослин на різних агрофонах. Основні методи досліджень: польовий, лабораторний, вимірювальний, розрахунково-порівняльний, аналізу.

Дослідження проводили в умовах польового досліді на трьох фонах: передпосівне внесення N30P30K30 (Фон 1, мінеральний), передпосівне внесення гранульованого біогумусу 250 кг/га (Фон 2, органічний), передпосівне внесення гранульованого біогумусу 250 кг/га + N15P15K15 (Фон 3, орґано-

мінеральний) за варіантами:

- біологічний захист рослин (інокуляція насіння КМП: діазофіт + фосфоентерін + біополіцид у співвідношенні 1:1:1 із розрахунку 100 см³ на 1 гектарну норму насіння, обприскування посівів у фазі кушіння баковою сумішшю препаратів біополіцид, аурілл та мікробіологічний комплекс із розрахунку 1000 см³ мікробних препаратів на 1га;

- протруювання насіння препаратом максим, обприскування посівів у фазі кушіння фунгіцидом фалькон та інсектицидом коннект;

- поживна система 1 (обробка насіння препаратом rost-forte у суміші з комплексом амінокислот, обприскування рослин у фазах кушіння та колосіння сумішшю препаратів rost-концентрат 15.7.7 + комплекс амінокислот + хелатин + мікробіологічний комплекс);

- поживна система 2 (обробка насіння препаратом айдар, обприскування рослин у фазах кушіння та колосіння сумішшю препарату айдар з мікробіологічним комплексом).

Контроль - варіант без обробки.

Ґрунт - чорнозем звичайний малогумусний важкосуглинковий. Вміст гумусу 4,6–4,9%, рН - слаболужний, близький до нейтрального, вміст загальних форм азоту - 0,22%, фосфору - 0,14%. Ґрунт відбирали в фазі цвітіння рослин.

Мікробіологічний аналіз ризосфери пшениці озимої показав тенденцію збільшення чисельності мікроорганізмів, що трансформують переважно органічні сполуки азоту, відмічено при обробці пшениці поживною системою 2, що майже втричі перевищувала їх кількість у варіанті з хімічним захистом рослин та на 66% з контрольним варіантом з фону 2. При застосуванні біологічного захисту рослин по фоні 1 чисельність амоніфікаторів у ризосфері пшениці зростала на 28% на відміну від хімічних препаратів та майже вдвічі у порівнянні з контролем. Чисельність мікроміцетів на фоні 1 знижувалась при інокуляції насіння біологічним заходом захисту рослин на 37,8% та 39,8% у порівнянні з хімічними препаратами та контролем відповідно. На фоні 2 найбільше зниження чисельності мікроміцетів (на 48% порівняно з контролем)

було відмічено у варіанті з обробкою насіння поживною системою 1. На фоні 3 у варіанті з інокуляцією насіння біологічними препаратами кількість мікроміцетів знижувалась на 50 та 38% у порівнянні з контролем та хімічними препаратами відповідно. Комплекс мікробних препаратів (КМП) позитивно впливав на розвиток бактерій роду *Azotobacter* по усіх трьох фонах. Найбільшу кількість грудочок ґрунту, оброслих бактеріальною культурою, відмічено на фоні 3, і у варіанті з КМП їх чисельність сягала 77% проти 56% у варіанті з хімічними засобами захисту рослин.

Дослідженнями продемонстрували позитивний вплив варіантів, які вивчались, на показники рівня урожайності на всіх фонах живлення. Так, на мінеральному фоні живлення найвища врожайність була отримана при використанні першої поживної системи. Прибавка порівняно з контролем (урожайність – 4,9 т/га) становила 0,46 т/га. Органо-мінеральний фон живлення у поєднанні з першою поживною системою сприяли отриманню прибавки врожаю 0,90 т/га порівняно з контролем (урожайність – 4,1 т/га). На органічному фоні живлення були отримані найвищі показники рівня врожаю. Найбільшу прибавку 0,92 т/га порівняно з контролем (урожайність – 5,3 т/га) одержано при використанні другої поживної системи.

Таким чином, застосування різних систем оптимізації живлення і захисту рослин пшениці озимої на мінеральному, органічному та органо-мінеральному агрофонах забезпечило збільшення у ризосфері азотфіксаторів, зокрема азотобактеру, та мікроорганізмів, які беруть участь у трансформації органічних сполук азоту, поліпшують фосфорне живлення рослин, посилюють ферментативні процеси та пригнічують розвиток патогенної мікрофлори.

Застосування нових поживних систем у поєднанні з органічним та органо-мінеральним фоном живлення сприяє росту та розвитку рослин під час вегетації, що, своєю чергою, забезпечує формування кращих показників структури врожаю, і як наслідок, врожайності пшениці озимої в умовах східної частини Північного Степу.

УДК: 633.8:631:52

**ГЕНЕТИЧНЕ РОЗМАЇТТЯ РОДУ AGASTACHE L. У КОЛЕКЦІЙНОМУ
РОЗСАДНИКУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ
ДЕРЖАВНОЇ С/Г ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ**

Кормош Світлана Михайлівна,

д.с.-г.н., старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії

Наливайко Тетяна Іванівна,

старший науковий співробітник лабораторії
Закарпатська державна

сільськогосподарська дослідна станція
с. Велика Бакта, Україна

Повлін Ірина Емерихівна

к. с.-г. н., доцент кафедри біології і хімії,
завідувач аграрним відділом

Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II
м. Берегово, Україна

Митенко Інна Миколаївна

к. с.-г. н.,
науковий співробітник лабораторії генетики,
генетичних ресурсів і біотехнології
Інститут овочівництва і баштанництва
м. Мерефа, Україна

Анотація. У тезах наведено обґрунтування розширення асортименту нетрадиційних для умов України ароматичних рослин, в.т.ч. і лофанту ганусового.

Надана характеристика вихідного матеріалу лофанту ганусового власної та вітчизняної селекції, що знаходиться у колекції дослідної станції та нових зразків-інтродуцентів.

Ключові слова: лофант ганусовий, зразки, інтродукція, характеристика, інтродуценти, розширення сортименту.

Вступ (Introductions). В умовах формування ринкової економіки і активних процесів інтеграції України у світову співдружність найбільш актуальними на сучасному етапі є питання конкурентоспроможності продукції. Створення нових сортів і гібридів лофанту ганусового, які дозволять поєднати в одному генотипі комплекс цінних господарських ознак (ранньостиглість, холодостійкість, декоративність, високу урожайність, продуктивність, підвищений вміст комплексу цінних речовин та ін.) підвищить економічну ефективність вирощування цієї культури і забезпечить потребу населення у продукції ароматичних культур держави та регіону [1, с. 95-97].

Agastache L. – рід рослин, які вирощують у всьому світі, що зумовлено широким спектром господарського значення. Лофант ганусовий (*Lophanthus anisatus* Benth., синоніми: *Lophanthus anisatus* Adans., *Agastache foeniculum* O. Ktze.) належить до родини Губоцвіті (*Lamiaceae* Lindl.). Батьківщиною цієї рослини є Північна та Центральна Америка. У дикому стані лофант ганусовий росте у Середній Азії, на Далекому Сході, на заході США і Канади. На малих площах вирощують лофант у Молдові та Україні (на Кримському півострові, ботанічні сади). Завдяки корисним властивостям його використовують у кулінарії, медицині, косметології та у ландшафтному дизайні, як декоративну культуру.

В Україні лофант ганусовий є нетрадиційною культурою і вирощують його, переважно, у дрібних приватних господарствах. Врожайність невисока, надходження сировини до споживачів не врегульоване і має сезонний характер.

Конкурентоспроможні сорти із високим адаптивним потенціалом до змінних кліматичних факторів, стійкість до основних шкідливих організмів та генетичної однорідності за комплексом цінних господарських ознак сприяло б швидкому впровадженню цінних ароматичних культур, в тому числі і лофанту, у виробництво, і є пріоритетним напрямом селекції ароматичних видів лікарських рослин. Прогрес у селекції лофанту, як і будь-якої сільськогосподарської культури, визначається наявністю генетично різноманітного вихідного матеріалу, знанням успадкованої мінливості

селекційно важливих ознак та удосконаленістю методів досліджень і селекційних методик [2, с. 114; 3, с. 42].

Можливість селекції рослин малопоширених видів, у т.ч. і лофанту, різко обмежена через звуження генетичної основи при використанні недостатньої колекції цінних вихідних форм. Сучасний і майбутній прогрес селекції лофанту визначається від наявності і залученням різноманітних вихідних форм і зразків, цінних за багатьма господарськими корисними ознаками.

Мета роботи (Aim). Актуальність досліджень різноманіття ароматичних видів зумовлена необхідністю оптимізації селекційно-насінницького процесу у створенні стресостійких сортів. Одним із важливих завдань вирішення цієї проблеми є формування колекції різноманіття видів власного та світового надбання, що і являється метою досліджень.

Унікальність колекції полягає у тому, що це є можливість збереження цінних зразків та джерело розширення асортименту видів, що використовуються у аграрному виробництві та ландшафтній архітектурі [4, с. 9-10].

Матеріали і методи (Materials and methods). Матеріалом дослідження є власний селекційний матеріал та інтродуценти вітчизняної і закордонної селекції. Новий матеріал вивчався в інтродукційному розсаднику першого року вивчення на ділянках різної площі (залежно від наявності посадкового матеріалу) і дослідження проводилися із застосуванням сучасних методичних підходів, які використовуються у міжнародній практиці та відповідають класифікатору РЕВ (вимогам ISO) згідно з науковими виданнями [5, с. 360-366].

Результати та обговорення (Results and discussion). Будь-якому виду притаманний неповторний генофонд. Унікальність колекції полягає у тому, що це є можливість збереження цінних зразків, що використовуються у селекційному процесі та цінне джерело розширення асортименту видів і створення нових високопродуктивних генотипів, які поєднують стійкість до біотичних та абіотичних факторів навколишнього середовища з іншими

господарсько-цінними ознаками. Тому, на базі Закарпатської державної сільськогосподарської дослідної станції, протягом багатьох років, займаються інтродукцією нетрадиційних для України ароматичних, ефіроолійних і лікарських рослин, в тому числі і лофантом ганусовим.

На жаль, сортовий склад лофанту ганусового в Україні дуже обмежений.

У колекційному розсаднику лофанту ганусового було вивчено 7 зразків вітчизняного походження та чотири нові, характеристика яких подається нижче.

Рослини сорту Початок мають овальну форму, висотою 75,4 см. Формують до 8 шт стебел. Листки супротивні, черешкові, серцево-еліптичні, рідко зубчасті. Довжина листкової пластинки – 8,3-9,1 см, ширина – 4,5-6,0 см, має зверху зелене забарвлення, нижня частина світло-зелена трохи опушена. Суцвіття – китиця синьо-фіолетового кольору довжиною – 9,2 см (центральна), бокові китиці довжиною – 2-8 см. На стеблі формується до 10-14 суцвіть 1-го і 2-го порядку. Насіння – гладенький горішок темно-коричневого кольору. Маса 1000 насінин – 0,7-1,2 г. Урожайність зеленої маси – 12,5 т/га, насіння – 280-400 кг/га. У структурі урожаю листки із суцвіттям становлять 55,5 %. Вагова частка ефірної олії становить 1,03% на а.с.м (абсолютно суха маса). Сировина має високий вміст біологічно активних речовин.

Зразок **ЛАМ-1** – місцева популяція. Вегетаційний період триває 140 діб.

Габітус рослини прямокутної форми, висотою 84,5 см, діаметр рослини – 79,3 см. Формує до 8 шт. стебел. Листки серцево-еліптичні, довжиною – 7,0-8,4 см, шириною – 4,0-5,8 см. Суцвіття – китиця фіолетового кольору довжиною – 8,3 см (центральна), бокові – довжиною 2-5,3 см. На стеблі формуються до 16 суцвіть 1-го і 2-го порядку. Маса 1000 насінин становить 0,9 г. Урожайність зеленої маси – 12,8 т/га, насіння – 238 кг/га. Вихід товарної сировини – 58,3 %, ефірної олії – 1,21 % на а.с.м.

Зразок **ЛАМ-2** – місцева популяція. Вегетаційний період триває 140 діб. Рослина трапецієвидної форми, висотою 66,1 см, діаметром – 80,5 см. Формує до 8 стебел. Листки серцевидні овальні, довжиною – 7,3-8,5 см, шириною – 4,6-

5,8 см. Суцвіття – китиця фіолетового кольору довжиною – 8,4 см, бокові – довжиною 2,0-3,5 см. На стеблі утворюється 15 бокових суцвіть. Маса 1000 насінин становить 1,1 г. Урожайність зеленої маси – 11,2 т/га, насіння – 200 кг/га. Вихід товарної сировини – 56,7 %, ефірної олії 1,04 % на а.с.м.

Вегетаційний період зразка **ЛА (Молдова)** триває 138 діб. Рослина висотою 70,7 см, діаметром – 82,6 см. Стебел формує у 1-ий рік – 1-2, у 3-ій і наступні – до 9 і більше. Листки серцево-еліптичні, довжиною – 6,6-7,5 см, шириною – 5,2-5,8 см. Суцвіття – китиця темно-фіолетового кольору довжиною – 8,3 см (центральна), бокові – 3,4-4,5 см. На стеблі знаходиться до 16 бокових суцвіть. Маса 1000 насінин становить 1,2 г. Урожайність зеленої маси становить 12,0 т/га, насіння – 229 кг/га. Вихід товарної сировини становить 57,3 %, ефірної олії 1,07 % на а.с.м.

Лелека – сорт створений НБС ім. М. Гришка (м. Київ). Вегетаційний період триває 128 діб. Рослина висотою 75,3 см, діаметром – 77,3 см. Формує значну кількість стебел. Листки супротивні, черешкові, серцевидні світло-зеленого забарвлення, довжиною – 6,4-7,6 см, шириною – 3,7-4,3 см. Суцвіття – китиця білого кольору довжиною 8,1 см (центральна), бокові – 4,0-4,8 см. Маса 1000 насінин – 1,3 г. Урожайність зеленої маси – 12,7 т/га, насіння – 210 кг/га. Вихід товарної сировини становить 52,4 %, ефірної олії – 1,05 % на а.с.м.

У сорту **Синій велетень** вегетаційний період триває 130 діб. Рослина висотою 74,1 см, діаметром – 75,3 см. Формує до 10-12 стебел. Листки серцевидні видовжені, довжиною – 7,0-8,2 см, ширина листкової пластинки – 3,3-4,2 см. Суцвіття – китиця блакитного кольору довжиною – 7,6 см, бокові китиці довжиною – 4,4-4,7 см. Маса 1000 насінин становить 1,1 г. Урожайність зеленої маси – 12,8 т/га, насіння – 238 кг/га. Вихід товарної сировини становить 51,7 %, ефірної олії – 1,01 % на а.с.м.

Зразок **ЦРБС**. Вегетаційний період триває 142 діб. Рослина висотою 72,2 см, діаметром – 70,5 см. Формує до 8 стебел, суцвіть 1-го і 2-го порядку до 14 шт. Листки серцевидні еліптичні, довжиною – 6,7-7,3 см, шириною – 5,4-5,9 см. Суцвіття – китиця фіолетового кольору довжиною – 8,2 см, бокові китиці

довжиною 4,3-5,1 см. Маса 1000 насінин становить 1,0 г. Урожайність зеленої маси – 11,2 т/га, насіння – 241 кг/га. Вихід товарної сировини знаходиться на рівні 52,2 %, ефірної олії – 1,04 % на а.с.м.

В інтродукційному розсаднику першого року вивчення досліджуються 4 нові зразки (інтродуценти): *Agastache rupestris* сорт *Tangerine dream*, *Agastache rugosa* сорти *Little adder* і *Black adder* та *Agastache tibeticus* б/н. Рослини були розмножені з маточних рослин черенкуванням і висаджено в розсадник інтродукції.

Сорт *Tangerine Dream* характеризується висотою рослини – 60 см, діаметр суцвіть – 4-6 см, квіти мають рожево-оранжеве забарвлення, період цвітіння - липень-серпень. Рослина дуже декоративна.

Сорт *Little Adder* виділяється серед інших різновидів ніжним забарвленням. Квітки сорту фіолетово-лавандового відтінку, висота рослини - 30-60 см; діаметр дорослої рослини - 50-60 см; висота суцвіть - 10 см; діаметр суцвіття до 5 см, колір листя - світло-зелений.

Black Adder характеризується ніжним, лавандовим забарвленням і тонким ароматом. рослина має колосоподібні суцвіття і невелике листя, більше схоже на листя м'яти. Висота рослин – 70-80 см, діаметр рослини – 50 см, довжина суцвіть – 15 см, діаметр однієї квітки – 0,5 см.

***Agastache tibeticus* б/н** – багаторічна рослина висотою 40-100 см з чотиригранним стеблом. Листки великі: довжиною 4,5-9 см, шириною 2-6 см. Форма листка: ланцетовидна або яйцевидна. Кінчик листка зазубрений. Листкові пластинки тонкі. З верхньої сторони листки зелено-жовті, з нижнього боку – світлі. Квіти зібрані у колосовидні суцвіття, довжина яких досягає 10 см, а діаметр 2 см.

Висновки (Conclusions). В інтродукційний розсадник було висаджено по 25 укорінених черенків. Найбільш пристосованими із інтродуцентів до умов вирощування були сорт *Tangerine dream* (укорінилося 20 рослин) та *Agastache tibeticus* б/н (укорінилося 24 рослини). Слабше адаптувалися сорти *Little adder* (укорінилося 4 рослин) і *Black adder* (укорінилося 3 рослини).

Отримані результати при дослідженні нетрадиційної рослини для України – лофанту ганусового можуть використовуватися для покращення селекційної роботи на високу потенціальну продуктивність й адаптивність та знайти своє застосування у наукових та навчальних програмах даного напрямку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кормош С. М. Шляхи збагачення асортименту високо вітамінної продукції за рахунок ароматичних видів зеленних овочевих рослин. *Таврійський науковий вісник*. – 2019. – Вип. 105. – С. 95-102.
2. Кормош С. М., Базелюк М. В. Збагачення генофонду рослинних ресурсів низинної зони Закарпаття малопоширеними ароматичними культурами. *Розвиток національної економіки: теорія і практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 3-4 квітня 2015 р.). Тернопіль: Крок, 2015. – Ч. 1. – С. 114-115.
3. Кормош С. М., Базелюк М. В. Вивчення колекційних зразків лофанту ганусового за селекції в умовах Закарпаття // *Вісник аграрної науки*. – 2015. – № 2. – С. 41-44.
4. Черевченко Т. М., Рахметов Д. Б., Гапоненко М. Б. Збереження та збагачення рослинних ресурсів шляхом інтродукції, селекції та біотехнології: монографія. – К.: Фітосоціоцентр, 2012. – С. 9-10.
5. Методика проведення експертизи сортів рослин групи лікарських та ефіроолійних на відмінність, однорідність і стабільність. // За ред. Ткачик С. О. 2-ге вид., випр. і доп. Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2016. – 886 с.

MEDICAL SCIENCES

COMPARATIVE STUDY OF TONOMETRIC DATA, OBTAINED USING PULSAIR INTELLIPUFF KEELER PNEUMOTONOMETER AND MAKLAKOV APPLANATION TONOMETER IN PATIENTS WITH PRIMARY OPEN ANGLE GLAUCOMA

Gaibullaeva Nigora Nadzhimovna
Republican Clinical Ophthalmologic
Hospital of the Republic of Uzbekistan

Introductions. Primary open-angle glaucoma is an optic nerve injury syndrome associated with an open angle of the anterior chamber and increased or sometimes mean intraocular pressure (IOP). The main symptom is loss of visual fields. Diagnosis is by ophthalmoscopy, gonioscopy, visual inspection of the visual fields, and measurement of central corneal thickness and IOP. Treatment includes topical medications (eg, prostaglandin analogs, beta-blockers) and often requires laser or surgery to increase the drainage of aqueous humor.

Tonometry is one of the most important methods in identification of glaucoma. The method of tonometry should be comfortable for patients and ophthalmologists. That's why we performed comparative study of tonometric data, obtained using Pulsair IntelliPuff Keeler Pneumotonometer and Maklakov.

Aim To perform comparative study of tonometric data, obtained using Pulsair IntelliPuff Keeler Pneumotonometer and Maklakov Applanation Tonometer in patients with Primary Open Angle Glaucoma (POAG). Methods: IOP was measured using the above described two methods in 34 patients (68 eyes) at mean age 58.8 ± 16.5 years with POAG. The intraocular pressure measurements were performed with each tonometry technique in a randomized order.

Results As a result, of the performed studies similar values of IOP measured

with the two methods were registered. In eyes with normal corneas, DCT allows suitable and reliable IOP measurements which are in good concordance with Pulsair intelliPuff Keeler Pneumotonometer and Maklakov.

IOP (mmHg):

1. (Pulsair intelliPuff Keeler) $19,2 \pm 5,5$
2. (Maklakov) $20,6 \pm 4,2$

Conclusion No statistically significant difference between the tonometric values, obtained using the different techniques was found after analysis of the data.

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ СТОМАТОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Лукашевич Інна Василівна

кандидат медичних наук, доцент

Черновська Надія Василівна

кандидат біологічних наук, доцент

Буковинський державний медичний університет,

м. Чернівці, Україна

Резюме: Впровадження інноваційних підходів у підготовку фахівців-стоматологів потребує обґрунтованого аналізу результатів дослідження з формування готовності до професійної діяльності майбутніх лікарів-стоматологів засобами інтерактивних технологій, що стало предметом нашого дослідження. У статті відображено результати встановлення показників рівнів сформованості готовності студентів стоматологічного факультету до майбутньої професійної діяльності на етапах вхідного і підсумкового контролю.

Ключові слова: професійна підготовка, готовність, студенти стоматологічного факультету, інтерактивні технології.

Вступ: Радикальні трансформації суспільно-економічного життя в Україні висувають нові вимоги до професійної освіти майбутніх стоматологів у напрямі формування готовності студентів до роботи за фахом. Актуальність цієї проблеми підкреслюється тим, що система професійної підготовки студентів в медичних університетах України потребує подальшого вдосконалення. Однак, незважаючи на інтенсивний розвиток освітніх технологій, проблема модернізації практичної підготовки студентів стоматологічного факультету у напрямі формування готовності до майбутньої професійної діяльності здебільшого не ставала предметом спеціальної уваги дослідників. Водночас впровадження інноваційних підходів у підготовку

фахівців-стоматологів потребує обґрунтованого аналізу результатів дослідження з формування готовності до професійної діяльності майбутніх лікарів-стоматологів засобами інтерактивних технологій, що стало предметом нашого дослідження.

Модернізація професійної підготовки майбутніх фахівців-стоматологів передбачає підготовку конкурентноздатних спеціалістів у сучасній медичній спільноті [2, 6], формування готовності студентів до майбутньої професійної діяльності [1, 5, 7] та професійного світогляду [3], пізнавальної самостійності [4]. Однак аналіз наукових досліджень свідчить, що авторами не висвітлюються результати залежності формування готовності до професійної діяльності студентів від використання інтерактивних технологій у навчальному процесі.

Мета дослідження: довести ефективність методики використання інтерактивних технологій у напрямі формування готовності до професійної діяльності студентів стоматологічного факультету.

Результати дослідження. Основним принципом якісної діагностики навчально-пізнавальної діяльності студентів (як узагальненого показника їхньої готовності до майбутньої професійної діяльності) є результати вирішення різного роду навчально-пізнавальних завдань. Важливо враховувати той факт, що якість підготовки студентів розкривається за допомогою кількісних показників, які, в свою чергу, в певній мірі відображають якісний аспект сформованості готовності студентів до майбутньої професійної діяльності. Тому актуалізується потреба у визначенні кількісних характеристик досліджуваного явища.

Проблема діагностики й оцінки якості пізнавальної діяльності студентів – це здебільшого проблема дослідження їхніх індивідуальних відмінностей. Тому аналіз результативності процесу формування готовності стоматологічного факультету до професійної діяльності відбувався на основі дослідження індивідуальних відмінностей студентів, які окреслювалися внаслідок аналізу й оцінювання результатів їхньої навчально-пізнавальної діяльності.

З метою аналізу результатів дослідження здійснювалося визначення

вхідного та підсумкового рівнів сформованості готовності до професійної діяльності студентів 5 курсу стоматологічного факультету. Вхідний рівень визначався у 58 студентів 5 курсу на перших практичних заняттях з профільних дисциплін. Оцінювання здійснювалося за допомогою використання спеціального діагностичного інструментарію (анкетування, опитування, тестування, участь студентів у професійно спрямованих інтерактивних вправах, спостереження за студентами у процесі вирішення професійних ситуацій, зрізу знань). Таким чином визначався вхідний рівень готовності студентів до виконання професійної діяльності. Підсумковий рівень сформованості професійної готовності всіх 58 студентів встановлювався на підсумкових заняттях та у форматі вирішення завдань ЕДКІ. Для визначення кожного компоненту готовності використовувалися певні методики. Шляхом анкетування, опитування, узагальнення спостережень за студентами, оцінювання їхньої активності в інтерактивній взаємодії та виконанні професійно спрямованих завдань визначався рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту готовності до майбутньої професійної діяльності, що має аксіологічне значення для визначення ціннісних орієнтирів у професійній підготовці кожного студента.

Участь студентів у інтеракціях викликала зацікавленість та інтерес до нетрадиційних методів навчання, сприяла усвідомленню майбутніми лікарями-стоматологами потреби в професійному вдосконаленні та визначенню чітких орієнтирів у досягненні готовності до професійної діяльності. Сформованість когнітивного компоненту готовності студентів до майбутньої діяльності визначалася за допомогою контрольних тестувань і поточного оцінювання результативності роботи студентів в ході інтерактивної взаємодії та в умовах виконання студентами спеціальних інтерактивних завдань. Визначення рівня вмінь студентів давало змогу встановити сформованість діяльнісного компонента готовності до майбутньої лікарської діяльності, що відбувалося, здебільшого, на кожному занятті й узагальнювалося на підсумкових заняттях з усіх профільних дисциплін.

Сформованість особистісно-розвивального компонента готовності студентів до майбутньої професійної діяльності встановлювалася за результатами оцінювання самостійної роботи, яка демонструвалася також у ході виконання інтерактивних завдань (індивідуальна робота з фантомами та реальними пацієнтами-добровольцями під контролем викладача з детальним аналізом проведеної роботи, доповідь з переходом у дебати, реферат з аналізом проблемних запитань, самостійне опрацювання окремих розділів з подальшим контролем засвоєння тощо). Оскільки кожен компонент готовності студентів до майбутньої професійної діяльності формувався в однакових умовах (у процесі виконання інтерактивних завдань), відтак у ході контролю не розділялися результати сформованості кожного компоненту, а встановлювався загальний рівень готовності стоматологічного факультету до роботи за фахом. Набуті вміння й навички в подальшому використовувалося в змодельованих інтерактивних ситуаціях професійного спрямування.

Контроль за сформованістю рівня готовності до майбутньої професійної діяльності здійснювався на основі поточного та підсумкового контролю (2 контрольних роботи на рік). Для оцінювання знань, умінь, навичок, результатів самоосвітньої діяльності студентів використовувалися різні засоби контролю. Зокрема, поточний контроль здійснювався як під час практичних занять, так і шляхом перевірки виконання самостійної та індивідуальної роботи. Проміжний контроль, що полягав у перевірці підготовленості студентів з кожної теми, здійснювався у формі тестових завдань (тестовий контроль). Пропущене з поважної причини практичне заняття студент відпрацьовував в установленій викладачем термін в аудиторіях кафедри. Одержані студентом оцінки під час поточного, проміжного та підсумкового контролю не можна було перездати, що мотивувало студентів до сумлінної підготовки до кожного заняття. Підсумкова оцінка виставлялася з урахуванням усіх оцінок, одержаних студентом, та результатів модульних контролів з дисципліни.

Для проведення математичних розрахунків з метою доведення вірогідності отриманих результатів кожен з рівнів був позначений окремою

цифрою в 200-бальній системі. Відтак показники кожного рівня подано у таких межах:

- високий рівень – 180 – 200 балів з оцінкою А (відмінно);
- середній рівень – 150 – 179 балів з оцінкою В, С (добре);
- задовільний рівень – 120 - 149 балів з оцінкою D, E (задовільно);
- низький рівень – 0 – 119 балів з оцінкою FX, F (незадовільно).

Результати встановлення цифрових показників рівнів сформованості готовності майбутніх фахівців-стоматологів свідчать про ефективність використання методики формування готовності до професійної діяльності інтерактивних технологій. За показниками високого рівня сформованості готовності майбутніх спеціалістів до професійної діяльності, відбулися зміни в напрямі зростання кількості студентів від 15,52% (початковий рівень) до 21,42% (підсумковий контроль). За показниками середнього рівня відзначалося зростання таких студентів від 34,48% (початковий рівень) до 39,29% (підсумковий контроль). Показники задовільного рівня готовності знизились з 46,55% (початковий рівень) до 37,51% (підсумковий контроль), що пояснюється значним збільшенням кількості майбутніх лікарів-стоматологів з високим рівнем готовності до професійної діяльності. При визначенні початкового рівня професійної готовності низький рівень знань продемонстрували лише 3,45% студентів, а при проведенні підсумкового контролю цей показник зменшився до 1,78%

Висновки. Таким чином, аналіз результатів дослідження з формування готовності до професійної діяльності студентів стоматологічного факультету засобами інтерактивних технологій свідчить про їх ефективність при підготовці студентів до роботи за фахом «Стоматологія» та доцільність упровадження в навчальний процес медичних вищих навчальних закладів. Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є розробка комплексу інноваційних методик для оптимізації формування готовності майбутніх спеціалістів до професійної діяльності в процесі вивчення фахових дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бурман Л. В. Педагогічні умови формування діалогічних умінь у студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / Л. В. Бурман. – Тернопіль, 2008. – 22 с.
2. Козлова Л.І. Мотивація до навчального процесу студентів-стоматологів у різних системах сучасної освіти / Л.І. Козлова // Проблеми сучасної психології.- 2015. - Вип.30. – С. 292-304.
3. Косенко К.М. Методичні аспекти формування у студента-стоматолога практичних навичок та вмінь / К.М.Косенко // Вісн. Стоматології.- 2006.- №3.- С. 89-90.
4. Кульбашна Я. А. Модель формування професійної компетентності майбутніх стоматологів / Я. А. Кульбашна, Я. П. Нагірний // Медична освіта. – 2014. – № 1. – С. 124–128.
5. Кучай Т. П. Педагогічні умови формування професійного світогляду при підготовці фахівців у вищих навчальних закладах / Т. П. Кучай // Вісник Черкаського університету. – 2011. – № 199. – Ч. II. – С. 69–72.
6. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти : підруч. / С. Д. Максименко, М. М. Філоненко. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – С. 109–116.
7. Особливості навчальної мотивації у студентів вищого медичного навчального закладу / І.М. Бондаренко, В.Ф. Завізіон, В.С. Кислицина [та ін.] // Мед. перспективи. – 2015. – Т. XX, № 2. – С. 17-25.

УДК: 378.016:611.013'018

**ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ ГІСТОЛОГІЇ, ЦИТОЛОГІЇ ТА ЕМБРІОЛОГІЇ
ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ САМОСТІЙНОЇ ПОЗААУДИТОРНОЇ
ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ**

**Малик Юлія Юріївна,
Семенюк Тетяна Олексіївна**

к.мед.н., доценти

Пентелейчук Наталія Петрівна

к.біол.н., доцент

Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Вступ. Дистанційні форми навчання - реалії сьогоденного навчального процесу. В непростих умовах світової пандемії COVID-19, з метою безперервності навчального процесу, кафедри Буковинського державного медичного університету з березня 2020 року перейшли на дистанційну форму навчання. Викладання навчальної дисципліни «гістологія, цитологія та ембріологія» повинно бути спрямоване на ефективне засвоєння студентами сукупності знань у галузі загальної та спеціальної гістології з метою подальшого вивчення клінічних дисциплін та професійної роботи за спеціальністю. В статті викладено досвід викладання дисципліни «Гістологія, цитологія та ембріологія» в Буковинському державному медичному університеті в умовах дистанційного навчання під час пандемічних обмежень в Україні й світі. Акцентовано на особливостях використання інформаційних комп'ютерних технологій для викладення лекційного матеріалу і проведення практичних занять під час дистанційного навчання, для забезпечення інтерактивної взаємодії викладачів і студентів.

Мета роботи – проаналізувати досвід викладання гістології, цитології та ембріології з використанням сучасних технічних засобів та інтерактивних методів на всіх етапах навчального процесу в умовах дистанційного навчання

під час пандемічних обмежень в Україні й світі та пошук інноваційних технологій викладання з метою поліпшення якості навчання студентів медичних та стоматологічного факультетів в умовах сьогодення.

Результати і обговорення: Викладання дисципліни в умовах дистанційного навчання вимагає використання інноваційних методів та сучасних методів подачі наочного матеріалу, що досягається за допомогою використання комп'ютерних інформаційних технологій. Використання сучасних, інноваційних методів та наочних матеріалів дозволяють студентам ефективніше опрацьовувати матеріал, полегшують працю викладача при поясненні та контролі знань, але одночасно й збільшують вимоги викладача до себе як фахівця. Важливими завданнями викладачів нашої кафедри є створення умов для активного залучення студентів у навчальний процес, а також збільшення обсягу самостійної роботи студентів. А використання комп'ютерних технологій, насамперед, спрямоване на підвищення якості самостійного навчання, особливо в умовах дистанційного навчання.

Для успішного викладання дисципліни гістології, цитології та ембріології потрібен багатоплановий і ступеневий підхід, який включає і отримання теоретичних знань, і оволодіння практичними навичками при роботі з гістологічними препаратами і, звичайно, тест-тренування при вирішенні різних ситуаційних задач. Це передбачає велику кількість практичних занять, засвоєння об'ємного та дуже складного теоретичного матеріалу із використанням гістологічної номенклатури.

Практичні заняття, під час яких студенти опрацьовують теоретичний матеріал разом з викладачем у формі інтерактивної дискусії та опитування, у період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби проводились в синхронному режимі за допомогою сервісу відеоконференцій «Google Meet». Проведення занять у режимі відеоконференцій дозволяло трансляцію лекції, демонстрацію мультимедійної презентації, візуалізацію присутності слухачів під час заняття, можливість задати запитання викладачу безпосередньо в чаті, доступ до заняття з мобільних пристроїв. Практичні заняття онлайн за

допомогою відеоконференцій Google Meet надають можливість безпосередньому спілкуванню викладача зі студентами під час опитування та надає можливість ефективно опрацьовувати питання, які виникають у студентів під час самостійного опрацьовування матеріалу. Під час практичного заняття студент також набуває певних практичних навичок. При вивченні такої дисципліни як гістологія, цитологія та ембріологія надзвичайно важливим залишається вивчення розвитку і будови окремих тканин і органів на мікроскопічному та субмікроскопічному рівні. Тому, як і раніше, неможливо обійтися без використання гістологічних препаратів, які не перестають бути актуальними та відіграють суттєву роль для розуміння та вивчення мікроскопічної будови клітин, тканин і органів. Але в умовах дистанційного навчання, коли доступ до мікроскопів відсутній, вивчення гістологічних препаратів проводилось за допомогою презентацій з використанням цифрової бази їх зображень. Демонстрація зображення на екрані дозволяє викладачу і студенту спільно обговорювати всі його деталі будови.

Теоретична підготовка студентів у позааудиторний час є важливим етапом засвоєння теоретичного матеріалу, особливо в умовах дистанційної освіти. В нашому університеті з 2011 використовується віртуальне навчальне середовище на базі системи управління навчанням Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment), яке забезпечує студентів електронними навчальними матеріалами, дає можливість організувати та керувати самостійною роботою т.а автоматизованим тестуванням і яке стало ще більш актуальним під час дистанційного навчання в умовах пандемії. Співробітники кафедри наповнили та постійно оновлюють сервер дистанційного навчання різнотиповими електронними навчально-методичними матеріалами всіх розділів курсу гістології. Мультимедійні можливості LMS «Moodle» дозволили викладачам максимально унаочнити навчальний матеріал у вигляді сучасних навчальних таблиць і схем, зображень органів, фотографій гістологічних препаратів і електронних мікрофотографій з детальними їх описами, конспектів, аудіолекцій, анімацій, відеороликів, презентацій лекцій,

що значно покращило засвоєння складного навчального матеріалу та привабило студентів. Вони є незамінними під час позааудиторної самостійної роботи студента, особливо для вивчення гістологічних препаратів, коли препарати і мікроскопи є недоступними.

Оскільки для вивчення та опанування гістології, цитології та ембріології необхідно постійно працювати з малюнками, схемами, фотографіями гістологічних препаратів та зображеннями, отриманими за допомогою електронного мікроскопа, на кафедрі використовують сервіс з елементами соціальної мережі Instagram, який базується на поширенні та обміні фотографіями. Створений інстаграм-канал «Histology» (histo_gram_cv) надає можливість поширювати та ділитися з українськими та іноземними студентами, які навчаються на курсі, зображеннями гістологічних структур, схем, а також публікувати оголошення та публікації санітарно-просвітницького характеру.

Для додаткової комунікації та зворотнього зв'язку зі студентами також під час дистанційного навчання використовуються ряд месенджерів (Viber, WhatsApp, Telegram та ін.).

Лекція є однією із основних форм організації навчання у вищій школі та першим етапом, коли студент знайомиться з теоретичним матеріалом, тому доцільно вважати лекцію однією з важливих складових успішного засвоєння студентами предмету. Саме тому, удосконалення навчального процесу сучасними мультимедійними лекціями-презентаціями, дозволяє значно підвищити інформативність, ілюстративність і, відповідно, якість сприйняття навчального матеріалу студентами. Електронна мультимедійна презентація - найбільш зручний засіб для того, щоб донести інформацію до слухачів різної аудиторії. Основна перевага - можливість демонстрації тексту, схем, малюнків, фотографій, відео та анімації в будь-якому поєднанні без використання додаткових програм та можливість логічного упорядкування лекційного матеріалу. Лектори активно використовують у мультимедійних презентаціях слайди кольорових зображень макро- і мікропрепаратів, що ілюструють сучасні можливості морфологічної діагностики, а також діаграми, схеми, та

відеоматеріали, які в наглядній формі пояснюють гістофізіологічні механізми багатьох процесів. В умовах пандемії під час дистанційного навчання весь лекційний матеріал у вигляді презентацій у вільному доступі розміщений на сервері дистанційного навчання «Moodle».

Заключним та не менш важливим етапом підготовки студентів є вирішення ситуаційних завдань з навчально-контрольною метою та з метою тренування для підготовки до ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок 1». Тестовий контроль під час дистанційного навчання проводиться online під час практичних занять, які проводяться за допомогою сервісу відеоконференцій «Google Meet». Під час складання тестових контролів дистанційно студенти мають можливість користуватися сторонніми ресурсами для пошуку правильних відповідей, що не може проконтролювати викладач. Цю проблему ми вирішували шляхом скорочення часу, яке надається для розв'язання ситуаційних завдань. До тестових контролів підготуватися студенти можуть також у системі дистанційно-електронного навчання «Moodle».

Суттєвими проблемами, які виникли у певної частини студентів та зумовлені умовами пандемії та ізоляції, є ряд психологічних проблем серед яких складність зосередитися на навчанні, зниження мотивації до навчання, а також складність засвоєння матеріалу самостійно. Тому в освітньому процесі метою викладача залишається не тільки максимально ефективно донести і пояснити теоретичний матеріал студентам, але й зацікавити їх, оскільки рівень володіння інформаційними технологіями в умовах сьогодення та професійний методичний підхід до студентів здатний покращити їх мотивацію до навчання. Недоліками дистанційного навчання у період пандемії були ряд технічних проблем, викликаних неможливістю доступу до інтернету, відсутність живого контакту між студентами і викладачем, прояви академічної недоброчесності серед студентів, в результаті чого були ризики необ'єктивного оцінювання викладачем рівня підготовки студентів до практичних занять та під час складання модульних контролів.

Висновки. Для рішення досить складних задач сьогодення викладач

повинен сумлінно працювати в напрямку росту професіоналізму, саморозвитку, вдосконалення володінням сучасними інформаційними технологіями, розширення та поглиблення наукового потенціалу, навчально-методичного базису, що цілковито визначає працю викладача як цікаву, улюблену та важливу справу. Комплексний, багатоплановий і ступеневий підхід до викладання гістології, цитології та ембріології з широким використанням інноваційних методів навчання та комп'ютерних технологій сприятиме підвищенню рівня підготовки студентів, росту їх мотивації в умовах дистанційного навчання та в будь яких умовах, що пропонує нам сучасний світ.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ШВИДКОСТІ ПРОЦЕСІВ РЕГЕНЕРАЦІЇ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ПРОТОКОЛІВ ЗАСТОСУВАННЯ ТРОМБОЦИТАРНИХ КОНЦЕНТРАТІВ ПРИ ЗАВЕРШЕННІ ОПЕРАЦІЙНОГО ВТРУЧАННЯ

Потапчук Анатолій Мефодійович

д.мед.н., професор

Цуперяк Сергій Степанович

асистент кафедри

ДВНЗ «УжНУ», стоматологічний факультет

Кафедра стоматології післядипломної освіти

м. Ужгород, Україна

Вступ/Introduction. За статистичними даними зростає кількість пацієнтів із зверненням з приводу проблем, вирішення яких потребує оперативного втручання у ротовій порожнині. Переважній більшості пацієнтів необхідно проводити оперативне втручання з метою: видалення третіх молярів, видалення зубів, що не підлягають подальшому лікуванню, проведення кісткової чи мягкотканинної пластики;

Саме тому наукова оцінка та обґрунтування факторів, які можуть бути безпосередніми причинами зменшення частки аномальних процесів на етапі післяопераційної реабілітації організму є доцільним, адже дослідження цих чинників впливає на визначення характеру їх впливу на майбутню регенерацію тканини у ділянці втручання і, як наслідок, дозволяє шляхом корекції ходу оперативного втручання спрогнозувати регенерацію із мінімальною кількістю можливих ускладнень.

Мета роботи/Aim. Визначення співвідношень між фактором застосування тромбоцитарних мас при завершенні оперативного втручання та регенерацією тканини на етапі реабілітації пацієнта.

Матеріали і методи дослідження/Materials and methods. Об'єктом дослідження є ступінь регенерації. Одиницею спостереження є візуальний огляд зони, в якій буде проводитись втручання, та ротової порожнини в цілому

при первинному та повторному зверненню хворого. Основним методом дослідження є порівняльний аналіз стану операційної ділянки до та після втручання. Також проводилось анонімне опитування пацієнтів.

Результати та обговорення/Results and discussion. Загалом було досліджено 145 пацієнтів. Всі вони були розподілені на групи, в залежності від вікової категорії, а саме: від 18 до 25 років; від 26 до 31 року; від 32 до 37 років; від 38 до 43 років; від 44 до 49 років; а також віком від 50 до 55 років.

Окрім того у кожній з цих вікових груп було розділення на наступні підгрупи (в залежності від протоколів завершення операції): ушивання рани та інтеграції спеціального колагенового Parasorb Cone, ушивання рани та інтеграції PRF-мембрани, спеціально підготовленої із центрифугованої крові пацієнта, ушивання рани та інтеграції як колагенового Parasorb Cone так і одночасним накладанням шару PRF-мембрани та контрольна група.

Через 6 місяців після проведення даної операції пацієнт робив повторний знімок, у кожному з яких досліджувався об'єм та ступінь кісткової регенерації, а також проводився візуальний огляд ділянки, у якій проводилось втручання. Дані спостережень перших трьох груп порівнювались з контрольною групою пацієнтів, яким не проводилась інтеграція колагенових та тромбоцитарних мас.

У ході дослідження було виявлено наступне: ушивання рани та інтеграція спеціального колагенового Parasorb Cone пришвидшувало відновлення тканини в середньому на $5\pm 0,05\%$, ушивання рани та інтеграція PRF-мембрани пришвидшувало регенерацію на $12\pm 0,05\%$, а інтеграція колагенового Parasorb Cone із одночасним накладанням шару PRF-мембрани пришвидшувало відновлення на $19\pm 0,05\%$. Окрім того, інтеграція при інтеграції колагенових та тромбоцитарних мас спостерігався значно менший об'єм втрати тканин.

Також слід зазначити, що у ході проведення анонімного опитування ми визначили, що пацієнти, яким інтегрувалась PRF-мембрана та Parasorb Cone, відчували значно менший дискомфорт (в середньому 7,2 за 10-ти бальною шкалою) та больові відчуття проходили швидше, ніж у тих яким дана інтеграція не проводилась (в середньому 8,6 за 10-ти бальною шкалою).

Висновки/Conclusions. У ході дослідження було виявлено залежність між фактором застосування тромбоцитарних мас при завершенні оперативного втручання та регенерацією тканини на етапі реабілітації пацієнта. Було доведено, що у разі застосування колагенових конусів Parasorb Cone та спеціально підготованих PRF-мембран процеси кісткової та мягкотканинної регенерації значно підвищуються. Кінцеві стадії регенерації і завершальний об'єм новоутворених тканин спостерігається на $19 \pm 0,05\%$ швидше ніж без використання цих засобів. Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що визначення прямого взаємозв'язку між інтеграцією тромбоцитарних мас у ході проведення оперативного втручання та кінцевим результатом регенерації може забезпечити адекватне відновлення організму пацієнта та зводить до мінімуму імовірність можливих ускладнень та втрату тканин.

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПАЦІЄНТІВ З ПАРАНОЇДНОЮ ФОРМОЮ ШИЗОФРЕНІЇ І КОМОРБІДНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ

Савка Світлана Дмитрівна

к.мед.н., доцент

Буковинський державний медичний університет

м. Чернівці, Україна

Вступ. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я у світі нараховується близько 20 мільйонів хворих на шизофренію. Поширеність шизофренії у світовій популяції становить до 0,4-0,6%.

Дане захворювання призводить до швидкої інвалідизації і скорочення тривалості життя пацієнтів. Скорочення тривалості життя зумовлене супутніми соматичними захворюваннями, а саме, серцево-судинними захворюваннями, цукровим діабетом, ожирінням.

Коморбідні соматичні захворювання зустрічаються у кожного другого пацієнта з шизофренією. Наявність супутніх соматичних захворювань у хворих на параноїдну форму шизофренії призводить до зниження соціальної адаптації хворих, звуженням соціальної активності, погіршення якості життя.

Мета дослідження. Нами проведено комплексний аналіз соціально-демографічних особливостей пацієнтів з шизофренією, що асоційована із серцево-судинними захворюваннями.

Матеріали і методи. В якості методів дослідження використовували клініко-катамнестичний метод: вивчення анамнезу, аналізу даних медичної документації, а також вивчення динаміки клінічної картини захворювання; соціально-демографічний: дослідження за допомогою спеціально розробленої карти-опитувальника; клініко-психопатологічний метод обстеження з використанням інтерв'ю із застосуванням діагностичних критеріїв міжнародної класифікації хвороб – 11.

Результати та обговорення. Всього у процес дослідження було

включено 60 пацієнтів з параноїдною формою шизофренії у віці від 18 до 65 років. До критеріїв включення пацієнтів у основну групу дослідження відносилися встановлений діагноз «Шизофренія, параноїдна форма» за діагностичними критеріями міжнародної класифікації хвороб – 11 і наявність коморбідних серцево-судинних захворювань.

В контрольну групу ввійшли 20 хворих на параноїдну форму шизофренії без супутньої соматичної патології.

Середній вік пацієнтів основної групи - $41,9 \pm 1,82$, серед яких переважали жінки (31 особа – 77,5%). У контрольній групі пацієнти мали схожу структуру за віком та статтю - $39,3 \pm 1,68$, (15 осіб жіночої статі – 75,0%). В структурі серцево-судинних захворювань переважали: ішемічна хвороба серця – 73 % та гіпертонічна хвороба – 27 %.

Сімейний статус пацієнтів основної та контрольної груп мав певні особливості: в основній групі найбільше було не одружених осіб (25 осіб - 62,5%), а в контрольній групі неодружених осіб було на 7,5% менше (11 осіб - 55%), розлучених на 2,5% більше в основній групі у порівнянні з контрольною.

Основна група за місцем проживання була розподілена наступним чином: у основній групі 27 осіб (67,5%) проживали в міській місцевості і 13 осіб (45,5%) у сільській місцевості.

Відсоток сільських жителів у контрольній групі (6 осіб – 30,0%) був на 40,0% нище, ніж жителів міста (14 осіб – 70,0%).

Обстежені хворі на шизофренію та серцево-судинні захворювання частіше у порівнянні з контрольною групою мали таку шкідливу звичку, як тютюнопаління (87,5% та 60,0% пацієнтів).

Як свідчать дані сучасних наукових досліджень тютюнопаління є одним із ключових факторів ризику розвитку ішемічної хвороби серця, інсульту і хвороб периферичних судин.

Епізодичні та постійні конфлікти в родині спостерігали на 12,5% частіше в основній групі (57,5% – 23 осіб) в порівнянні з контрольною групою (45,0% – 9 осіб), $p < 0,05$.

Висновки. В результаті досліджень доведено, що за соціально-демографічними показниками найбільш часто страждають шизофренією у поєднанні з серцево-судинною патологією особи жіночої статі (77,5%), репродуктивного віку (середній вік – $41,9 \pm 1,82$), серед яких переважають не одружені особи, (62,5%) з середньою освітою (63,6% ОГ I і 73,8% ОГ II), які мешкають у міській місцевості (67,5%), палять (87,5%) та мають конфлікти (57,5%).

СУДОВО-МЕДИЧНИЙ АНАЛІЗ СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА 2015-2020 РОКИ

Федорова Олена Анатоліївна,
к.м.н., асистент
Зарицький Геннадій Аркадійович,
к.м.н., асистент
Волобуєв Олександр Євгенійович
асистент
Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця
м. Київ, Україна

Вступ. Одним із завдань судово-медичної експертизи є вивчення структури смертності населення. Як відомо, загалом, смертність складається з насильницької та ненасильницької категорій. Несподівана пандемія COVID-19 внесла свої корективи у структуру ненасильницької смертності населення всього світу, в т.ч. й України. Через це, не виключено, що звичайна для нас, структура смертності населення країни якісно змінилась. Тому вкрай важливо вивчення динаміки змін показників смертності.

Мета роботи. Вивчення змін структури смертності населення України за останні 5 років та розробка пропозицій по можливій профілактиці деяких причин смерті.

Матеріали та методи. В роботі використовувались ознайомчий, порівняльний, статистичний та аналітичний методи. Матеріалами для досліджень були оприлюднені експертами МОЗ України дані та відомості Держстату.

Результати та обговорення. Згідно даних Держстату, в Україні з 2015 року спостерігалась тенденція до зниження рівня смертності з 594,8 тис.(2015 р.) до 581,1 тис. (у 2019 р.) відповідно. Державною службою статистики України було також оприлюднено дані про кількість померлих людей у 2020 р. – 616 840(за іншими даними - 616835), що було більше, ніж у 2019 році на 35

тис. або на 6,1%.

Взагалі, за час пандемії коронавірусу, в багатьох країнах світу померло більше людей, ніж у попередні роки. Такий факт називається надлишковою смертністю - смерті, що перевищують середні показники попередніх років. І її було більше навіть за кількість смертей від Covid-19. "Надлишкову смертність" пояснюють недостатньо точним підрахунком статистики Covid-19. Згідно із даними Держстату, від коронавірусу померли 20 709 людей. Оскільки надлишкова смертність в 2020 р. склала 35 тис., ряд науковців вважає, що число офіційно померлих від коронавірусної хвороби в 20 тис. є недостовірним через відсутність діагностики на Covid-19 у багатьох померлих на початку епідемії. При чому найбільше зростання смертності відбувалося впродовж не всього 2020 року, а припало на кілька місяців осені-зими, коли в Україні був найбільший спалах пандемії.

Служба статистики також оприлюднила дані по кожному місяцю. Включно до травня місяця в країні помирали менше людей, ніж за такий самий період попереднього року. У вересні кількість померлих зросла на 15,4 % (в порівнянні з аналогічним місяцем 2019 р.), у жовтні – на 17,5%, листопаді – на 35%, у грудні 2020 року кількість померлих (якщо порівнювати з) зросла на 42,9%.

Взагалі, ми виявили, що іноді у ЗМІ подаються некоректні висновки, оскільки зустрічаються суттєві розбіжності в цифрах, що оприлюднюються. Наприклад, за даними аналітика Є. Істрєбіна, в грудні зростання смертності склало 33,8%, всього померли 67 663 людини, надлишкова смертність склала 17 099 людей в порівнянні із 2015–2019 роками.

Це означає, що в грудні щодня помирали на 552 людини більше, ніж в середньому за минулі 5 років. У той же час, згідно статистики, яку надавало Міністерство охорони здоров'я, від COVID-19 в грудні найбільша кількість померлих за день була 289 людей.

За словами експерта МОЗ, до ковідної статистики смерті не враховується смерть від його ускладнень. COVID-19 характеризується ураженням судин, які

можуть дати наслідки у вигляді тромбоутворення. Через це, іноді буває невідомо, чи хворіла людина на ковід та її причина смерті може бути діагностована, як наслідок серцево-судинних захворювань.

За даними аналітичного порталу «Слово і діло», смертність від хвороб системи кровообігу в 2015 році склало 404,6 тис. осіб, у 2016 році рівень смертей знизився на 3% – 392,3 тис. померлих, в 2017-му знизився на 1,9% – 384,8 тис. померлих. У 2018 році хвороби системи кровообігу стали причиною смерті 392,1 тис. українців (+1,9%), в 2019-му – 389,3 тис. (-0,7%).

Майже 80 тисяч українців щорічно помирають від онкологічних захворювань – раку, лейкозу тощо. Рівень смертності останні кілька років був приблизно на одному рівні: 2015 рік – 79,5 тис. осіб, 2016-й – 79 тисяч, 2017-й – 78,3 тис., 2018-й – 78,6 тис., 2019-й – 78,2 тис.

Від хвороб органів травлення в 2015 році померли 22,8 тис. українців, в 2016-му і 2017-му – 22 тисячі, в 2018-му – 24,5 тис., в 2019-му – 24,1 тис.

Рівень смертності від зовнішніх причин – аварій, отруєнь, вбивств, нещасних випадків, суїцидів – в останні роки знизився. У 2015-му такі інциденти забрали життя 34,6 тис. українців, в 2016-му – 31,7 тис. (-8,2%), в 2017-му – 31,2 тис. (-1,8%), в 2018-му – 30,9 тис. (-0,9%), в 2019-му – 30 тисяч (-2,9%).

Детальна структура смертності за даними Держстату у 2020 році наведена у табл.1. В окрему рубрику (коди для особливих цілей) в статистичній таблицях була внесена смертність внаслідок інфікування COVID-19, вірус ідентифікований - 20583 та COVID-19, вірус не ідентифікований – 701(всього 21284).

Таблиця 1

Смертність населення України в 2020 році

Категорія смерті	Причини	Кількість випадків	% від загальної кількості смертей
1. Ненасильницька	Від інфекційних та паразитарних хвороб	6980	1,13
	З них:		
	від туберкульозу	2927	
	від ВІЛ	2949	
	від новоутворень: зляжкісних	77880 77175	12,62
	Від хвороб крові та кровотворних органів	194	0,0031
	Від ендокринних захворювань (в т.ч. цукрового діабету) тощо	2347	0,38
	Від розладів психіки та поведінки (внаслідок вживання алкоголю)	729	0,11
	Від хвороб нервової системи	4254	0,68
	Від серцево-судинних хвороб	408163	66,16
	Від хвороб органів дихання	16479	2,67
	Від хвороб органів травлення	24167	3,91
	Від хвороб шкіри та підшкірної клітковини	538	0,087
	Від хвороб кістково-мязової системи та сполучної тканини	422	0,068
	Від хвороб сечостатевої системи	2668	0,43
	Від причин, пов'язаних з вагітністю, пологами тощо	54	0,0087
	Від окремих станів перинатального періода	1169	0,19
	Від природжених вад розвитку тощо	951	0,15
	Від інших некласифікованих симптомів	19653	3,18
COVID-19	21284	3,4	
Всього	587932	95,26	
2. Насильницька	смерть внаслідок зовнішніх причин:	28635	4,64
	Транспортні нещасні випадки	3969	0,64
	Випадкове утоплення	1469	0,23
	Нещасні випадки, спричинені дією диму, вогню та полум'я	1138	0,18
	Випадкове отруєння отруйними речовинами (крім алкоголю)	1603	0,26
	Випадкове отруєння та дія алкоголю	2513	0,40
	Навмисних самоушкоджень	6103	0,98
Нападів з метою вбивств та нанесення ушкоджень	1340	0,22	
Всього	595283	100(99,9)	

1. Дослідивши дані таблиці, складені за результатами підрахунків Держстату впливає факт того, що випадків насильницької смерті, які були оприлюднені офіційно, було 18135. Проте, кількість смертей, заявлених внаслідок дії зовнішніх причин, вказана, як 28635. Різниця складає 10500 або ж 1,7%. Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок про те, що деяка інформація була прихована або ж неточно подана.

2. За даними Держстату, в 2020 році 95,26 % складала ненасильницька смерть та 4,64 % - насильницька. Дані факти дають можливість прослідкувати динаміку змін загальної та насильницької смертності за 2015-2020 р.р. (див. рис.1, 2).

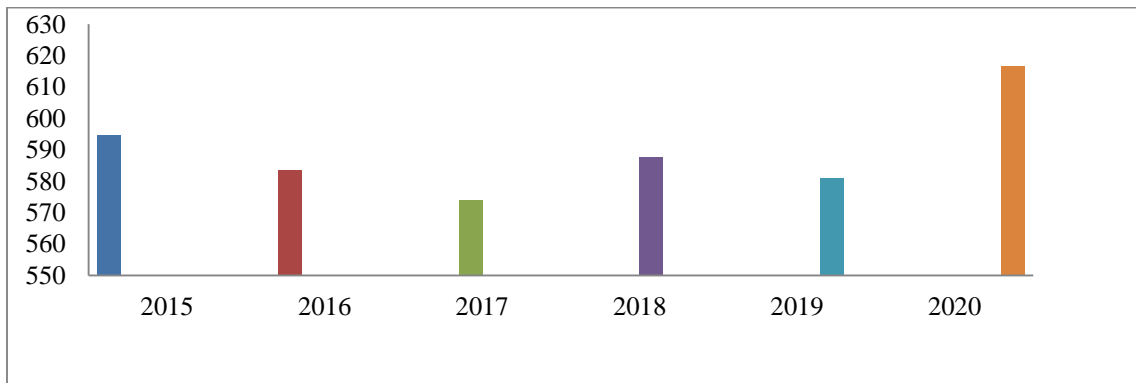

Рис.1. Динаміка загальної смертності населення України(тис.) в період з 2015-2020 р.р.

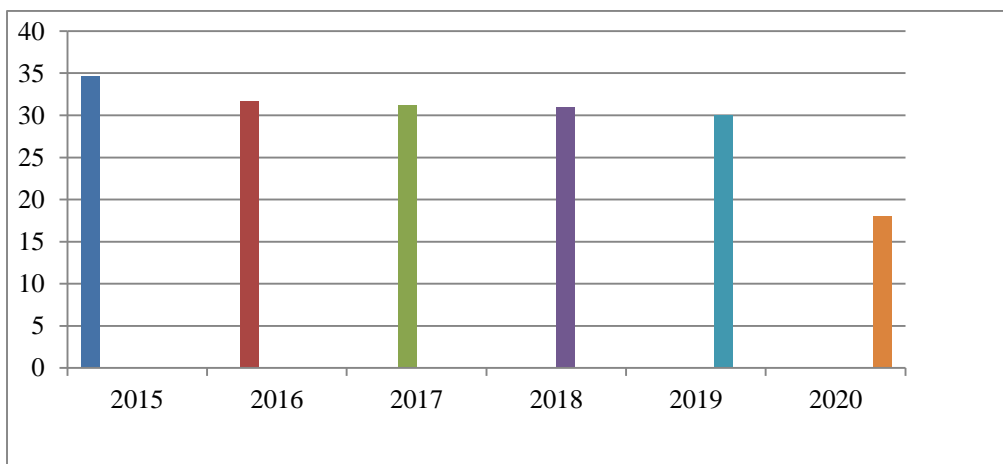

Рис. 2. Динаміка насильницької смертності населення України(тис.) в період з 2015-2020 р.р.

Отже, за результатами дослідження, стає вочевидь, що на тлі тенденції до стабілізації зниження загальної смертності населення впродовж 2015-2019 р.р.,

у 2020 р. відбулось підвищення смертності на 35 тис. осіб, однак, кількість випадків насильницької категорії смерті значно зменшилась. Такі зміни в першу чергу пов'язані з пандемією коронавірусної хвороби, в зв'язку з якою через локдауни був різко обмежений звичайний рух населення, що сприяло зменшенню кількості травм на транспорті, нещасних випадків тощо. Стосовно ненасильницької категорії смерті в 2020 р. виявлено збільшення смертності через хвороби системи кровообігу, хвороби органів дихання та коронавірусну хворобу.

Висновки. На тлі тенденції до зниження загальної смертності населення впродовж 2015-2019 р.р., у 2020 р. відбулось підвищення ненасильницької смертності на 35 тис. осіб, але показники насильницької категорії смерті значно зменшилась. Оскільки, в минулому році виявлено збільшення смертності через хвороби системи кровообігу, хвороби органів дихання та коронавірусну хворобу, вважаємо, що необхідно покращити ранню діагностику даних захворювань та посилити профілактичну роботу серед населення щодо своєчасного звернення по медичну допомогу.

CHEMICAL SCIENCES

MODELLING OF THE THERMODYNAMIC PROPERTIES OF TERNARY Al–Co–Sn MELTS

Holovata Nataliia V.

PhD

Kotova Natalia V.

PhD, SR

Department of Chemistry, Taras Shevchenko

National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

Introduction Modern industry requires the use of modern materials. In this aspect, aluminum alloys are very important materials due to their lightness, resistance to corrosion and oxidation, ease of processing, as well as the ability to retain their properties under difficult external conditions.

Due to growing global energy needs and environmental problems, research on the use of hydrogen (H₂) as an energy source has become widespread in the last few decades [1-2]. Lithium-ion batteries are one of the most promising technologies for efficient electricity storage. Intermetallic compounds are widely discussed, including many Sn compounds, especially as anode materials, to provide a method for efficient Li storage of energy [3-4].

The thermodynamic properties of liquid aluminum alloys are studied quite intensively, because the data on the thermodynamics of the liquid phase are important for calculating the phase diagrams of the respective systems. Phase diagrams and thermodynamic properties of the boundary binary systems Al-Co [5], Al-Sn [6] and Co-Sn [7] have been studied by many authors: the Al-Co system is characterized by the presence of many intermetallic compounds and belongs to systems with strong interaction of different atoms, as evidenced by significant exothermic effects of the

formation of liquid alloys this system: $\Delta H_{\max} = -35.3 \text{ kJ} \cdot \text{mol}^{-1}$ in the temperature range 1620-1870 K, $X_{\text{Co}} \approx 40 \text{ at.}\%$ [8]. The obtained values enthalpy of mixing of melts of the Co-Sn system [9], as a rule, are exothermic and show a clear temperature dependence. The state diagram of the Al-Sn system is a diagram of a simple eutectic type. The formation of liquid alloys of this system is accompanied by noticeable endothermic effects. The melts of this system show a gap of miscibility [10].

The phase diagram of the Al-Co-Sn system was studied by the authors [11]. Isothermal sections were constructed at 800°C and 1000°C .

Aim In literature the current state no information on the thermodynamic properties of ternary Al-Co-Sn melts. Therefore, the aim of this study was to calculate the thermodynamic characteristics of the melts of the ternary Al-Co-Sn system.

Materials and methods For the whole concentration triangle, the topology of isolines of enthalpies of mixing, excess Gibbs energies, and entropies of mixing of Al-Co-Sn melts have were obtained by modeling according to the regular solution theory using the Redlich-Kister-Mujian formalism on the basis of known data from the literature for the thermodynamic characteristics of binary Al-Co(Sn) and Co-Sn systems.

Results and discussions The binary interaction parameters for the excess Gibbs energy in liquid alloys of the Al-Co(Sn) and Co-Sn systems were calculated in the approximation of the regular contribution of binary systems to the Gibbs mixing energy of the ternary system.

The contributions of binary systems were estimated according to the works [10, 12-14]. The enthalpies of mixing of the ternary system were considered practically independent of temperature. The temperature dependence of the mixing entropy of the ternary system can also be neglected in the first approximation.

The original Redlich-Kister-Mujian equation, which describes the thermodynamic properties of the ternary Al - Co - Sn system, looks according to [15] as follows:

$$\begin{aligned}
^{ex}\Phi(x_{Al}, x_{Co}, x_{Sn}) = & x_{Al} * x_{Co} * \sum_{i=0}^n i L_{Al-Co} * (x_{Al} - x_{Co})^i + x_{Co} * x_{Sn} * \sum_{i=0}^n i L_{Co-Sn} * \\
& * (x_{Co} - x_{Sn})^i + x_{Al} * x_{Sn} * \sum_{i=0}^n i L_{Al-Sn} * (x_{Al} - x_{Sn})^i + x_{Al} * x_{Co} * x_{Sn} * \\
& * (x_{Al} * {}^0L_{Al-Co-Sn} + x_{Co} * {}^1L_{Al-Co-Sn} + x_{Sn} * {}^2L_{Al-Co-Sn})
\end{aligned}$$

Where ${}^iL_{Al-Co}$, ${}^iL_{Co-Sn}$, ${}^iL_{Al-Sn}$ are the coefficients of the Redlich–Kister polynomial for the constituent binary systems, n is the power of this polynomial, , ${}^0L_{Al-Co-Sn}$, ${}^1L_{Al-Co-Sn}$, ${}^2L_{Al-Co-Sn}$ - are the ternary interaction parameters.

The contributions of ternary interactions to the thermodynamic properties of the ternary Al - Co - Sn system were not taken into account, because, as mentioned above, there are no experimental data from which they could be determined. In tab. 1 shows the binary interaction parameters for the enthalpies of mixing in liquid alloys of the Al-Co, Co-Sn, Al-Sn systems. The values of excess entropies of mixing ($J \cdot (mol \cdot K)^{-1}$) are calculated by the known thermodynamic ratio: $\Delta G = \Delta H - T\Delta S$.

In fig. 1(a) presents the obtained topology of isolines of integral enthalpies of mixing this system. Data [8-10] were used for calculations. In fig. 1(b) and 1(c) is shown the projections of the isolines of the excess Gibbs energy and the excess entropy of mixing of Al-Co-Sn melts on the Gibbs-Dugem triangle in the whole range of concentrations at 1873 K.

Table 1

The binary interaction parameters for the enthalpies of mixing in liquid alloys of the Al-Co, Co-Sn, Al-Sn systems

System	Interaction parameters
Al-Co	${}^0L_{Al-Co} = -135.5$
	${}^1L_{Al-Co} = 63.27$
	${}^2L_{Al-Co} = 2.36$
	${}^3L_{Al-Co} = -65.57$
	${}^4L_{Al-Co} = 26.19$
	${}^5L_{Al-Co} = 22.61$
Co-Sn	${}^0L_{Co-Sn} = -5.07$
	${}^1L_{Co-Sn} = -2.62$

Al-Sn	${}^0L_{Al-Sn} = 16.47$
	${}^1L_{Al-Sn} = 3.66$
	${}^2L_{Al-Sn} = 0.01$
	${}^3L_{Al-Sn} = 0.11$
	${}^4L_{Al-Sn} = 2.34$
	${}^5L_{Al-Sn} = 2.41$

Among the three boundary binary systems, the largest exothermic enthalpies, Gibbs energies, and mixing entropies are observed for liquid Al-Co alloys.

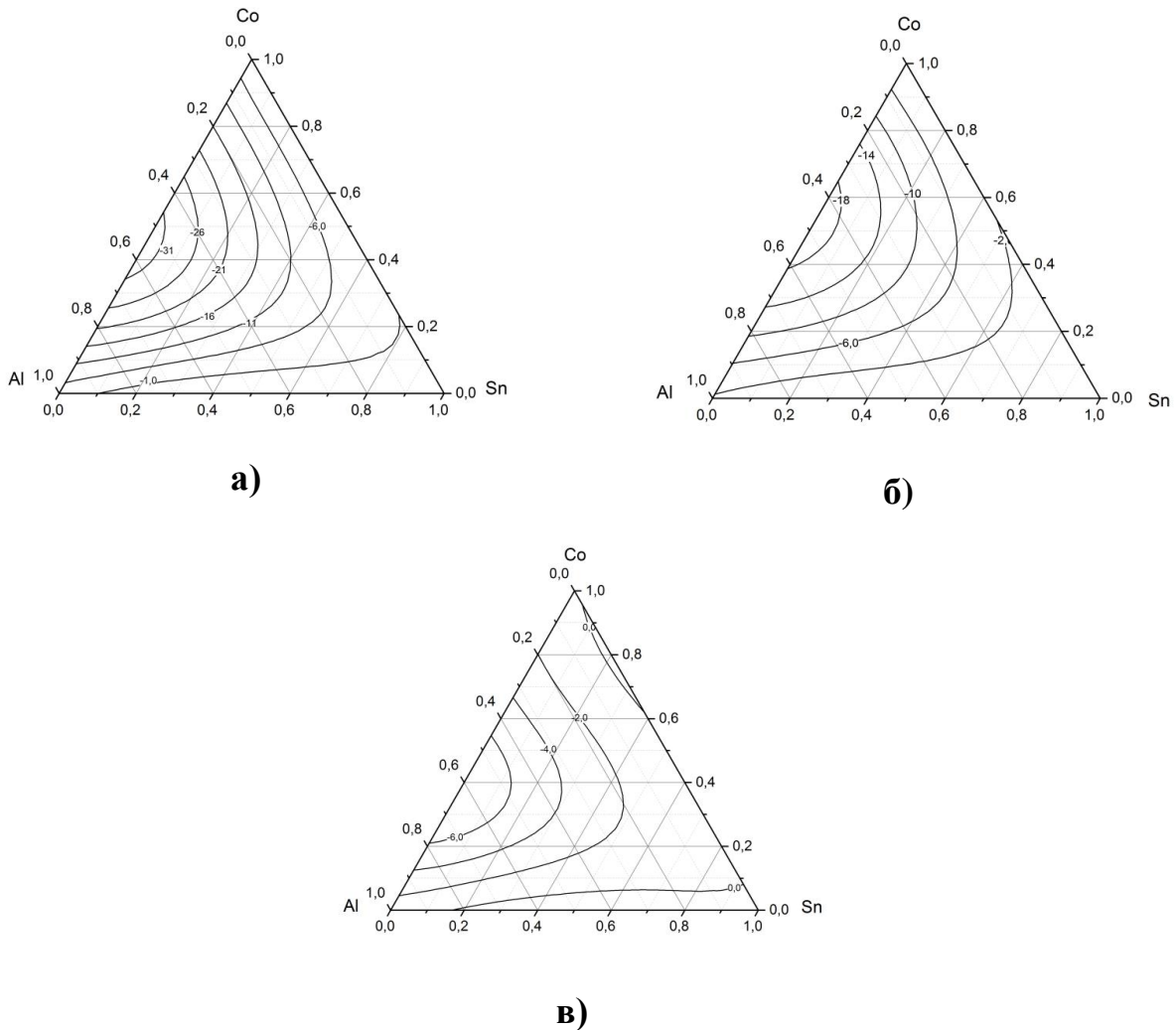

Fig. 1. Projections of isolines of enthalpy of mixing (a, kJ mol^{-1}), excess Gibbs energy (b, kJ mol^{-1}) and entropy (c, J (mol K)^{-1}) of mixing in the ternary Al-Co-Sn liquid phase at 1873 K calculated using the Redlich–Kister–Muggianu formula

The obtained data on the thermodynamic mixing functions of ternary melts (Fig. 1) allow us to conclude that in the region of compositions close to this double

boundary system, the contribution of the interaction between Al and Co atoms prevails. The maximum interaction is observed near the compositions corresponding to the phase diagram of the Al-Co system, the AlCo compound, which is the most refractory in this system [5]. Thus, the energetics of alloying in the melts of the ternary Al-Co-Sn system is determined by the interaction of different components in the boundary binary system Al-Co.

Conclusions For the ternary Al-Co-Sn melts the enthalpy of mixing, excess Gibbs energies, and entropy of mixing were calculated using the Redlich–Kister–Muggianu formula for the whole triangle of the concentration according to the regular solution theory based on thermodynamic data of Al-Co (Sn) and Co-Sn boundary binary systems. Combined analysis of the topology of the isolines all these thermodynamic functions allow to conclude that the maximum interaction between dissimilar components in the ternary Al-Co-Sn melts occurs in the region, close to the Al-Co system, which corresponds of the AlCo compound on the phase diagram.

REFERENCES

1. Wang C. Self-Assembling Al-based Composite Powder with High Hydrogen Generation Efficiency / C. Wang, Y. Liu, H. Liu, T. Yang, X. Chen, Sh. Yang, X. Liu, A. Novel // Nature scientificreports. – 2015. –V12. – P. 1-6.
2. Wang M. The intensification technologies to water electrolysis for hydrogen production / M. Wang, Z. Wang, X. Gong, Z. Guo // Renewable Sustainable Energy Rev. – 2014. – V. 29. – P. 573-588.
3. Gao S. Formation of Sn-M (M = Fe, Al, Ni) Alloy Nanoparticles by DC Arc-discharge and their Electrochemical Properties as Anodes for Li-ion Batteries / S. Gao, H. Huang, A. Wu, J. Yu, J.Gao, X. Dong, Ch. Liu, G. Cao // J. Solid State Chem. – 2016. – V. 242. – P. 127-135.
4. Li J. Co-Sn Nanocrystalline Solid Solutions as Anode Material in Lithium-Ion Batteries with high pseudocapacitive contribution / J. Liu, X. Xu, Zh. Luo, Ch. Zhang, T. Zhang, P. Tang, Maria Francisca Infante Carrió, J. Arbiol, J. Llorca, A. Cabot //ChemSusChem. –2019. – 12(7).
5. Okamoto H. Supplemental Literature Review of Binary Phase Diagrams:

Ag-Yb, Al-Co, Al-I, Co-Cr, Cs-Te, In-Sr, Mg-Tl, Mn-Pd, Mo-O, Mo-Re, Ni-Os, and V-Zr / H. Okamoto // *J. Phase Equilib. Diffus.* – 2016. – V. 37, № 6. – P. 726-737.

6. McAlister A.J. The Al-Sn (Aluminum-Tin) System / A.J. McAlister, D.J. Kahan // *J. Ph. Equil.* – 1983. – V. 4, №4. – P. 410-414.

7. Ishida K. The Co-Sn (Cobalt-Tin) System / K.Ishida, T.Nishizawa // *Journal of Phase Equilibria.* – 1991. – V. 12, №1. – P. 88-93.

8. Usenko N.I. Mixing Enthalpies of Al-Co melts / Usenko, M.A. Shevchenko, N.V.Kotova, V.V.Berezutskii, M.I. Ivanov, V.S. Sudavtsova// *Powder Metallurgy and Metal Ceramics.* – 2015. – V.6, No. 5-6. – P.324-330.

9. Yakymovych A. Enthalpy of mixing of liquid Co-Sn alloys / A. Yakymovych, S. Fürtauer, A. Elmahfoudi, H. Ipser, H. Flandorfer // *J. Chem. Thermod.* – 2014. – V. 74. – P. 269-285

10. Batalin G. Thermodynamics and structure of liquid Al-based alloys / G. Batalin, E. Beloborodova, V. Kazimirov // *Moscow: Metallurgy*, 1983. – 151 p.

11. Liu X.J. Phase Equilibria in the Al-Sn-Co Ternary System / X.J. Liu, H.W. Zou, J.B. Zhang, S.Y. Yang, Y.Lu, J.J. Han, J.H. Zhu, X.R. Chen, C.P. Wang // *J. Phase Equilib. Diffus.* – 2019. – V. 40, № 4. – P. 524-536

12. Shevchenko M. Thermodynamic properties of binary Al-3d metal alloys / M. Shevchenko, V. Sudavtsova, V. Kudin, V. Berezutsky // *Dop. NANU. Materials science.* –2013. –Vol. 6. – P. 92-98.

13. Cheng T. Update of thermodynamic descriptions of the binary Al-Sn and ternary Mg-Al-Sn systems / T. Cheng, Y. Tang, L. Zhang // *Calphad.* –2019. –64. –P. 354-363.

14. Jiang M. A thermodynamic assessment of the Co-Sn system / M. Jiang, J. Sato, I. Ohnuma // *Calphad.* – 2004. – 28. – P. 213-220.

15. Hillert M. Empirical methods of predicting and representing thermodynamic properties of ternary solution phases / M. Hillert // *Calphad.* –1980. – 4. – P. 1-12.

TECHNICAL SCIENCES

EFFECT OF HEAT-MOISTURE TREATMENT REACTION CONDITIONS ON PARTICLE SIZE DETERMINATION OF POTATO STARCH

Chunli Deng

Food Technology Department,
Sumy National Agrarian University,
40021 Sumy, Ukraine;
College of Food and Biological Engineering,
Hezhou University, 542899, Hezhou, China

Yanghe Luo

College of Food and Biological Engineering,
Hezhou University, 542899, Hezhou, China

Melnyk Okasana

Food Technology Department,
Sumy National Agrarian University,
40021 Sumy, Ukraine;

Abstract: Potato starch was used as raw materials, the effects of heat-moisture treatment conditions on particle size determination of native potato starch (NS) and heat moisture treatment (HMT) starch were investigated. The D10, D50, D(4,3) and D(3,2) of HMT starch were significantly higher than that of NS except the D50 value and D(4,3) of tHMT6, whereas the S.S.A. value of HMT was significantly lower than NS. The temperature and moisture content had great influence on the D90 value of HMT starch.

Key Word: potato starch, heat-moisture treatment, particle size determination

1.Introduction Starch is the main component of fruits, seeds, tubers and roots of green plants. Rice, corn, potatoes, taro, banana and other crops contain a lot of starch, which is widely grown in the world^[1]. With the advantages of being renewable, nontoxic, biodegradable and of relatively low cost, starch has attracted a

substantial research and commercial interest as food materials and other green chemical basic raw materials. However, Starch does not have physical and chemical properties suitable for certain type of processing in its native form due to their poor shear and thermal stability and high degree of retrogradation. Its insolubility in cold water, thermal and mechanical properties limitations, instability of its pastes and gels, poor dispersivity and poor filming property limit its widespread commercial application in textile, papermaking, medicine, food and other industries. In order to maximize the application of starch in foodstuff and other industries, starches are frequently modified by chemical, physical, and enzymatic processes to promote and enhance the physiochemical and physic-mechanical properties^[2]. Modification of starch is an ongoing process which can design a huge market for many new functional and value added properties resulting from these modifications^[3]. Hydrothermal treatment is a technique that modifies starch while keeping the granular structure intact. This treatment requires the starch molecules to be kept in the mobile state above the glass transition temperature (T_g) and below the gelatinization temperature (T_{gel})^[4]. Heat moisture treatment (HMT) is a commonly used Hydrothermal treatment. The main goal of this study was to evaluate the effects of moisture levels, length of heating and temperature of heating on the particle size determination of potato starch.

2. Materials and methods

2.1 Materials

Potato starch was obtained with the technology of wet milling extraction.

2.2 Heat-moisture treatment

Different HMT potato starch was prepared as follow: (1) Different heating time groups (tHMT): Starches were weighted in different spiral blue-moth bottle, and ultrapure water were added to adjust moisture content to 25 % and equilibrated for 24 hours at 25 C. Samples were then heated at 110°C for 1 h, 2 h, 3 h, 4 h,5 h and 6 h (tHMT1, tHMT2, tHMT3, tHMT4, tHMT5, tHMT6, respectively) in a hot- air oven.

(2) Different heating temperature groups (THMT): Starches were weighted in

different spiral blue-moth bottle, and ultrapure water were added to adjust moisture content to 25 % and equilibrated for 24 hours at 25°C. Samples were then heated at 90 °C, 100 °C, 110 °C, 120 °C, 130 °C (THMT90, THMT100, THMT110, THMT120, THMT130, respectively) for 2 h in a hot- air oven. (3) Different moisture content of starch system groups (CHMT): Starches were weighted in different spiral blue-moth bottle, and different volumes of ultrapure water were added to adjust moisture content to 15%, 20 %, 25 %, 30 %, 35 % (CHMT15, CHMT20, CHMT25, CHMT30, CHMT35, respectively) and equilibrated for 24 h at 25 °C. Samples were then heated in a hot- air oven. After cooling at room temperature, all these three groups treated samples were dried in an oven at 45 °C for 24 h. The dried potato starch pulverized for 45 s using a universal pulverizer, passed through a 80-mesh sieve, vacuum-packed in polyethylene bags, and stored in an airtight container for conducting further studies.

2.3 Particle size determination

The particle size parameters of starch samples were detected by a laser diffraction particle size analyzer (BT-2001, Baxter Instruments Co. LTD, China) with dry method. Air was used as medium and the optical mode was Mie. Starch sample (3 g) was added to the storage hopper with a shading ratio ranging from 5 %-12 %. The starch particle size parameters included particle diameter of volume (D(4,3)), particle diameter of surface (D(3,2)), specific surface area (S.S.A.), D10, D50, and D90 represent the corresponding particle size which is smaller than 10%, 50%, and 90% of the sample particles, respectively.

2.4 Statistical analysis

The statistical analysis of results were conducted by analysis of variance (ANOVA) and the significant difference among samples were determined by Duncan's multiple range tests using DPSv7.05 statistical software. The P value <0.05 was considered as significant.

3. Results and discussion

The particle size distributions parameter of heat moisture treatment starch and

native potato starch granules were shown as Table 1 to Table 3. As can be seen from Table 1 to Table 3, the D10, D50, D90 of native potato starch was 17.30 μm , 34.12 μm , 60.24 μm , respectively. D(4,3), D(3,2) and S.S.A of native potato starch was 36.60 μm , 22.24 μm , 99.93 m^2/kg , respectively. The D10, D50, D(4,3) and D(3,2) of HMT starch were significantly higher than that of NS except the D50 value and D(4,3) of tHMT6, whereas the S.S.A. value of HMT was significantly lower than NS. The temperature and moisture content had great influence on the D90 value of HMT starch. The large particle size of HMT starch indicated that heat moisture treatment could result in slight swell of potato starch, which might further lead to the rupture, adhesion and partial gelatinization and agglomeration of the granules. This result was agreement with a previous study about lily starch [5].

Table 1

Effect of heat-moisture treatment on particle size distribution of potato starch under different holding time.

Samples	D10(μm)	D50(μm)	D90(μm)	D(4,3) (μm)	D(3,2) (μm)	S.S.A(m^2/kg)
NS	17.30 \pm 0.49 ^d	34.12 \pm 0.40 ^c	60.24 \pm 0.47 ^{ab}	36.60 \pm 0.38 ^c	22.24 \pm 0.56 ^d	99.93 \pm 2.54 ^a
tHMT1	18.37 \pm 0.22 ^c	35.33 \pm 0.19 ^b	61.61 \pm 0.30 ^{ab}	37.83 \pm 0.18 ^{ab}	24.02 \pm 0.14 ^c	92.50 \pm 0.52 ^b
tHMT2	18.67 \pm 0.03 ^c	35.30 \pm 0.14 ^b	61.51 \pm 0.59 ^{ab}	37.84 \pm 0.21 ^{ab}	24.27 \pm 0.06 ^c	91.52 \pm 0.20 ^b
tHMT3	19.43 \pm 0.13 ^{ab}	35.23 \pm 0.94 ^b	58.49 \pm 4.10 ^{bc}	37.18 \pm 1.35 ^{bc}	25.90 \pm 1.25 ^{ab}	85.99 \pm 4.17 ^{cd}
tHMT4	18.95 \pm 0.13 ^{bc}	36.16 \pm 0.122 ^a	63.28 \pm 0.44 ^a	38.75 \pm 0.12 ^a	25.00 \pm 0.21 ^{bc}	88.87 \pm 0.74 ^{bc}
tHMT5	18.59 \pm 0.14 ^c	35.37 \pm 0.28 ^b	61.45 \pm 0.31 ^{ab}	37.85 \pm 0.27 ^{ab}	24.48 \pm 0.19 ^c	91.63 \pm 0.48 ^b
tHMT6	19.80 \pm 0.41 ^a	34.73 \pm 0.46 ^{bc}	56.39 \pm 2.33 ^c	36.50 \pm 0.76 ^c	26.51 \pm 0.39 ^a	83.83 \pm 1.23 ^d

Table 2

Effect of heat-moisture treatment on particle size distribution potato starch under different holding temperature.

Samples	D10(μm)	D50(μm)	D90(μm)	D(4,3) (μm)	D(3,2) (μm)	S.S.A(m^2/kg)
NS	17.30 \pm 0.49 ^c	34.12 \pm 0.40 ^c	60.24 \pm 0.47 ^c	36.60 \pm 0.38 ^c	22.24 \pm 0.56 ^c	99.93 \pm 2.54 ^a
THMT90	18.68 \pm 0.29 ^b	35.59 \pm 0.30 ^{ab}	61.78 \pm 0.33 ^b	38.06 \pm 0.27 ^{ab}	24.02 \pm 0.67 ^b	92.54 \pm 2.66 ^b
THMT100	18.62 \pm 0.21 ^b	35.60 \pm 0.39 ^{ab}	61.85 \pm 0.55 ^b	38.08 \pm 0.36 ^{ab}	24.30 \pm 0.26 ^b	91.43 \pm 0.97 ^b
THMT110	18.67 \pm 0.03 ^b	35.30 \pm 0.14 ^b	61.51 \pm 0.59 ^b	37.84 \pm 0.21 ^b	24.27 \pm 0.06 ^b	91.52 \pm 0.20 ^b
THMT120	19.36 \pm 0.42 ^a	35.49 \pm 0.35 ^{ab}	59.77 \pm 0.09 ^c	37.86 \pm 0.42 ^b	26.09 \pm 1.13 ^a	85.27 \pm 3.79 ^c
THMT130	18.84 \pm 0.17 ^b	35.87 \pm 0.16 ^a	62.69 \pm 0.47 ^a	38.46 \pm 0.18 ^a	24.92 \pm 0.19 ^b	89.15 \pm 0.68 ^b

Table 3

**Effect of heat-moisture treatment on particle size distribution of potato starch
under different moisture content.**

Samples	D10(μm)	D50(μm)	D90(μm)	D(4,3) (μm)	D(3,2) (μm)	S.S.A(m^2/kg)
NS	17.30 \pm 0.49 ^c	34.12 \pm 0.40 ^d	60.24 \pm 0.47 ^e	36.60 \pm 0.38 ^d	22.24 \pm 0.56 ^c	99.93 \pm 2.54 ^a
CHMT15	18.53 \pm 0.08 ^b	35.25 \pm 0.11 ^c	61.25 \pm 0.25 ^{de}	37.71 \pm 0.14 ^c	24.17 \pm 0.11 ^b	91.95 \pm 0.40 ^b
CHMT20	18.93 \pm 0.16 ^b	35.72 \pm 0.03 ^c	62.38 \pm 0.29 ^{bc}	38.33 \pm 0.02 ^{bc}	24.67 \pm 0.29 ^b	90.04 \pm 1.06 ^b
CHMT25	18.67 \pm 0.03 ^b	35.30 \pm 0.14 ^c	61.51 \pm 0.59 ^{cd}	37.84 \pm 0.21 ^c	24.27 \pm 0.06 ^b	91.52 \pm 0.20 ^b
CHMT30	18.81 \pm 0.29 ^b	36.38 \pm 0.21 ^b	63.37 \pm 0.90 ^b	38.68 \pm 0.46 ^b	24.92 \pm 0.46 ^b	89.17 \pm 1.67 ^b
CHMT35	20.05 \pm 0.47 ^a	41.12 \pm 0.42 ^a	78.39 \pm 0.62 ^a	45.60 \pm 0.50 ^a	27.00 \pm 0.81 ^a	82.33 \pm 2.45 ^c

Note: all values are the means of triplicate determinations \pm SD. The means within the same column with different letters are significantly different ($p < 0.05$).

4. Conclusions

In this study, the particle size distributions parameter of heat moisture treatment starch and native potato starch granules were investigated. The D10, D50, D(4,3) and D(3,2) of HMT starch were significantly higher than that of NS except tHMT6, whereas the S.S.A. value of HMT was significantly lower than NS. The temperature and moisture content had great influence on the D90 value of HMT starch. The large particle size of HMT starch indicated that heat moisture treatment could result in slight swell of potato starch, which might further lead to the rupture, adhesion and partial gelatinization and agglomeration of the granules.

REFERENCES

- [1] Deng Chunli, Shang Feifei, Liu Yan, et al. RECENT ADVANCES IN MODIFICATION OF STARCH AND ITS APPLICATIONS IN CHINA FOOD INDUSTRY. *scientific heritage*, 2020(47):19-26.
- [2] Karim A A, Sufha E H, Zaidul S M. Dual modification of starch via partial enzymatic hydrolysis in the granular state and subsequent hydroxypropylation. *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, 2008,56 (22) : 10901-10907.
- [3] Kaur, B., Ariffin, F., Bhat, R., & Karim, A.A. Progress in starch modification in the last decade. *Food Hydrocolloids*, 2012,26(2), 398–404.
- [4] Ogunsona EO, Misra M, Mohanty AK. Sustainable biocomposites from

biobased polyamide 6,10 and biocarbon from pyrolyzed miscanthus fibers. *Journal Applied Polymer Science*, 2017,134(4):44221.

[5] Huan Li, Rongrong Wang, Jie Liu, Qun Zhang, GaoyangLi , Yang Shan, Shenghua Ding. Effects of heat-moisture and acid treatments on the structural, physicochemical, and in vitro digestibility properties of lily starch. *International Journal of Biological Macromolecules*, 148 (2020) 956–968.

JUSTIFICATION OF OBTAINING ADDITIONAL SOURCES OF HYDROCARBONS BY DEVELOPING GAS HYDRATE DEPOSITS AND GAS HYDRATE TECHNOLOGIES

Maksymova Ella

PhD of geological and mineralogical sciences,
assistant professor
Dnipro University of Technology
Dnipro, Ukraine

Introductions. The hydrocarbon market plays an important role in the economy, determines the basic principles of world politics, and the availability of energy sources gives an impetus to the regional development of states and areas of global business interests. The degree of use of energy resources is one of the main indicators of the level of development of civilization in general and individual states. The dynamics of the world production of energy resources is studied and evaluated by many leading modern scientists and scientific communities. The findings of the scientists indicate a structural shift in the composition of the produced fuel in favour of oil and natural gas. The share of oil in the world energy balance periodically reaches its maximum indicators, in some years - the maximum production is accounted for by natural gas. Along with such a rapid consumption of natural gas by mankind, the topic of alternative or additional energy sources is increasingly being raised. This is due to the depletion of traditional hydrocarbon reserves, and the existing methods of their production do not allow the development of unconditioned deposits. In such conditions, it is obvious that the transition to alternative fuels and to new types of hydrocarbons is becoming important and urgent. Hydrates of hydrocarbon gases are one of such sources of natural resources of fuel, energy, and chemical raw materials.

Interest for gas hydrates is caused not only in connection with the depletion of reserves of traditional hydrocarbons. In the modern world, the development of innovative technologies, including nano technologies, is rapidly gaining momentum.

Studying gas hydrate and phase transitions at the molecular level, a sharp leap in the development of new technologies is possible:

- Development of hard-to-reach hydrocarbon deposits.
- To reduce the cost of gas and oil production, where there is a problem of technogenic gas hydrates.
- To obtain indirect signs of the discovery of new deposits.
- To organize monitoring of climatic changes in connection with the places of their possible dissociation caused by technogenic factors.
- For the utilization of methane from coal mines, which is now being thrown into the atmosphere.
- For the use of gas hydrate technologies during storage and transportation of natural gas and methane from degassing wells.

The relevance of such studies is additionally confirmed by the absence of world scientifically based methods for the technology of their development by mining specialists, in particular geologists. These problems are widely dealt with by chemists, physicists, ecologists, and scientists of other specialties. To date, there is no scientifically substantiated technology for the development of gas hydrate deposits, based on the realities of geophysical exploration, specific mining and geological conditions of their occurrence and the foundations of mining. The direction of the author's research includes the need for an integrated approach to the development of a new energy resource and, due to the existing achievements in this area of physicists, especially in the field of thermodynamics of crystal hydrates, chemists in the field of cry chemistry, scientists in the field of gas and oil production, stands at the junction of these sciences. The author is convinced that the introduction of scientifically based technologies for the development of gas hydrate deposits and their production will allow timely and optimal use of this energy resource for the state and will contribute to the development of the national security of Ukraine.

Aim. Scientific substantiation of technologies for the development of gas hydrate deposits, based on considering the mining and geological conditions of their distribution, the processes of hydrate formation and dissociation.

Materials and methods. The uniqueness of the development of a new hydrocarbon resource requires the use in the aggregate of several research methods used in various scientific fields. This is since natural gas hydrate is widespread in the bowels of the planet Earth and its stability depends not only on geological processes, but also on processes and phenomena studied by such sciences as structural and regional geology, geography, oceanology, hydrogeology, soil science, mineralogy, lithology, physical chemistry and thermal physics. In this regard, in this work, the author uses in aggregate the methods used in the earth sciences. Based on the wide range of tasks set in the work and the inaccessibility of this new hydrocarbon raw material in the bowels of the Earth, remote sensing methods were adopted as the main ones. The superposition methods were used to determine the temperature and thermobaric parameters of the zones of distribution of natural gas hydrate deposits based on the results of filming geophysical expeditions of scientists from different countries, reports of aerospace surveys by NASA, published in the open press, mainly by the National Geographic agency. Remote sensing, which is now widely used by the world scientific community to solve global geological problems, allowed the author to compare many interrelated processes and phenomena, put forward new scientific hypotheses and draw interesting and important conclusions.

In the study of thermophysical processes occurring in the pore space of the rocks containing gas hydrates, the methods of integral Laplace transformation, numerical modelling of the dissociation of the gas hydrate layer were used.

A combination of analytical methods with similarity theory methods was used to obtain artificial gas hydrates. The methods of physical modelling of gas hydrate deposits, based on the theory of a one-dimensional two-phase thermobaric model, allowed the author to carry out several experiments to study the parameters of hydrate formation both in free and in a magnetic field. To carry out calculations and process the results, statistical methods, graphic tools, and Microsoft Excel spreadsheets were used.

Results and discussion. At present, the decisive role of gas hydrates in the redistribution of the gas market is predicted, based on the development of new

modern technologies for the extraction and transportation of hydrocarbon raw materials. In this regard, research in the direction of developing new technologies for extracting methane from gas hydrate deposits and managing hydrate-forming processes to utilize coal mine methane may become the beginning of a new stage in an energy-independent Ukraine.

For the development of an additional new energy resource and the processes occurring during hydrate formation and dissociation, which the author accepted as an object of research, it is necessary to understand the processes occurring in the bowels of the Earth within the gas hydrate deposits both in the conditions of their formation and during their opening. Understanding the features of their genesis, having developed an algorithm for opening and extracting, considering the geological and morphological structure of each specific deposit, it becomes possible to work out an integrated approach and technological schemes based on an understanding of natural processes in deep geological structures, with the most sparing technology for the natural environment of gas production from gas hydrate field. Considering the large-scale world research in this area, the nature of the interaction of all processes in the systems under consideration has been investigated, the phase transitions of gas hydrate systems have been studied in detail.

Difficulties in extracting methane from gas hydrates are associated with the fact that the deposits occur at great depths. To obtain methane, it is necessary to turn the gas hydrate into gas, that is, to destroy it and take the gas component to the surface. For this, in the work, it was necessary, having previously created a model of a natural deposit, to obtain artificial gas hydrates like natural ones, to investigate their properties and, based on this, to scientifically substantiate the possibility of their dissociation under the bottom of the World Ocean with minimization of such an impact on the ecosystem. Based on the materials of previous studies and, taking as a basis the thermophysical parameters of hydrate formation, the regularity of its stable existence was obtained empirically (fig. 1). In physical modelling, stable methane hydrate was obtained at temperatures from +9 to +15 at pressures from 5 to 30 MPa, respectively.

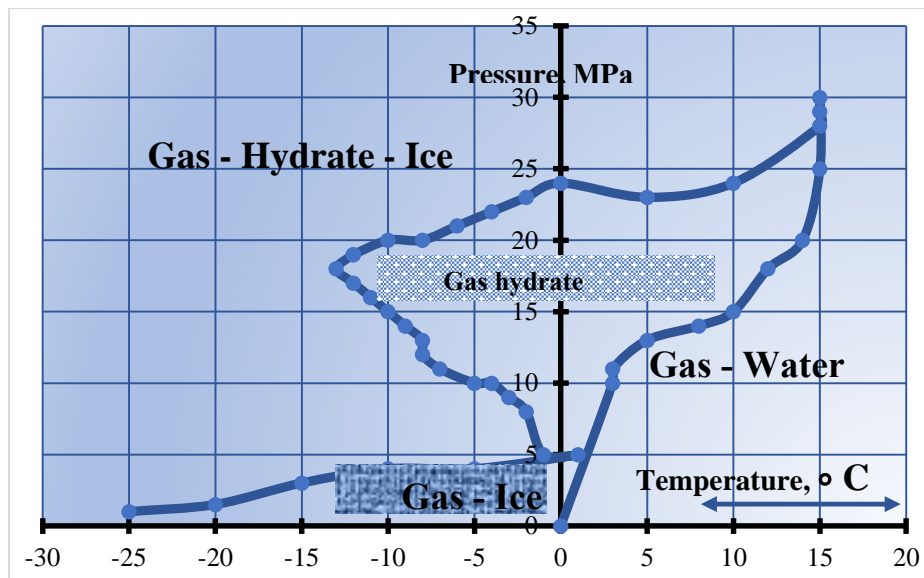

Fig. 1. The graph of the stability of a gas hydrate, obtained by the author empirically

The second direction of work, following from the first, was the idea of artificially converting methane from coal mines into a gas hydrate state directly at the mouths of degassing wells, followed by its transportation in the form of crystalline hydrate to hard-to-reach regions where gas pipelines are a priori absent.

Gas producing enterprises of Ukraine operate over 230 gas and gas condensate fields. Most of them are in the final stages of development. During this period, the cost of producing and transporting natural gas increases significantly. The disadvantage of the traditional method of transportation is the significant unit costs for the construction of compressor stations. Construction continues for a significant period. It is far from being expedient to build them at all deposits. In this regard, it will be expedient to use the technology of hydrate formation. Its essence lies in the conversion of gas coming from the well into a gas hydrate state, transportation with its subsequent dissociation in a closed volume at the consumer. In addition, a significant part of relatively small, unequipped, and remote from the transport infrastructure fields are not being developed, including due to the problem of their transportation. In such cases, the technology of transporting gas in gas hydrate form will also be effective.

Conclusions. In the work: - the genetic regularities of the distribution of natural gas hydrate deposits based on the material composition of the host rocks and deep tectonic structures were established;

- an analytical solution is proposed for the heat transfer process in gas hydrate deposits of various lithological composition of host rocks based on the law of heat conduction in the pore space of the deposit;

- the features of the processes of heat transfer in gas hydrate deposits according to the genetic type have been determined;

- developed a method for calculating the rate of dissociation of gas hydrate in structures of various genetic types with the ability to control the process to minimize the negative impact of methane extraction on the ecosystem of the ocean floor;

- a hydrate formation reactor was created to simulate processes;

- the thermobaric parameters of hydrate formation from methane-air mixtures emitted by degassing wells of mines in Ukraine have been established;

- substantiated the possibility of converting the gas discharged into the atmosphere into a gas hydrate state directly at the mouths of degassing wells for its further optimal transportation to areas remote from the infrastructure.

BRAIN-MEDIATED MODE FOR EFFICIENT NETWORK WITH WIRELESS fMRI-BASED GADGET “SMARTHAT”

Mykhalchuk Vitalii Volodymyrovych

Master of Philology

Citizen Scientist

Kyiv, Ukraine

Abstract This article presents an introduction of wireless MRI-based operational technologies of intelligenceware control system. Special attention devoted for gadget prototype intellectually controlled integration model design. Paper also presents the mode of network based on the newest possibilities of wireless communicative technologies, artificial intelligence and Internet of things combination. Newnes decision of researched network architecture is using of nuclear magnetic resonance introspectical wireless recognition and connection mode. Environment friendly using, health care and safety are additional peculiarities of this technology.

Key words: connectivism, artificial intelligence, brain-to-computer interface, Internet of things, intellectual communicative network, functional magnetic resonance introscopy, SmartHat.

Introductions. A lot of nuclear magnetic resonance introscopy (NMRI) researches in control of robots with firm positive results becomes persuasive argument of near implementation of this technology in a common using environment (Kaplan A., 2005). Nowadays most architectures of communication technologies tend to wireless decisions (5G, IoT). Suppose such mode actual for presented network samples, especially in brain-donored intellectual operational system for human-controlled environments.

NMRI in modern human-computer interaction (HCI) user-oriented systems includes combination of electroencephalogram (EEG) and near-infrared spectroscopy (NIRS). Such combination helps to optimize the quality of research or

application. This type of technological combination is used as functional model in medicine and interactive technologies for therapeutical body care and sport activity design (health sleep, golf plaining learning training). Last decisions and asks are mostly directed to wireless communication way implementation (Moradi E., 2013). Brain-computer interaction was studed by a number of scientist for robots design and modern intellectual systems development (Kaplan A., 2005). In 2020 Zeto presented wireless EEG headset model with application for smartphones and labtop. Such powerfull progress of NMRI technology and user's level of its accessibility prove an equal actuality of brain donored mode of intellectual networks and near requirements of its implementation. Modern conferences, for example QuantumTech-2021 prove that a lot of medicine and biotechnologies talks shows a large onward of soft and equipment evolution. Specially it's concernd near quantum computing access, what can guarantee hight quality of technologies implementation thanks to the newest unificated mode of synchronization and developement.

The aim of this article is:

- to introduce braine-donored mode of operational system for network environment implementation;
- to give descriptive developement of NMRI based technology of commnication mode with user's gadget "SmartHat";
- to present a sample of using such design in network interacted with natural environment conditions.

Materials and methods.

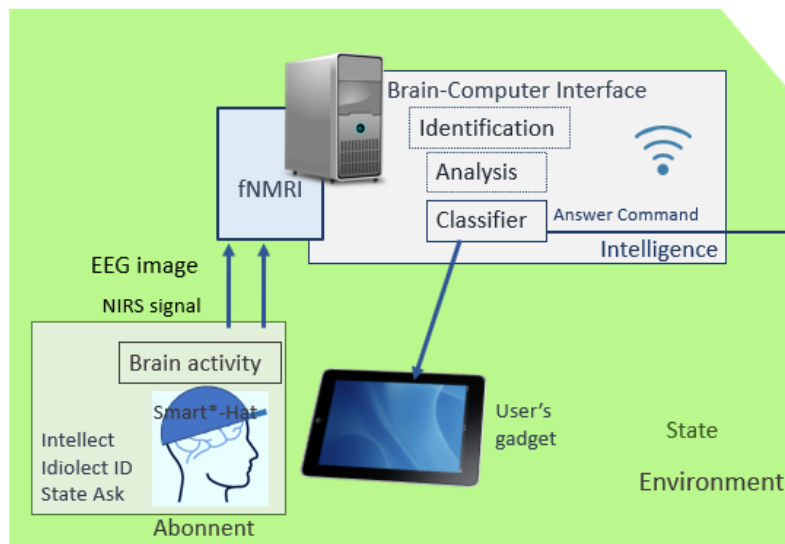
Basic principle of brain-donored intellectual network environment design is using brain activity for organization of work. Such mode accessible with EEG imagining and fNMRI based human-computer interaction, which we represent more universally and global that is intellectual human-environment interaction or brain-mediated network.

NIRS mode can helps to identify not only human, but a number of animals. Typical example resus monkeys and rats, who's intellectual-brain system is well known for NMRI-based decisions thanks to number of fundamental researches

(Kaplan A., 2005). In human-inhabited environment technology can help communicate with pets and helps them integrated into this environments more comfortably and secured. Also such mode helps integrated such technologies as robots, smart thingth and intellectual technologies.

For brain activity imagining we use EEG image translated combined with NIRS signal identified person’s state and role to fNMRI node of BCI (Pict. 1). Proposed device “SmartHat” helps to create abonent’s completed image which can transfere information of basic identification into control station (computer base). Also this device transform state and asks through the integrative connection mode.

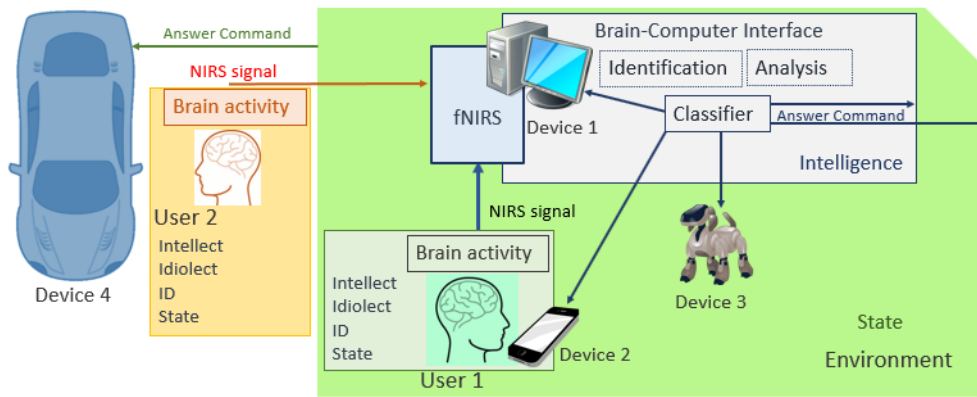
Concerted using of technology with another types of connection is expected.

Pict. 1. Generalized scheme of “SmartHat” use

Each abonent identified as by NIRS signal and EEG image complited full information and influence on environment. This combination helps to recognise abonement’s state and analyse it relative to environment (safe, owner, user, employee, neutral, directed, watcher, danger, bloked).

BCI of such mode have typical environment control station integrated architecture. fNMRI node translate EEG image and NIRS signal combination into Analitical Block from where analysed information results walk to Classifier and than translated into changes State of Environment and direct its behaviour in form of reactions and answers to asks and commands. Simple sample of such use illustrated on Pict. 2.

Pict. 2. Sample of One-Environment Two-Abonents Network with NRSI Identification Mode

Possible scenario of such network is the next. User 2 is out of Environment near Device 4 owned by User 1. So, environment intelligence (BCI mode) has not identified User 2, signes him as “danger”, blockes Device 4 and sends report to User1. Temporal state of Environment become “careful”.All possible roles for global environment with all abonnent’s relation are presented in Table 1.

Table 1

Types, specification and mode of network access

Name	Specification	Features	Role	Functions	Access +mode	State
Human	ID Intelligence Idiolect State	Company/Person Natural	User Brain	Attendance Communication	Physical Intellectual NMRI	Integrated Kept of
Environment	Intelligence State	Global/Network Artificial Smart	Core, Intellect Recognizer Communicator	Recognition Identification Communication	5G, WiFi, IoT, NMRI, cable +interface	Valid Blocked
Device*	IP, ID, system requirements	Artificial Smart	Abonent	Communication Specified	WiFi, 5G, IoT, cable, NMRI** +interface	Integrated Valid
Non-H*** or Animal	ID, IP, species	Artificial Natural	Device/Object	Attendance	Physical	Safe Neutral Danger
Object*** or Plant	ID, IP, species	Artificial Natural	Device/Object	Presence/ Availability	Physical	-//-
Non-E*** Surroundings	ID, IP, type	Artificial or Natural	Surrounding Ecosystem	Availability	Physical	-//-

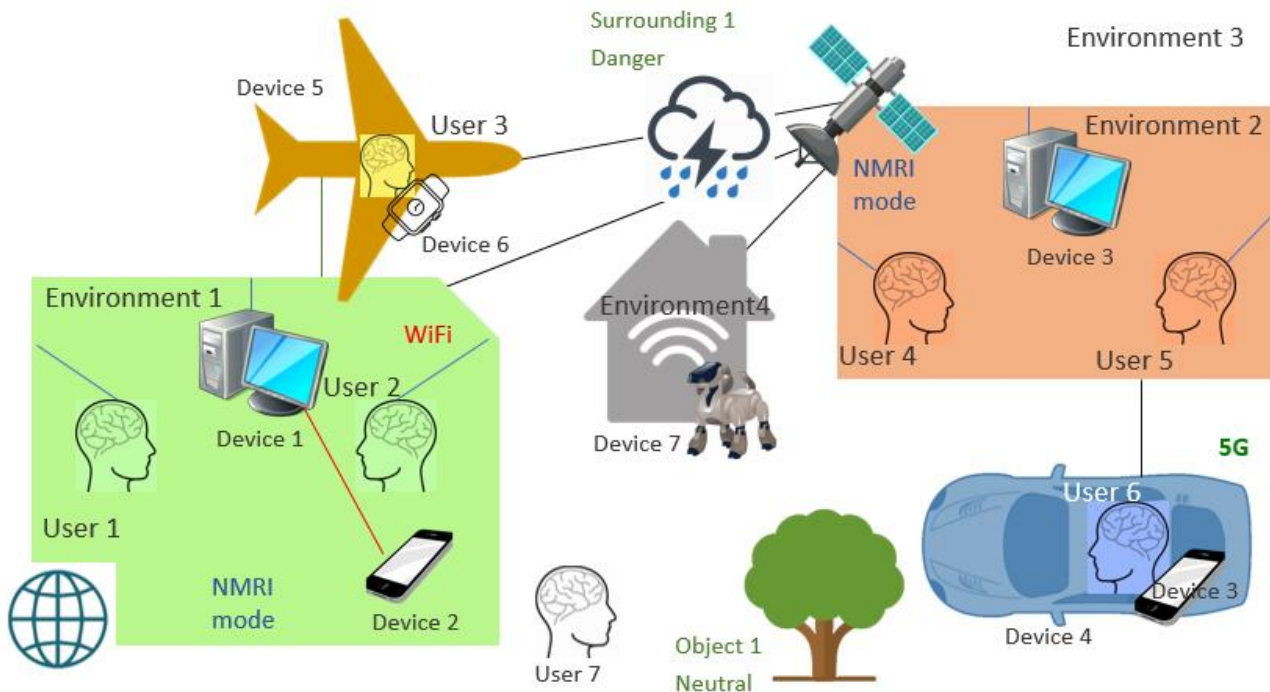
Description to Table 1:

* in detailed researches must be specified by concrete type (car, watch, robodog etc.) and suitable features

** perspective

*** mostly for recognition in interaction process

For massive implementation of brain-mediated network we should imagine interaction of such technology use in global space. Pict. 3 presented this view.

Pict. 3. Global generalized scheme of wireless organized biosphere network using brain mediated architecture mode

Possible identification for presented network: environment 1 - "controled network"; user 1 - "ID A (chief)"; user 2 - "ID B (employee)"; device 1 - " Microsoft Surface Pro X"; environment 2 - "PPD-12 Cupola Module"; user 4 - "ID C (head operator)"; user 5 - "ID D (operator)"; device 4 - " Smart EQ Fortwo" = environment 4 OwnedBy (User7) DrivedBy (User 6); user 6 - "ID E (driver)"; user 7 - "ID F (executive chief)" = OwnerOf(Environment4, Device7, Device 4); user 3 – "ID G ()" ; device 6 – "Samsung Galaxy Watch 3"; device 5 = environment 5 – "Dassault Falcon 5X" OvnedBy (User 3) MissionedBy (PPD-12). User 7 in this network can be identified by external sensitive of any near environment and find by satellite in this way he also can control all owned devices or environments.

Results and discussion. Further development of brain-mediated network mode may concern not only more phisical applied networks, but the global and

virtual also. The nearer question of technology implementation is how such technology and approach can transform Internet use, especially in databases exploitation and knowledge exchange? Such mode improvised in virtual realities and global network can optimized next development and will have positive influence for common wellbeing.

Conclusions. NMRI-based communication technologies in social network and human-natural interaction become near reality. Possible capacity of its implementation is obvious and efficient. Suppose, that SmartHat and brain-mediated network will bring use to human society in near future.

REFERENCES

1. Norvig P., Russel S. Artificial Intelligence: A Modern Approach, 4th Edition. Stuart Russell, University of California at Berkeley. Pearson, 2020.
2. Saltzer J.H., Reed D.P. and Clark D.D. End-to-End Arguments in System Design. ACM Trans. Computer Systems, Vol. 2, No. 4, Nov 1984, pp. 277-288.
3. Rabie A. Ramadan, S. Refat, Marwa A. Elshahed, Rasha A. Ali. Basics of Brain Computer Interface. Springer, 2014.
4. Curran, E., Sykacek, P., Stokes, M., Roberts. S.J., Penny, W., Johnsrude, I., & Owen, A. M. (2004). Cognitive tasks for driving a brain-computer interfacing system: A pilot study. IEEE Trans Neural Syst. Rehabil. Eng., 12(1), 48–54.
5. Kaplan A., Jong-Jin, Kyung-Soo, Byoung-Woo, Jong-Gil, Tarasova S. (2005). Unconscious operant conditioning in the paradigm of brain-computer interface based on colour perception. The International journal of neuroscience. 115. 781-802.
6. Ganin I.P., Shishkin S.L., Kaplan A.Y. A P300 BCI with stimuli presented on moving objects. In: Proceedings of the Fifth International BCI Conference 2011. September 22-24, 2011, Graz University of Technology, Austria. Pp. 308-311.
7. Blankertz B, Curio G, Müller KR (2002) Classifying single trial EEG:

Towards brain computer interfacing. In: Diettrich TG, Becker S, Ghahramani Z, editors, *Advances in Neural Inf. Proc. Systems (NIPS 01)*. volume 14, pp.157–164.

8. Höhne J, Krenzlin K, Dähne S, Tangermann M (2012) Natural stimuli improve auditory BCIs with respect to ergonomics and performance. *J Neural Eng* 9.

9. Rasmus Øjvind Nielsen. *European E-Democracy in Practice*. Springer 2020. 359p.

10. *Self-Defending Networks: The Next Generation of Network Security*, Duane DeCapite, Cisco Press, Sep. 8, 2006.

11. Wong A., Yeung A. *Network Infrastructure Security*, Springer, 2009.

12. Wu, Chwan-Hwa (John); Irwin, J. David (2013). *Introduction to Computer Networks and Cybersecurity*. Boca Raton: CRC Press.

ON MODELING GEOLOGICAL OBJECTS USING PASSIVE MAGNETIC RESONANCE SUBSURFACE LOCATION TECHNOLOGY

Mukhina K. E.

PhD, associate Professor
of the Department of Information Systems
National University of food technologies,
Deputy General director for environmental engineering
and life safety of geoltechnologiy llc Kiev, Ukraine

Introductions Geological exploration is a complex of various special geological and other works carried out for the purpose of searching, detecting and preparing for the industrial development of mineral deposits. Geological exploration works include the study of the regularities of placement, formation conditions, structural features, material composition of mineral deposits for the purpose of their forecasting, prospecting, establishing the conditions of occurrence, preliminary and detailed exploration, geological and economic assessment and preparation for industrial development

Aim Goals and objectives of geological exploration

The general purpose of geological exploration is to provide the mining industry with proven mineral reserves in a scientifically sound, systematic and cost-effective manner, to study the ways of their complete, complex and economically rational excavation during the operation of deposits, taking into account environmental protection. Geological services, geological organizations also provide services for the study of subsurface resources for the construction and operation of underground structures, for the needs of agriculture. Engineering and geological study of certain areas and territories is also necessary for the preparation of underground disposal of harmful substances and industrial waste, wastewater discharge and other issues.

Geological exploration involves complex work, that is, along with the search and exploration of mineral deposits, all related mineral components are also studied, the possibilities of their utilization are clarified, hydrogeological, mining,

engineering-geological and other studies are carried out, natural and climatic, geographical and economic, socio-economic, geological and economic conditions for the development of deposits are studied.

Materials and methods. A method for modeling Geological objects using passive magnetic resonance subsurface location (PMRSE), has been developed. Invented and developed by the Ukrainian scientist and researcher *Mykola M. Novik*

The result of the 30 years' research activity is the 5th generation of hardware and an enhanced technology for a direct assessment of the bedding depth and content of target substances in the subsurface.

Innovative subsurface surveys using Passive Magnetic Resonance Subsurface Exploration Technology (PMRSE)

Non-intrusive reception of natural electromagnetic fields of the Earth and extraction of a useful signal from electromagnetic noise using the phenomenon of stochastic resonance.

Fundamental principles applied in the PMRSE:

(1) Every subsurface irregularity forms an electro-magnetic anomaly emanating its unique frequency of electromagnetic radiation;

(2) Such frequencies can be extracted and measured using the phenomenon of stochastic resonance.

Data obtained

Presence;

Distribution;

Bedding depth and thickness;

Structure and attitude;

Grade/content and its spacial changes;

Geologic section;

Estimated resources.

Without drilling!

The principle of work of the pmrse measuring system consists in achieving the state of stochastic resonance.

Biological and non-biological systems have some sensitivity threshold, below which the coming signals cannot be perceived by the system (subthreshold signals).

In modern science, numerous experiments have demonstrated that the use of noise of a certain intensity can significantly improve the system sensitivity and increase the probability of detecting a subthreshold signal of interest.

The main principle applied in the PMRSE consists in the possibility to detect and record a weak subthreshold signal by applying noise to the measuring system and smoothly and continuously incrementing its intensity level to reach the sensitivity threshold of nervous and muscular tissues of the operator (stochastic resonance).

Principle of work

(1) The measuring system is tuned to the survey substance resonance frequency, which is generated and maintained by the electronic unit and serves as a reference signal during field readings;

(2) The antenna receives the general EM noise of the Earth emanated by subsurface anomalies, which is then “compared” against the reference signal;

(3) By smoothly incrementing intensity of the total noise applied, a useful signal is extracted from the noise and its value/strength at the resonance frequency is recorded;

(4) The received signal intensity at the resonance frequency is processed and converted to real values of content of the survey substance in a rock mass based on the experimentally obtained relationships between the signal intensity at a preset frequency and the substance content.

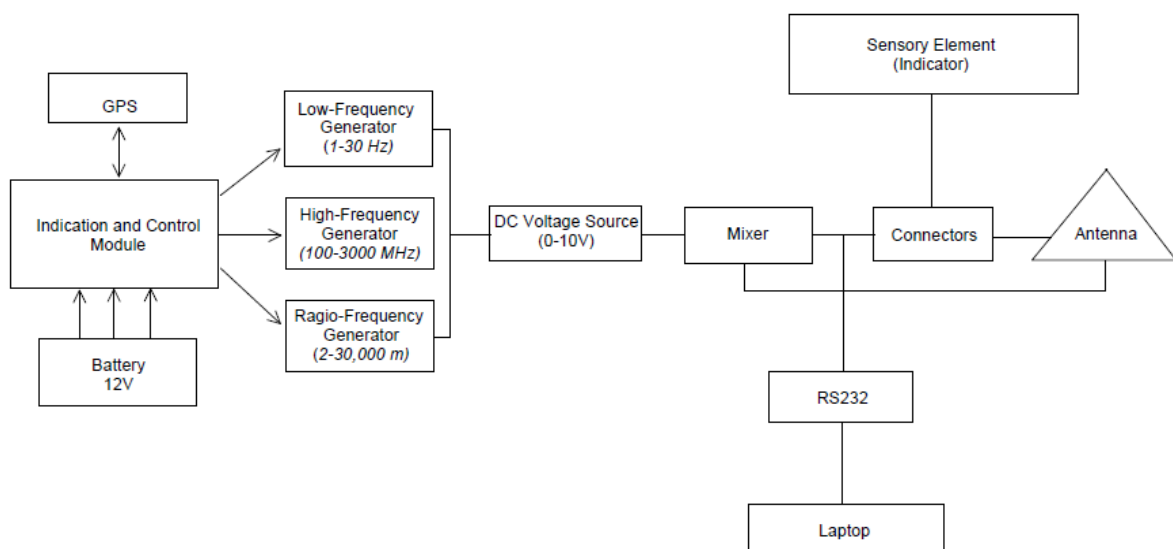

Fig.1. PMRSE measuring system diagram

Database of resonance frequencies

At present, the PMRSE database comprises resonance frequencies for more than 80 most common chemical elements and compounds (*aluminum, chromite, copper, gold, hematite, ilmenite, iron, magnesite, magnetite, molybdenite, nickel, platinum, polianite, rutile, silver, thorium, zircon, CH₄, C₁₀H₂₂, C₂₁H₄₄, etc.*).

For 65 out of 80 substances presented in the PMRSE database of resonance frequencies calibration tests are already performed and the experimental relationship between the signal intensity at a preset frequency and the substance content is determined.

Pmrse survey targets

Any subsurface irregularities, both substantive and structural, with their unique resonance frequencies of electromagnetic radiation.

Prospecting and exploration for:

- Oil and gas, metal ores and other minerals;
- Aquifers and their chemical composition;
- Tectonic fractures and karst.

Data obtained

Presence;

Distribution;

Bedding depth and thickness;

Structure and attitude;

Grade/content and its spacial changes;

Geologic section;

Estimated resources. *Without drilling!*

Pmrse survey modes

1. Areal mapping

Identification and delineation of anomalies in plan (horizontal projection) and at a set depth level;

Monitoring of the field boundary during production;

Initial mapping results obtained in the field;

Efficient planning of prospecting and exploration work;

2. Depth sounding

Anomaly survey in section (vertical projection) with a direct assessment of the bedding depth, thickness and content of target minerals in rocks in their natural occurrence;

Cross section characterization including density and water saturation of rocks, content of 2 -3 rock forming minerals and the target substance/s;

Vertical and angle depth sounding.

AREAS OF APPLICATION

Oil and Gas Geology

Hard Mineral Prospecting and Exploration

Hydrogeology

Engineering Geology

Conclusions.

A method for modeling Geological objects using passive magnetic resonance subsurface location benefits comparing to conventional geophysics

High performance (identification and delineation of mineral deposits; geological sections without drilling)

High resolution (measurements at 0.1 m intervals down to 200 m and 0.5-1.0 m intervals down to 5,000 m)

Versatility (applied onshore and offshore, afoot and by any vehicle, in any natural and urban settings)

Environmental safety (no environmental impact)

High time/cost efficiency (significant reduction in duration of an exploration program: one PMRSE operator can explore about 5 holes 500 m deep a day; overall reduction in exploration costs; high efficiency when urgent decisions about the survey area are needed)

High mobility (no special transportation needed: the electronic unit of the measuring complex is about 8 kg in weight). Without drilling!

PLASMATRON DEVELOPMENT FOR PLASMA-ARC SPRAYING OF A FUSIBLE WIRE-ANODE

Voitenko Oleksandr

Postgraduate student

Korzhyk Volodymyr

Doctor of technical science, chief of department #21

Demianov Oleksii

Shcheretskyi Volodymyr

PhD, department #21

Iliashenko Yevhenii

Ganushchak Oleg

Strohonov Dmytro

Voitenko Oleksandr

Gos Igor

Postgraduate student

E.O. Paton Electric

Welding Institute the NAS of Ukraine

In the technology processes of coating and powder spheroidization by plasma-arc wire spraying in an argon arc with intense concomitant air flow, stabilized electric arc burns between tungsten cathode blown by low-rate argon flow and fusible wire. Air is blown into the gap between the nozzles. Features of this process:

1. melting and jet flow of wire material occurs in a protective argon gas atmosphere.

2. melt crushing and dispersion and acceleration of dispersed particles occurs by the air flow flowing from the annular gap between the nozzles of the plasmatron.

The crushing of the melt and the acceleration of the dispersed particles is provided by the supersonic flow of air flowing from the gap between the nozzles of the plasmatron.

The sequence of technical events provides: minimal evaporation losses of the wire material; minimal saturation of melt with oxygen and nitrogen, providing the optimal fractional composition of the dispersed phase; achieving of particles speed of

the sprayed material close to ultrasonic at the time of contact with the base, obtaining the highest volume concentration of sprayed particles; minimization of opening angle of two-phase flow. These features create preconditions for obtaining a composite coating from flux-cored wires with zero porosity in chemical composition close to the source material.

Studies have shown that achieving of better melting conditions for the metal wire anode with a diameter of 1,2-1,6 mm it the distance from the axis of the plasma jet should be 0,4-0,6 mm at the speed of about 7-12 m/min at operating current 160-240 A. Thus, rate of plasma-forming gas (argon) should be 1,0-1,5 m³/hour at a pressure about 0,4 MPas, and it is advisable to protect the flow of this gas and further accelerate it with an external annular air flow with a flow rate of 20 to 40 m³/hour at a pressure about 0,3 MPa. These data were the basis for the calculations of gas dynamics in the creation of an industrial plasmatron for plasma arc spraying of a fusible metal wire anode.

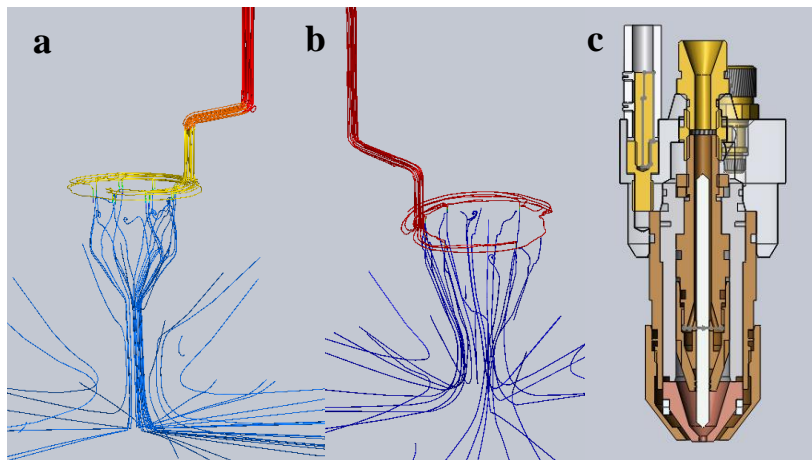

Figure 1 Simulation of the argon flow along the contours of the plasma (a) and protective (b) gases; design of the plasmatron (c).

On the first stage, with Solidworks Flow Simulation software were done calculations of gas dynamics for plasma-forming and protective gases, on this base the design for the cathode part of the plasmatron was done (Fig. 1).

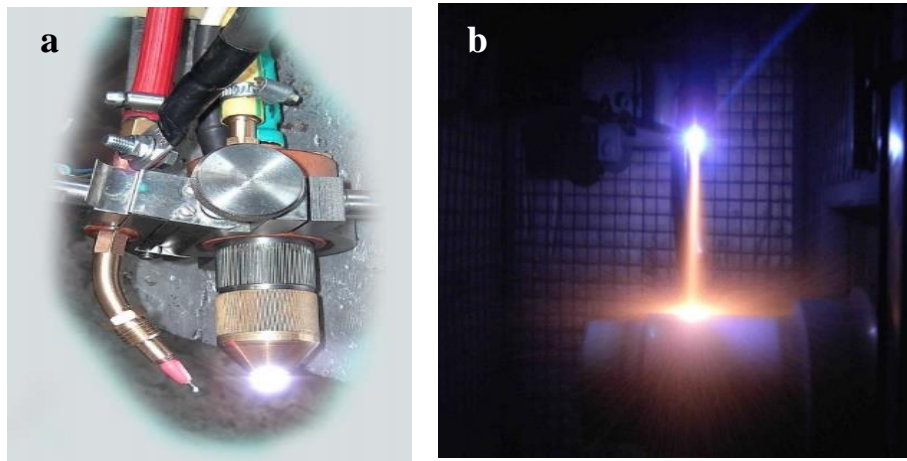

Figure 2 Prototype of an industrial plasmatron for plasma arc spraying of a fusible metal anode wire(a) and operation test process (b).

After that, the effect of the anode wire introduction at the flow dynamics of these gas flows was tested. All these allowed to design and manufacture a prototype model of the plasmatron, which was tested within stated range of parameters and modes (Fig. 2).

У СВІТІ 3D ГРАФІКИ

Бондаренко Надія Віталіївна

вчитель математики та інформатики,

вища категорія,

Міловський заклад загальної середньої освіти

I-III ступенів Міловської селищної ради Луганської області,

смт. Мілове, Україна

Введення. Із часом домашні 3D принтери увійдуть в наше повсякденне життя. Завданням таких домашніх 3D принтерів буде виготовлення будь-яких побутових простих предметів: від гудзика до пластмасових сувенірів. Також на 3D принтерах можна виготовляти всесвітньовідомі картини, що дасть можливість людям, позбавленим зору, пізнати мистецтво живопису. Цей справжній революційний підхід до мистецтва можливий тільки завдяки 3D принтерам. Саме тому я вирішила детальніше ознайомитися з роботою редактора ARTCAM для створення 3D моделей.

Для того щоб виготовляти такі предмети, потрібно мати спеціальну програму для виготовлення 3D моделей. Я встановила програму ARTCAM на свій комп'ютер і завдяки урокам в Інтернеті, навчалася працювати з даним редактором.

Мета моєї роботи – навчитися працювати з різними інструментами програми ARTCAM, розвинути просторове уявлення.

Матеріали та методи: При створенні макета венеціанської маски «маска volto» були використані такі інструменти: еліпс, робота з об'ємом, параметрами рельєфу, шарами, інтерактивним скульптором.

У проекті макета брошки «Bring Me The Horizon» користувалася полілініями, вставкою однакових поліліній, роботою з параметрами поліліній, роботою з текстом. Так була створена брошка.

Проект макета китайської вазы виконали застосувавши такі інструменти: дуги та середня лінія (за допомогою яких створювались частини вазы), також

використовувалась функція Вставки зображення з власної бібліотеки, працювали з фоном для вази. У результаті отримали китайську вазу.

Результати:

**Рис.1 макет венеціанської маски
«МАСКА VOLTO»**

**Рис.2 макет брошки «Bring Me The
Horizon»**

Рис.3 макет китайської вази

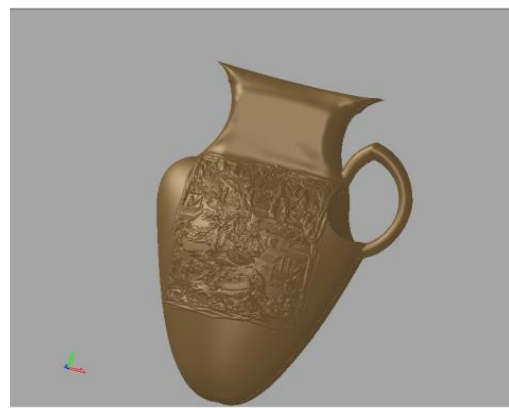

Рис.4 макет китайської вази

Висновки: Навчившись працювати з 3D редактором, можна створювати різноманітні моделі для роздрукування на 3D принтері. Це буде дуже зручно, оскільки не потрібно витратити час та додаткові кошти на придбання вишуканих речей. Ви будете мати можливість створювати моделі різних ювелірних прикрас і потім запатентувати свої вироби.

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ АСОРТИМЕНТОМ І ЗАПАСАМИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Дума Людмила Василівна

к.е.н., старший викладач

Кафедри економічної кібернетики та інформатики

Дейнека Богдан

Студент групи Сам-11

Західноукраїнський національний університет

В даний час у зв'язку з розвитком ринкових відносин та виникненням різних форм власності, роздрібна торгівля, як і вся торгова галузь в цілому, стає самостійною сферою діяльності людей, коли кожне торгове підприємство працює на основі повної самоокупності[2].

Це істотно підвищує зацікавленість торговельних підприємств в ефективності своєї діяльності. У конкурентній боротьбі торгові підприємства прагнуть наблизити асортимент своїх товарів до споживача. Але ефект від виконаної роботи часто перекреслюється неправильно сформованим асортиментом товарів і невірно вибудованої стратегією управління товарними запасами, що призводить до збільшення часу обігу товарів, збільшення витрат на зберігання запасів, скорочення прибутку торгових підприємств.

Проблема ускладнюється ще й тим, що багато в чому економічні результати діяльності торгових підприємств мають стохастичний, випадковий характер, яка негативно позначається на їх поточну та перспективну діяльність.

В умовах, що складаються функціонування одним з найважливіших напрямків підвищення ефективності роздрібною торгівлі стає завдання значного удосконалення управління асортиментом і товарними запасами - їх оптимізація на основі математичних моделей, що пов'язують показники ефективності торгових підприємств з наявними ресурсами[5].

У той же час, звертає на себе увагу недостатня розробленість теорії та методології управління асортиментом і запасами товарів в умовах

імовірнісного характеру попиту на товари. Немає надійних методик визначення найкращого асортименту товарів, їх обсягів, розмірів партій поставки товарів, особливо в умовах невизначеності, без яких торгове підприємство не може стабільно функціонувати в умовах ринку[1].

Вибір підприємства роздрібною торгівлі з багато номенклатурних асортиментом товарів в якості об'єкта дослідження для формування системи управління асортиментом і запасами цікавий, перш за все, з тієї точки зору, що для нього в набагато більшому ступені актуальні наукові основи ефективного управління асортиментом і товарними запасами.

Навіть невеликі продуктові і промтоварні магазини з торговим залом від 30 до 40 квадратних метрів, налічують до 500 найменувань товару, а асортимент порівняно малої української аптеки сьогодні становить не менше 2000-3000 номенклатурних позицій (не тільки лікарські засоби та товари медичного призначення, а й різні біологічні активні добавки, засоби гігієни, товари для догляду за дітьми, побутова хімія та косметика, медична і побутова техніка, ортопедична продукція і багато іншого)[4].

Доцільність проведення такого роду дослідження для підприємств роздрібною торгівлі з багато номенклатурних асортиментом обумовлена вимогами скорочення часу обороту товарів, зменшення розходів на створення і зберігання запасів в умовах задоволення попиту покупців і отримання високого прибутку.

Крім того, в умовах, коли роздрібна торгівля впливає практично на всі галузі народного господарства, розробка методів і алгоритмів управління процесом формування асортименту та обсягів товарних запасів і їх планування стає найважливішою частиною проблеми підвищення ефективності економіки країни в цілому.

Все вище перераховане складає актуальність досліджень в галузі управління асортиментом і товарними запасами, а також необхідність вироблення механізмів щодо їх оптимізації.

У зв'язку з цим, метою роботи є підвищення ефективності

функціонування підприємств роздрібною торгівлі за рахунок вдосконалення методів і моделей визначення оптимального асортименту і найкращої стратегії управління товарними запасами, які враховують імовірнісний характер попиту і легко реалізуються на ЕОМ.

В дослідженні проведено системний аналіз завдання знаходження оптимального асортименту і управління запасами в роздрібній торгівлі. Показана роль товарних запасів у роздрібній торгівлі, проведено порівняльний аналіз завдання управління запасами в роздрібній торгівлі в умовах планової та ринкової економіки. Відзначено, що і в тому, і в іншому випадках переважають евристичні методи управління товарними запасами, які в цілому вносять негативний елемент в процес управління товарними запасами[2].

Очевидно, що для ефективного функціонування торгового підприємства стає необхідним науковий підхід до управління товарними запасами, що забезпечує торговому підприємству прибуток і рентабельність. Такі завдання можуть бути вирішені лише за допомогою математичних методів і моделей, в основу яких покладені методи оптимізації та теорії прийняття рішень.

Разом з тим, огляд робіт показав, що розроблені методи і моделі формування асортименту і стратегії управління запасами побудовані, головним чином, з припущення про детермінування попиту, тобто коли попит заздалегідь відомий, а в тих випадках, коли враховується імовірнісна природа попиту, моделі складні і часто непридатні для вирішення практичних завдань.

Також у дослідженні розроблено методи, моделі та алгоритми знаходження оптимального асортименту товарів в умовах випадкового попиту, при якому забезпечується максимальна прибуток торгового підприємства.

Запропоновано математичну модель задачі знаходження асортименту товарних запасів, в якій реалізована імовірнісна оцінка ефективності асортименту, де модель задачі ґрунтується на існуючій інформацією про закони і параметри розподілу попиту на товари, а рішення задачі оптимізації полягає в максимізації математичного очікування цільової функції на певному інтервалі часу[1].

В якості цільової функції ефективності структури товарних запасів використовується прибуток торгового підприємства, що є найбільш природним і чітким показником ефективності торгового підприємства як економічної системи. Особливістю поставленої оптимізаційної задачі є те, що вона містить нелінійну сепарабельну цільову функції і лінійні обмеження, що відносить її до класу задач нелінійного програмування. Запропоновано ефективний алгоритм кусково-лінійної апроксимації нелінійної сепарабельном цільової функції, що дозволяє звести нелінійну задачу до задачі лінійного програмування, легко реалізується на ЕОМ[5].

На основі теорії масового обслуговування наведено математичний опис двох моделей управління запасами. Модель з безперервним поповненням запасів може знайти ефективне застосування для знаходження оптимальної стратегії поповнення запасів в торгових організаціях, коли не вигідно замовляти товар великими партіями, а вигідніше штучне поповнення, але з широким асортиментом. Модель поповнення запасів партіями придатна для широкого кола завдань управління запасами, в яких доводиться мати справу з груповими поставками.

Для інформаційної системи з безперервним поповненням товарних запасів знайдені точні аналітичні вирази для розрахунку ймовірностей дефіциту товарів і середнього числа товарів в системі масового обслуговування, а для системи з поповненням запасів партіями знайдені наближені вирази для розрахунку ймовірностей дефіциту товарів і середнього числа товарів в системі обслуговування.

Отримані аналітичні та наближені вирази для обчислення параметрів системи масового обслуговування товарними запасами дозволили сформулювати критерії оптимальності, поставити завдання управління товарними запасами і знайти оптимальні стратегії управління.

Наведені моделі та алгоритми підтримки прийняття рішень, необхідні для практичної реалізації розроблених в роботі методів і моделей. Показано, що одним з визначальних умов при розробці системи управління асортиментом і

товарними запасами є автоматизація процесів підтримки прийняття рішень, що дозволяє мінімізувати трудомісткість обробки даних і негативний вплив людського фактора[2].

Запропоновано інформаційно-логічна модель підтримки прийняття рішень, яка графічно відображає логічну структуру рішення завдання управління асортиментом і товарними запасами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рубен Р. Використання ABC-аналізу в маркетинговій сфері / Р. Рубен, О.В. Боровиків // Маркетинг і реклама. – 1999. – № 1. – С. 39–45.
2. Пономарьова Ю.В. Логістика: навч. посіб. / Ю.В. Пономарьова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 192 с.
3. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування: підручник / В.М. Геєць, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк та ін. – Харків: ІНЖЕК, 2008. – 396с.
4. Воронкова А.Е. Управлінські рішення в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства: організаційний аспект: монографія / А.Е. Воронкова, Н.Г. Калюжна, В.І. Отенко. – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2008. – 427 с.
5. Громовик Б.П. Управление товарным ассортиментом предприятия с помощью ABC и XYZ-анализа / Б.П. Громовик // Еженедельник аптека. – 2003. – № 6 (377). – С. 25–30

ТЕХНОЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ ОТРИМАННЯ НАНО СОРБЕНТІВ НА ОСНОВІ ВУГЛЕЦЕВИХ МАТЕРІАЛІВ

Ессам Елнаггар
аспірант,
Кричковська Л. В.
професор,
Дубонос В. Л.
НТИ, старший викладач
Грицаєнко Ю. А.
аспірант
Національний технічний університет «ХП»

В останні роки приділяється велика увага матеріалами на основі вуглецю. Вироби на їх основі мають високу міцність при малій вазі, стійкі до впливу як високих, так і низьких температур, хімічних агентів, електропровідні, добре сумісні з біологічними тканинами людини. Вуглецеві матеріали знаходять широке застосування в різних областях науки і техніки. Їх застосовують в аерохімічеськой, хімічної, нафтохімічної, скляної, в металургійній промисловості, в машинобудуванні, в будівництві, в медицині, використовуються при вирішенні екологічних проблем, як каталізатори, носії каталізаторів і сорбенти.

У роботі розглянуто можливість використання вуглеводних матеріалів в якості сорбентів. Особливе місце серед вуглецевих матеріалів займають високопористі тіла, що володіють розвиненою поверхнею. До них відносяться активні вугілля, сажа, терморозширений графіт, сібуніт та інші матеріали, отримані на основі вуглецю.

Матеріали та методи. Недоліком активних вугіль, що мають розвинену шпаринну структуру, є низька стійкість в окисних середовищах [1]. Графіт проявляє значно більшу стійкість, але його шпаринна структура розвинена дуже слабо. Тому для застосування графіту в якості сорбенту чи носія каталізаторів його необхідно піддавати додатковій обробці. Сажа є одним з

основних компонентів композиційних матеріалах [2], що пов'язано з її адсорбційними властивостями, однак для приготування каталізаторів сажа практично не застосовується [2]. Сібуніт за своїми структурними параметрами суттєво відрізняється від відомих вуглецевих матеріалів (ВМ) [3]. Завдяки високій питомій поверхні він представляє інтерес як адсорбент і носій каталізаторів. Але область його застосування обмежена невисокою стійкістю до окисної корозії. Високощпаринними вуглецевими матеріалами є також вуглецеві нанотрубки і нановолокна. До вуглеводних матеріалів можна віднести і ті, що утворюється в результаті термокаталітичного розкладання вуглеводнів або диспропорціювання монооксиду вуглецю на поверхні заліза, кобальту, нікелю та відомого як волокнистий вуглець (ВУ), каталітичний філаментарний вуглець (КФУ) [4] та ін. Слід зазначити, що раніше ВМ розглядали як небажаний продукт, що приводить до дезактивації каталізаторів переробки вуглеводневої сировини і СО - містять газу. В останні роки, у зв'язку з цим виникає перспектива практичного використання ВУ, ставлення до нього змінилося. Про це свідчать численні публікації вітчизняних і зарубіжних журналів [5]. Завдяки поєднанню вуглецевої та металеві складових ВМ володіють цілим рядом цінних фізико-хімічних властивостей: високою адсорбційною поверхнею, електропровідністю, магніточутливістю. Такий набір властивостей дозволяє розглядати його як посилюючий наповнювач полімерних матриць, носій каталізаторів, адсорбент для вилучення компонентів з газоподібних і рідких потоків [6], акумулятор водню для паливних систем двигунів внутрішнього згорання. Можливість застосування ВМ за зазначеними напрямками в кожному конкретному випадку пов'язана з набором певних властивостей. Разом з тим, незважаючи на великі перспективи ВМ, інформація про їх характеристики або характеристик матеріалів, отриманих на його основі, представлена у літературі недостатньо. У кращому випадку повідомляється про адсорбційні поверхні продукту, зміст металу на якому був синтезований і, іноді, його магнітних характеристиках. Здається, причиною є широкий діапазон варіювання характеристик ВМ і впливу на них умов синтезу. В даний час,

очевидно, найбільш реальним є використання ВМ у якості сорбенту чи носія каталізаторів. Останнім часом вуглецеві матеріали все частіше розглядаються як носії каталізаторів хімічних і нафтохімічних процесів. Технологія обробки сажі і коксу, а також отримання з них вуглецевих матеріалів була розроблена ще в кінці ХІХ століття. Основні операції цієї технології не зазнали істотних змін і до теперішнього часу [5]. Вуглецеві матеріали (кокс або сажу), подрібнюють, змішують з єднальною речовиною (пек, штучні смоли). Компаунд пресується, в результаті чого виходять так звані «зелені» заготовки, які піддаються термічній обробці без доступу повітря (випал). Обпалений матеріал потім може бути підданий подальшій високотемпературній обробці без доступу повітря (графітації). З вищевикладеного видно, що на якість нафтового коксу і сажі в якості сорбенту впливають властивості сировини, температура, тривалість процесу, окислення і добавки металів. Варіюючи режим, параметри і вихідні матеріали, а також використовуючи різні добавки металів, можна модифікувати кокс і сажу різними способами і отримувати перспективні ВМ з широким набором властивостей, які й визначають конкретну область застосування отриманого матеріалу.

В останні два десятиліття з'явилися публікації [7], пов'язані з новим класом композиційних вуглець-вуглецевих матеріалів, що отримали назву сібуніт.

Сібуніт був розроблений в Інституті каталізу ім. Г.К. Боресков СО РАН та отриманий на основі сажі (марки П-234, П-267, П-514, П-803). Цей ВМ за своєю структурою принципово відрізняється від відомих вуглецевих сорбентів і є новим класом пористих ВМ. Останнім часом сібуніт називають комірчастим вуглецем (КВ) [7] через його пористу будову. Структура вуглецевих стрічок сібуніта утворена фрагментами сіток гексагон (002), впорядкованих і упакованих в протяжні пачки. Сітки орієнтовані базальними площинами один до одного з виходом на поверхню торцевих граней. При цьому зовнішні базальні площини (002) розташовані, головним чином, по краях стрічок і становлять незначну частку загальної поверхні вуглецевих стрічок. Таким

чином, практично вся поверхня представлена торцями гексагональних сіток.

Матеріали досліджень: Для отримання сібуніту сажу попередньо формують у гранули переважно у вигляді шарів, орієнтованих до поверхні базальними гранями графітової структури, повторюючи рельєф матриці сажі, "сліди" вихідної текстури можуть зберігатися навіть при відносно великих значеннях нанесеного кількості піровуглецю (ПУ). Для регулювання фізико-хімічної природи поверхні з метою досягнення певних властивостей носія отриманий сібуніт модифікують, тобто піддають термообробці, і додатково ущільнюють.

Високотемпературну обробку проводять в контрольованих середовищах при температурах 2200-3000° С протягом 1 години, що дозволяє не тільки регулювати хімічний склад поверхні, а також призводить до часткової графітації сібуніта і відкриває шлях до отримання високошпаринного графітоподібного УМ. Далі сібуніт додатково покривають піровуглецем. Така обробка дозволяє отримати вуглецевий носій (з мікро і мезопорами), будова поверхневого шару якого аналогічна будові поверхні шірокошпаринного вуглецевого композиту. Особливістю методу додаткового ущільнення ПУ є істотне збільшення механічної міцності носія при збереженні високої питомої поверхні. Крім того, нанесення ПУ на зовнішній шар гранул сібуніта не змінює шпаринної структури його внутрішньої частини, а створює зовнішній шар, що захищає його від стирання. Треба відзначити, що при відкладенні ПУ на сажі заповнення шпаринного простору вихідної матриці піролітичним вуглецем до залишкового об'єму пор 0,1 см³/г призводить до значного зниження і часткового вирівнювання питомої поверхні композитів.

Зміна характеристик сібуніта відбувається також при його активації. Дослідження зразків з різним ступенем активації методами низькотемпературної адсорбції азоту та ртутної порометрії дозволяє виявити характерні особливості формування тонких шпарин. На початковому етапі активації відбувається утворення ультрамікрошпарин з міцністю такого традиційного мінерального носія, як силікагель (200 кг/см²).

Таким чином, в результаті активації та додаткової модифікації виходить біпористий вуглецевий матеріал (УМ), утворений шарами вуглецю, між якими знаходяться порожнечі з газифікованого вугілля.

Отриманий на основі сажі сібуніт володіє наступними характеристиками: питома поверхня варіює в межах $320 + 600 \text{ м}^2 / \text{г}$, істинна густина - $2050 + 2170 \text{ кг/м}^3$, насипна вага - $400-600 \text{ кг/м}^3$ середній розмір пор становить $12 + 20 \text{ нм}$, обсяг пір - $0,27 + 0,32 \text{ см}^3 / \text{г}$, міжплоскостна відстань - $3,4 + 3,56 \text{ \AA}$, розмір кристалітів графіту рівний $40\text{-}\dot{\text{i}}\text{-}180 \text{ \AA}$ (La), $35 + 140 \text{ \AA}$ (Lc).

Відмінні риси даного типу високошпаринного вуглецевого матеріалу - регульована питома поверхня, хімічна і термічна стабільність, механічна міцність, висока активність і термін служби приготованих на них каталізаторів, можливість багаторазової регенерації, що задається і відтворна структура. Цей вуглецевий матеріал поєднує в собі гідності графіту (хімічна стабільність і електропровідність) з властивостями активних вугілля (висока питома поверхня та сорбційна ємність) [7].

В останні роки часто згадується ще один вид високодисперсних вуглецевих матеріалів, відомих як вуглецеві нановолокна, вуглецеві нанотрубки, волокнистий вуглець, каталітичний філаментарний вуглець і ін. Одним з найбільш перспективних напрямків використання ВУ є застосування його як носія каталізаторів, сорбенту і акумулятора водню. Робота [5] присвячена порівнянню каталітичної активності залізних і залізо-мідних каталізаторів в реакції гідрування етилену. В якості носіїв використовувалися вуглецеві волокна та активоване вугілля. Слід зазначити, що сам ВУ також проявляє каталітичні властивості. В роботі [5] показано, що ВУ каталізує процес окислення етанолу в ацетальдегід.

Розвинена поверхня ВУ і його незвичайна морфологія дозволяють застосовувати цей матеріал для адсорбції і виділення одного або кількох компонентів з газових і рідких потоків. Одним з традиційних методів, використовуваних для видалення органічних і мінеральних домішок з рідких сумішей, є адсорбція активованим вугіллям. Недоліком активованого вугілля є

швидке насичення його молекулами води, що призводить до зменшення адсорбційного об'єму.

На думку авторів [8,10-12], вуглецеві нановолокна, що володіють розвиненою системою упорядкованих шарів з великою кількістю відкритих країв, мають ідеальну конфігурацію для адсорбції водню. Завдяки такій унікальній структурі УНВ молекули водню взаємодіють не тільки з поверхнею вуглецю, але і з сусідніми молекулами водню, що може призвести до конденсації адсорбованого водню при аномально високих температурах. Крім того, ті ж автори наводять і дещо інше пояснення незвичайної здатності УНВ до адсорбції Н₂. Автори вважають, що при сорбції Н₂ відбувається розширення шарів, яке може також призвести до полімолекулярної сорбції водню. Наявність π-електронів на графітових шарах є основною причиною збільшення адсорбції Н₂ в таких системах. Рентгенівські дифрактограми зразків УНВ до і після адсорбції водню свідчать про збільшення міжплоскостні відстані між шарами графіту. В залежності від умов синтезу, графітові шари можуть бити розташовані паралельно, під кутом або перпендикулярно відносно осі волокон [8-10]. Таким чином, модифікуванням можна варіювати властивості отриманих вуглецевих продуктів у необхідному напрямку. Модифікація ВУ дозволить отримати на його основі високоадсорбційний вуглецевий матеріал.

З урахуванням вищевикладених відомостей було визначено основні напрямки досліджень, які полягають у розробці технології синтезу вуглецевих адсорбентів на основі вуглецевих нановолокон і установлень взаємозв'язку між характеристиками отриманих вуглецевих адсорбентів і умовами їх утворення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

- 1.Кіселев А. А., Галкін В. А. Вуглецеві адсорбенти та їх застосування в промисловості. М. «Наука». - 1983. - С.299-311.
- 2.Крічко А. А. Каталізатором на основі активованого вугілля // Підсумки науки і техніки ВІНІТІ. Сер. Технол. орг.веществ. - 1987, - т.4. - С.95.
3. Михайлова А. В. Алексєєв А. М. Освіта ВУ при взаємодії оксидів

вуглецю з метаном. / Теоретич. основи хім. технології. - 1996. -Т.30, - № 2. - С.195-199. 4. Патент США № 5653951. ВІП. 37. № 11 / Storage of hydrogen in layered nanostructures. 1998.

5. Nisha J. et al Adsorption and catalytic properties of single-wall carbon nanohorns. // J. Chem.phys. Lett., 2000, - v.328. - P.381-386.

6. Плаксін Г. В. Суровикино В.Ф. Дослідження особливостей графітизації пористих вуглецевих композитів на основі сажі різної дисперсності. // Кінетика і каталіз. - 1997,-Т.38, - № 6. - С.929-934.

7. Семіколенов В.А. Сучасні підходи до приготування каталізаторів Pd на вугіллі. // Успіхи хімії. - 1992,-т.61,-в.2. - С.320.

8. Planeix J. et al. Application of carbon nanotubes as supports in heterogeneous. //J. Amer. Chem. Soc. - 1994,-v.116. - P.7935.

9. Bleda-Martmez M. J., Lozano-Castello D., Morallon E., Cazorla-Amoros D. et al. Chemical and electrochemical characterization of porous carbon materials // Carbon. 2006. V. 4, № 13. P. 2642-2651.

10. Wan Mohd Ashri Wan Daud, Houshamnd A.H. Textural characteristics, surface chemistry and oxidation of activated carbon // J. Nat. Gas Chem. 2010. V. 19, № 3. P. 267-279.

11. Zazo J. A., Fraile A. F., Rey A., Bahamonde A. et al. Optimizing temperature of Fe/activated carbon catalysts for CWPO // Catal. Today. 2009. V. 143, № 3-4. P. 341-346.

12. Shfeeyan M. S., Daud W.M.A.W., Houshamnd A., Shamiri A. A review on surface modification of activated carbon for carbon dioxide adsorption // J. Analyt. Appl. Pyrolysis. 2010. V. 89. P. 143-151.

**К КОМПЛЕКСНОЙ ТЕХНОЛОГИИ ПЕРЕРАБОТКИ ЗОЛЫ:
ТЕРМОДИНАМИКА ХЛОРИРУЮЩЕГО ОБЖИГА**

Жолдасбай Ержан Есенбайулы

Старший научный сотрудник, Satbayev university,
Алматы, Казахстан

Даруеш Галамат Султанбекулы

Докторант, Satbayev university,
Алматы, Казахстан

Курмансеитов Мурат Бауыржанулы

Старший научный сотрудник, Satbayev university,
Алматы, Казахстан

Аргын Айдар Абдилмаликулы

Докторант, Satbayev university,
Алматы, Казахстан

Досмухамедов Нурлан Калиевич

Кандидат технических наук, профессор,
Satbayev university, Алматы, Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы переработки золы от сжигания углей ТЭЦ, обосновывается утверждение о возможности использования золы в качестве дополнительного источника для получения оксида алюминия, кварца и РЗМ.

Представлены результаты комплексных исследований (элементный, рентгенофазовый методы анализа) вещественного состава золы от сжигания Экибастузских углей.

Ключевые слова: зола, обжиг, хлорид кальция, кислород, муллит, геленит, анортит, энергия Гиббса, температура.

Введение Отходы золошлаков и их переработка давно привлекали внимание ученых [1, 2, 3]. Золошлаковые массы могут являться уникальным ресурсом и рассматриваться в качестве самостоятельных комплексных рудных

месторождений редких, редкоземельных металлов, которые располагаются на поверхности, тем самым не требуя расходов на их извлечение. Это связано с тем, что создание и развитие новых наукоемких производств высоких переделов (5,6 и 7 переделы), в первую очередь, требует применения редких и редкоземельных металлов, которые вполне могут быть получены из угля или его отходов, в том числе из золошлаков [4,5].

На наш взгляд, подход, направленный на извлечение из золошлаков исключительно РЗМ [6,7,8] не представляется перспективным, так как в этом случае, теряется смысл комплексности использования сырья [9,10]. Большой интерес для практики представляеь высокоэффективная технология переработки золы с комплексным извлечением кремнезема, оксида алюминия, железа и РЗМ в товарные продукты путем проведения хлорирующего обжига с дальнейшим выщелачиванием огарка соляной кислотой. Настоящая работа затрагивает некоторые теоретические аспекты технологии, касательно селективного извлечения оксида алюминия и кремнезема в товарные продукты.

Методы исследования

Термодинамический анализ проведен с учетом зависимости изобарно-изотермических потенциалов (свободная энергия Гиббса) реакций от температуры.

Результаты и их обсуждение

В качестве объектов исследования использованы золы Алматинской ТЭЦ-2, работающей на Экибастузском угле, зольностью 30 %. Объемы накопленных на сегодня золоотходов составляет ~20 млн.т.

Результаты элементного состава представлены на рис.1, и в табл.1.

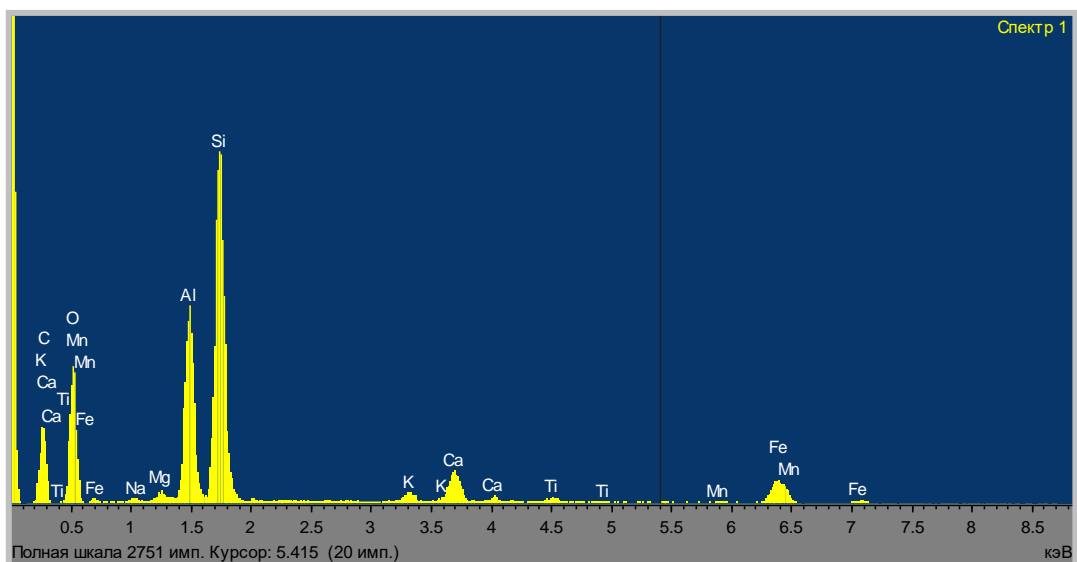

Рис.1. Спектр исходной золы от сжигания Экибастузского угля

Таблица 1

Результаты элементного состава золы от сжигания Экибастузского угля

Элементы	Al	Si	Fe	Ti	Mg	K	Ca	Mn	O	Na
Содержание, % вес. Спектр 1	13,66	27,71	5,52	0,64	0,64	0,89	3,17	0,20	46,96	0,61
Спектр 2	13,83	28,20	5,49	0,71	0,58	0,85	2,36	0,13	47,50	0,35
Спектр 3	14,87	28,55	4,97	0,65	0,35	0,82	2,10	0,11	46,85	0,72
Среднее	14,12	28,15	5,33	0,67	0,52	0,86	2,54	0,15	47,10	0,56
Станд. откл.	0,66	0,42	0,31	0,04	0,15	0,04	0,56	0,05	0,35	0,19
Макс.	14,87	28,55	5,52	0,71	0,64	0,89	3,17	0,20	47,50	0,72
Мин.	13,66	27,71	4,97	0,64	0,35	0,82	2,10	0,11	46,85	0,35

Результаты фазового состава исходной приведены в табл.2.

Таблица 2

**Результаты полуколичественного рентгенофазового анализа
кристаллических фаз**

Название фазы	Формула	Содержание, %
Муллит	$Al_{4,984}Si_{1,016}O_{9,508}$	36,2
Кварц	SiO_2	25,4
Гематит	Fe_2O_3	17,1
Анортит ПШ	$Ca(Al_2Si_2O_8)$	12,2
Microcline КПШ	$(K_{,95}Na_{,05})AlSi_3O_8$	9,1

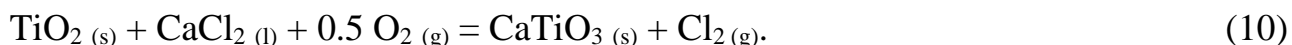
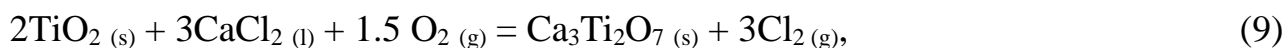
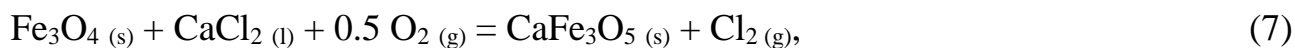
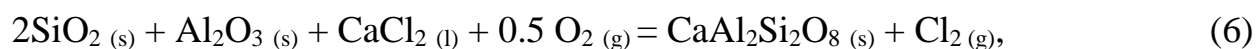
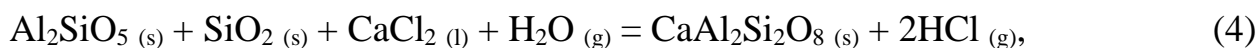
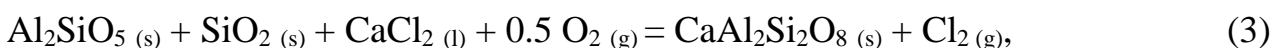
Рациональный состав золы, который был принят за основу для проведения термодинамических расчетов, показан в табл.3.

Рациональный состав золы от сжигания Экибастузского угля

Соединения	Элементы, % масс.							
	Al	Si	Fe	Ca	Na	K	O	Всего:
$Al_{4,984}Si_{1,016}O_{9,508}$	15,15	3,33					17,72	36,2
SiO_2		11,87					13,53	25,4
Fe_2O_3			11,96				5,14	17,1
$Ca(Al_2Si_2O_8)$	2,30	2,48		1,77			5,65	12,2
$(K_{,95}Na_{,05})AlSi_3O_8$	0,83	2,67			0,36	1,18	4,06	9,1
Итого:	18,28	20,35	11,96	1,77	0,36	1,18	46,10	100,0

Поведение компонентов золы в условиях хлорирующего обжига

Общий механизм процесса обжига можно описать системой реакций:

Результаты термодинамических расчетов энергии Гиббса и логарифма константы равновесия реакций (1) – (10) представлены в сводной табл.4.

Вероятность разложения муллита хлоридом кальция в окислительной атмосфере по реакции (1) достаточно высока и сопровождается образованием геленита и выделением хлора. Энергия Гиббса реакции (1) с повышением температуры растет и во всем исследованном температурном интервале характеризуется высоким отрицательным значением:

Таблица 4

**Результаты термодинамических расчетов энергии Гиббса и логарифма
константы равновесия реакций (1) – (10)**

№ пп.	Реакция	Температура, К				Температура, К			
		1073	1173	1273	1373	1073	1173	1273	1373
		Энергия Гиббса, ДГ, кДж/моль				lg Kp			
1	$\text{Al}_2\text{SiO}_5 (\text{s}) + 2\text{CaCl}_2 (\text{l}) + \text{O}_2 (\text{g}) = \text{Ca}_2\text{Al}_2\text{SiO}_7 (\text{s}) + 2\text{Cl}_2 (\text{g})$	-298,9	-412,8	-534,4	-663,2	14,54	18,37	21,92	25,22
2	$\text{Al}_2\text{SiO}_5 (\text{s}) + 2\text{CaCl}_2 (\text{l}) + 2\text{H}_2\text{O} (\text{g}) = \text{Ca}_2\text{Al}_2\text{SiO}_7 (\text{s}) + 4\text{HCl} (\text{g})$	-326,9	-454,4	-589,7	-732,2	15,90	20,22	24,18	27,84
3	$\text{Al}_2\text{SiO}_5 (\text{s}) + \text{SiO}_2 (\text{s}) + \text{CaCl}_2 (\text{l}) + 0,5 \text{O}_2 (\text{g}) = \text{CaAl}_2\text{Si}_2\text{O}_8 (\text{s}) + \text{Cl}_2 (\text{g})$	94,3	92,9	91,8	90,7	-4,59	-4,13	-3,76	-3,45
4	$\text{Al}_2\text{SiO}_5 (\text{s}) + \text{SiO}_2 (\text{s}) + \text{CaCl}_2 (\text{l}) + \text{H}_2\text{O} (\text{g}) = \text{CaAl}_2\text{Si}_2\text{O}_8 (\text{s}) + 2\text{HCl} (\text{g})$	80,3	72,1	64,1	56,3	-3,91	-3,21	-2,63	-2,14
5	$\text{SiO}_2 (\text{s}) + \text{Al}_2\text{O}_3 (\text{s}) + 2\text{CaCl}_2 (\text{l}) + \text{O}_2 (\text{g}) = \text{Ca}_2\text{Al}_2\text{SiO}_7 (\text{s}) + 2\text{Cl}_2 (\text{g})$	-411,9	-526,6	-649	-778,6	20,04	23,44	26,62	29,60
6	$2\text{SiO}_2 (\text{s}) + \text{Al}_2\text{O}_3 (\text{s}) + \text{CaCl}_2 (\text{l}) + 0,5 \text{O}_2 (\text{g}) = \text{CaAl}_2\text{Si}_2\text{O}_8 (\text{s}) + \text{Cl}_2 (\text{g})$	-18,7	-20,9	-22,8	-24,6	0,91	0,93	0,94	0,94
7	$2\text{TiO}_2 (\text{s}) + 3\text{CaCl}_2 (\text{l}) + 1,5 \text{O}_2 (\text{g}) = \text{Ca}_3\text{Ti}_2\text{O}_7 (\text{s}) + 3\text{Cl}_2 (\text{g})$	158,7	153,5	149,1	145,4	-7,72	-6,83	-6,11	-5,53
8	$\text{TiO}_2 (\text{s}) + \text{CaCl}_2 (\text{l}) + 0,5 \text{O}_2 (\text{g}) = \text{CaTiO}_3 (\text{s}) + \text{Cl}_2 (\text{g})$	25,7	24,1	22,7	21,6	-1,25	-1,07	-0,93	-0,82
9	$\text{Fe}_3\text{O}_4 (\text{s}) + \text{CaCl}_2 (\text{l}) + 0,5 \text{O}_2 (\text{g}) = \text{CaFe}_3\text{O}_5 (\text{s}) + \text{Cl}_2 (\text{g})$	179,3	204,7	234,7	267,1	-8,72	-9,11	-9,63	-10,16
10	$3\text{Fe}_2\text{O}_3 (\text{s}) + 2\text{CaCl}_2 (\text{l}) + 0,5 \text{O}_2 (\text{g}) = 2\text{CaFe}_3\text{O}_5 (\text{s}) + 2\text{Cl}_2 (\text{g})$	491,3	536,4	586,4	640,9	-23,90	-23,87	-24,05	-24,37

$\Delta G_{1073 \text{ К}} = -298,9$ кДж/моль; $\Delta G_{1373 \text{ К}} = -663,2$ кДж/моль. Эффект разложения муллита в условиях обжига усиливается в присутствии паров воды (реакция 2). Значения энергии Гиббса, по сравнению с реакцией (1), возрастают на порядок и составляют: $\Delta G_{1073 \text{ К}} = -326,9$ кДж/моль; $\Delta G_{1373 \text{ К}} = -732,2$ кДж/моль.

Наличие в исходной золе свободного кварца затрудняет процесс разложения муллита хлоридом кальция, как в условиях окислительной атмосферы (реакция 3), так и при использовании паров воды (реакция 4). В температурном интервале 1073...1373 К значения энергии Гиббса указанных реакций характеризуются положительными значениями, что свидетельствует о невозможности образования анортита ($\text{CaAl}_2\text{Si}_2\text{O}_8$) по реакции (3), (4).

Образование геленита может сопровождаться в результате совместного

взаимодействия свободного кварца и оксида алюминия с хлоридом кальция (реакция 5). Расчетные значения энергии Гиббса реакции (5) указывают, что в условиях избыточного расхода CaCl_2 и кислорода вероятность ее протекания высока. Изменение энергии Гиббса с повышением температуры показывает резкий рост: $\Delta G_{1073 \text{ К}} = -411,9$ кДж/моль; $\Delta G_{1373 \text{ К}} = -778,6$ кДж/моль.

Согласно реакции (6) снижение расхода CaCl_2 и кислорода в системе резко уменьшает вероятность образования геленита: реакция (6) в этом случае протекает с образованием анортита ($\text{CaAl}_2\text{Si}_2\text{O}_8$). В этом случае низкие значения энергии Гиббса, хотя и остаются на уровне минимальных отрицательных величин, тем не менее, указывают на возможность образования геленита в температурном интервале 1073...1373 К (табл.4).

Вероятность протекания реакций (7) – (10) с выделением газообразного хлора и образованием ферритов и титанатов кальция практически невозможно, ввиду положительных значений энергии Гиббса.

Выводы:

1. Проведен термодинамический анализ основных реакций взаимодействия соединений алюминия (муллит, анортит), кварца и железа (гематит, магнетит) с хлоридом кальция (CaCl_2) и кислородом, характерных для пирометаллургической переработки золы от сжигания угля в интервале температур 1073...1373 К.

2. Установлено, что для разложения трудно растворимого соединения алюминия (муллита) до легкорастворимого геленита целесообразно его предварительно подвергать обжигу совместно с хлоридом кальция в окислительной атмосфере.

3. Предварительная переработка золы обжигом является хорошей предпосылкой для извлечения оксида алюминия и кварца в начальной стадии с высокой эффективностью и уменьшения ущерба, наносимого окружающей среде.

Исследования проводились в рамках грантового финансирования Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан на

2021-2023 годы по приоритетному направлению «Геология, добыча и переработка минерального и углеводородного сырья, новые материалы, технологии, безопасные изделия и конструкции» проекта № АР09259637 «Разработка высокоэффективной безотходной технологии для утилизации золы от сжигания угля с получением товарных продуктов».

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Kaplan V., Wachtel E., and Lubomirsky I. Carbonate melt regeneration for efficient capture of SO₂ from coal combustion // The Royal Society of Chemistry. 2013. 3(36). P. 15842-15849.
2. Резниченко В. А., Лайнер Ю. А. Комплексное использование минеральной части углей // Комплексное использование сырья в цветной металлургии: Обзорная информация ЦНИИ экономики и информации цветной металлургии. М., 1987. Вып. 2. С. 1-6.
3. Диев В. Н., Яценко С. П., Сабирзянов Н. А., Анашкин В. С. // Благородные и редкие металлы: Сборник информ. матер. междунар. конф. «БРМ-94». Донецк, 1994. Ч. 1. С. 50-51.
4. Granite E., Roth E., Alvin M.A. Recovery of Rare Earths from Coal and Byproducts: A Paradigm Shift for Coal Research // National Academy of Engineering. The Bridge, Fall 2016. 46(3). P.56-57.
5. Dai S., Graham I.T., Ward C.R. A review of anomalous rare earths elements and yttrium in coal // Int. J. Coal Geol. 2016. 159. P. 82-95.
6. Dwivedi A. and Kumar J.M. Fly ash – waste management and overview: A Review, Recent Research in Science and Technology. 2014. 6 (1). P. 30-35.
7. Roth E., Macala M., Lin R., Bank T., Thompson R., Howard B., Soong Y., and Granite E. Distributions and Extraction of Rare Earth Elements from Coal and Coal By-Products. 2017 World of Coal Ash Conference in Lexington, 2017, May 9-11.
8. Patil, S.V., Nawle S.C., and Kulkarni S.J. Industrial Applications of Fly ash: A Review // International Journal of Science, Engineering and Technology

Research (IJSETR). 2013. **2**(9). P. 1669-1663.

9. Stoch A. Fly ash from coal combustion - characterization, in Thesis to obtain the Master of Science Degree in Energy Engineering and Management 2015, IST Instituto Superior T cnico Lisbon, Portugal.

10. Yao Z.T. and other. A comprehensive review on the applications of coal fly ash // Earth-Science Reviews. 2015. (141). P. 105–121.

ЗАСТОСУВАННЯ ВІДХОДІВ ДРІЖДЖОВОГО ВИРОБНИЦТВА В ЯКОСТІ ДОМІШКИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ВРОЖАЙНОСТІ

Лисак Павло

аспірант

кафедра органічного синтезу та нанотехнологій,

Національний технічний університет «ХПІ»

М. Харків, Україна

Вступ

Відходи дріжджового виробництва з успіхом використовуються в якості органо - мінерального добрива на різних видах сільськогосподарської рослинності. Продукт відходів хлібопекарських дріжджів *Saccharomyces cerevisiae*, а також композиції на її основі можна вносити під картоплю, рапс, кукурудзу, ячмінь, жито, багаторічні трави та інші сільськогосподарські культури.

В даний час в харчових переробних галузях промисловості, і зокрема, в дріжджовій промисловості, продовжує гостро стояти проблема переробки вторинних ресурсів, що утворюються в процесі виробництва харчової продукції.

Реалізація рідкої барди на більшості підприємств практично зведена до мінімуму. Часто її зливають в річки і яри, в кращому випадку в ставки-накопичувачі, створюючи складне навколишнє екологічне середовище [1-2].

У світовій практиці відомо два основних принципових метода переробки відходів дріжджового виробництва. Один з методів передбачає просте випарювання води із загальної рідкої маси до отримання сухого залишку, який піддається подальшій переробці (брикетування, гранулювання і т.д.). Однак даний метод практично не використовується через його величезну енергоємність і, відповідно, низьку рентабельність. Другий метод, який використовується на більшості сучасних виробництв, заснований на попередній фільтрації барди, а потім остаточної сушці продукту, що є також дуже

витратним.

Ціллю роботи було дослідження біологічної активності комплексного препарату на основі відходів дріжджового виробництва - водний розчин відходів дріжджового виробництва (штам *Saccharomyces cerevisiae*), що містить доволі мікроелементів в якості біологічно активного домішок, в який вносили загущувачі та наносировину [3-4].

Таблиця 1

Елементарний склад хлібопікарних дріжджів

Досліджений елемент	% в сухій речовині	
	Межа	Середні данні
Вуглерод.....C	44-50	47
Кисень.....O	31-36	32
Водород.....H	6-8,5	6
Азот.....N	6,5-9,5	7,7
Фосфор.....P	1,0-2,5	1,2
Калій.....K	1,2-3,5	2,0
Сірка.....S	0,2-1,2	1,0
Магній.....Mg	0,06-0,4	0,2
Натрій.....Na	0,03-0,15	0,1
Кремній.....Si	0,01-0,1	0,04
Кальцій.....Ca	0,004-0,14	0,035
Хлор.....Cl	0,004-0,10	0,020
Залізо.....Fe	0,003-0,01	0,005

Фосфор у формі фосфорнокислий з'єднань надзвичайно важливий для енергетичного обміну всіх клітин (високоенергетичний фосфатний зв'язок).

Калій важливий як осмотично активний іон в плазмі і інших органелах клітини, також грає важливу роль в обмінних процесах рослин під час передачі речовин через клітинні мембрани, особливо мембрани мітохондрій.

Залізо і інші елементи дуже важливі для клітинного метаболізму, також як і магній, які діють як коферменти. Залізо є невід'ємною частиною цитохромів та інших гемінів. Певні ферменти вимагають наявності інших мікроелементів, таких як цинк, марганець, мідь, хром і молібден в якості активаторів, що відіграють важливу роль в зростанні рослин та особливо їх врожайності.

Нове нетрадиційне добриво на основі відходів дріжджового виробництва та інших біологічно активних речовин та наноструктур (фулерени) покращувало харчовий режим рослин, сприяло їх лінійному росту, формуванню більшої листової поверхні культури.

Нами проведені дослідження з визначення оптимальної дози препарату при вирощуванні ячменю.

Непрямим показником забезпеченості рослин азотом є вміст хлорофілу. Як показали дослідження, внесення розробленого комплексного препарату в ґрунт надає істотний вплив на вміст хлорофілу в рослинах ячменю (табл. 2).

Таблиця 2

**Вплив дози внесення препарату на концентрацію сумарного хлорофілу
(мг / г сирової маси) в рослинах ячменю**

Варіант	Листя	Стеблі
I. Без внесення, контроль	2.35	0.45
2. 15 м ³ на 1га	3,10	0.54
3. 30 м ³ на I га	3.66	0.65
4. 50 м ³ на I га	3.79	0.69

Як видно з отриманих результатів внесення препарату на основі дріжджових відходів в дозі 15 м³ на 1 га вміст хлорофілу складав в листях - 3.10 мг/га. в стеблах - 0.54 мг/г., (найбільша кількість сумарного хлорофілу була в четвертому варіанті з внесенням препарату в кількості 50м³ на 1 га: в листях 3,79 мг/г, в стеблах 0.69 мг/г.

Облік підвищення врожайності ячменю сорту Візит показав, що використання дослідженого препарату позитивно впливає на рослини харчового призначення. Так, якщо в контрольному варіанті урожай ячменю в середньому склав 5,2 ц /га. то в варіантах з внесенням препарату в якості добрива цей показник склав 6,7 ц/га. При цьому найбільша врожайність була в третьому і в четвертому варіантах 8.0 і 8.7 ц / га відповідно.

Таким чином, внесення препарату на основе відходів дріжджового виробництва з наносировиною сприяло максимальному збільшенню

врожайності, яка в 1.75 рази перевищила даний показник в контрольному варіанті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ненайденко. Г.П., Журба О.С, Шереверов В.Д. Послеспиртовая барда в качестве органического удобрения // Ликероводочное производство и виноделие. №7(103).-2008.-С. 12-15.
2. Кручина-Богданов И. Полная переработка послеспиртовой барды - дело решённое / И. Кручина-Богданов. А. Сизов. В. Высоцкий // Индустрия напитков. - №6 (54). - 2007.
3. Староверов В.В. Материалы и методы в нанотехнологии. Москва. – Бином. – 2008. 430с.
4. Андриевський Г.В., Клочков В.К. Гидратированные фуллерены как универсальные биоантиоксиданты и роль в этом особых упорядоченных структур воды. //Сб. Тезисов УП Междун. Симп. «Биологические механизмы старения». Харьков. – 2006. – С.91-92.

ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ ВАНТАЖНИХ ВАГОНІВ З МОЖЛИВІСТЮ ЗАМІНИ КУЗОВІВ

Фомін Олексій Вікторович

д.т.н., професор,
кафедра «Вагони та вагонне господарство»,
Державний університет інфраструктури та технологій,
Україна, Київ,

Кара Сергій Віталійович

к.т.н., начальник управління інжинірингу,
Філія «Науково-дослідний та конструкторсько
технологічний інститут залізничного транспорту»
АТ «Укрзалізниця», Україна, Київ,

Прокопенко Павло Миколайович

аспірант,
кафедра «Вагони та вагонне господарство»,
Державний університет інфраструктури та технологій,
Україна, Київ,

Введення. Залізничний транспорт України забезпечує понад 60% всіх вантажних перевезень країни. При цьому ефективність використання багатьох типів вагонів не є достатньою. Коефіцієнт порожнього ходу окремих типів вагонів для перевезень сипучих вантажів, цистерн різних типів може складати 50% при значному простої вагонів протягом року. При цьому коефіцієнт порожнього ходу і загальна ефективність більш універсальних вагонів, таких як напіввагони, вагони-платформи є більш оптимальними. Додатковою проблемою можна розглядати надлишковий вагонний парк окремих типів вагонів зі значним строком служби, який, для підвищення ефективності перевезень, модернізують під інші типи вантажів, що в свою чергу призводить до значних капіталовкладень при незначному залишковому ресурсі вагонів. У зв'язку з цим доцільним є створення передумов для проектування більш універсальних вагонів з можливістю оперативної заміни кузовів для підвищення ефективності їх експлуатації.

Мета роботи. Розробка технічних рішень вагонів універсальної

конструкції з можливістю заміни кузовів.

Матеріали і методи. Процес модернізації вагона для зміни типів вантажів, які перевозяться, згідно ДСТУ ГОСТ 15.902 та положення про організацію робіт з продовження строку служби вагонів, складається зі значної кількості робіт:

- розробка та погодження технічних вимог та технічного завдання на модернізацію;
- дослідно-конструкторські роботи, а саме проведення комплексу нормативних розрахунків, вибір оптимальних конструктивних рішень, розробка та погодження конструкторської документації на модернізацію;
- виготовлення дослідного зразка;
- проведення попередніх, приймальних випробувань та додаткових контрольних ресурсних випробувань, у випадку, якщо вагон має вичерпаний термін служби;
- доопрацювання конструкції у випадку зауважень за результатами випробувань;
- розробка технічних умов на модернізацію;
- проведення приймальної комісії, затвердження технічних умов на модернізацію;
- освоєння виробництва, проведення кваліфікаційних випробувань, серійне виробництво модернізованих вагонів.

Проблема проведення модернізації полягає не тільки у великій кількості регламентних робіт, а й в тому, що конструкція, яка розроблена для перевезень конкретних вантажів, при таких модернізаціях, потребує значних змін.

На рис. 1 приведено епюри еквівалентних напружень конструкції вагона типу 918, при модернізації вагона від критого типу до вагона для перевезень легких сипучих вантажів. У верхній частині рисунку приведено епюру напружень вагона типу 918 при завантаженні насипним вантажем без посилення несучих конструкцій. На нижньому рисунку приведено епюру напружень вагона типу 918 при завантаженні насипним вантажем після

комплексу робіт з посилення несучих конструкцій. Приклад внутрішньої сторони вагону після модернізації приведено на рис. 2. На даному рисунку всі вертикальні та поперечні балки є новими та виконують роль посилення кузова для забезпечення достатньої жорсткості та міцності від навантажень насипним вантажем.

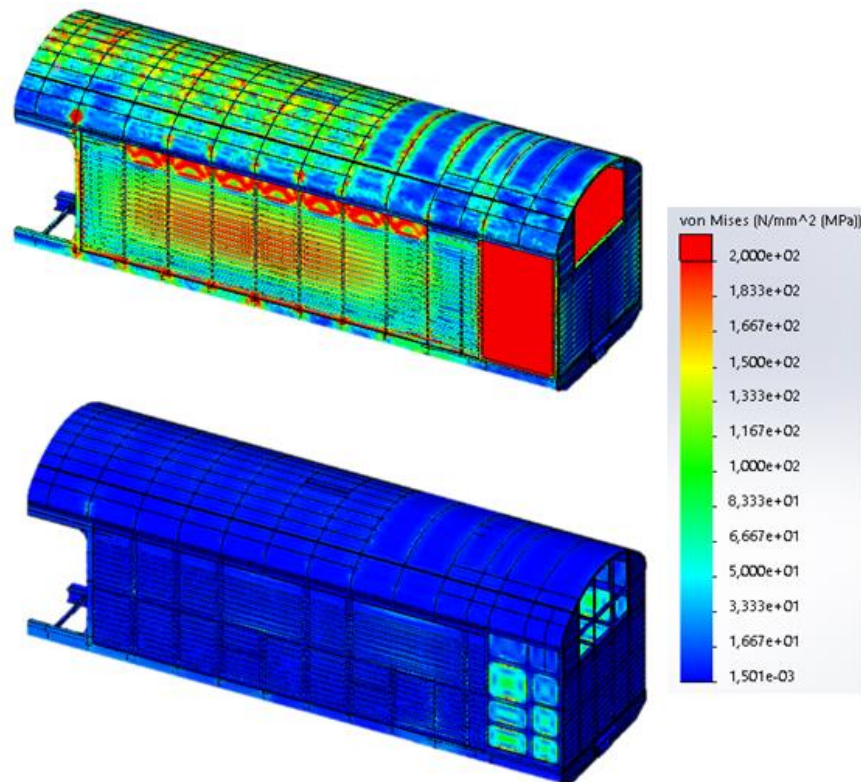

Рис. 1. Епюри еквівалентних напружень вагону типу 918

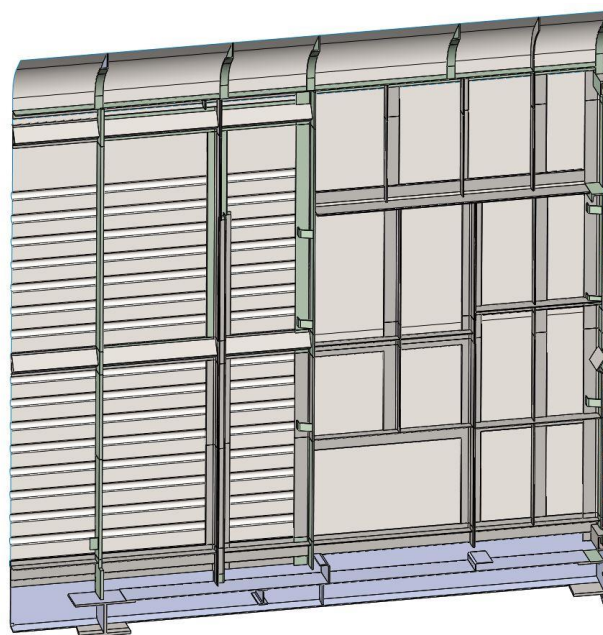

Рис. 2. Приклад внутрішньої сторони вагону типу 918 після модернізації

Враховуючи вищезазначене, доцільним є проектування вагонів більш універсальних конструкцій з можливістю заміни кузовів або їх елементів для більш ефективного їх використання впродовж життєвого циклу. Досвід модернізації вагону типу 918 показав значну складність такого переобладнання. Створення універсальних вагонів для перевезення сипучих вантажів та створення універсальної залізничної цистерни є актуальним завданням.

Результати та обговорення. За результатами досліджень поставлена задача для наступних досліджень у створенні конструкції вагона для перевезень сипучих вантажів з можливістю заміни кузова.

Розроблено технічне рішення універсальної залізничної цистерни з можливістю заміни котла.

В основу технічного рішення поставлена задача удосконалення залізничної цистерни шляхом створення змінного модуля котла, який може бути замінений у залежності від типу рідких вантажів, що, як наслідок, покращує ефективність експлуатації залізничної цистерни.

Поставлена задача досягається тим, що у залізничній цистерні, яка містить візки, раму, гальмівне обладнання, автозчепні пристрої, котел, кріплення котла до рами та опори котла на раму, згідно технічного рішення, рама містить додаткові опори, на які встановлюються опори котла на раму, при цьому рама, опори котла на раму та кріплення котла до рами є змінними частинами вагону.

Суть технічного рішення пояснюється ілюстративним матеріалом, де на рис. 3 зображено залізничну цистерну, яка містить візки 1, раму 2 з додатковими опорами 3, гальмівне обладнання (*не позначено*), автозчепні пристрої 4, котел 5, кріплення котла до рами 6, опори 7 котла на раму. На рис. 4 зображено візки 1, раму 2 з додатковими опорами 3, гальмівне обладнання (*не позначено*), автозчепні пристрої 4 – залізничну цистерну з демонтованими котлом, кріпленнями котла до рами та опорами котла на раму (змінними частинами вагону, згідно технічного рішення).

Знімання котлів можливо також для покращення робіт з ремонтування,

технічного діагностування, промивках, пропарках тощо.

Застосування запропонованого технічного рішення дозволить покращити ефективність експлуатації залізничної цистерни внаслідок конструктивної можливості заміни котлу у залежності від типу рідкого вантажу, що перевозиться.

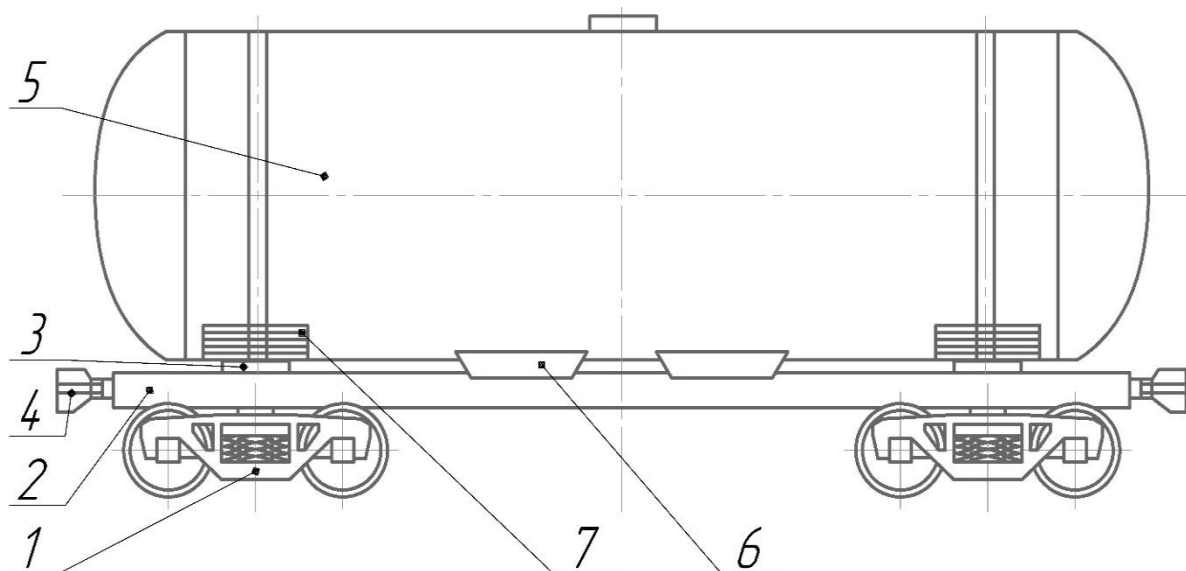

Рис. 3. Залізнична цистерна

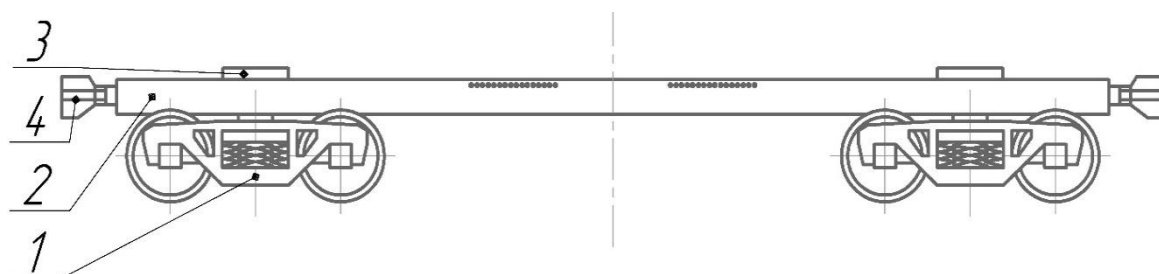

Рис. 4. Залізнична цистерна з демонтованими котлом, кріпленнями котла до рами та опорами котла на раму (змінними частинами вагону, згідно корисної моделі)

Ця публікація виконана в рамках проекту: «Розроблення концептуальних засад для відновлення ефективного функціонування застарілих вантажних вагонів (Development of conceptual frameworks for restoring the efficient operation of obsolete freight cars»); (Реєстраційний номер проекту: 2020.02/0122), фінансування якого здійснюється Національним фондом досліджень України за кошти державного бюджету.

Висновки. З метою підвищення ефективності експлуатації вагонів для

перевезень сипучих та наливних вантажів доцільним є створення більш універсальних конструкцій вагонів, що дозволяють змінювати модулі кузовів (елементів кузовів, котлів цистерн тощо) в процесі експлуатації.

Створення таких технічних рішень дозволить передбачити заміну кузова на стадії проектування вагонів без додаткових процедур постановки на виробництво модернізацій в процесі експлуатації вагонів.

Розроблено технічне рішення та проведено нормативні розрахунки вагона типу 918 з можливістю перевезення легких насипних вантажів.

Розроблено технічне рішення універсальної залізничної цистерни з можливістю заміни котла у залежності від типу наливного вантажу.

**ОБГРУНТУВАННЯ ОПТИМАЛЬНИХ РЕЖИМІВ ПУСКУ
ПІДНІМАЛЬНО-ТРАНСПОРТУЮЧИХ МАШИН І МЕХАНІЗМІВ,
ФУНКЦІОНУЮЧИХ У ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ЦЕНТРАХ. І**

Човнюк Юрій Васильович

к.т.н., доцент
Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна

Анотація: запропонований методичний підхід до встановлення основних параметрів, що описують функціональний рух піднімально-транспортуючих машин і механізмів (зокрема, кранів, конвеєрів тощо) і дозволяють оптимізувати їх роботу у режимах пуску. При цьому мінімізовані небажані коливання, що неминуче виникають у подібних машинах, механізмах, обладнанні.

Ключові слова: обґрунтування, оптимізація, режими пуску, піднімально-транспортуючі машини і механізми, приводи, вантажопідйомні крани, конвеєри, транспортно-логістичні центри.

Вантажопідйомні крани та транспортуючі конвеєри належать до найбільш поширеного та перспективного виду обладнання, функціонуючого у сучасних транспортно-логістичних центрах, як такі, що мають високу продуктивність та широкі технологічні можливості проведення навантажувально-розвантажувальних робіт й при транспортуванні різноманітних (у т.ч. сипких) вантажів. Перспективним напрямком вдосконалення існуючих та створення нових типів піднімально-транспортуючого обладнання й техніки є: 1) подальше підвищення ефективності їх роботи за рахунок підвищення якості руху; 2) зниження непродуктивних витрат часу роботи; 3) оптимізація режимів роботи, що відповідають енергоощадному функціонуванню.

Стримуючим фактором у вирішенні цих проблем є недосконалість приводів – відсутність в їх складі ефективних пристроїв зниження динамічних навантажень, котрі виникають під час неусталеного режиму роботи, зокрема, у перехідних процесах (пуску, гальмування, реверсу).

Незважаючи на те, що специфікою роботи піднімально-транспортуючих машин і механізмів є досить часті їх зупинки та пуски, ряд принципових питань, пов'язаних з розробкою ефективних пристроїв зниження динамічних навантажень, які виникають при цьому, залишаються ще не вирішеними.

Враховуючи ці обставини, цикл статей даного автора присвячений саме комплексним дослідженням щодо розробки теоретичних основ та інженерних методів проектування приводів піднімально-транспортуючих машин, які функціонують у оптимальних режимах, тобто з мінімальними динамічними навантаженнями, виникаючими під час пуску подібного обладнання.

1. Динамічна оптимізація приводів піднімально-транспортуючих машин і механізмів, які представлені двомасовою моделлю.

Параметрами двомасової динамічної моделі є: T_1 – пусковий момент електродвигуна (тут і надалі вказані параметри приведені); T_2 – статичний момент привода (сумарний момент сил опору механізмів машини); J_1 – момент інерції ротора електродвигуна з урахуванням моменту інерції ведучого ланцюга передачі; J_2 – сумарний момент інерції обертальних мас механізмів машини; C_{12} – жорсткість передачі. Тут застосовуються позначення, введені у роботі [1].

При виборі параметрів динамічної моделі приводу слід враховувати рекомендації робіт [2-4], присвячених дослідженням динамічних процесів у механічних системах з пружними в'язями. При цьому реальні параметри піднімально-транспортуючого обладнання, машини чи механізму слід приводити до одного з валів привода. Як відомо [3,4], пуск двомасової механічної системи відбувається у два етапи. Перший етап пуску характеризується рухом першої маси системи, який продовжується від 0 до τ_1 , поки момент у пружній в'язі C_{12} не досягне величини T_2 . При цьому

починається другий, остаточний етап пуску, який характеризується рухом обох мас системи і продовжується від τ_1 до моменту пуску машини/механізму t_{II} .

Рівняння руху обертальних мас системи для першого етапу пуску мають вигляд:

$$J_1 \cdot \ddot{\varphi}_1 + C_{12} \cdot \varphi_1 = T_1, \quad (1)$$

де: φ_1 – кут повороту ведучої маси.

Момент пружних сил, що виникає у в'язі, C_{12} , має вид:

$$T_{12} = C_{12} \cdot \varphi_1. \quad (2)$$

Розв'язок (1) при початкових умовах:

$$T_{12}|_{t=0} = \dot{T}_{12}|_{t=0} = 0, \quad (3)$$

наведений у [1] і має наступний вид:

$$T_{12} = T_1 \cdot (1 - \cos \beta t), \quad \beta = \sqrt{\frac{C_{12}}{J_1}}. \quad (4)$$

Подамо перший вираз у (4) наступним чином:

$$T_{12} = T_1 \cdot 2 \cdot \sin^2\left(\frac{\beta \cdot t}{2}\right). \quad (5)$$

З (5) випливає, що у моменти часу t^* :

$$t^* = \frac{\pi \cdot (2n - 1)}{\beta}, \quad n \in N, \quad (6)$$

значення T_{12} вдвічі більше за T_1 , і якщо $t^* < \tau_1$, тоді в'язь буде у такі моменти часу суттєво перенапруженою. Значення τ_1 знаходимо зі співвідношення [1]:

$$\tau_1 = \frac{1}{\beta} \cdot \arccos\left(1 - \frac{T_2}{T_1}\right). \quad (7)$$

Таким чином, за умови:

$$\frac{\pi \cdot (2n - 1)}{\beta} < \frac{1}{\beta} \cdot \arccos\left(1 - \frac{T_2}{T_1}\right), \quad n \in N, \quad (8)$$

в'язь буде перенапруженою.

Крім того, у [1] показано, що розв'язок (1) має у своєму складі коливні складові, а ця обставина створює значні незручності при пуску приводу.

Знайдемо такий закон руху приводу $\varphi_1(t)$, за якого виконується критерій

мінімізації T_{12}^2 за проміжок часу $t \in [0, \tau_1]$, тобто:

$$\int_0^{\tau_1} (T_{12})^2 dt \rightarrow \min. \quad (9)$$

Підставляючи у (2) вираз для φ_1 з (1), можемо подати критерій якості руху (9) наступним чином:

$$\int_0^{\tau_1} (T_1 - J_1 \cdot \ddot{\varphi}_1)^2 dt \rightarrow \min, \quad T_1 = \text{const}. \quad (10)$$

Необхідною умовою реалізації (10) є умова (точніше диференціальне рівняння) Ейлера-Пуассона:

$$\varphi_1^{(IV)} = 0. \quad (11)$$

Розв'язок (11) розшукуємо у вигляді сплайну по t третього порядку:

$$\varphi_1(t) = a_0 + a_1 \cdot t + a_2 \cdot t^2 + a_3 \cdot t^3, \quad (12)$$

а константи a_0, a_1, a_2, a_3 знаходимо з наступних умов, враховуючи результати [1]:

$$\varphi_1|_{t=0} = 0; \quad \dot{\varphi}_1|_{t=0} = 0; \quad \varphi_1|_{t=\tau_1} = \frac{T_2}{C_{12}}; \quad \dot{\varphi}_1|_{t=\tau_1} = \frac{\dot{T}_{12}}{C_{12}} = \frac{T_1 \cdot \beta \cdot \sin(\beta\tau_1)}{C_{12}}. \quad (13)$$

Остаточно маємо:

$$\varphi_1(t) = a_2 \cdot t^2 + a_3 \cdot t^3 = \left\{ \frac{3T_2}{C_{12} \cdot \tau_1^2} - \frac{T_1 \beta \sin(\beta\tau_1)}{C_{12} \cdot \tau_1} \right\} \cdot t^2 + \left\{ \frac{T_1 \beta \sin(\beta\tau_1)}{C_{12} \cdot \tau_1^2} - \frac{2T_2}{C_{12} \cdot \tau_1^3} \right\} \cdot t^3, \quad (14)$$

а $T_{12 \min}$ на інтервалі $t \in [0, \tau_1]$ має вид:

$$T_{12 \min} = C_{12} \cdot \varphi_1(t) = \left\{ \frac{3T_2}{\tau_1^2} - \frac{T_1 \beta \sin(\beta\tau_1)}{\tau_1} \right\} \cdot t^2 + \left\{ \frac{T_1 \beta \sin(\beta\tau_1)}{\tau_1^2} - \frac{2T_2}{\tau_1^3} \right\} \cdot t^3. \quad (15)$$

Зрозуміло, що закон $\varphi_1(t)$ (14) не має коливного характеру.

Рівняння руху мас системи під час другого етапу пуску мають вигляд [3]:

$$\begin{cases} J_1 \cdot \ddot{\varphi}_1 = T_1 - T_{12}; \\ J_2 \cdot \ddot{\varphi}_2 = T_{12} - T_2. \end{cases} \quad (16)$$

Шляхом нескладних перетворень легко отримати з системи (16) вираз для T_{12} :

$$T_{12} = \frac{T_1 + T_2}{2} + \frac{J_2 \cdot \ddot{\varphi}_2 - J_1 \cdot \ddot{\varphi}_1}{2}. \quad (17)$$

Застосовуючи для T_{12} критерій якості руху (9) з урахуванням виразу (17),

маємо наступне диференціальне рівняння (умову Ейлера-Пуассона), що є необхідною умовою реалізації цього критерію:

$$\varphi_2^{(IV)} = \frac{J_1}{J_2} \cdot \varphi_1^{(IV)}. \quad (18)$$

Оскільки на другому етапі пуску привода для T_{12} маємо вираз:

$$T_{12} = C_{12} \cdot (\varphi_1 - \varphi_2), \quad (19)$$

й інтегруючи (18) за нульових початкових умов як для φ_1 так і для φ_2 , матимемо:

$$(T_{12})_{\min} = C_{12} \cdot \left(1 - \frac{J_1}{J_2}\right) \cdot \varphi_1; \quad \varphi_2(t) = \frac{J_1}{J_2} \cdot \varphi_1(t). \quad (20)$$

Зазначимо, що коефіцієнт динамічних перевантажень пружних в'язей привода знаходиться з умови:

$$K = \frac{(T_{12})_{\min}}{T_2}. \quad (21)$$

Вираз для K справедливий як на першому, так і на другому етапі пуску привода. Так, у момент часу $t = \tau_1$, $K = 1$, за умови, що $\varphi_1(t)$ описується виразом (14), а $T_{12 \min}(t)$ – виразом (15). Якщо закон $\varphi_1(t)$ діє й на етапі $t \in [\tau_1, t_{II}]$, тоді K у момент часу $t = t_{II}$ приймає вид:

$$K = \frac{C_{12} \cdot \left(1 - \frac{J_1}{J_2}\right)}{T_2} \cdot \left\{ \left(\frac{3T_2}{\tau_1^2} - \frac{T_1 \beta \sin(\beta \tau_1)}{\tau_1} \right) \cdot t_{II}^2 + \left(\frac{T_1 \beta \cdot \sin(\beta \tau_1)}{\tau_1^2} - \frac{2T_2}{\tau_1^3} \right) \cdot t_{II}^3 \right\}. \quad (22)$$

Зрозуміло, що $\varphi_2(t)$ змінюється згідно з другим співвідношенням (20). Реалізувати $\varphi_{1,2}(t)$ можна за допомогою програмованих контроллерів та мехатронних систем управління.

2. Використання сплайнів для визначення параметрів обертального руху піднімально-транспортуючих машин і механізмів.

У приводах піднімально-транспортуючих машин і механізмів необхідно зазвичай знати закони зміни у часі кутового положення ротора $\varphi(t)$, кутової швидкості його обертання $\dot{\varphi}(t) = \omega(t)$, кутового прискорення $\varepsilon = d^2\varphi/dt^2 = d\omega/dt$, кутової різкості обертання $r = d\varepsilon/dt = d^2\omega/dt^2 = d^3\varphi/dt^3$ та якості руху – обертання

$y = d^4\varphi/dt^4 = d^3\omega/dt^3 = d^2\varepsilon/dt^2$. Встановимо ці закони $\varphi(t), \omega(t), \varepsilon(t), y(t)$, якщо вказані вище залежності задовольняють певним умовам гладкості, котрі впливають з початкових умов задачі. Зрозуміло й відомо, що чим більшим є $\varepsilon(t)$, тим вищою буде амплітуда коливань машини/механізму, що здійснює обертальний рух, а також і динамічні навантаження, виникаючі у них протягом перехідного режиму функціонування (реверс, пуск, гальмування та ін.).

2.1. $\varepsilon(t) = const$. Тоді: $\omega(t) = \varepsilon \cdot t$, а $d\varphi(t) = \omega(t)dt = \varepsilon \cdot tdt$. Звідси маємо: $\varphi(t) = \varepsilon \cdot t^2/2$. (Початкова фаза $\varphi_0 \equiv 0$). З'ясуємо, яким повинен бути закон зміни у часі $\omega(t)$ задля того, щоб для цієї функції виконувались певні умови гладкості, котрі впливають з початкових умов задачі.

2.2. Нехай для $\omega(t)$ виконуються такі умови:

$$\omega|_{t=0} = 0; \quad \left. \frac{d\omega}{dt} = \dot{\omega} \right|_{t=0} = 0; \quad \omega|_{t=\tau} = \omega_{уст.}; \quad \left. \dot{\omega} \right|_{t=\tau} = 0, \quad (23)$$

де: τ – тривалість процесу пуску машини/механізму, а $\omega_{уст.}$ – усталена кутова швидкість обертання (після моменту часу $t \geq \tau$), яка визначається паспортними даними конкретного приводу (його конкретної конструкції). Закон $\omega(t)$ будемо розшукувати у вигляді сплайну по t третього порядку, тобто:

$$\omega(t) = a_1 + a_2 \cdot t + a_3 \cdot t^2 + a_4 \cdot t^3, \quad (24)$$

де: a_1, a_2, a_3, a_4 – константи, які знаходимо з умов (23) із урахуванням (24).

Можна легко знайти, що $\omega(t)$ набуває наступного виду:

$$\omega(t) = \frac{3\omega_{уст.}}{\tau^2} \cdot t^2 - \frac{2\omega_{уст.}}{\tau^3} \cdot t^3. \quad (25)$$

Визначимо для закону $\omega(t)$ (25) середнє значення прискорення $\overline{(\varepsilon)}_\tau$:

$$\overline{(\varepsilon)}_\tau = \frac{1}{\tau} \cdot \int_0^\tau \left(\frac{d\omega}{dt} \right) dt = \frac{\omega_{уст.}}{\tau}. \quad (26)$$

Для $\varphi(t)$ маємо:

$$\varphi(t) = \int \omega(t)dt = \frac{\omega_{уст.}}{\tau^2} \cdot t^3 - \frac{\omega_{уст.}}{2\tau^3} \cdot t^4 + \varphi_0. \quad (27)$$

Нехай $\varphi(t)|_{t=0} = 0$, тоді $\varphi_0 \equiv 0$ у (27).

2.3. Нехай для $\omega(t)$ виконуються наступні умови:

$$\omega|_{t=0} = \dot{\omega}|_{t=0} = \ddot{\omega}|_{t=0} = 0; \quad \omega|_{t=\tau} = \omega_{ycm}; \quad \dot{\omega}|_{t=\tau} = \ddot{\omega}|_{t=\tau} = 0. \quad (28)$$

Тоді $\omega(t)$ розшукуємо у вигляді сплайну по t п'ятого порядку:

$$\omega(t) = a_1 + a_2 \cdot t + a_3 \cdot t^2 + a_4 \cdot t^3 + a_5 \cdot t^4 + a_6 \cdot t^5. \quad (29)$$

З умов (28) легко визначити коефіцієнти $a_i, i = \overline{(1,6)}$, які фігурують у формулі (29). Остаточо маємо:

$$\omega(t) = \frac{10\omega_{ycm}}{\tau^3} \cdot t^3 - \frac{15\omega_{ycm}}{\tau^4} \cdot t^4 + \frac{6\omega_{ycm}}{\tau^5} \cdot t^5. \quad (30)$$

Для $\varepsilon(t)$ й $\varphi(t)$ можна з (30) легко отримати:

$$\varepsilon(t) = \frac{d\omega}{dt} = \frac{30\omega_{ycm}}{\tau^3} \cdot t^2 - \frac{60\omega_{ycm}}{\tau^4} \cdot t^3 + \frac{30\omega_{ycm}}{\tau^5} \cdot t^4. \quad (31)$$

$$\varphi(t) = \int \omega(t) dt = \frac{5\omega_{ycm}}{2\tau^3} \cdot t^4 - \frac{3\omega_{ycm}}{\tau^4} \cdot t^5 + \frac{\omega_{ycm}}{\tau^5} \cdot t^6. \quad (32)$$

2.4. Застосуємо метод сплайнів по часу (t) задля аналізу процесів пуску привода у межах одномасової моделі.

Пуск привода у межах одномасової моделі машини/механізму задається наступним рівнянням:

$$J \cdot \frac{d^2\varphi}{dt^2} = M_p - M_{on} = M_{eff}, \quad \omega = \frac{d\varphi}{dt}, \quad (33)$$

де: M_{eff} – ефективний момент сили, що діє на вал привода, J – момент інерції останнього, M_p – рушійний момент, M_{on} – момент опору. Зазвичай $M_p = M_p(\omega)$, $M_{on} = M_{on}(\omega)$. Тому рівняння (33) можна подати іншим чином:

$$J \cdot \frac{d\omega}{dt} = M_p(\omega) - M_{on}(\omega) = M_{eff}(\omega). \quad (34)$$

Встановимо закон руху $\varphi(t)$, за якого виконується наступний критерій:

$$\frac{1}{\tau_{II}} \cdot \int_0^{\tau_{II}} \{M_{eff}(\omega)\}^2 dt \rightarrow \min, \quad (35)$$

де: τ_{II} – тривалість пуску привода піднімально-транспортної машини чи механізму.

Використовуючи рівняння (33), можна легко (35) надати наступної форми:

$$\frac{J^2}{\tau_{II}} \cdot \int_0^{\tau_{II}} \left(\frac{d^2\varphi}{dt^2} \right)^2 dt \rightarrow \min \Leftrightarrow \int_0^{\tau_{II}} (\ddot{\varphi})^2 dt \rightarrow \min. \quad (36)$$

Необхідною умовою реалізації (умова зводиться до рівняння Ейлера-Пуассона) (36) є співвідношення:

$$\varphi^{(IV)}(t) = 0. \quad (37)$$

Фізичний зміст (37) зводиться до того, що це рівняння у межах одномасової моделі визначає закон обертання (закон руху обертального типу) валу привода (у межах одномасової моделі), за якого мінімізується у період пуску середній квадрат M_{eff} . Розшукуємо $\varphi(t)$ для (37) у вигляді сплайну третього порядку по t :

$$\varphi = \bar{\varphi}_0 + \bar{a}_1 \cdot t + \bar{a}_2 \cdot t^2 + \bar{a}_3 \cdot t^3, \quad a_0 \equiv \bar{\varphi}_0, \quad (38)$$

де: $\bar{\varphi}_0$ – початкова фаза, тобто $\bar{\varphi}_0 = \varphi(t)|_{t=0}$. Оскільки $\omega = \frac{d\varphi}{dt}$, тоді коефіцієнти, що входять у праву частину виразу (38), розшукуємо з наступних умов:

$$\varphi(t)|_{t=0} = 0; \quad \frac{d\varphi}{dt}|_{t=0} = 0; \quad \frac{d\varphi}{dt}|_{t=\tau_{II}} = \omega_{ном}; \quad \frac{d\omega}{dt}|_{t=\tau_{II}} = \frac{d^2\varphi}{dt^2}|_{t=\tau_{II}} = 0. \quad (39)$$

де: $\omega_{ном}$ – номінальна частота обертання валу привода. Використовуючи запис (38) й умови (39), легко знаходимо:

$$\varphi(t) = \frac{\omega_{ном}}{\tau_{II}} \cdot t^2 - \frac{\omega_{ном}}{3 \cdot \tau_{II}^2} \cdot t^3. \quad (40)$$

Отже, за закону зміни фази обертання механічної системи (40) спостерігається мінімальне значення середньоквадратичного значення ефективного пускового моменту. При цьому кутова частота обертання (ω) двигуна привода приймає наступний вид у залежності від часу (t):

$$\omega(t) = \frac{d\varphi(t)}{dt} = \frac{2 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{II}} \cdot t - \frac{\omega_{ном}}{\tau_{II}^2} \cdot t^2. \quad (41)$$

Кутове прискорення $\varepsilon(t)$ змінюється за законом:

$$\varepsilon(t) = \frac{d\omega}{dt} = \frac{2 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{II}} - \frac{2 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{II}^2} \cdot t. \quad (42)$$

Зазначимо, що максимального значення $\omega(t)$ набуває у кінці пускового процесу, у момент $t = \tau_{II}$, й $\omega = \omega_{ном}$. При цьому кутова різкість $\left(\frac{d\varepsilon}{dt}\right)$ змінюється за законом:

$$r = \frac{d\varepsilon}{dt} = \frac{d^2\omega}{dt^2} = \frac{d^3\varphi}{dt^3} = -\frac{2\omega_{ном}}{\tau_{II}^2} < 0. \quad (43)$$

Якість руху (кутового обертання) $y = \varkappa = 0$, оскільки:

$$\varkappa = y = \frac{d^2\varepsilon}{dt^2} = \frac{dr}{dt} = 0. \quad (44)$$

Використовуючи рівняння (34), можна після нескладних перетворень подати його у виді:

$$\frac{d^2\omega}{dt^2} = \frac{1}{J} \cdot \frac{d}{d\omega} \{M_{eff}(\omega)\} \cdot \frac{d\omega}{dt}, \quad (45)$$

або:

$$\frac{d\varepsilon}{dt} = \frac{1}{J} \cdot \frac{d}{d\omega} \{M_{eff}(\omega)\} \cdot \varepsilon. \quad (46)$$

З (46) можна легко отримати:

$$\ln \varepsilon|_0^{\tau_{II}} = \frac{1}{J} \cdot \int_0^{\tau_{II}} \frac{d}{d\omega} \{M_{eff}(\omega)\} dt. \quad (47)$$

З (47) можна отримати:

$$\begin{cases} \varepsilon_{\kappa} = \varepsilon(t)|_{t=\tau_{II}} = \varepsilon_0 \cdot \exp\left\{\frac{1}{J} \cdot \int_0^{\tau_{II}} \frac{d}{d\omega} [M_{eff}(\omega)] dt\right\}, & \omega = \omega(t), \\ \varepsilon_0 = \varepsilon(t)|_{t=0}. \end{cases} \quad (48)$$

Тривалість перехідного процесу τ_{II} знаходимо зі співвідношення:

$$\tau_{II} = J \cdot \int_0^{\omega_{ном}} \frac{d\omega}{M_{eff}(\omega)}. \quad (49)$$

Введемо позначення: $D_{M_{eff}}(\omega) = \frac{d}{d\omega} \{M_{eff}(\omega)\}$ – дисперсія ефективного моменту, що діє на двигун привода піднімально-транспортуючої машини чи механізму. Зазначимо, що при $\varepsilon = const$ у процесі пуску повинна також

одночасно виконуватись й умова:

$$D_{M_{eff}}(\varepsilon \cdot t) = 0. \quad (50)$$

Ця умова не завжди виконується, що може призводити до появи небажаних резонансів у період пуску двигуна.

Тепер стають фізично зрозумілими наступні умови функціонування приводу у пусковий період:

а) $\ddot{\varphi} = 0$, різкість зміни у часі $\varphi(t)$ нульова (при цьому, як і у подальшому, умова (50) теж повинна виконуватись);

б) $\varphi^{(IV)} = 0$, різкість зміни у часі $\varphi(t)$ є мінімальною у період пуску; за умов:

$$\varphi|_{t=0} = 0; \quad \dot{\varphi}|_{t=0} = 0; \quad \ddot{\varphi}|_{t=0} = 0; \quad \dot{\varphi}|_{t=\tau_{\Pi}} = \omega_{ном}; \quad \ddot{\varphi}|_{t=\tau_{\Pi}} = 0; \quad \ddot{\varphi}|_{t=\tau_{\Pi}} = 0, \quad (51)$$

$\varphi(t)$ приймає вид:

$$\varphi(t) = \frac{2 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{\Pi}^2} \cdot t^3 - \frac{2 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{\Pi}^3} \cdot t^4 + \frac{3 \cdot \omega_{ном}}{5 \cdot \tau_{\Pi}^4} \cdot t^5. \quad (52)$$

Інші характеристики руху двигуна приводу мають наступний вигляд у залежності від часу t :

$$\omega(t) = \frac{d\varphi}{dt} = \frac{6 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{\Pi}^2} \cdot t^2 - \frac{8 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{\Pi}^3} \cdot t^3 + \frac{3 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{\Pi}^4} \cdot t^4; \quad (53)$$

$$\varepsilon(t) = \frac{d\omega}{dt} = \frac{12 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{\Pi}^2} \cdot t - \frac{24 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{\Pi}^3} \cdot t^2 + \frac{12 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{\Pi}^4} \cdot t^3; \quad (54)$$

$$r(t) = \frac{d^3\varphi}{dt^3} = \frac{12 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{\Pi}^2} - \frac{48 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{\Pi}^3} \cdot t + \frac{36 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{\Pi}^4} \cdot t^2; \quad (55)$$

$$y(t) = \frac{d^4\varphi}{dt^4} = -\frac{48 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{\Pi}^3} + \frac{72 \cdot \omega_{ном}}{\tau_{\Pi}^4} \cdot t. \quad (56)$$

Умова $\varphi^{(VIII)} = 0$ відповідає випадку мінімальної якості кутового обертання у період пуску. Використання методу сплайн-функцій по t дозволяє визначити всі необхідні коефіцієнти у законі $\varphi(t)$.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Піпа Б.Ф., Чабан О.В., Музичишин С.В. Приводи в'язальних машин і автоматів з пристроями зниження динамічних навантажень (наукові основи і інженерні методи проектування). – К.: КНУТД, 2015. 280с.
2. Голубенцев А.Н. Динамика переходных процессов в машинах со многими массами. – М.: Машгиз, 1959. 306с.
3. Кожевников С.Н. Динамика машин с упругими звеньями. – К.: Изд-во АН УССР, 1961. 190с.
4. Кожевников С.Н. Динамика нестационарных процессов в машинах. – К.: Наукова думка, 1986. 288с.

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК : 845.425.68

MNEMONIC SYMPTOMS - A NECESSARY COMPONENT FOR SUCCESSFUL ASSIGNMENT OF MATERIAL IN STUDENTS - MEDICIANS DURING A DISTANCE FORM OF CLASSES

Bohachyk Nonna Anatolievna

Ph.D., assistant

Andrushchak Marharyta Oleksandrovna

Ph.D., assistant

Bukovina State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

Abstract. There is a situation in the world where classes have to be conducted online in connection with the Kovid-19 pandemic. In the 70's and 80's, there was no idea of general computerization in our country. There were many infectious patients at that time, and the purpose of studying in medical universities was the main motto of "studying at the patient's bedside." Students could examine patients in detail, make a differential diagnosis, evaluate the laboratory tests obtained and talk to the attending physician about the tactics of treatment of these patients. [1].

Keywords before discharge, reflecting dynamic changes, mnemonic techniques.

For better assimilation of the material by students, teachers compiled graphological structures, especially on issues of differential diagnosis. This material was visually easier to perceive. Later, together with the students, they created electrified stands for each nosological unit, which covered the etiological signs of the disease, pathogenesis, patient complaints, objective data, laboratory diagnostics, complications and treatment methods. [2].

With the development of computerization, the process of improving classes has progressed rapidly. Tests on this topic were developed, a program was developed where a student approached a computer, found a topic, chose an answer, clicked on that answer, and if it was incorrect, a "no" was noted. [3].

According to the spread of the Kovid-19 pandemic from mid-March 2020, almost all universities of higher medical education institutions have been transferred to distance learning. [4].

After consulting with the teachers of our department - Department of Infectious Diseases and Epidemiology, given that students can not communicate with patients according to the epidemiological situation, to better master the material began to use "mnemonic techniques", photos of patients on admission to infectious diseases and before discharge, reflecting dynamic changes. In the clinic, when analyzing this nosology, we focus on leading, supporting symptoms and auxiliary research methods. Tables have been developed with syndromes, symptoms and objective data. We use videos recorded by our employees. Students look at them carefully, they are especially interested and ask many questions about those diseases that are rare in Ukraine. [5].

Botulism is an acute toxicoinfectious disease caused by the consumption of canned meat, fish and vegetable products containing *Clostridium botulinum* bacilli and their toxins, and is characterized by damage to the cholinergic structures of the medulla and spinal cord, clinically manifested mainly by ophthalmoplegic and bulbar syndromes. LV Gromashevsky (1957) and other scientists believe that only warm-blooded herbivores and fish are the main reservoir of infection, in the intestines of which the microbe accumulates, multiplies, acts as a saprophyte and, excreted with feces, contaminates soil and open water. [5-6].

Toxin production is different in different types of canned food. Thus, in canned meat and fish it occurs in 3-4 days, canned plant products - in 5-6 months. In such products as sauerkraut, compotes, juices, toxin formation is observed only in the presence of concomitant microflora.

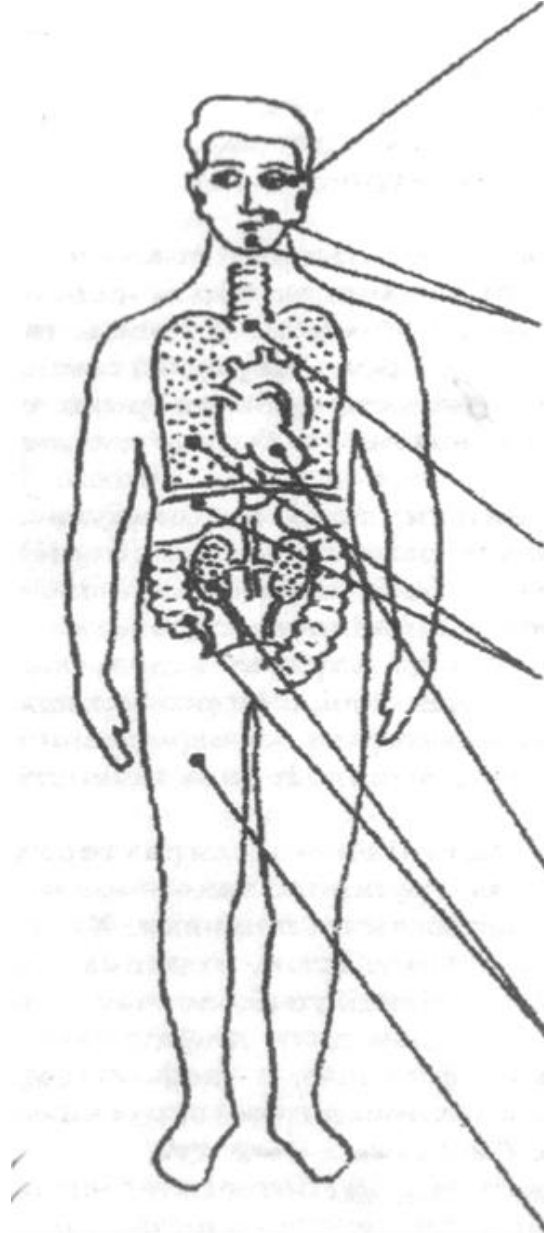
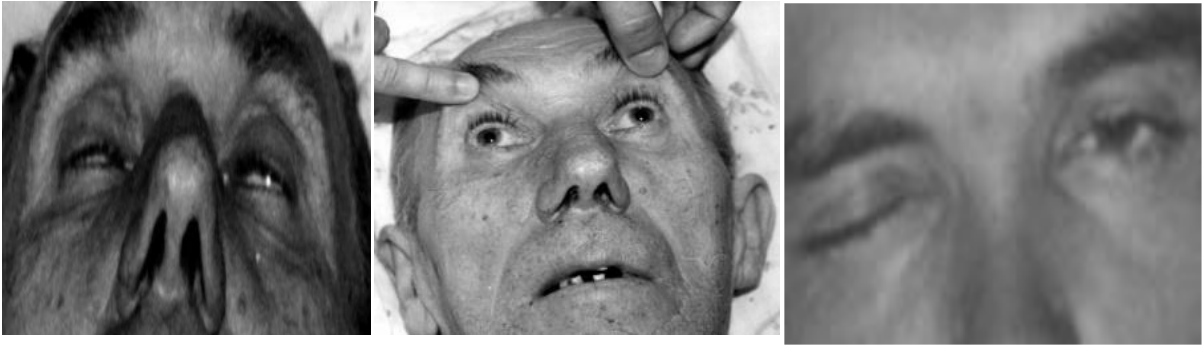
The mechanism of transmission is fecal-oral. People who eat home canned

foods (mushrooms, meat, fruits, vegetables, sausages, hams, dried fish) are more likely to get sick. Pathogens infected with pathogens do not change their organoleptic properties. Foods of solid consistency (sausage, ham, fish) can be infected with botulism spores nest. Not all people who have consumed an infected product suffer from such a focal infection. Due to the formation of gas in the process of reproduction of vegetative forms of clostridia, metal cans with contaminated products are blown away ("cotton").

The pathogen from the soil can get into an infected wound and cause wound botulism (rare). Botulism has been reported in young children due to the use of honey. Seasonality is autumn-winter and is associated with frequent consumption of canned foods during this period. Immunity is not developed after the disease.[7]

Clinic. Manifestations and severity of the disease depend on the amount of botulinum toxin that enters the body and the duration of the incubation period, which lasts from 2-12 hours to 8-14 days. As a rule, the shorter the incubation period, the more severe the disease. During the disease there are 3 syndromes: gastrointestinal, toxic, paralytic. Leading symptoms: acute onset, heaviness under the chest, nausea, vomiting, sometimes short-term diarrhea (diarrhea), normal or subfebrile body temperature. Key symptoms: thirst, dry mouth, "mesh" or "fog" in front of the eyes, diplopia (diplopia), mydriasis, anisocoria, ptosis of the eyelids, strabismus, nystagmus, naso-phago-glosso-phono-laryngeal-neurological syndrome (difficulty swallowing) (dysarthria), liquid food pours out through the nose, hoarseness, hoarseness due to lack of respiratory muscles, dysphonia, aphonia, paresis of the soft palate); respiratory disorders, disorders of hemodynamics and intestinal function (flatulence, constipation), urinary retention, general myoneuropelia.[8]

For better mastering the botulism clinic, we recommend a schematic drawing describing the neurological symptoms. The syndromes are listed on the left and their location is indicated by an arrow. The complaints and objective data of each syndrome are described on the right

Dry mouth, thirst, difficulty swallowing solid food, a "ball" in the throat, a feeling of "scratching" - the threat of coughing liquid food pours out through the nose, hoarse pronunciation.

Hoarseness or aphonia. Feeling of tightness in the chest, shortness of breath,

difficulty breathing.

Feeling of compression in heart area.

Feeling bloating, constipation, urinary retention.

Rapid fatigue, muscle weakness ("cotton legs"), difficulty holding the head upright, shaky gait.

Conclusions

Given the current circumstances, when classes are held remotely-but where students can not communicate with patients, but visually watch movies on this topic, which were created at the time in our department, watch presentations, analyze tests, situational tasks that will help them in passing at the end of the semester "Step-2" . Memorize mnemonic techniques, those symptoms that can be detected at diagnosis. So with botulism you can find 4 letters "D": short-term diarrhea at the beginning of the disease, then - dysphonia, dysarthria, diplopia.

We hope that in the future these data will be able to be used by students in their further medical practice.

REFERENCES

1. Lalipska, I.Ya. (2020). Dystantsiine navchannia dystsypliny «Ukrainska mova (za profesiinym spriamuvanniam)» studentiv medychnykh spetsialnostei Medychna osvita – Medical Education, 2, 161-166 [in Ukrainian].

2. Volosovets, A.O., Slonetsky, B.I., Zozulya, I.S., Bobrova, V.I., Ivashchenko, O.V., Verbytsky, I.V., ..., & Savchenko, D.S. (2020). Medychna osvita – Medical Education, 3, 5-8 [in Ukrainian].

3. (2013). Nakaz MON № 466 vid 25.04.13 roku «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia» [Order of the Ministry of Education and Science № 466 of 25.04.13 «On approval of the Regulations on distance learning»]. osvita.ua. Retrieved

4. Fedchyshyn, N.O., Yelahina, N.I., & Permyakova, O.H. (2020). Dystantsiine navchannia inozemnoi movy maibutnikh likariv: vyklyky chasu Medychna osvita – Medical Education, 3, 32-39 [in Ukrainian].

5. Weiner EN Rational organization of human viability. Methodical manual for students. - Lipetsk, 2019. - 33p.

6. <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/botulism>

7. DEERENBERG, Eva B., et al. Image-guided botulinum toxin injection in the lateral abdominal wall prior to abdominal wall reconstruction surgery: review of techniques and results. *Skeletal Radiology*, 2021, 50.1: 1-7.

8. MONTES-CARMONA, Jose-Francisco; GONZALEZ-PEREZ, Luis-Miguel; INFANTE-COSSIO, Pedro. Treatment of localized and referred masticatory myofascial pain with botulinum toxin injection. *Toxins*, 2021, 13.1: 6.

INTELLECTUAL DISABILITIES IN PRESCHOOLERS: MENTAL HEALTH DETERMINANTS

Boriak Oksana

Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Professor of the Department
of Special and Inclusive Education
Sumy State Pedagogical University named
after A.S. Makarenko

Introductions. Mental health condition of children with disorders of psychophysical development is an acute problem of the present time. In modern publications, the interpretation of mental health of personality is limited to successful performance of psychological functions resulting in productive activity, establishing relationships with other people and ability to adjust to changes and cope with adverse life circumstances (Barling, J.; Staniszki, J.). The issues of mental health by normotypical and impaired development have been a critical problem for a long time both for scientists and practitioners: mental health of adults with mental retardation (Eric Emerson & Chris Hatton, 2007), mental disorders in adults with intellectual disabilities (Cooper, S.-A., Smiley, E., Morrison, J., et al, 2007).

Scientific research on the selected topic of study confirms and complements the data on conditional mental health of mentally retarded children. Scientists have concluded that mental retardation causes three most common categories of mental disorders (behavioral, emotional, including anxiety disorder and hyperkinesis). The prevalence of three categories of mental disorders was significantly higher among mentally retarded children, the determinants were specified as: intellectual disability, child's age, child's gender (male), poor physical/mental health of the mother, lack of educational qualifications of the mother (E. Emerson, C. Hatton, 2007).

According to the results of the study devoted to systematic review (psychological/pharmacological intervention) of mental health problems in children and adults with severe intellectual development delays (L. Vereenooghe, S. Flynn,

R.P Hastings, 2018), mental and behavioral disorders and their key symptoms were classified as follows: attention deficit and behavioral disorders, tic disorders, mood disorders, anxiety disorders, somatoform disorders, dissociative disorders, eating disorders, adaptation disorders. The authors emphasize that complex ways of behavior and behavioral problems may be associated with basic mental disorders or indicate them.

Research on the coexistence of mental disorders with intellectual disability in children aged 3 to 18 years is relevant (R Lakhan, 2013). The following was found among the mental disorders of children with intellectual disabilities: behavioral problems, enuresis, attention deficit disorders and hyperactivity, anxiety, depression. The prevalence of mental disorders was statistically higher among children with moderate and severe mental retardation than among children with mild intellectual disabilities.

Research on the integration of social, psychological, and genetic influences on children's intellectual disabilities and their impact on parental mental health (K. Baker, R.T. Devine, E. Ng-Cordell, F. Lucy Raymond, C. Hughes, 2020) has proved that the indicators of parental physical health are an important predictor of mental health of children, and are of great importance for parents with inherited genomic variants.

However, these studies have been conducted on a different methodological basis and the issue of mental health of mentally retarded preschoolers has been left out of consideration. Distinguishing features of their mental health disorders is characterized primarily by total underdevelopment of higher cortical functions, inertia of mental processes, total underdevelopment of cognitive activity with a pronounced persistent deficit of abstract thinking, processes of generalization and distraction (V. Lebedynsky, 2003). Extremely vulnerable in this aspect is the age category of preschoolers, as indicators of their mental health are an essential condition for social stability of personality that is the primary objective of correctional and developmental, educational work with children of the presented nosological group (O. Boriak, A. Chobanian, O. Kolyshkin, Y. Kosenko).

Aim. The aim of the study is to identify correlations between the mental health indicators of mentally retarded preschoolers and the specifics of the prenatal, natal and postnatal stages of their development.

Materials and methods. The following methods were used during the study: analysis of special medical, psychological and pedagogical literature to reveal the essence of mental health determinants of older preschoolers with mental retardation and to determine the indicators of mental health; comparison and systematization of research material to determine the mental health indicators of preschoolers of mild and moderate degrees of mental retardation caused by complications of prenatal, natal and postnatal stages of development; deductive - for a systematic description of the phenomenon under study; inductive - to establish patterns, systematize the results of empirical research; diagnostic complex to identify peculiarities of mental health indicators – “Methods for assessment of the level of social development” allowed to determine the level of formation of social intelligence, knowledge about oneself and one’s place in the world, ideas about social norms, rules, understanding of social reality, cooperation; projective testing technique: “House, tree, man” within which a scoring system was used, which allowed to assess psycho-emotional state of the child by the following symptom complexes: hostility; proneness to conflict; aggressiveness; negativism; inferiority complex, method “Joint sorting” allowed to investigate the adequacy of interaction of children with mental retardation with peers and adults.

Results and discussion. Empirical research, distinguishing features of the formation of mental health indicators of senior mentally retarded preschoolers, which is specified in low level of formation of both criteria, have been discovered. In general, we can conclude that the formation of mental health against the background of mental retardation of preschool children is caused by low levels of self-awareness as a member of a social group, unformed ability to perceive and produce information about themselves, their preferences, meaningful adults, inability to adhere to social norms and values in behavior, high levels of anxiety, aggressive tendencies, lack of independence and helplessness concerning helping others, expectation of help from

adults, inappropriate emotionally violent reactions, accompanied by frequent mood swings, desire for solitude.

Based on the comparative analysis of data according to the results of empirical research, distinguishing features of the formation of mental health indicators of senior mentally retarded preschoolers, which is specified in low level of formation of both criteria, have been discovered. In general, we can conclude that the formation of mental health against the background of mental retardation of preschool children is caused by low levels of self-awareness as a member of a social group, unformed ability to perceive and produce information about themselves, their preferences, meaningful adults, inability to adhere to social norms and values in behavior, high levels of anxiety, aggressive tendencies, lack of independence and helplessness concerning helping others, expectation of help from adults, inappropriate emotionally violent reactions, accompanied by frequent mood swings, desire for solitude.

We make assumptions about the predominance of postnatal period of development as a primary factor of impact on development of preschooler's mental health. In this aspect, increase in educational potential of the mother (parents/persons replacing them) for the need of formation/development of certain indicators of the mental health of mentally retarded children becomes of urgent nature.

Our study confirms and complements the data on the importance of developing the in educational potential of parents of children with intellectual disabilities. Therefore, during the study, the obtained experimental data are consistent with the main provisions of scientists involved in the research problems, namely:

- development of parental competence/educational potential of parents has a positive effect on the formation of social skills and abilities of children with intellectual disabilities;

- parents' awareness of themselves as educators of the child with intellectual disabilities increases the ability to acquire special psychological and pedagogical knowledge, using reliable sources of information (scientific literature, scientific articles, blogs of specialists in medicine/pedagogy/psychology, attending consultations of specialists);

– development of parental competence/educational potential of parents significantly increases the ability to take specific actions and measures in terms of organizing the lives of children with intellectual disabilities.

This study does not reveal the entire specifics of mental health indicators of mentally retarded children, because the article presents the results of a study covering senior preschool age. School-age children were left out of consideration.

Conclusions. The obtained results confirm the conditionality of mental retardation by negative factors of prenatal, natal and postnatal stages of development. It is important to correctly diagnose the existing manifestations of mental health disorders exactly at the preschool age, in order to implement appropriate measures for correction and development. These manifestations of disorders are determined by negative factors of these development stages. The severity of mental health disorders has been proven: determinants of prenatal and natal stages of development cause deeper complex manifestations of mental health disorders.

The study has revealed correlations between the mental health of mentally retarded preschoolers and distinguishing features of prenatal, natal and postnatal stages of their development.

Further research should determine the relative contribution (and interaction) of intellectual disabilities, social/environmental factors, psychological factors and biological factors to the identified elevated indicators of mental health disorders. Studies in this direction will require the use of more complex and long-term experimental research projects, the use of existing methods or development of new methodological approaches in psychopathology applied to mentally retarded children.

The study found that mentally retarded children from birth are at risk for children who have persistent mental health problems. From the early preschool age in relation to them it is necessary to introduce a comprehensive medical-psychological-pedagogical approach, which is based on different areas of influence. Medical direction: pediatrician – care and control over the general physical health of the child, occupational therapist – increasing active participation in everyday life, development of motor and cognitive skills through sensorimotor integration.

Psychological-pedagogical direction: work with parents – should be aimed at developing a positive result of educational activities; ability to use effective methods of education; formation of own initiative and readiness to interact on a systematic basis with specialists (pedagogical/medical workers); defectological direction (defectologist, speech therapist) – development/correction of cognitive processes in accordance with the potential of children; psychological direction – improving interaction with peers and adults.

The study of the interaction between biological and social factors of prenatal, natal and postnatal development will also require an increased emphasis on interdisciplinary investigations that fill the gap between social epidemiology and behavioral genetics.

TECHNICAL UNIVERSITY STUDENTS' FEEDBACK ON WORK AND STUDY ONLINE

Chugai Oksana

PhD, Associate Professor
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
Kyiv, Ukraine

1. Introduction

Working online was what most Ukrainian teachers did during the pandemic. After the closure of educational establishments in March 2020 teachers and students had to stay at home and adjust to the restrictions of the quarantine. A new reality related to working and studying online demanded careful planning (Yucesoy-Ozkan et al. 2020: 51). Reflecting on teaching practice is necessary for conducting effective lessons, creating a student-friendly atmosphere online, and developing pedagogical strategies according to students' needs (Marzano 2013: 6). Considering the fact that the educational environment has changed because of the pandemic, it is vital for teachers to learn more about their students' lives: how they cope with learning online, which problems they have to solve every day, what they think about combining work and study.

Therefore, the actuality of the study related to feedback of technical university students is determined by the necessity of learning more about students' experiences and attitudes to working and studying online.

The article aims to analyze feedback of Ukrainian technical university students on working and studying online at the Institute of Physics and Technology (IPT) during the pandemic. To achieve this aim the following tasks are to be completed: to collect students' responses via Classtime and video conferences in Zoom related to their present or future work, analyse the obtained data.

In the study, we hypothesize that some technical university students have work experience studying online or during holidays.

2. Materials and methods

Research design. A mixed-method research design was used in the study: quantitative and qualitative data were obtained from the responses of students at the Institute of Physics and Technology (IPT) of National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”. Qualitative data was received through feedback via Zoom sessions and in written form.

Participants. This study was conducted at the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”. The online mode of studying was introduced in March 2020 in Ukraine, therefore, technical university students have not had regular face-to-face classes since then. The survey was completed by Institute of Physics and Technology (IPT) first and second-year students (N=58) in May 2021. The participants had different language proficiency levels, from intermediate to upper-intermediate. This research complies with the ethics, all respondents volunteered to participate in the survey and gave their consent.

Instruments and procedure. The survey was presented as a Classtime test which included open items for writing responses. Students wrote a short report about their future or current job. Writing about their future job students focused on the desired position, work pattern and reasons for choosing that job. Describing their current job, students indicated the name of the company, position, working hours, what they liked or disliked.

3. Results and discussion

The findings of the study showed that 24% of first and second year students are currently employed or have had some working experience during the holidays. However, according to the results of the Survey of Adult Skills conducted in 23 countries in 2012, approximately 39% of students aged 16-29 work (OECD, Students at work, 2021). It could be explained by the fact that by managing to work and study, students prepare for their future jobs better, so far as they develop the skills which are needed for the job market (OECD, Students at work, 2021).

According to the results of the study, 50% of first and second-year students had some working experience as programmers, game developers, security information

analysts, system administrators, etc. The type of work students did as related to their vocation account for more than 40% in some countries, while in others it was not (OECD, Students at work, 2021). The percentage of students who combined work and study also depended on the specialty. In some countries, employers valued any job, in others required work experience related to their specialty (OECD, Students at work, 2021). However, the working experience of those who chose a job according to their specialty was similar to those who worked in other fields (Quintini, 2015: 20).

Students were mostly positive about their experiences, but some mentioned that working part-time did not make them members of the working team because their co-workers did not take them seriously. Some companies adjusted to study schedules by practicing working in shifts, equip their offices with all facilities needed, a competitive salary, provide health insurance, even laptops for work, thus attracting more students to work as security information analysts, system administrators, developing engineers, support engineers. However, the respondents mentioned some drawbacks like rude clients, lack of time for studying, pressure to meet deadlines. Using their skills in real life, developing professionally, gaining more experience in the IT sphere was beneficial for students, but work and study were difficult to combine. Some students confessed that it was impossible for them to study and work, the study alone was challenging. Students need to be aware of their ability to control their learning, to decide what to do, how and when (Alhamami, 2019: 1). The decision to work is related to responsibility for their study, the respondents listed the reasons explaining why they decided to apply for a job or why they did not.

Some students decided to work part-time at Nova Poshta (delivery service) because studying online they had some spare time and wanted to make some money. Overall, it was a positive experience, and having friendly co-workers was encouraging. At the same time there were drawbacks like negotiating with angry clients, need for learning about new rules and regulations related to postal services. Another respondent worked as a consultant for a tobacco company, where he especially enjoyed communicating with people and flexi-time. Working as a waitress,

another respondent complained of the clients who misbehaved, but she did not want to stay at home all the time, and besides, she had supportive co-workers. Working at the payment terminal assembly workshop was hard for another respondent, but he enjoyed it, got useful experience and made some money.

Some students spent their free time doing sport or pursuing hobbies like photography, etc., which could be their future jobs, but it was the reason for not working currently. One response was about planning to work as a psychotherapist in their free time. Other responses were about starting careers in retailing, selling clothes online.

Some students shared their dream jobs and reasons for choosing them:

- in the security office in Ukraine, because it is interesting and well-paid;
- in IT to find and solve the problems nobody could solve before;
- a data scientist at a company like Google, because of a good salary, working conditions and a possibility to live in another country;
- a software engineer at Google, which is a great opportunity to develop professionally and work either online or in the office;
- a software developer at Google to create something interesting and useful for customers;
- a recruiter or a programmer at an IT company because of the interest in smart technologies, a desire to change the world;
- a programmer because it is interesting and promotes creativity, possible to work flexi-time; it is a job of the future, interested in computer games and computer programming; the possibility of career growth, telecommuting;
- a game developer to introduce new versions of neural network;
- a specialist in 3D modeling and site development as this job is interesting and well-paid; a design engineer;
- a scientist to study new phenomena, get contracts and travel around the world;
- a scientist at a research centre;
- an engineer at a high-tech company not because of making money, but to

develop professionally and personally;

- a programmer and business technologist at a large company, planning to develop military technology;
- a physics simulation programmer to develop personally, have career growth and a decent salary;
- a DevOps engineer, a combination of cybersecurity and web programming, to get work as a qualified specialist in this field;
- a programmer, to work and travel freelancing at first, and then to work for a company like Google;
- a founder of an IT company that will combine modern and future technologies, develop advanced AI;
- a coding, frontend or backend developer.

Most students were planning to work full-time, some wrote about freelancing, but few chose part-time work to have time for hobbies, or agreed with any schedule. Some hesitated which was better, to have more freedom and found their startups or have permanent jobs and financial stability.

One comment was about the unlimited number of hours spent working because “if you love your job, you will not watch the time”. Other respondents were ready to get any job after graduating from the university with a good salary and work schedule not far from home; hoped that their childhood dreams to become astronauts might be true one day.

4. Limitations to the study

Though the study provides valuable information about technical university students’ work experiences while studying online or during holidays, it has some drawbacks. Junior students of one institute shared their experiences, while students of other faculties and institutes of National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute” could also take part in the survey. Written statements were difficult to compare and contrast, multiple-choice items could be added to the survey.

5. Conclusions

The results of the research showed that a fourth of first and second-year students were employed or they had some working experience during the holidays. The pandemic was the reason for some respondents to get part-time jobs, which they did not regret. Half of the students worked according to their specialty. According to the results of the research, gaining useful experience, communicating with people and earning some money were beneficial, while combining work and study, dealing with deadlines and customers were challenging. The respondents planned to work in their field full-time or part-time, some thought about freelancing and their startups.

Further research may be focused on comparison between students' experiences related to work and study online during the pandemic and after it is over.

REFERENCES:

1. Alhamami, M. (2019). Learners' beliefs about language-learning abilities in face-to-face & online settings. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 1-23. Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0162-1>
2. Quintini, G. (2015). Working and learning: A diversity of patterns. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, 169. Retrieved from <https://dx.doi.org/10.1787/5jrw4bz6hl43-en>
3. Students at work. (2021). OECD. Retrieved from <https://www.oecd.org/statistics/students-at-work.htm>
4. Marzano, R.J. (2013). *Teacher Evaluation Model* [online]. Marzano Research Laboratory. Retrieved from www.MarzanoResearch.com
5. Yucesoy-Ozkan, S., Kaya, F., Gulboy, E., Altun, D. E., & Oncul, N. (2020). General and special education practices during the COVID-19 viral outbreak in Turkey. In I. Sahin & M. Shelley (Eds.), *Educational practices during the COVID-19 viral outbreak: International perspectives*. ISTES Organization, 19–62.

USE OF INNOVATIVE METHODS OF OPEN TEACHER TRAINING IN THE SYSTEM OF PEDAGOGICAL EDUCATION

Hubina O.

PhD, assistant professor
Sumy National Agrarian University
Sumy, Ukraine

Introductions. In the context of consideration of the professional and pedagogical aspect of the investigated problem, we will focus on the researches of domestic comparativists. In particular, O. Palekh and A. Sokolov are considering the readiness of the future teacher to use open education technologies; pedagogical conditions for the use of open education technologies in higher educational institutions are covered in the works of N. Rokosovik and N. Yatsyshyn; O. Voloshin focuses on the features of socio-cultural training of future teachers: 1) professional and practical; 2) natural science; 3) humanitarian and socio-cultural.

The aim. To investigate the use of innovative methods of open teacher training and find out it's advantages.

Materials and methods. The above-mentioned Ukrainian comparativists argue that as a result of the innovative development of society, the requirements for the competence and qualification of a European teacher are changing. The research states that the components of the theoretical foundations of European teacher training are concepts and ideas of multicultural education aimed at pedagogical activities, taking into account the intellectual and psychophysical development of students, as well as ethnic, social, religious specifics of educational groups. It was found that the British teacher training system identifies six areas of key competencies related to: language literacy, computer literacy, information and communication technologies, cooperation with the environment, improving learning, problem solving. It is shown that due to the modernization of professional training of teachers the ways of obtaining the teaching profession have diversified: one-, two-, three- and four-year university programs, alternative teacher training programs based on schools (school

consortium), accelerated, flexible postgraduate programs, and organizational semantic updating of teacher training programs.

A. Sokolova researched effective teaching methods, including open, which are used in the practice of teacher training in the system of pedagogical education in England and Scotland. The author notes that the content of education in institutions of pedagogical education in England and Scotland is designed on the basis of the principles of differentiation, humanization and personification of learning, gradualness and practical orientation. Curriculum disciplines are grouped into blocks: general, special and professional-pedagogical. Along with such compulsory subjects as language, mathematics, literature, psychology, teaching methods and strategies, students study such additional disciplines as the art of thinking, drama, a successful career course, a course on the formation of skills to solve complex pedagogical problems, course of formation of leadership and creative qualities of a teacher.

Among the main teaching technologies used in the practice of teacher training in the system of pedagogical education in England and Scotland are identified as follows: distance, credit, modular, personalized, mutual, tutoring. The following forms are considered to be effective forms of the process of providing educational services: tutorial, seminar, lecture, discussion, independent, laboratory and practical work, teleconference, joint review of projects and dissertations. Control of learning outcomes is carried out through written work, exams, tests, research and professional projects. A. Sokolova characterized innovative methods of providing educational services in the system of teacher training:

- 1) intellectually sound method of teaching, according to which the best assimilation of the material by students occurs at the beginning and end of the lecture, and close to the middle of the lesson they need rest or change of activity;

- 2) "student teaches student". Transition from the centralized model of knowledge transfer by the teacher to the model of independent acquisition of knowledge, in the center of which is the student. During classes, the student receives information from another student, while the teacher acts as a coordinator-consultant of the process;

3) methods of constructivist teaching. The purpose of this group of methods is not to transfer knowledge in a ready form, but to obtain it through life experience, constructing knowledge by the student through discussions, forums, practical classes by colliding opposing views on the problem, hypotheses and ideas of students.

Results and discussion. An important component of professional training of future foreign language teachers in the UK, according to scientist O. Palekha, is independent extracurricular work, during which the formation of such personal qualities of the student as: the desire for comprehensive self-realization, purposefulness, self-organization necessary for continuous self-improvement of acquired knowledge, skills and abilities. In O. Palekha's research it is stated that independent extracurricular work as one of the forms of organization of education can be realized in pedagogical educational establishments of Great Britain both autonomously and partially autonomously. A fundamental component of the technology of organizing the independent work of future teachers in British universities are well-organized didactic resources that perform informational, managerial and organizational and control functions. According to the author, didactic resources of independent work are represented by traditional means (paper media), electronic resources (interactive means of communication, interactive computer packages and multimedia means) and human resources (teachers, tutors, consultants). The advantages of electronic resources, as O. Palekh proves, are the possibility of distance learning, flexible access to an authentic learning environment, storage of information on electronic media, open access to educational information. The study of Ukrainian comparative studies identifies external and internal pedagogical conditions for the effective implementation of the technology of organizing independent extracurricular work of students of pedagogical universities in Great Britain. The external conditions, according to the scientist, include the following: development of a unified strategy for organizing independent work of students at the university, faculty, department and creating a learning environment with appropriate material, personnel, educational and methodological base, as well as information and communication resources and control resources and knowledge

assessment. The internal condition is the positioning of the future teacher as an active subject of acquiring knowledge, skills and abilities.

Comparative scholar N. Yatsyshyn studies the issues of modernization of traditional British models of training future teachers. The researcher singles out such innovative forms and technologies of education as: eco-education, media education, peace education (education in the spirit of peace) and intercultural education.

The purpose of eco-education, according to N. Yatsyshyn, is to improve the inner world of man, taking into account a sense of dignity, humanism and mutual assistance. The task of eco-education is to develop a system of scientific knowledge that reflects the socio-economic, natural, scientific, philosophical, technical and legal aspects of integrated ecology. The main goal of eco-education is the active involvement of students in the process of scientific research as a means of generating knowledge. The main principle of media education is representation. According to the scientist, media tools contribute to the emergence of interest in the study of the problem, the continuity of the research process, the focus on critical understanding and analysis of the research problem. The effectiveness of media education is reflected in the ability of students to apply their knowledge in certain situations and the ability to motivate them. The researcher considers peace education and intercultural education to be the most effective models. The researcher understands education as a process of acquiring values, knowledge and skills of developing relationships that enable human life in peace and harmony with oneself, with others, with the natural environment.

Researcher N.V. Rokosovyk considers such an innovation in the British distance learning system as the use of mass open training courses, created on the basis of the Institute of Educational Technology of the Open University of Great Britain. The Ukrainian scientist emphasizes that some British universities have free open educational resources and use a significant number of methods and tools of distance learning, which is carried out under the guidance of a tutor. The researcher found that distance learning in British universities is accompanied by both independent study of the material by students and face-to-face group classes in the

form of seminars or field schools. The most common innovative forms of distance learning are: teleconferences, webinars, video backgrounds, etc.

Conclusions. Thus, the analysis and systematization of works of Ukrainian scientists on the professional and pedagogical aspect of the development of open education allowed us to conclude that with the growth of information in many fields of knowledge, technologies and means of education, in the world in general and in the United Kingdom in particular, there is a need to intensify the learning process, to create conditions for the training of highly qualified teachers, using the latest technologies and methods of open learning.

**PUBLISHING ACTIVITY OF THE DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
AND UKRAINIAN STUDIES IN THE ASPECT OF REALIZATION OF
PEDAGOGICAL TASKS AND AIMS OF LANGUAGE TRAINING
OF FUTURE MEDICAL PROFESSIONALS**

Navchuk Halyna,

Shutak Larysa,

Candidates of Philological Sciences,
Associate Professors
of the Department of Social Sciences
and Ukrainian studies,

Navchuk Ihor,

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department
of Social Medicine and Health Care Organization,
Bukovinian State Medical University, Ukraine,

Introductions. Given the latest legislative documents on the introduction of the state Ukrainian language in all spheres of life, the strategy of language training of future specialists becomes especially relevant, accurately express their thoughts, know the language of their profession. Against the background of the priority tasks of modern higher education in accordance with the Law of Ukraine «On Higher Education» in the implementation of the European credit transfer and accumulation system, when the modern vision of the educational process changes its vector from conventional «education as teaching» to the perspective «education as teaching» the main role is assigned to the student, the publication of textbooks and teaching aids, textbooks, especially national, is necessary.

Aim – analyze the history of the discipline «Ukrainian language for professional purposes» through the prism of the publishing activities of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of the Higher State Educational Institution of Ukraine «Bukovynian State Medical University».

Materials and methods: descriptive – for describing the main tasks, methods and techniques in the study process of the discipline «Ukrainian language in a

professional use»; comparison – for analysis, synthesis and generalization of the main problems concerning publishing activity, as well as the processes taking place during the study of the «Ukrainian language for professional use».

Results and discussion. The study of the Ukrainian language in higher educational institutions of Ukraine (including higher medical educational institutions) began in 1993, and the impetus was the active introduction of the Ukrainian language in all spheres of public life, including medical, scientific and official broadcasting, after Ukraine's independence. After all, knowledge of the rules and norms of the Ukrainian literary language, language culture is a necessary component of any profession, especially medicine. The results of treatment depend on the doctor's art of communication, because medical practice proves that the word can not only cause functional changes in the body, but also kill a person in the literal sense of the word. Therefore, the doctor must have a culture of speech, be able to easily select linguistic and stylistic means and techniques in accordance with the conditions and purposes of communication, conveying a certain psychocultural context. Such considerations became the core for the introduction of the discipline «Business Ukrainian language» (form of final control – differentiated test, since 2002 – transfer exam), which did not duplicate the school course of the Ukrainian language, but was entirely based on it. In the initial stages, the main emphasis in teaching this discipline was on the peculiarities of official business style and forms of documents, although later it became clear that limited to the study of official business speech should not be, on the contrary, should pay more attention to medical terminology, culture. Speech of medical workers, take into account the types of communication in different communicative situations.

After lively discussions, it was decided to change the emphasis in the working curriculum of the discipline. The main task of mastering the «Business Ukrainian language» by students was the formation of the linguistic personality of the specialist, capable of solving various communicative tasks in all relevant areas of communication (scientific-educational and official-business). In this regard, practical classes use a number of special exercises and test tasks, crossword puzzles (in

particular, translations from Russian into Ukrainian of professional texts, sentence editing, emphasis of words, terms, word choice in a specific language (professional situation, syntactic features professional medical texts, rules of business and medical documentation), which contribute to the development of scientific thinking, are an indicator of free, perfect command of language material. To intensify the educational process, teachers of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies at the then Chernivtsi State Medical University Kovban L. B, Navchuk G. V in 1996 published the first textbook «Business Ukrainian language», which consisted of an introduction, 13 sections, where theoretical issues, complex cases of Ukrainian spelling, samples of certain types of business documents were considered. This manual was to provide the necessary assistance in solving the main tasks of language communication of medical students and was intended for both self-study and work in the class-room. In 2003, the textbook «Business Ukrainian Language» was published (authors – Shutak L. B., Tkach A. V.), recommended for publication by the Central Methodical Office for Higher Medical Education of the Ministry of Health of Ukraine as a textbook for students of higher education. Educational institutions of III – IV levels of accreditation (protocol № 3 from 04.07.2003) [1; 3]. It contains the main questions for each topic, literature, exercises and methodical advice of the student for independent extracurricular work, as well as questions for self-examination. In addition, the main examples of business documents and «Dictionary of difficulties of Russian-Ukrainian translation» are given. After changing the main tasks of the discipline, the question arose about changing the name of the subject, because the name «Business Ukrainian» did not reveal the depth of the content of the material learned by students. In this regard, since 2009 in the curricula of higher educational institutions of Ukraine, including medical, introduced the discipline «Ukrainian language for professional purposes» (which replaced the subject «Business Ukrainian»), the final form of control which was the state exam (2009 – 2010 academic year, since 2011 – final module control). The purpose of the discipline is the formation of the necessary communicative competence in the field of professional and scientific communication in oral and written forms, skills of

practical language skills in various types of speech activity, raising the general cultural and intellectual levels of personality. Now all attention was focused on mastering professional phraseology, research and production genres and texts, on polishing the culture of communication, cultivating good language taste, difficulties in using professional speech stereotypes, rules of medical documentation, etc.

Performing the main tasks of the modern education system for language training and in accordance with legislative documents on the implementation of state language policy, teachers of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Bukovina State Medical University in 2008 – 2009 academic year prepared textbooks «Ukrainian language of professional orientation» (authors – L. B. Shutak, G.V. Navchuk, A. V. Tkach), recommended for publication by the Ministry of Education and Science of Ukraine as a textbook for students of higher educational institutions of III – IV levels of accreditation, and «Learning Ukrainian» (authors – L. B. Shutak, I. O. Sobko, I. V. Nikoryak), recommended for printing by the Central Methodical Cabinet for Higher Medical Education of the Ministry of Health of Ukraine as a textbook for foreign students of higher medical educational institutions of the IV level of accreditation (the latter was amended, supplemented and reprinted in 2019) [4; 6; 7]. The manual «Ukrainian language of professional orientation» is designed to help in mastering the language at the level of professional communication to expand the vocabulary and terminology and further use in educational and practical activities. It has a clear structure and covers 14 topics, at the end of each of which there are questions for self-examination, literature and exercises. In addition, the main examples of business documents and «Dictionary of difficulties of Russian-Ukrainian translation» are given. The textbook «Learning Ukrainian» is designed for foreign students who have already mastered the basic practical grammar of the Ukrainian language and the lexical minimum in the range of 1000 – 1500 units. Its purpose is to ensure the formation of conversational skills in the most typical communication situations (doctor – doctor, doctor – patient, doctor – junior medical staff), as well as to develop and improve the skills of reading, writing and translation. Although it is designed for the work of teacher and student during

classes in the classroom, but can also be used for independent work of students. The structure of the manual is determined by the communicative purpose - the combination of educational communication (training) with real communication. It includes two sections («Fundamentals of Medical Terminology» and «Professional Communication of Physicians», which contain 6 topics and 4 topics, respectively), appendices («Basic formulas of speech etiquette» and «Ukrainian-English dictionary-phrasebook») and a list of references. It is important that each topic is a continuation of the previous one, in the principle of continuity and consistency in the presentation of the material is used. The scheme of construction of the theme is based on the principle: word – phrase – sentence – text. For this purpose key words and expressions, basic lexical and grammatical constructions, words for reference, texts and dialogues and questions to them are used. The topic is accompanied by lexical tasks (5 – 7) and grammar exercises (3 – 5), which reflect a comprehensive lexical and grammatical approach to the analysis of the text in order to better understand and master it by foreigners.

Bearing in mind that the priority in teaching the Ukrainian language for professional purposes is to focus on its applied nature, in 2012 associate professors of the above department prepared a textbook «Culture of professional communication: control exercises and tests» (authors – L. B. Shutak, A. V. Tkach, G. V. Navchuk) (Recommended for printing by the Central Methodical Office for Higher Medical Education of the Ministry of Health of Ukraine (Minutes № 2 dated 26.10.2011)), which was supplemented and republished in 2019 [8; 9]. It presents, in addition to tests, training exercises and tasks of varying difficulty (in the amount designed for the work of students in the classroom, and their extracurricular activities), selected texts of cognitive and instructive nature, arousing patriotic feelings, as well as texts that demonstrate the culture of communication in typical and atypical situations, etc. Note that their implementation requires a deep knowledge of theoretical material, the use of previously acquired skills, as well as requires analytical thinking and creativity. Understanding that language is not a set of rules, but a system of knowledge, culture of coexistence in society, a means of formation and self-expression of personality,

prompted teachers of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies of BSMU to prepare a textbook «Culture of oral communication of medical workers» for students of higher medical institutions. III – IV levels of accreditation (Chernivtsi, 2014. – 175 p.) (Authors – associate professors L. B. Shutak, G. V. Navchuk) (Recommended for printing by the Ministry of Education and Science of Ukraine as a textbook for students of higher educational institutions (protocol № 1 / 11-10147 dated 02.07.2014)) [5]. It covers topics that represent the basic principles of professional communication, the meaning of words in the process of communication in various communicative situations, features of verbal and nonverbal expression, the culture of oral communication in business, during a debate, discussion, public speech and more. In particular, the manual covers the following topics: «Features of Ukrainian speech etiquette. Doctor's speech etiquette»; «Oral communication in the field of professional activity of a doctor»; «Public speech. Genres of public speaking»; «Difficulties of word use in business and professional speech. Features of word usage. Choice of word». Each topic has a clear structure: it consists of a theoretical block, which contains a thorough presentation of the necessary material, questions for self-assessment, basic and additional literature, and a practical block, which provides exercises, tests and tasks to help check the level of material. There is also a glossary of word usage difficulties related to word choice. The greatest achievement of the staff of the Department of Social Sciences and Ukrainian Studies, and teams of other departments of medical universities of Ukraine was the publication of the national textbook «Ukrainian language for professional purposes», published in 2017 (coauthors Associate Professor of Social Sciences and Ukrainian Studies Shutak L. B., Navchuk G. W.) [10]. The national textbook is compiled in accordance with the educational and qualification characteristics, educational and professional training programs for medical specialists and in accordance with modern competencies of teaching the Ukrainian language in a professional direction. It provides information on the lexical, morphological and syntactic aspects of the professional language of medical workers, considers information about the communicative features of the culture of oral and written professional speech of the

doctor, highlights the requirements for the preparation and execution of medical records.

Given the statement that the important task of modern universities is to instill in future professionals the skills not so much to perceive information as to acquire knowledge independently, in 2019 a textbook «To help an English-speaking medical student: a workshop on Ukrainian professional language» was published. Direction «for independent extracurricular work of foreign students of III – IV courses of institutions of higher medical education of Ukraine (Chernivtsi, 2019. – 111 p.) (authors – associate professors G. V. Navchuk, L. B. Shutak) (Recommended for publication by the scientist Council of the Higher State Educational Institution of Ukraine «Bukovynian State Medical University» (Minutes № 7 of February 28, 2019)) [2]. The purpose of the proposed textbook is to organize independent work of English-speaking students so that in its process they not only acquire professional knowledge, but also develop search, research skills, discover something new, develop the ability to summarize what has been learned, enrich spiritually and morally and creatively developed. In addition to a short English-Ukrainian dictionary of medical terminology, tests, training exercises and tasks of varying complexity, it selects scientific and cognitive texts that promote Ukrainian culture, including science as one of its forms, foster tolerance for other national cultures, awaken international feelings, as well as texts that demonstrate the culture of communication in typical and atypical situations, etc.

Conclusions. Thus, a high level of professional training is supported by the need, skills and willingness of each conscious subject to update and replenish knowledge throughout life. Not the last place in the formation of such a personality belongs to language training, which is part of a comprehensive humanitarian training of students of medical and pharmaceutical universities, and an integral part of their professional profile.

The publication of textbooks and manuals, the use of which would be possible both in the classroom and during independent extracurricular work, creates the necessary motivation to learn, especially given the possible mobility of students,

which corresponds to the latest educational trends.

REFERENCES:

1. Kovban L. B., Navchuk G. V. Dilova ukrayins'ka mova: Metodichnij posibnik dlya studentiv pershogo kursu. Chernivtsi, 1996, 100p. (In Ukrainian).
2. Shutak L. B., Tkach A. V. Dilova ukrayins'ka mova: Navchal'no-metodichnij posibnik dlya studentiv vishih medichnih navchal'nih zakladiv osviti I – IV rivniv akreditatsiyi. Chernivtsi, 2003, 176p. (In Ukrainian).
3. Shutak L. B., Navchuk G. V., Tkach A. V. Ukrayins'ka mova profesijnogo spryamuvannya: Navchal'no-metodichnij posibnik dlya studentiv vishih medichnih navchal'nih zakladiv osviti I –IV rivniv akreditatsiyi. Za red. G. V. Navchuk, Chernivtsi, 2008, 444 p. (In Ukrainian).
4. Shutak L.B., Sobko I.O., Nikoryak I.V. Vchimosya ukrayins'koyi: Navchal'nij posibnik dlya studentiv vishih medichnih navchal'nih zakladiv osviti I – IV rivniv akreditatsiyi. Chernivtsi, 2009, 231p. (In Ukrainian).
5. Shutak L.B., Tkach A.V., Navchuk G. V. Kul'tura profesijnogo spilkuвання: kontrol'ni vpravi i testovi zavdannya: Navch. posibnik dlya studentiv vishih navchal'nih zakladiv I–IV rivniv akreditatsiyi. Chernivtsi, 2012, 182 p. (In Ukrainian).
6. Shutak L. B., Navchuk G. V. Kul'tura usnogo spilkuвання medichnogo pratsivnika: navchal'nij posibnik dlya studentiv vishih medichnih zakladiv III–IV rivniv akreditatsiy. Chernivtsi, 2014, 175p. (In Ukrainian).
7. Ukrayins'ka mova (za profesijnim sprya muванняm): pidruchnik. S. M. Lutsak, N. P. Litvinenko, O. D. Turgan, Navchuk G. V., Shutak L. B. ta in.; za red. S. M. Lutsak, K.: VSV «Meditsina», 2017, 360p. (In Ukrainian).

**UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE
IN THE MEDICAL INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION:
PROBLEMS DURING STUDY AND WAYS TO SOLVE THEM**

Shutak Larysa,

Navchuk Halyna,

Candidates of Philological Sciences,
Associate Professors
of the Department of Social Sciences
and Ukrainian studies,

Navchuk Ihor,

Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor,
Head of the Department
of Social Medicine and Health Care Organization,
Bukovinian State Medical University, Ukraine,

Introductions. The peculiarity of studying Ukrainian as a foreign language in medical school is not only mastering the minimum vocabulary and basic rules of reading or writing, but also the basic principles of «design» of words into phrases, phrases, features of word connection in sentences, etc. A foreigner must learn to understand and correctly use in his speech the basic lexical, grammatical and syntactic constructions of a foreign language, master the necessary medical terminology to ensure contact in various communication situations, including dialogues with colleagues, junior medical staff, patients and their relatives. At the same time, the fact that learning a language is one of the main ways of adaptation in a new environment, as well as a means of immersion in the culture of the state in which the student is a foreign citizen, cannot be ruled out.

Aim – the purpose is to find out the problems when teaching Ukrainian as a foreign language, to analyze different methods of teaching it.

Materials and methods: descriptive – to describe the main tasks of studying the discipline «Ukrainian as a foreign language» and methods of its teaching;

comparison – to analyze, synthesize and generalize the main problems that occur during the study of «Ukrainian as a foreign language».

Results and discussion. The difference between language and speech is that language is a general, abstract, relatively stable, durable and conventional phenomenon. And speech is concrete, dynamic and unique, unpredictable and individual. However, both language and speech are closely related, as the main function of language is to be a means of communication in which people use speech not to demonstrate their ability to speak, but to convey the necessary information. Language, in turn, not only generates speech, but also feeds on it, changes, develops under its influence.

It is impossible to directly observe language. That is why the linguist deals with speech, and his main task is to «extract» language from speech, to research and study its laws and patterns, as well as to teach this language to others. The task of a foreign language teacher-philologist is even more responsible – to teach a foreign language, that is, to find out the basic principles of functioning of a language that is completely unfamiliar. This means teaching not only the minimum vocabulary and basic rules of reading or writing, but also the basic principles of «composing» words into phrases, phrases, the peculiarities of the connection of words in sentences, and so on. A foreigner must learn to understand and correctly use in his speech the basic lexical, grammatical and syntactic constructions of a foreign language, and is taught and encouraged by a teacher who is himself a native speaker of the language being studied.

Language learning is an interesting and responsible task. As the nature of language and its complex processes are still the subject of debate and debate, psychologists and educators still need to understand much about how language is acquired – native or foreign – language teachers have unlimited opportunities to experiment, test different methods and approaches in teaching, to introduce innovations, using everything rational, gained by previous experience. The methodology of teaching a foreign language should correspond to modern research in pedagogy, psychology and linguistics [1, p. 43]. When choosing methods and forms

of teaching Ukrainian as a foreign language, in particular in medical higher education, where the language is non-core, and for foreigners (for example, foreign students of BSMU) is also an optional subject, it is important to take into account the psychological and pedagogical aspect. It is an indisputable fact that there is a single Ukrainian language, which is the state language of Ukraine, the language of its authorities and all state institutions, the media, education and science, the army and so on. However, each of those for whom Ukrainian is their mother tongue uses it in their own way, because the situation in Ukraine regarding the study of the Ukrainian language is quite difficult. First of all, it is a bilingual practice, ie active or passive use of the Russian language, which is due to a number of reasons: the historical past, geopolitical situation, the development of national culture, and, finally, the peculiarities of the Ukrainian mentality. We, Ukrainians, citizens of Ukraine, have a dual attitude to such a situation. As for a person entering Ukraine for the first time, the problem of bilingualism in everyday life appears immediately, it grows into a misunderstanding of the reasons why in many regions of the country in most areas of everyday life is dominated by Russian – the language of another neighboring country. In addition, it is not studied in educational institutions of Ukraine. Because of this, there is a great difficulty in proving the need to learn Ukrainian as a foreign language, creating the necessary motivation to learn.

That is why a foreign citizen finds himself in a situation of uncertainty and ambiguity. On the one hand, mastering the state language of the country in which you study is a common task and well understood by all. On the other hand, what to do with this language and why study it, if the language environment around is not quite clear to a foreigner – «Russian – Ukrainian – Russian»? In this regard, the primary task for the teacher is a motivational task – to challenge and stimulate the motivation of foreign citizens, «ie the belief in the need to learn and master» the Ukrainian language as a foreign language [1, p. 16]. And the end result depends on how much the student immerses himself in the study, finds out its purpose, conditions and organizes himself.

Since the Ukrainian language course for foreigners is practical, its main goal lies in the practical plane: mastering the language, obtaining the necessary speech competence. It consists in the formation of communicatively significant skills and abilities in the field of every day and educational-professional communication of foreign medical students, ie the communicative aspect is the main factor that forms the methodical approach of a language teacher to teaching Ukrainian to foreign students. Language has a communicative orientation.

In the process of forming communicative skills in learning the Ukrainian language by foreigners, the most effective and efficient can be considered such an organization of education that would ensure the involvement of students in communicative activities. «The communicative approach involves access to such areas of communication, where the intentions and intentions of the speaker, his role characteristics, special strategies of speech behavior. The focus is on issues related to the use of language in specific speech acts, the phenomenon of language and speech variance» [2, p. 26].

The development of communication skills in the process of learning the Ukrainian language by foreigners has some features, in particular, new material should be based on already studied, and this somewhat limits the forms of work if there is no basis on which to rely. In the latest techniques, it is recommended to enter new information or new vocabulary so that it can be understood from the context. The teacher should present it in such a way as to use as little as possible the language of the mediator, in our case – English. For this purpose all possible audiovisual means, facial expressions, gestures, creative potential should be used. That is, the teacher should not just provide new information, but to push for its understanding. In addition, since the differences between speaking and writing are significant, in Ukrainian language classes, which aim to develop students' communication skills, the teacher must take into account these features and teach the student to speak correctly [3; 6].

Communicative language competence involves mastering the correct articulation and the ability to select appropriate language tools based on

communicative intentions. In this process, we can distinguish such basic components as linguistic (speaking, reading, listening, writing); pragmatic (selection of verbal and nonverbal means according to a specific language act); socio-cultural (study of the culture and customs of the country whose language is studied).

The interaction of these components ensures the implementation of a successful communicative act, ie mutual understanding. The study of the Ukrainian language by foreign students aims at successful communication with native speakers, as well as the perception of Ukrainian texts, and therefore the practical use of the language. Mastering the language at a sufficient level means achieving the goal and the best possible mutual understanding. In this case, the study of language is always associated with the study of the culture of the nation. We need to understand that language learners are motivated accordingly, and the teacher needs certain strategies in order to maintain this motivation to learn Ukrainian for a long time. To do this, the following strategies are recommended: the situation in the classroom should be fully utilized; text materials should be selected in such a way that they contain interesting topics and conversational models; communicative exercises should be conducted regularly, but always with the help of short phases; it should be emphasized that the Ukrainian language is needed for daily communication [4; 5].

From the first lessons free communication should be practiced, ie expression of own thoughts, offers, judgments, explanations, questions in unplanned situations. The teacher can start the lesson with questions that are directly related to the lives of students: «How are you? What did you do yesterday? How was your weekend? What movie did you watch yesterday?»

To activate the previously learned vocabulary and develop creative abilities at the beginning of the lesson, you can conduct various exercises: sociograms, training cards, chain games, small crossword puzzles, exercises such as questions – answers and more. And a further form of developing communication skills are short dialogues, which are based on language models, but contain students' own judgments. Very often these exercises require work in pairs, during which foreign students communicate with each other in Ukrainian. It is important to pay attention to the fact

that the partners in the dialogues change. As for the speech situation, the necessary condition is the fact that it should be as close as possible to the conditions of natural communication and stimulate the student to speech activity. It is advisable to create communicative situations in the form of dialogue, because it involves the natural and full use of audio and speech skills.

Dialogues can be on a variety of topics, including a conversation between a doctor and a patient in a hospital; conversation between the doctor and the patient's relatives; conversation between the pharmacist and the buyer in the pharmacy; conversation between seller and buyer in the store; conversation between the cashier and the client, etc. During this form of work, a foreign student learns to express their thoughts, judgments about various life situations, to obtain the necessary information. A well and skillfully organized conversation or discussion can greatly contribute to the introduction, disclosure of meaning and consolidation of a term, lexical expression or language cliché.

Another type of communication exercises is a role-playing game, which is used to reflect everyday situations, such as: road accident, shopping, leisure planning, etc. Role-playing also includes increased use of stimulation. To do this, students are divided into interest groups and the functions of the participants are determined. What these exercises have in common is that they must develop students' creative abilities, activate their imagination and acting potential, which is hidden in almost everyone. Conducting classes should evoke pleasant emotions that promote the assimilation of educational material.

The effectiveness of the process of formation of communicative skills can also be ensured by involving students in activities that maximally model the learning process and create conditions for professionally oriented communication. In solving these problems, it would be appropriate to introduce such elements of communicative activity as situational speech and communicative blocks. When it comes to mastering professional terminology, this process can take place on the basis of examples of speech situations, dialogues and polylogues, interactive teaching methods. As for the speech situation, the necessary condition is the fact that it should be as close as

possible to the conditions of natural communication and stimulate the student to speech activity. It is advisable to create communicative situations in the form of dialogue, because it involves the natural and full use of audio and speech skills.

Dialogues can be on various topics, in particular: conversation between doctor and patient in the hospital; conversation between the doctor and the patient's relatives; conversation between the pharmacist and the buyer in the pharmacy; conversation between seller and buyer in the store; conversation between the cashier and the client in the bank, etc. With this form of work, a foreign student learns to express their thoughts, judgments about various life situations, to obtain the necessary information. A well and skillfully organized conversation or discussion can greatly contribute to the introduction, disclosure of meaning and consolidation of a term, lexical expression or language cliché. In our opinion, with the help of such types of work the most active mastering of terminological and professional vocabulary by students of medical specialties can take place.

Conclusions. Thus, in our article we tried to highlight the main problems of developing skills and abilities during the study of the Ukrainian language by foreign students and possible ways to solve them.

REFERENCES:

1. Vietokhov O. Samostiine opanuvannia inozemnoi movy. Psykholohichnyi aspekt / O. Vietokhov // Ridna shkola. – 1998. – № 4. – P. 63.

2. Kubriakova E. S. Kommunykatyvnaia lyn- hvystyka y novae zadachy teoryy slovoobrazovanyia / E. S. Kubriakova // Sb. nauch. trudov MHPY yn. yaz. ym. M. Toreza: Problems kommunykativnoi lynhvystyky. – M., 1982. – P. 118.

3. Metodyka vykladannia inozemnykh mov u serednikh navchalnykh zakladakh: Pidruchnyk. Vyd. 2-e, vypr. i pererob. / Kol. avtoriv pid kerivn. S. Yu. Nikolaievoi. – K.: Lenvit, 2002. – 328 s.

4. Shutak L. B. Vchymosia ukrainskoi / Navch. pos. dlia studentiv-inozemtsiv vyshchykh med. navch. zakladiv I – IV rivnia akred. // L. B. Shutak, I. O. Sobko, I. V. Nikoriak. – Chernivtsi: Vyd-vo BDMU, 2009. – 231p.

5. Shutak L. B. / Ukrainska mova profesiinoho spriamuvannia (dlia studentiv, yaki opanovuiut navchalni dystsypliny anhliiskoiu movoiu): navchalno- metodychnyi posibnyk dlia studentiv III – IV kursiv zakladiv vyshchoi medychnoi osvity Ukrainy. // Shutak L. B., Sobko I. O., Navchuk H. V., Nikoriak I. V. – Vyd. 2-e, per. i dop. – Chernivtsi, 2019. – 185 p.

6. Yakovleva N. V. Doslidzhennia psykhnichnogo stanu studentiv z metoiu vyjavlennia komunikatyvnykh barrieriv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy / N. V. Yakovleva // Aktualni problemy psykholohii. T. 5: Psykhofiziolohiia. Medychna psykholohiia. Henetychna psykholohiia. Chastyna 1. / Za red. Maksymenka S. D. – K.: Nora-print, 2002. – P. 137-141.

УДК: 315.166.841

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EFFICIENCY OF FORMATION OF
THE VALUE RELATION TO A HEALTHY WAY OF LIFE AT THE
FUTURE TEACHER**

Sokolenko Maxim Oleksandrovyh

Ph.D., assistant

Sokolenko Ludmila Stepanovna,

Ph.D., Associate Professor

Sokolenko Alina Andreevna

Ph.D., assistant

Andrushchak Marharyta Oleksandrovn

Ph.D., assistant

Bukovina State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

Uman State Pedagogical

Pavel Tychyna University

Abstract. Characteristics and substantiation of pedagogical conditions of effective formation of the value relation to a healthy way of life at the future teacher.

Key words: healthy lifestyle, a positive morality, student education, identify and justify

The process of forming a value attitude to a healthy lifestyle in the future teacher is considered by us as an integral part of student education. Its successful implementation depends on the numerous conditions in which this process takes place. This circumstance determines our goal: to identify and justify the pedagogical conditions for the effective formation of a value attitude to a healthy lifestyle in the future teacher.

This goal necessitated the solution of the following tasks:

1. Identify the external and internal conditions of the process of forming a value attitude to a healthy lifestyle in the future teacher.
2. To systematize the identified external and internal conditions and to

determine the place of pedagogical conditions in the formation of a value attitude to a healthy lifestyle in the future teacher.

3. To give a substantiation of pedagogical conditions of effective formation values of a healthy lifestyle in the future teacher.

In solving these problems, we found that research in the last decade of the 20th century has developed new conceptual approaches to solving problems of education, educational systems, achieved by most scholars, understanding the essence of education, its goals, conditions and specifics of the organization in reforming public life. The most interesting for us are the data in the concepts of KA Kirikovsky, NL Selivanova definition of the essence of education as the management of the process of personality development by creating favorable conditions for this [1].

Given the existing approaches to systematizing the conditions for effective implementation of the pedagogical process, we propose a system of conditions for the formation of values to a healthy lifestyle in the future teacher, in which all conditions are differentiated into external and internal.

External conditions are outside the pedagogical system, within which there is a process we are studying, and applies to state and foreign institutions that influence the solution of children's and youth health. [2].

The solution to the problem of forming a value attitude to a healthy lifestyle in the younger generation requires consideration of the following external conditions: socio-economic, natural-geographical, environmental, health prevention, cultural, legal, family [3].

The internal conditions for the formation of a value attitude to a healthy lifestyle in the future teacher are closely related to the functioning of the pedagogical system, within which this process is carried out. In the course of the study we divide the internal conditions into basic (pedagogical) and related. Pedagogical conditions are directly related to the process of forming a value attitude to a healthy lifestyle in the future teacher, during which there is an interaction between the university teacher and the student - the future teacher. Concomitant conditions are not directly related to this interaction, but their presence or absence, increase or, accordingly, reduce the

effectiveness of the process of forming a value attitude to a healthy lifestyle. Accompanying conditions include: logistical, psychological, moral, sanitary, aesthetic,

The above conditions (external and internal) are undoubtedly necessary for the process of forming a value attitude to a healthy lifestyle in the future teacher, but are not sufficient. Such, in our opinion, are pedagogical conditions that not only ensure the course of this process, but also increase its efficiency. [4-6].

On the basis of theoretical and practical researches of process of formation of the value relation to a healthy way of life we have revealed the following pedagogical conditions of its organization:

1. Value-targeted in the formation of values to a healthy lifestyle in the future teacher.
2. Personality-oriented approach in the formation of values to a healthy lifestyle in the future teacher.
3. Reliance on vitagenic experience in the formation of values to a healthy lifestyle in the future teacher.

The formation of a person's attitude to their health, lifestyle is carried out in the process of socialization and begins long before the child enters school. As a rule, this happens under the influence of his immediate environment - family, its traditions, customs, habits. However, the influence of the family on its members is spontaneous. Health is mentioned in it only when someone close to him loses it. [5].

From the moment of education of the child at school the process of formation of the relation to health, to its preservation and strengthening, gets purposeful and organized character. But we can talk about the effectiveness of this process only if it is also systematic. However, most secondary schools do not attach due importance to the issue of improving the valeological literacy of students, do not use the opportunities of the pedagogical process to develop healthy living skills. This shortcoming in school education is pointed out by many researchers (VK Balsevich, EN Weiner, TV Karaseva, VL Nesterov, etc.), as a result, school graduates, as a rule, have extremely low level of knowledge (at the level of everyday consciousness)

about the norms and rules of a healthy lifestyle, ways to maintain and strengthen their health and with this "baggage" come to the pedagogical university.

Student age is characterized by a fairly high social activity, a high level of cognitive motivation (IA Winter) [4], which creates favorable conditions for inclusion in the training structure of future teachers of the discipline, which aims to teach students a healthy lifestyle, health promotion. In the process of studying such a disciplinary course, the formation of a value attitude to a healthy lifestyle is envisaged.

Motives can be cognitive and social. Cognitive motives are aimed at mastering the new. Social motives are determined by the relationship between people in the process of life. Cognitive motives include a wide range of interests from different fields. Among the social motives of learning are the following types: broad social motives, characterized by the attitude to knowledge as a means to be useful to society; narrow social motives, manifested in the desire to take a certain place in a social group, to confirm their status, authority; motives for cooperation, communication with other people, the desire to improve in the forms of relationships. We can conclude that all these groups of motives must be used to form the desire of students to lead a healthy lifestyle, to be active optimistic members of society, to seek to help their families. Communicate with friends, learn new knowledge, become good specialists in the future. [3-7].

The semantic characteristics of motives include the presence or absence of personal meaning, when the motive not only performs a motivating function, but also personal meaning, expresses an inner attitude. Dynamic characteristics of motives are manifested in the strength of motives, emotional color (morality), duration. Along with motives, an important element of the motivational sphere are the goals that ensure the realization of motives.

In the formation of motives for a healthy lifestyle it is necessary to take into account the emotional attitude of the student to this process, to create a positive morality - an atmosphere of emotional comfort. The education of aesthetic feelings provides a comprehensive harmonious development of personality, performs a

significant preventive function: students must understand the incompatibility of the creation and perception of beauty in the world with the use of both drugs and other substances harmful to health. It is important to optimize the student's emotions by using the means of art: painting, music, theater, which cause positive emotions, which displace negative ones. [1-4].

There is a place for negative emotions in a student's life. They can create a kind of motivational tone aimed at overcoming difficulties. [1].

Conclusion. The mental, in particular emotional, life of a modern student (and the teacher as well) is determined by two different tendencies. The first tendency is an increase in the frequency and intensity of emotional loads, which is due to the peculiarities of modern life; rapid changes in the social and physical environment, increasing the pace and cost of living, disruption of traditional family structures, social and economic cataclysms. The second tendency is a negative attitude to emotions, which is attributed a destructive, disorganizing role in socio-political and personal life, due to the prevailing values: the cult of rational logical approach to life, the value of external well-being and success, the cult of strength and courage.

REFERENCES:

1. Afanasieva LV Formation of national spiritual values in university training / LV Afanasieva, LF Glinsky // Comprehensive development of the student's personality / [ed. acad. APN of Ukraine DO Thorzhevsky] / - Irpin, 2011. - P. 16-21.
2. Bekh ID Education of personality: a textbook / ID Bekh. - К.: Либідь, 2018. - 818 с.
3. Borenko J. Peculiarities of civic value orientations of student youth / J. Borenko // Visnyk of L'viv Univ. Series: pedagogical. - 2016. - Vip. 21. - 4.2. - P.92 - 97.
4. Weiner EN Rational organization of human viability. Methodical manual for students. - Lipetsk, 2009. - 33p.
5. Vlasova OI Pedagogical psychology: Textbook. Manual. - К.: Либідь, 2015. - 400 с.

6. Sukhomlinsky VA I give my heart to children // Izbr.proizv .: In 5 vols. - K .: Soviet school, 2016. - Vol.3. - P. 37-300.

7. Petlenko VP Valeology - a promising scientific - pedagogical direction of the XXI century / VP Petlenko // Theory and practice of physical culture. - 2011. - №6. - C.9 - 13.

**ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК НАПРЯМ
ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

Брода Мар'яна Володимирівна,

к.пед.н., доц.

Дрогобицький державний педагогічний університет

імені Івана Франка

м. Дрогобич, Україна

Серкевич Ірина Ростиславівна

к.пед. н., викладач

Львівський національний університет

імені Івана Франка

Вступ. У період культурного й духовного розвитку суспільства, зміни пріоритетів освіти підвищується потреба в активній, освіченій особистості, здатній до усвідомлення своєї самоцінності, прагнення до самовдосконалення й саморозвитку, готовій жити й творити в гармонії з соціальним оточенням, будувати демократичні стосунки з іншими людьми. Відтак істотні перетворення в освіті обов'язково стосуються забезпечення компетентності, світогляду, самореалізації, студентів, стимулювання їхнього прагнення працювати в умовах демократизації й гуманізації освітнього процесу тощо. Вони допоможуть забезпечити якісну та ефективну професійну підготовку майбутнього фахівця, політику гуманітарного розвитку суспільства згідно із загальноєвропейськими тенденціями та національними пріоритетами.

Питання взаємодії педагога з молодими людьми розглядали українські педагоги Г. Ващенко [2], С. Русова, В. Сухомлинський [7], К. Ушинський та ін. Надзвичайно актуальними є їхні заклики до демократичного й гуманного ставлення до навколишніх людей, духовного контакту, в основі якого лежить спільність прагнень і спорідненість душ. Педагогічні ідеї сучасних дослідників розкривають роль спілкування в демократизації взаємодії усіх його суб'єктів (С. Золотухіна [4], І. Зязюн [5]), значущість характеру взаємодії освітніх

закладів для розвитку особистості (Л.Голубева, О.Урбанская), орієнтири такої взаємодії (А. Бойко, В. Кремень), можливості педагогічної корекції стосунків людей (Е.Арнаутова). Розробка змісту європейського напрямку розвитку освіти в Україні потребує обґрунтування важливості процесів гуманізації та демократизації освітнього процесу у ЗВО України (О. Вишневський, О. Сухомлинська, В. Шевченко та ін.). Однак, відсутні системні дослідження щодо спрямованості процесу організації взаємодії педагога зі студентами на визначення компетентностей майбутніх фахівців та розв'язання професійних завдань різного рівня складності.

Метою роботи є визначення теоретичних і практичних аспектів організації демократичної взаємодії педагога зі студентами задля розвитку їхньої духовності, забезпечення їх професійних компетентностей та спрямованості на розв'язання завдань в контексті європейського вектору вдосконалення освіти в Україні.

Матеріали і методи. Бесіди зі студентами, анкетування, спостереження, вирішення проблемних ситуацій допомогли з'ясувати стан демократичної взаємодії педагога зі студентами та виявити особливості її організації. Логіко-історичний аналіз, індукція та дедукція, вивчення різноманітної психолого-педагогічної й методичної літератури, історичних джерел на основі порівняння різних педагогічних систем, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду як методи дослідження дозволили досягти поставленої мети.

Результати і їх обговорення. Демократична лінія розвитку освіти бере свій початок від К. Ушинського, який завжди підкреслював громадські права людини у побудові системи виховання та пробудження громадської думки в справі виховання, яку вважав єдиною основою всякого прогресу. Якщо свідомість людської гідності та почуття честі Г. Ващенко називав духовним аристократизмом українців, то водночас вважав, що такі характерні для українців якості характеру повинні поєднуватися з пошаною до інших людей, повагою до гідності інших: «Аристократ Духа органічно не може бути рабом. Тому правдивому українцеві властива непереможна любов до волі й ненависть

до рабства й неволі» [2, с. 134 – 135]. Ідеї вільного виховання, які набули значного поширення у ХХІ ст., пов'язані з відповідними вимогами у формуванні готовності студентів до оволодіння професією, самоосвіти, самовдосконалення, до побудови взаємодії людей, відповідного оточення. Знову актуальними стають питання становлення педагогічної творчості, інноваційної діяльності, професійної компетентності вчителів.

Звісно, інноваційні процеси в системі підготовки фахівця стосуються реалізації особистісно зорієнтованого підходу в освіті студентів, а також визначення їх духовно-моральних пріоритетів у становленні їхньої свідомості. Система освіти не повинна допускати подвійних стандартів, дискримінації людини у створенні вільних від корупції структур, переобтяжуватися старими догмами. Замість стандартів, притаманних суспільству тоталітарного типу, в освіті мають бути втілені норми та ідеали демократичного суспільства. Освіта покликана вплинути на формування у молоді негативного ставлення щодо провокування до будь-яких недемократичних способів розв'язання проблем. Молодь повинна усвідомлювати, що громадянське суспільство й демократія завдяки їй є не лише свободою, але й відповідальністю.

Важливим чинником формування майбутнього фахівця є розвиток у закладах вищої освіти здорового морального середовища, демократичних засад їх функціонування. Якщо демократизм, за В. Сухомлинським, це справедливість, доброзичливість і чуйність, поєднання поваги й довіри до вихованця з розумною й тактовною вимогливістю, то найпрекраснішою і найщасливішою він вважав ту людину, яка присвятила своє життя піклуванню про щастя інших, для якої нормою поведінки є творення добра, яка дбає про інших без розрахунку на похвалу чи винагороду.

Представники реформаторської педагогіки вважали, що «піклування» як основа виховання не обмежується лише доглядом і захистом людини, адже, готуючи молоде покоління до самостійної, творчої, практичної діяльності, старше покоління передає молодшим досвід, культурні надбання, результатом чого стає формування у молоді певного світогляду, рис характеру, естетичного

почуття тощо. У цьому зв'язку Е. Жарський ставив проблему спілкування як педагогічної взаємодії суб'єктів виховання, що має чітко визначену мету та узгодженість у діях. Як прихильник реформаторської педагогіки він зазначав, що «виховник є тільки посередником у процесі культуризації, він влегчує цей процес в точно визначених умовах і суспільних ситуаціях» [3, с. 5].

Держава має комунікативні зв'язки з громадянином в контексті соціалізації. «Щодо відносин між освітніми організаціями, державами тощо, їх треба розглядати крізь призму міждержавних угод, освітньо-наукових обмінів, конференцій, взаємовизнання документів про освіту тощо» [1, с. 20]. Саме студенти як партнери викладача, є повноцінними учасниками університетського життя.

Демократизація є базовим процесом, який відкриває простір для цілої низки прогресивних змін у системі освіти. Він є, зокрема, категоричною передумовою вивільнення творчого потенціалу особистості, без чого її розвиток неможливий. Принцип демократизації передбачає становлення демократичної самосвідомості людини і формування на цій основі якісно нових суб'єктно-суб'єктних стосунків.

Звісно, індивідуальна робота з особистістю передбачає таку взаємодію з нею, яка відповідає специфіці внутрішнього світу й методиці самовдосконалення, зорієнтованій на високий рівень готовності та здатності до співпереживання з особистістю, допомогу у пошуках, хвилюваннях і переживаннях, добру атмосферу спілкування. Без урахування можливостей мотивації студентів не можна реально налагодити будь-яку педагогічну взаємодію з ними. Закономірно, що вплив творчої діяльності на розвиток творчої самостійності залежить від взаємин студента та викладача. Ґрунтується така робота на педагогіці партнерства та співпраці. Оцінювання результату є елементом самого процесу праці і стосується найперше того, хто цю працю виконує. За В. Сухомлинським, активна діяльність, досягнення та усвідомлення істини є результатом особистих зусиль людини, і треба допомогти кожному знайти себе, виявити себе в улюбленій праці, стати майстром – це, за

В. Сухомлинським, альфа і омега виховання особистості й колективу [6, с. 566].

Педагогічне спілкування – це встановлення контакту з студентами, професійний вплив педагога на студентів, спрямований на оптимізацію освітньої діяльності й особистісних стосунків між ними. Особливістю реалізації педагогічного спілкування є психологічна компетентність викладача, а також володіння ним мовленнєвою і мовною культурою. У сучасних умовах розгортання освітнього процесу саме демократичність та діалогічність у спілкуванні викладачів та студентів відіграє важливу роль у формуванні творчої, ініціативної, самостійної, незалежної особистості, члена демократичного суспільства.

Оскільки процес навчання як соціально-педагогічне явище передбачає спілкування між суб'єктами навчально-виховного процесу, то цілком правомірним є питання про стиль спілкування. З огляду на завдання формування всебічно розвиненої особистості – члена демократичного суспільства важливості набуває демократичний стиль. Демократичний стиль спілкування – це завжди діалог між двома рівноправними суб'єктами процесу навчання, в основі якого лежить взаємна довіра і дружба. Він дозволяє «зняти» одну з важливих суперечностей – між суворістю та вимогливістю педагога і щирим, дбайливим ставленням до студентів, виявленням поваги до них, прагненням допомогти їм у вирішенні життєвих проблем. В його основі лежать різноманітні індивідуалізовані міжособистісні взаємини зі студентами.

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія в процесі навчання, до якої зазвичай відносять право кожного учасника творчого процесу на власне рішення, передбачає створення і збереження учасниками педагогічної дії атмосфери творчості. Тоді ця взаємодія передбачає становлення студентів як співавторів соціально-культурної діяльності, яка ж творчо організується педагогом. Інакше, педагог є координатором, консультантом освітнього процесу, і його основним завданням стає організація діяльності та спілкування студентів, спрямованих на засвоєння ними інформації та формування необхідних компетенцій. Водночас, яким би активним у освітньому процесі не був педагог, які б прогресивні

методи і засоби не використовував у своїй діяльності, якщо він своєю працею не викличе відповідну активність студентів, то не можна сподіватися на будь-які позитивні результати. Повноцінний, ефективний процес навчання не може існувати без партнерства, взаємодії, співпраці викладача і студентів.

Позитивний психологічний клімат в організації навчальної діяльності залежить від побудови педагогічної взаємодії, стосунків між учасниками освітнього процесу. Педагогічні взаємини є вираженням високої емоційної культури педагога, яка виявляється також у здатності навіювати, викликати такий емоційно-вольовий стан, коли з готовністю приймаються його поради. Велике значення тут має авторитет педагога – створена ним атмосфера довір'я забезпечує безпосередній контакт з людиною. Високий рівень культури педагогічного спілкування забезпечує успіх індивідуальної роботи з особистістю, високий рівень готовності та здатності до співпереживання з особистістю, допомогу у пошуках, хвилюваннях і переживаннях, добру атмосферу спілкування.

Висновки. Спостереження за роботою викладачів дозволяють переконатися, що на заняттях педагогів-майстрів студенти більш активні, ніж на заняттях педагогів, рівень майстерності яких знаходиться на низькому рівні. Педагог-майстер вдало керує пізнавальною діяльністю студентів, навіть складається враження, що студенти все роблять самі; відкриваються більші можливості для саморозвитку і самовиховання для студентів. Теорія і практика організації демократичної взаємодії педагога зі студентами передбачає певні інноваційні процеси в системі підготовки фахівця (які стосуються особистісно зорієнтованого підходу, духовно-моральних пріоритетів в освіті), становлення демократичної самосвідомості людини і формування на цій основі якісно нових суб'єктно-суб'єктних стосунків, розвиток у закладах вищої освіти здорового морального середовища, демократичних засад їх функціонування, з'ясування важливої ролі спілкування в демократизації взаємодії усіх його суб'єктів, забезпечення позитивного психологічного клімату, психологічної компетентності викладача, володіння ним високим рівнем готовності та

здатності до співпереживання з особистістю, мовленнєвою і мовною культурою, індивідуальну роботу з особистістю, забезпечення компетентностей майбутніх фахівців в контексті європейського вектору вдосконалення освіти в Україні, пов'язаних з оволодінням спрямованістю на розв'язання різного роду професійних завдань, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бебик В.М. Освіта в глобальному суспільстві: проблеми і перспективи // Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти : моногр. / за ред. В. М. Бебика. Київ : МАУП, 2004. С. 18–26.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник [для педагогів, виховників, молоді і батьків] / ред. Г. Дениско-Антипович. 3-тє вид. Полтава : Полтавський вісник, 1994. Т. 1 192 с.
3. Жарський Е. Виховання: суть, мета, курс працівників дошкілля: зб.матеріалів. Нью-Йорк: Шкільна Рада УККА, 1967. 33 с.
4. Золотухіна С. Т., Зеленська Л. Д. Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу (історико-педагогічний аспект). Харків: Основа, 2007. 184 с.
5. Зязюн Молодь напередодні ХХІ століття. *Цінності освіти і виховання* : наук.-метод. зб. / за заг. ред. Ольги Сухомлинської; Олег Павліченко (упор.); Роман Скульський (ред.). Київ : Б. в., 1997. С. 43–47.
6. Сухомлинський В. Народження громадянина. *Вибрані твори: у 5-ти т.* Київ: Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 283–582.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В
ПРОЦЕССЕ ПРОВЕДЕНИЯ ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЙ С
ГИСТОЛОГИИ, ЦИТОЛОГИИ И ЭМБРИОЛОГИИ У СТУДЕНТОВ
ЛЕЧЕБНОГО ФАКУЛЬТЕТА**

Галыш Ирина Владимировна
ассистент кафедры гистологии,
цитологии и эмбриологии
Буковинский государственный
медицинский университет
г. Черновцы, Украина

Резюме. Современные условия предоставления образовательных услуг в Украине предусматривают обновление педагогического процесса. С целью успешной реализации и раскрытия потенциала каждого студента в учебно-воспитательном процессе должны быть созданы определенные условия. Одной из таких есть внедрение новых и усовершенствование уже существующих педагогических технологий разных уровней и разной целевой направленности. Именно интерактивные методы учебы являются актуальным и перспективным способом работы преподавателя в аудитории. В отличие от традиционных, они базируются на активном взаимодействии участников учебного процесса. Такой подход позволяет активизировать учебу, сделать её интереснее и разнообразнее.

Ключевые слова: интерактивные методы обучения, работа в малых группах, гистология, дидактический процесс.

Внедрение интерактивных методов в учебный процесс на кафедре гистологии, цитологии и эмбриологии Буковинского государственного медицинского университета, в частности при изучении дисциплины «Гистология, цитология и эмбриология» значительно улучшает понимание и

усвоение материала студентами.

Целью преподавания учебной дисциплины «Гистология, цитология и эмбриология» является изучение микроскопического и ультрамикроскопического строения структур человеческого организма, их развития и изменений в разнообразных условиях жизнедеятельности.

После объединения преподавателем студентов в малые группы и постановки задания, каждая из таких групп за небольшой промежуток времени должна выполнить его, представив аргументированные результаты своей работы. Также в процессе обсуждения выводов возможна конструктивная дискуссия между малыми группами, каждая из которых представляет свое видение решения поставленного задания. В ходе диалоговой учебы студенты учатся критически мыслить, решать сложные проблемы на основании анализа обстоятельств и соответствующей информации, участвовать в дискуссиях и принимать продуманные решения. Следует отметить, что данный интерактивный метод используется в том случае, когда задание требует не индивидуальной, а общей работы. Важным элементом в работе группы является проработка материала и представление результатов работы группы [1].

В учебной аудитории создается атмосфера коллегиальности, где успешный результат зависит от согласованной и полноценной работы каждого участника малой группы. Использование такой стратегии существенно изменяет и роль и функции преподавателя – он перестает быть центральной фигурой, а лишь регулирует учебный процесс, определяет общее направление занятия, тем же давая студентам возможность поделиться своими знаниями, опытом и представлениями [2]. Организация работы малых групп может быть разноплановой в зависимости от цели и содержания задания.

1. *«Поиск информации»*. Целью этого метода является решение противоречивых вопросов и привлечение всех учеников к обсуждению. Эта технология используется в том случае, когда все ученики должны выполнять одинаковое задание, которое состоит из нескольких позиций, которые группы представляют по очереди. По завершению выполнения задания малыми

группами, каждая из них по очереди озвучивает лишь один аспект проблемы. Преподаватель по очереди спрашивает все группы. Это дает возможность каждой группе представить собственные результаты работы, избегая ситуаций, когда первая группа, которая докладывает, подает сразу всю информацию. Также можно подавать по очереди результаты не только групповой, но и индивидуальной работы [3].

2. *«Диалог»*. Принцип данного метода заключается в поиске рабочими группами общего решения. Дискуссия исключает противостояние и критику высказываний. Студенты объединяются в три-четыре группы и группу экспертов – сильных студентов. Рабочие группы получают 5-10 минут на выполнение задания. Группа экспертов складывает свой вариант выполнения задания, следит за работой групп и контролирует время. В конце выполнения задания представители каждой из групп докладывают свой вариант решения. В ходе доклада эксперты фиксируют общие взгляды и подают обобщенный вариант ответы. Группы обсуждают, дополняют её и формулируют окончательный вариант ответа.

3. *«Синтез мыслей»*. Метод несколько похож на «Диалог», однако, после объединения в группы и выполнения задания, студенты сразу не озвучивают сформулированный ответ, а передают его другим группам, которые, в свою очередь, дополняют ее и определяют то, с чем не соглашаются. Проработанные таким образом материалы передаются экспертам, которые оценивают ответ и делают общий отчет, который обсуждается в академической группе.

4. *«Общий проект»*. Суть метода основывается на том, что малые группы получают задание разного содержания и освещают проблему из разных сторон. По завершению работы представители каждой группы отчитываются о своих выводах. В результате ответов формируется общий проект, который дополняется группой экспертов [4].

Таким образом, применение интерактивного метода работы в малых группах во время проведения практических занятий дает возможность привлечь к активному участию в учебном процессе всех студентов, подчеркивая их

равноценность и повышая качество усвоения материала. Вместе с тем, улучшить результативность занятия можно лишь при рациональном сочетании как традиционных, так и нетрадиционных методов учебы, применяя их в зависимости от цели и заданий, которые ставит перед собой преподаватель.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды/ сост. М.Ю. Бабанский. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.
2. Кирк Я.Г., Кулинская Е.В. Анализ результатов обучения и их взаимосвязь / 64-я Международная научно-техническая конференция молодых ученых. – СПб, 2011. – Ч.1.
3. Садкіна В.І. Маленькі секрети учительського успіху. Навчаємо з радістю. Х.: Основа, 2016.
4. Науково-методичний посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. За ред. О. І. Пометун. — К.: Видавництво А. С. К., 2004.

**ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Карвацька Наталія Семенівна,

к.мед.н., доцент,

Буковинський державний медичний університет

м. Чернівці, Україна

Анотація: Стаття присвячена актуальній на сьогоднішній день проблемі вдосконалення медичної освіти, а саме якості освітнього процесу. Метою статті є обґрунтування значимості якісного навчання в медичній освіті з використанням інноваційних сучасних технологій, стимуляційних центрів.

Ключеві слова: якість освіти, професіоналізм, система управління якістю, характеристики якості освіти, якість результату освіти, мотивування якості, стимуляційні центри, дистанційне навчання.

Вступ. Центральною проблемою вдосконалення вищої медичної освіти постає саме підвищення її якості в сучасних умовах в період пандемії COVID-19 [2, с. 36]. Проблема якості освіти виявляється у протиріччі між сучасними потребами суспільства та системою освіти, що не дозволяє вирішувати ті цілі розвитку, які необхідні на сучасному етапі. У деяких сферах спостерігається зниження якості освіти відносно минулого. Дистанційне навчання в період пандемії COVID-19 – це вимушена міра: воно не може повністю замінити очну роботу в клініці. Студенти повернуться до очного навчання, як тільки дозволить епідеміологічна ситуація. Проте МОН має систематизувати досвід з використання дистанційних технологій, який набули наші педагоги, та розробити рекомендації для освітян щодо того, як організувати якісний освітній процес під час карантину.

Сьогодні вирішальну роль відіграють нові підходи до рішення професійних задач, практичний зміст освіти. Підвищення професійної

свідомості характеризується не стільки ступенем спеціальної підготовки, скільки загальним освітнім рівнем, що відбиває здатність і потребу в самоосвіті, культурі мислення, світогляд і соціальні позиції. Адже поглиблення спеціалізації освіти не завжди корисне, якщо воно не супроводжується підвищенням рівня освіти в цілому [5, с. 140].

Зміст освіти формує особистість людини та визначає ефективність її наступної роботи. Сучасний зміст освіти включає комплекс знань, практичних навичок, установок і психологічну готовність до визначених видів і ролей практичної діяльності лікаря.

Однією з цілей освіти є досягнення професіоналізму діяльності освіченої людини. Професіоналізм - щось більше, ніж володіння визначеним обсягом знань і навичок. Це, крім усього іншого, мистецтво пошуку та вибору варіантів дій, організаційно-технічне конструювання діяльності, обґрунтування позицій і переконання опонентів, самоосвіта, можливість освоєння та накопичення досвіду. Професіоналізм формується послідовно та поступово. Можна багато знати, але не бути професіоналом, можна багато що вміти, але при цьому також не бути професіоналом. Здатність освіти формувати професіоналів у своєму власному процесі - одна з її найважливіших характеристик. Професіоналізм принаймні в головних своїх рисах не повинен спиратися на просте накопичення досвіду використання знань методом спроб і помилок, зусилля цілеспрямованої адаптації до практичних умов діяльності. Професіоналізм - це елемент освітнього процесу. І він може бути різним. Професійна свідомість повинна бути орієнтована на якість діяльності.

У сучасній дійсності освітнього процесу існує і проблема соціально-психологічних бар'єрів забезпечення якості. Це бар'єри ставлення до нового. Це фактори нових поколінь викладацького складу, нових потреб суспільного розвитку, що устоялися, та звичних уявлень і традицій, що вже сформувалися. Будь-які зміни викликають побоювання втрати переваг і позитивних властивостей. А підвищення якості неможливе без змін і перетворень. Нова якість завжди протистоїть звичним уявленням, консервативним поглядам,

містить ризик і формує, іноді болісно, нове ставлення до себе. Подолання соціально-психологічних бар'єрів у забезпеченні якості освіти - об'єктивна реальність і складний процес [6, с. 78].

Якість освіти виявляється й в особистісних рисах студентів, що не тільки існують від природи, а й формуються, і розвиваються в освітніх процесах. Підвищується роль виховання особистості. Досягнення необхідної та достатньої якості немислиме без виховної складової освіти. Проблема не тільки в необхідності, а й у тому, що виховання повинне відбивати не тільки реалії сучасності, а й прогнози майбутнього. Це далеко не повний перелік усіх проблем якості освіти. Але навіть і ці проблеми показують, наскільки актуальною та складною є проблема якості освіти [2, с. 36].

Вітчизняна система освіти наразі перебуває в перманентному стані реформування [5, с. 146]. Сучасний світ високотехнологічної медицини висуває підвищені вимоги до якості надання медичних послуг. Якість медичної допомоги та якість життя пацієнтів мають становити основу оцінки як професійної діяльності окремих фахівців і установ, так і рівня охорони здоров'я в цілому. Тому ключовим завданням сучасної середньої, вищої і післядипломної медичної освіти є створення умов для розвитку в студентів широкого спектру компетенцій і міцно закріплених практичних навичок без ризику заподіяння шкоди пацієнту. Саме таку мету і ставить перед собою симуляційна медицина, яка набула особливо активного розвитку останніми роками [7, с. 12].

Згідно Девід Габа (2004) зі Стенфордського університету симуляція – це «техніка (а не технологія), яка дозволяє замістити або збагатити практичний досвід студента за допомогою штучно створеної ситуації, яка відображає й відтворює проблеми, що мають місце в реальному світі, в повністю інтерактивній манері». Габа акцентував увагу на тому, що симуляція має стосунок в першу чергу до навчання, а не до технології, яка лежить в основі симуляції. Лікарі Ніколя Маран і Ронні Главін (2003) з Шотландського клінічного симуляційного центру розглядали симуляцію як «освітню методику,

що передбачає інтерактивний вид діяльності, «занурення в середовище» шляхом відтворення реальної клінічної картини повністю або частково, при цьому без супутнього ризику для пацієнта». Симуляційне навчання має здійснюватися спеціально навченими штатними інструкторами (викладачами-тренерами, навчальними майстрами), які спільно з фахівцями-практиками (експертами) будуть створювати й накопичувати багаж різних сценаріїв, вести методичну роботу, а також разом з технічними працівниками (техніками та інженерами) розробляти й підтримувати в робочому і безпечному стані засоби навчання на основі системи інженерно-технічного обслуговування та постачання витратними матеріалами [7, с. 34].

Широке використання тренінгів професійних компетенцій у сфері охорони здоров'я стало можливим з появою спеціальних засобів навчання – віртуальних тренажерів та роботів-симуляторів пацієнта. При навчанні «біля ліжка хворого» пріоритетом є все ж лікування пацієнта, а не навчання студента. Крім того, у процесі навчання не працюватиме друга умова – відповідальність за свої дії. На симуляційному ж занятті пріоритетом є саме навчальне завдання, у процесі якого допустимий негативний результат медичної допомоги, щоб учень відчув усю міру своєї відповідальності. При цьому симуляційне навчання не є панацеєю і в жодному разі не замінює навчання «біля ліжка хворого»: обидві технології в сучасному освітньому процесі повинні органічно доповнювати один одного. Єдиної і загально визнаної класифікації тренінгів не існує, поділ можна здійснювати за різними підставами (критеріями), але загальна мета будь-якого професійного тренінгу – підвищення компетентності як у застосуванні конкретних навичок, так і в спілкуванні. Вона може бути конкретизована в низці завдань з різним формулюванням, але обов'язково пов'язаних з набуттям знань, формуванням умінь, навичок, розвитком поведінкових установок [7, с. 112].

Виділяють три групи характеристик якості освіти – комплексу характеристик освітнього процесу, що визначають послідовне та практично ефективне формування компетентності та професійної свідомості: якість

потенціалу досягнення мети освіти, процесу формування професіоналізму та якість результату освіти [1, с. 27]. Кожна з цих характеристик вимагає окремого аналізу та вивчення можливості її виміру й оцінки, урахування у практиці організації навчального процесу. Якість потенціалу визначається метою освіти, якістю освітнього стандарту, освітньої програми, матеріально-технічної бази освітнього процесу, викладацького складу, учнів, інформаційно-методичної бази. Якість процесу формування професіоналізму залежить від якості технології освітнього процесу, його контролю, якості мотивації викладацького складу та її впливу на творчість та ефективність педагогічної роботи, якість ставлення студентів до освіти, інтенсивність освітнього процесу, управління освітою, методи презентації навчальних досягнень [3, с. 138]. Якість результату освіти - усвідомлення професіоналізму, розпізнавання та реалізація індивідуальних здібностей та особливостей, працевлаштування, кар'єра та зарплата, оволодіння методологією самоосвіти, знання, практичні навички.

Таким чином, комплекс характеристик компетентностей і професійної свідомості, що відбивають здатність фахівця здійснювати професійну діяльність відповідно до вимог сучасного етапу розвитку економіки, на визначеному рівні ефективності та професійного успіху, із розумінням соціальної відповідальності за результати професійної діяльності в узагальненому визначенні відображають якість освіти [4, с. 88].

Якість освіти необхідно не тільки вимагати та контролювати, а й мотивувати. Систему управління якістю освіти не можна ввести одночасно. Вона формується послідовно, поетапно, відповідно до програми її становлення та розвитку. Якість освіти може відбивати сучасні потреби, але може бути націлена на майбутнє. Забезпечувати якість необхідно з урахуванням тенденцій розвитку освіти, в яких найбільш яскраво виявляються як сучасні особливості та потреби освіти, так і майбутнє освіти. Дистанційну форму здобуття освіти передбачено законами "Про освіту", "Про повну загальну середню освіту" для окремих категорій здобувачів освіти. Але весь світ вже давно успішно використовує інструменти дистанційного навчання, і ми також маємо сприяти

їх застосуванню в освітньому процесі. Це урізноманітнить процес навчання, зробить його інтерактивним, дозволить оптимізувати час, якого завжди бракує на якісне освоєння програми [4, с. 109].

Однією з задач програми реформування української вищої школи постає інтеграція дистанційного навчання в навчальну програму, в межах якої студенти самостійно опрацьовуватимуть теоретичний матеріал, а практичні завдання виконуватимуть у групах. Це також допоможе вирішити проблеми, які не пов'язані напряму з пандемією, та з якими система освіти у її теперішньому вигляді стикається кожного року, таких як недостатня кількість навчальних годин через регулярні карантинні заходи та подовження канікул [7, с. 58].

Дистанційна освіта – це інструмент, який дозволяє індивідуалізувати навчання та дати знання дітям із високою мотивацією. Проте, задача сучасної школи є значно ширшою, ніж 100 років тому. Доступ до знань більше не є чимось унікальним.

Перехід на дистанційне навчання, зумовлений пандемією, став неочікуваним та доволі серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу - освітян, вчителів, учнів та їхніх батьків. Після тимчасової розгубленості всім довелось прийняти цей виклик та швидко адаптуватись до нових реалій, але питання розвитку дистанційної освіти набуло неабиякої актуальності. І хоча дистанційне навчання не є заміною очного та ніколи не планувалось на довгострокову перспективу, воно може стати ефективним інструментом не тільки під час карантину [3, с. 128].

Висновки. З метою вдосконалення системи медичної освіти та безперервного професійного розвитку лікарів застосовується збереження і лібералізація існуючої системи освіти, введення системи ліцензування лікарської діяльності з обов'язковою попередньою атестацією, введення кредитної системи накопичення знань і професійних навичок лікарями та гармонізація мінімально необхідної кількості кредитів згідно з Європейськими нормами та правилами для продовження ліцензії на лікарську діяльність, розробка освітньо-кваліфікаційних характеристик за кожною лікарською

спеціальністю, використання належної системи комп'ютерного тестування для оцінки знань, запровадження дистанційних форм навчання, стимуляційних тренінгів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Краєвська, Ганна, et al. Сучасні методичні технології керування навчальним процесом у вищих медичних навчальних закладах. 2018, 265 с.

2. Malakhova, S. M. Європейські стандарти підготовки сучасних фахівців-медиків відповідно до вимог болонської декларації. Медична освіта, 2015, 3. - С. 34-39.

3. Мінцер, О. П. Роль інформаційних технологій на етапах реформування медичної освіти. Медична освіта, 2010, 2 – С.128-136.

4. Мішенін Є.В. Напрями удосконалення системи управління освітою на логістичних засадах / Мішенін Є.В., Коблянська І.І. // Ринково-орієнтоване управління інноваційним розвитком: монографія; за осу. д.е.н., професора С.М. Ілляшенка. - Харків: ТОВ «Діса плюс», 2015. - С. 97-109.

5. Мосьпан Н.В. Вища освіта України в умовах розвитку ринкової економіки [Електронний ресурс] / Н.В. Мосьпан // Педагогічний процес: теорія і практика. - 2013. - 4. - С. 145-153. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pptp_2013_4_17.pdf

6. Сидоренко, Оксана Василівна, et al. Інноваційні перспективи розвитку медичної освіти. 2018, 216 с.

7. Запорожан В., Тарабрин О. *Симуляційна медицина*. Досвід. Здобуття. Перспективи». Практичний poradnik. Суми: ПФ «Видавництво “Університетська книга”». 2018, 240 с.

УДК 614-025-03

МОТИВАЦІЙНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТИ

Карвацька Наталія Семенівна,

к.мед.н., доцент,

Савка Світлана Дмитрівна,

к.мед.н., доцент,

«Буковинський державний медичний університет»

м. Чернівці, Україна

Анотація: Освітнє середовище має значний виховний, розвиваючий і повчальний потенціал на студентську молодь. Забезпечення високої якості навчання, професійне і особисте зростання, успішна професіоналізація після закінчення вузу не можлива без використання сучасних педагогічних технологій в поєднанні з інформаційно-освітнім середовищем, що забезпечує позитивну реакцію учнів і педагогів, позитивну динаміку сталого розвитку особистісного потенціалу всіх учасників освітнього процесу, а також підкріплення особистісних якостей і професійних компетенцій випускників вищих навчальних закладів.

Ключеві слова: освітня мотивація, підвищення ефективності освітнього процесу, мотиваційне освітнє середовище, підвищення якості знань студентів, позитивна мотивація.

Вступ. Освітнє середовище має значний виховний, розвиваючий і повчальний потенціал на студентську молодь. З метою впливу освітнього середовища на мотивацію студентів розширюється теоретико-методологічна база інформаційно-освітнього середовища [6, с. 7].

Використання сучасних педагогічних технологій в поєднанні з інформаційно-освітнім середовищем дає відчутний ефект розвитку освітньої мотивації студентів, що забезпечує високу якість навчання, професійне і

особисте зростання після закінчення вузу.

Поняття «освітня мотивація» - невід'ємна частина навчальної діяльності та основа мотиваційного потенціалу освітнього середовища. Вона обумовлює формування навчальної активності. Мотиваційна середовище забезпечує позитивну реакцію учнів і педагогів, позитивну динаміку сталого розвитку особистісного потенціалу всіх учасників освітнього процесу, а також підкріплення особистісних якостей і професійних компетенцій випускників вищих навчальних закладів рефлексивними і ціннісно-змістовими навичками [4, с. 145].

Мета роботи. З метою створення педагогічних умов актуалізації мотиваційного потенціалу освітнього середовища необхідно виділити конкретні мотиви в структурі освітньої мотивації, співвіднести їх зі стадіями мотиваційного процесу.

Результати і обговорення. Згідно з теорією діяльнісного походження мотиваційної сфери людини А. Н. Леонтьєва мотив розуміється як опредмечена потреба, що володіє змістоутворюючою функцією.

Мотив - це спонукання, потреба, мета, намір, властивості особистості, стану. «Мотиваційна середовище» - це сукупність умов, що визначають спрямованість і величину зусиль, прикладених для досягнення тих чи інших цілей діяльності. Залежно від характеру мотиваційного середовища в учасників даної діяльності виробляється певна система цінностей, відносин і, як наслідок, лінія поведінки. Це явище необхідно враховувати при організації будь-якої діяльності [4, с. 118].

Включення до складу базових компетенцій випускників вищих навчальних закладів багатьох особистісних властивостей, в тому числі таких, як здатність до саморозвитку, прагнення до самовдосконалення, рефлексивність і адекватна професійна спрямованість, значною мірою сприяють розширенню мотиваційного потенціалу освітнього середовища.

Освітня мотивація студентів поєднує власне навчальний і професійний компоненти, свідомі мотиви поведінки і розширюється ступінь їх

усвідомленості. Один з істотних моментів розвитку мотиваційної сфери студентів - це самоідентифікація образу «Я», образу світу і майбутню професію. Особливості формування внутрішніх професійних мотивів і розвитку освітньої мотивації студентів залежать від націленості на саморозвиток і навичок рефлексії, які актуалізуються в мотиваційному освітньому середовищі.

Якість навчально-виховного процесу залежить як від професійної майстерності викладача, так і від уміння студента розуміти та сприймати задачі й зміст навчального предмета. Домінування ініціативності й усвідомлення студентом необхідності одержання високих результатів у навчанні базується на формуванні в майбутніх фахівців: по-перше, соціальних мотивів своєї діяльності; по-друге, інтересу до змісту навчання. Інтерес до змісту навчання стимулюється шляхом створення посиленої складності навчального матеріалу, його урізноманітнення, урахування індивідуально-психологічних особливостей за умови визначення способів діяльності студентів [1, с. 17].

Формування професійної мотивації передбачає новизну пропонованого навчального матеріалу, його актуальність, зв'язок з реаліями сучасного життя. Це дозволяє сформуванню соціальної мотивації у відношенні майбутньої професії, сприяти визначенню професійних мотивів як провідних в ієрархії мотивів студентів. Відчуття необхідності діяти (навчатися) залежить від ступеня інтересу особистості до предмета діяльності. Інтерес, який відноситься до усвідомлюваних мотивів, ґрунтується на емоційній готовності студента до інтелектуальної діяльності в ході навчання у медичному закладі вищої освіти. Зацікавленість спонукає особистість отримувати задоволення навіть у ході напруженої роботи [3, с. 266].

В основі навчальної мотивації лежить потреба суб'єкта діяльності, яка, у свою чергу, надає поштовх до розвитку його пізнавальної активності. Формуванню позитивної мотивації студентів до процесу навчання сприяє професіоналізм викладача, його вміння організувати професійно орієнтований процес навчання з використанням методів, що стимулюють навчально-пізнавальну діяльність, впливають на самовизначення майбутніх фахівців та

усвідомлення ними як найближчих, так і кінцевих результатів навчання. Активна емпатія викладача допоможе створити позитивний емоційний фон у відносинах зі студентами, сформувати основи достатньо впевненої поведінки у новому середовищі, надати настанови стосовно самостійного вибору, а в подальшому виконання розумових операцій з усвідомленням змісту навчального завдання, стимулювати їх упевненість у глибині та якості отриманої бази знань, у власній можливості подальшого продуктивного опанування необхідними фаховими компетенціями [3, с. 17].

Навчальна мотивація характеризується в першу чергу спрямованістю, стійкістю і динамікою, тому вкрай важливо позитивний вплив на два взаємозалежних процесу: освітню мотивацію і сенс вчення для суб'єкта навчальної діяльності. Визначення заходів і способів впливу в освітньому процесі на мотивацію навчання і його сенс з метою актуалізації мотиваційного потенціалу освітнього середовища має вирішальну роль. Найважливіший стимул - мотивація самореалізації - включає: мотив досягнення (потреба в досягненні своєї мети, в самореалізації і самоствердженні, прагнення бути визнаним); широкі соціальні мотиви (усвідомлення суспільної значущості, мотиви морального боргу); мотив спілкування (прагнення до продуктивної співпраці, до створення повноцінного емоційного фону в спілкуванні) [3, с. 18].

Навчальна діяльність з психологічної точки зору являє собою процес вирішення специфічних завдань. Успішність самостійної навчальної роботи залежить від багатьох факторів: сформованості і стійкого інтересу до обраної професії, методів оволодіння нею, задіяності учнів в освітню діяльність і сформованих взаємин з педагогом. Відмінність навчальних завдань від інших полягає в тому, що метою перших є зміна самого суб'єкта в процесі оволодінні знаннями, вміннями, навичками. Необхідність в постановці і вирішенні таких завдань виникає перед суб'єктом лише в тому випадку, якщо йому необхідно опанувати такими способами дії, в основі яких лежать узагальнення теоретичного типу [2, с. 65].

На початковому етапі важливим постає постановка навчальної задачі.

Відомо, що мета виникає в результаті конкретизації змістоутворюючих мотивів діяльності. Функцію таких мотивів може виконати тільки інтерес до змісту засвоєваних знань. Без такого інтересу неможлива не тільки самостійна постановка навчальної задачі, але і прийняття завдання, поставленого педагогом. У зв'язку з цим самостійна навчальна діяльність повинна забезпечити насамперед формування таких інтересів [2, с. 53].

Другий етап - знаходження і застосування оптимальних способів вирішення завдання. При формуванні компетентностей шляхом самостійної роботи студентів із навчальними матеріалами та різними інформаційними джерелами важливою умовою є логічний аналіз джерел навчальної інформації, зокрема, способів логічного аналізу інформаційних моделей, в яких фіксується зміст наукових понять, що одночасно складає одну з найважливіших задач навчання, розрахованого на підготовку учнів до самостійної навчальної діяльності [2, с. 56].

Другою важливою умовою переходу до самостійної навчальної діяльності є оволодіння продуктивними способами вирішення навчальних завдань; забезпечення цієї умови практично неможливо без активного методологічного і методичного участі викладача.

На третьому етапі здійснюється контроль і оцінка процесу і результатів. Формування контрольно-оцінних операцій повинно йти від оволодіння способами контролю і оцінки дії викладача та інших студентів через контроль і оцінку власної роботи під керівництвом викладача до самоконтролю і самооцінки самостійної освітньої діяльності [2, с. 57].

Творчі підходи до діяльності позитивно впливають на закріплення знань і набувають особливої актуальності при вивченні спеціальних дисциплін, оскільки стимулюють роботу з необхідною літературою, виробляють навички прийняття рішень.

Перспективною вважається організація колективної роботи над вирішенням певного завдання, що вимагає від викладача додаткових педагогічних знань в області ділових ігор. При цьому здійснюється розподіл

ролей і оцінка трудомісткості окремих робіт. В ігровій формі найкраще відбувається процес засвоєння інформації, набуття знань, вмінь, навичок.

Ділові ігри з найрізноманітніших навчальних дисциплін останнім часом набули великого поширення. Симуляційні тренінги викликають багато емоцій, цікавості і сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу. Імітованим при такій формі проведення занять реальний життєвий (виробничий, соціальний, культурний) процес захоплює учнів, стає для них своєрідним проектуванням діяльності. Вони легше набувають знання, краще розуміють ті процеси, в яких беруть участь. Формуються навички ведення дискусії, відстоювання своєї точки зору.

Інформаційні комп'ютерні технології та сучасні програмні продукти, що дозволяють істотно впливати на процес проектування і моделювання, відіграють найважливішу роль у формуванні компетенцій організації самостійної діяльності.

Ефективність реалізації такої роботи залежить від зацікавленості в досягненні результату, сформованої стійкої мотивації: зовнішньої мотивації (співвіднесення професійної кар'єри і результатів навчання в вузі); внутрішньої мотивації (особистісні здібності до навчання у вузі); навчальної мотивації (розуміння і усвідомлення корисності даної роботи).

На актуалізацію мотиваційного потенціалу освітнього середовища впливає рівень освіти і тип закладу освіти; цілі застосування (для навчання, професійного та особистісного розвитку, саморозвитку, гуманізації освітнього процесу, розвитку соціальних якостей учнів; з точки зору впливу навколишнього середовища на освіту, виховання, психічне, особистісне, культурне, моральне, професійний розвиток; зв'язки з професійно-освітнім простором особистості.

Інформація про працевлаштування та досягнення випускників вузу здійснює позитивний вплив на мотиваційний потенціал освітнього середовища Культурно-просвітницькі, розважальні та ігрові (дозвільний), спортивні, позанавчальні; соціальні, в тому числі новин, відомості про життя вузу і

студентської спільноти; засоби самопізнання, саморозвитку, конкурси кращих робіт студентів, включаючи реферати, науково-дослідні проекти та розробки; студентський форум, що забезпечує комунікацію, взаємодопомогу, спілкування; зворотний зв'язок з випускниками (інтерв'ю з ними, статті про них, спогади про вуз та поради нинішнім студентам); методичне спілкування викладачів; консультації фахівців, дайджести новин в світі науки, важливі професійні і офіційні нормативні матеріали зумовлюють створення мотиваційного освітнього середовища [5, с. 85].

Створення сучасного освітнього простору, що впливає на мотивацію студентів, можливо сьогодні тільки з використанням передових інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Висновок. Створення педагогічних умов актуалізації мотиваційного потенціалу освітнього середовища забезпечує розвиток у студентів механізмів рефлексії і прагнення до саморозвитку. Застосування педагогічних засобів, які полягають у використанні мотиваційних, рефлексивних і ціннісно-орієнтованих технологій навчання і педагогічного спілкування, спрямоване на формування особистісних ціннісних орієнтацій студентів і сприяє підвищенню якості освітнього процесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Беляєва О. М. Про деякі соціальні, психологічні та педагогічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих медичних навчальних закладах України / О. М. Беляєва // Світ медицини та біології. - 2013. - № 2 (37). - С. 17–20.
2. Бондар В. І. Дидактика / Володимир Іванович Бондар. – К. : Либідь, 2005. -264 с.
3. Гончарова Є. Є. Формування позитивної мотивації до навчання студентів-іноземців у контексті їх адаптації до освітнього середовища ЗВО України / Є. Є. Гончарова // Актуальні питання медичної (фармацевтичної) освіти іноземних громадян: проблеми та перспективи : збірник статей навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 22 листопада 2018 р. - Полтава, 2018.

- С. 17-19.

4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Евгений Павлович Ильин. - СПб. : Питер, 2002 - 512 с.

5. Мізюк В. М. Адаптація іноземних студентів до освітнього середовища Івано-Франківського національного медичного університету / В. М. Мізюк // Галицький лікарський вісник. - 2014. - Т. 21. № 1. - С. 82-84.

6. Національна доктрина розвитку освіти // Нормативно-правове забезпечення освіти. У 4 ч. - Х. : Видав. гр. «Основа», 2004. - Ч. 1. - С. 5-24.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФАМІЛІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ШКОЛЯРІВ

Кравець Володимир Петрович

доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки

Кравець Світлана Володимирівна

кандидат філософських наук,
доцент кафедри теорії і практики перекладу

Тернопільський національний
педагогічний університет ім. В. Гнатюка

Україна

Вступ. Як свідчить світова практика фамілістичної підготовки та сексуальної освіти, вони можуть здійснюватися або через запровадження спеціального курсу (що в Європі буває рідко), або через використання мультидисциплінарного методу (що має місце значно частіше). Акценти при викладанні сексуальних та шлюбно-сімейних проблем залежать від предмету, в який включена тематика: якщо в програми біології – акцент буде зроблений на біологічні аспекти сексуальної освіти, якщо в програми гуманітарних предметів – більше уваги приділяється соціальним, психологічним, моральним аспектам фамілістичної підготовки та міжстатевої взаємодії.

Мета роботи. Представити аналіз інноваційних підходів до методики сексуальної просвіти, статевого виховання та фамілістичної підготовки школярів загальноосвітньої школи.

Матеріали і методи. При цьому якість підготовки школярів до сімейного життя значною мірою залежить від її методичного інструментарію. Заняття повинні проходити цікаво, з емоційним підсиленням, нетрадиційно. Рекомендується проводити окремі заняття за “заявками” учнів (які або безпосередньо називають ті теми, які їх цікавлять, або декларують їх через “скриньки питань”). На заняттях повинна домінувати атмосфера тепла, взаєморозуміння і доброти (без страху і невпевненості). Вивчивши низку праць з проблем підготовки школярів до сімейного життя, вважаємо, що в систему

педагогічних прийомів, адекватних завданню розвитку особистісної готовності молоді до шлюбно-сімейних стосунків у освітньому процесі школи можуть бути включені:

1) моделювання учбових психолого-педагогічних ситуацій, орієнтованих на формування комунікативного досвіду, розвиток емпатії, самокритичності;

2) пропозиція творчо збудувати можливу модель своїх шлюбно-сімейних стосунків і обговорити можливість її реалізації;

3) демонстрування, показ і обговорення зі старшокласниками стосунків, вчинків інших людей в інтра- та інтерсімейних взаємодіях (за матеріалами ЗМІ, науково-популярних передач, літературних джерел), постановка проблемних завдань прогнозувати свої дії в цих ситуаціях;

4) організація роботи з літературою з проблем шлюбу та сім'ї, психолого-педагогічними словниками, діагностичними методиками з метою формування у юнаків і дівчат, категоріального апарату самопізнання і взаємооцінки у сферах партнерства, шлюбу, батьківства;

5) використання прийому самодослідження за системою заданих психолого-педагогічних параметрів (твір "Моя сім'я", питальник "Сімейна угода");

6) індивідуальне ранжування старшокласниками факторів успішності шлюбу;

7) створення сімейної генограми, аналіз стійких структурно-функціональних стереотипів у історії своєї сім'ї;

8) організація семінарів, дискусій у формі "мозкового штурму", ділових ігор тощо.

Щоб викликати в учнів реальні уявлення з окремих питань сімейного життя, демонструвалась природна наочність (наприклад, одяг новонародженого, акт реєстрації шлюбу, судове засідання на процесі розлучення), схеми, таблиці, графічні зображення (наприклад, схема розвитку плода і процесу пологів, схема типів темпераменту і характеру), художні

репродукції, фотографії і діапозитиви (природна краса людського тіла, сімейні події, еротика і порнографія, жінка-матір), аудіо- і відеоматеріали щодо різних аспектів сімейного життя; пісні про кохання, документальні фільми (наприклад, «А мама мене не любить», «З любов'ю до жінки»), використовувались батьківські листи («Листи до сина» Лорда Честерфілда, «Листи до сина» і «Листи до дочки» В. О. Сухомлинського), листи до коханих, дружин та чоловіків відомих письменників, художників, філософів, політичних діячів.

В діагностиці підготовки до шлюбу ми використовували метод незавершених речень: Ідеалом справжнього чоловіка для мене є ...; Порівняно з більшістю сімей моя сім'я ...; Я могла б бути щасливою, якби...; Вважаю, що більшість чоловіків (жінок) ...; Всіх справжніх чоловіків (жінок) об'єднує...; Шлюб для мене – це...; Головний обов'язок чоловіка (жінки) в сім'ї ...; Головні умови благополучного шлюбу – це ...

Учителі в нашому експерименті використовували різноманітні прийоми інтенсифікації занять:

1. Розповідь про аналогічний вчинок. Застосовуючи цей прийом, вихователь згадує про факт з подібним вчинком, про який йде мова, і допомагає вихованцеві правильно оцінити свою поведінку. Педагог за допомогою розповіді, жарту, спеціально придуманої історії чи факту, що дійсно мав місце, показує, як виглядає з етичних позицій той чи інший вчинок, як слід поводитись у даній ситуації.

2. «Випадкове» підслуховування. Механізм цього прийому полягає в тому, що вчитель коментує поведінку відсутнього в даний момент вихованця з впевненістю, що тому стануть відомими ці слова. При цьому доцільно, характеризуючи поведінку молодшої людини, дати їй завищену оцінку чи, навпаки, гіперболізувати його негативні риси, вчинки.

3. Гумор, дотепний жарт, які сприяють формуванню у вихованців оптимістичного сприйняття шлюбно-сімейної дійсності. У гуморі сміх поєднується з симпатією до того, на що він спрямовується. Бачити смішне, знаходити суперечності у поведінці вихованців – показник зрілості педагога.

Почуття гумору передбачає, таким чином, наявність в одному явищі і негативних і позитивних сторін. У своїй практичній діяльності при викладанні особливу увагу ми приділили ролі анекдотів, особливо тим, які розкривають особливості подружніх стосунків, труднощі сімейного побуту, сексуальну тематику тощо. Побутові анекдоти знайомлять молодь з тією стороною життя, яка не викладається в школі. Анекдоти висвітлюють реальну поведінку людей, викриваючи лицемірство. В них реалізуються стереотипи, що склалися в суспільстві щодо сімейного життя. Як заявляли учасники наших експериментальних груп, часто якісь проблемні закономірності сімейного життя вони відтворюють через дотепний анекдот, розказаний до теми.

Важливе місце відводилось самостійній роботі учнів: роботі з книгою, словником термінів, підготовці рефератів, доповідей, виступів, виконанню низки практичних завдань. У нашій роботі старшокласникам пропонувались такі завдання: зібрати прислів'я, приказки, уривки з віршів про щастя, дружбу, кохання, обов'язок, вірність і на заняттях аргументувати, що визначило вибір саме цих висловів; проаналізувати висловлювання видатних людей про кохання, шлюб та сім'ю; самостійно вивчити документи, що регламентують правові основи шлюбу; написати сценарій українського весілля; організувати зустрічі з сім'ями, які відсвяткували «золоте» та «срібне» весілля; взяти інтерв'ю у молодій подружньої пари тощо.

Ефективною формою статевої освіти на заняттях стали заняття з розв'язування задач-ситуацій з моральним змістом, різноманітних колізій типу:

1. Дружина купила собі плаття, яке чоловікові не сподобалось. Що він має відповісти на питання дружини: «Чи подобається тобі це плаття?»

2. Чоловік і дружина отримали відпустки в різні місяці. Чи можуть вони від'їжджати у відпустку окремо?

У процесі занять учням пропонувались для вирішення конкретні завдання і педагогічні ситуації: “Улюблена страва” – описати склад інгредієнтів, кількість продуктів, спосіб і час приготування тощо; ”Меню для сім'ї на день”; ”Святковий обід” – меню святкового обіду з врахуванням кількості гостей і

затрачених продуктів; ”Прання” – описати, як, в чому, якими миючими засобами прати свій одяг, постільну білизну; “Бюджет сім’ї” – парі учнів пропонується уявити, що вони сім’я і з врахуванням мінімального прибутку розподілити його на місяць.

Використання задач-ситуацій на заняттях з психології сімейного життя сприяє кращому засвоєнню матеріалу, конкретизує заняття, дає можливість кожному проаналізувати складну сукупність обставин, а разом з тим критично підійти до своїх дій, задуматись і поміркувати. Задачі-ситуації слід підбирати цікавими, відповідними змістові уроку і емоційно насиченими.

Особливим розвивальним потенціалом наділені заняття з ігрового моделювання. В процесі навчання моделюється ряд таких проблемних ситуацій, як «Складання бюджету на перший місяць подружнього життя », «Вирішення фінансових проблем молодою господинею», «Прийом неочікуваних гостей», «Планування суботнього дозвілля», «Вечір після трудових буднів » тощо. В ході моделювання у студентів формується проєктувальне мислення, освоюються основи системно-цільового аналізу.

В учбово-методичний комплекс ПМСЖ включені соціально-психологічні тренінги, спрямовані на розвиток вихованцями соціальних і комунікативних якостей на основі особистісно-орієнтованого підходу. Розвиток соціальних якостей дає змогу регулювати власну поведінку, аналізувати життєві ситуації, свій соціальний досвід, конструктивно планувати життєвий шлях, розуміти бажання, очікування і вимоги інших людей, конструктивно співпрацювати, володіти соціальною мобільністю, самостійно будувати ієрархію цінностей.

Для нормалізації міжстатевої комунікації, для парної зіграності використовувався, наприклад, тренінг ”Сіамські близнюки”: група розбивається на пари. Партнери в парі стають боком один до одного так, що їх стегна дотикаються, а обличчя повернуті в одну і ту ж сторону. Рука (з боку партнера) охоплює ”близнюка” через поперек. Так, обхопивши один одного, пара і повинна буде рухатися по кімнаті, долати перешкоди (перекинуті стільці)... Можна дати ”сіамським близнюкам” ще декілька завдань: зав’язати шнурівку

на черевикові; застібнути гудзик; запалити сірник від сірникової коробки. При цьому один з учасників працює правою, інший – лівою рукою, а ”вільні” руки зайняті обіймами один одного.

Метод театралізації передбачає аналіз таких проблемно-побутових ситуацій, як «Конфлікт поколінь», «В будинку з'явився малюк», «Пізніше повернення», «Ранкова кава» і ін. Тут студенти навчаються рольового способу аналізу процесуальності в розвитку сімейних відносин, опановують техніку ретроспективного аналізу проблемної ситуації тощо.

З метою виявлення розуміння школярами деяких понять використовувалася методика вільних описів. Наприклад, на заняттях географії їм пропонувалося написати все, що вони знають про демографічну політику в Україні. На наше глибоке переконання, старшокласники повинні мати знання про демографічний стан країни: зменшення населення України; причини цього процесу; зниження віку сексуального дебюту; зростання частки позашлюбних народжень; погіршення репродуктивного здоров'я; малодітність тощо.

Значне місце в загальній системі статевої освіти і підготовки учнівської молоді до сімейного життя зайняли етичні бесіди. Індивідуальні бесіди проводяться з питань неправильної поведінки юнака чи дівчини, коли треба допомогти їм розібратися у своїх переживаннях, дати добру пораду. А. С. Макаренко вважав, що приводом для таких бесід можуть бути вільні цинічні розмови, що їх ведуть учні, окремі нецензурні слова, які вони вживають, їх підвищена цікавість до чужих сімейних скандалів, підозріле і не досить моральне ставлення до закоханих пар, легковажна дружба з дівчатами, надмірне захоплення туалетами, раннє кокетування, інтерес до еротичної літератури. Роздільні бесіди розкривають питання, що стосуються статевого дозрівання, статевої гігієни, сексуальної культури. У спільних бесідах, на нашу думку, можна обговорювати такі теми: «Культура міжстатевого спілкування», «Перше кохання», «Дорослі ми чи діти?», «Про сучасне лицарство», «У чому секрет сімейного щастя?», «Особистість, сім'я, суспільство».

В нашій експериментальній роботі ми апробували й таку форму роботи з

підготовки школярів до сімейного життя, як дебати, диспути на яких практикували зіткнення протилежних поглядів на одну і ту ж проблему. Жваве обговорення дає учням можливість висловити свої думки та почуття стосовно конкретної проблеми, спонукає до здатності думати, використовувати власні знання, розвивати ідеї і чути думку своїх товаришів.

Перелік запитань під час обговорення проблемних ситуацій: 1. Чи погоджуєтесь Ви з таким твердженням? Чи розділяєте таку думку? 2. У чому можна посперечатися з автором даного висловлювання? 3. Чи слід наведений одиничний факт підносити в абсолют? 4. Чи можете ви навести аналогічні приклади зі свого життя чи з розповідей ваших знайомих? 5. Чи завжди в житті буває так, як про це йдеться в цій ситуації?

Висновки. Таким чином, тривалий експеримент дослідження проблеми фамілістичної підготовки школярів засвідчив, що для піднесення її ефективності мало постійно вдосконалювати зміст сексуальної освіти та висвітлення шлюбно-сімейної проблематики, але й суттєве переосмислення методики просвіти та дошлюбного виховання з акцентом на використання активних і інтерактивних методів, що сприяє зростанню в учнівській молоді інтересу до свого майбутнього подружнього життя.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЗНАЧИМИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В ГАЛУЗІ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Кулик Євген Володимирович

д.пед.н., проф.

Кондор Маріанна Юрїївна

аспірант

Журавель Алла Олександрівна

студент

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка, м.Полтава, Україна

Вступ. Перехід економіки України до ринкових відносин актуалізував проблему корегування парадигми розвитку національної професійно-технічної освіти в контексті сучасних вимог ринку праці. Оскільки однією з підвалин розвитку національної професійно-технічної освіти став компетентнісний підхід, який орієнтує формування основних стандартів професійної освіти особистості на засадах тріади: знання, уміння і особисті якості, які дозволяють використовувати отримані знання і уміння в професійній діяльності, то надзвичайно актуальною проблемою постало питання формування і розвиток особистих професійних якостей працівників галузі ПТО. Відповідно, для всіх галузей виробництва, виокремлення професійно-значимих якостей викладачів професійно-технічної освіти, які повинні бути готовими до сучасних змін професійної підготовки спеціалістів стало актуальною проблемою. Тому, на перший план виходить проблема професійної підготовки майбутніх викладачів професійно-технічної освіти в процесі їх професіоналізації в контексті компетентнісного підходу (особистих якостей), який представляє собою цілісну систему, яка є специфічною за рахунок поєднання в єдине процеси теоретичного і виробничого навчання та формування практичних професійних навиків в системі професійного навчання як у вищих навчальних закладах так і в подальшому навчанні протягом життя.

Мета роботи. Тому метою даної роботи є виокремлення професійно-значимих якостей майбутніх викладачів професійно-технічної освіти в галузі легкої промисловості та встановлення педагогічних умов їх формування в системі вищого навчального закладу.

Матеріали і методи. Аналіз філософської літератури показав, що розкриття механізмів формування будь-яких якостей особистості передбачає встановлення понятійного апарату. Так у філософському словнику «поняття» представлено як «... думка, що відбиває в узагальненій формі предмети і явища дійсності й істотні зв'язки між ними за допомогою фіксації загальних і специфічних ознак, у ролі яких виступають властивості предметів і явищ і відносини між ними. В свою чергу методологічне значення цього компоненту представив М.В. Мостепаненко в роботі «Філософія і методи наукового пізнання». Автор показав, що «...наукою треба вважати систему наукових понять і уявлень про явища і закони природи і суспільства, якщо вони здатні бути теоретичною основою для їхнього практичного перетворення»". Тобто, розкриваючи методологічну роль конкретного понятійного компонента, поряд з емпіричним базисом необхідно враховувати систему загальних понять, що повинно допомогти узагальнити емпіричні дані і бути основою для висунення таких принципів і гіпотез, які дозволяють розкрити даний феномен.

Проведений аналіз літератури з проблеми філософських основ розвитку буття українського суспільства показав, що найголовніша з них це проблема людиноцентризму, яка передбачає зміну буття людини в суспільстві. В її основі, вільна людина здатна до самостійної самореалізації в сучасному інформаційному суспільстві, готова до динамічних змін в суспільних і виробничих відносинах на основі цінностей сучасної цивілізації. Методологічною основою професійної підготовки такої особистості стає синергетичний підхід, який дозволяє як розкрити особливості розвитку особистості в суспільстві так і розробити системи її професійної підготовки.

Аналіз стану справ на передових підприємствах галузі легкої промисловості та професійної підготовки майбутніх викладачів професійно-

технічної освіти в галузі легкої промисловості показав, що визначальним для їх професійної діяльності є вміння грамотно налагодити специфічну професійну комунікацію в освітньому і виробничому середовищі з партнерами (учнями, колегами, керівництвом), творчо підходити до поставлених виробничих завдань, створювати відповідне творче освітнє і виробниче середовище, стимулювати інтелектуальні здібності своїх учнів, проявляти стремління до успіху до самостійності, уміти організовувати взаємодію між учнями, проектними групами, розвивати їхню ініціативу, творчість, формувати атмосферу корпоративної культури професійної діяльності і т.п.

В той же час, аналіз учбових планів і програм з підготовки майбутніх викладачів професійно-технічної освіти в галузі легкої промисловості (МВПТО), учбово-методичних комплексів викладачів, показав наявність недостатньої уваги до розвитку їх особистих професійно значимих якостей. Діагностика професійних знань і умінь МВПТО показала наявність достатнього рівня теоретичних знань і недостатню готовність до використання теоретичних знань в швидкозмінному навчально-виробничому середовищі, внаслідок не сформованості особистісних професійно-значимих якостей.

Результати і обговорення. Проблемі професійної підготовки МВПТО, та їх соціально-значимих якостей присвячені праці М.В.Мадзігона, Н.М.Ничкало, О.І.Наумова, В.О.Радкевич, А.В.Мудрик, Д.І.Фельштейн, Г.П.Зінченко та ін.. Серед закордонних вчених виділяються праці Ф. Друкера, Дж. Реддін, Майкла Хенаки, Лі Якокка та ін.

Аналіз наукової літератури показав, що проблема формування і розвитку професійно-значимих особистих якостей МВПТО є актуальною, а потреби виробництва вимагають наявності у МВПТО означених якостей. В той же час можливості учбових дисциплін в формуванні означених якостей не отримали достатнього висвітлення в науковій літературі, не достатньо вивчені педагогічні умови які забезпечують реалізацію цього процесу.

Це дозволило нам виділити основні протиріччя в професійній підготовці МВПТО. А саме: між потребою сучасних ПТНЗ у кваліфікованих ВПТО які

володіють професійно-значимими якостями і недостатнім використанням можливостей педагогічного процесу їх професійної підготовки для розвитку цих якостей. Між усвідомленням необхідності розвитку професійно-значимих особистих якостей МВПТО в процесі навчання в вузі і недостатньою теоретичною розробленістю даної проблеми в педагогічній науці їх професійної підготовки.

Проведене нами опитування працедавців дозволило виділити окремі особисті професійно-значимі якості МВПТО. Серед них це: уміння налагодити комунікацію в колективі, творчий підхід до майбутньої професійної діяльності, залучення до навчання засобів інформаційних технологій, орієнтація на нову сучасну гуманістичну парадигму професійного навчання, орієнтація на сучасні технології, матеріали, інструменти і.т.п.; готовність до освоєння нової техніки, використання сучасної теорії прийняття рішень, технологічне мислення, відношення до роботи в умовах ринкових відносин, стиль поведінки і діяльності, методи і правила оцінки і вибору виробничих ідей, загальна технологічна культура, і т.п.. доброта, уміння вислухати колегу; уміння активізувати співробітників на спільну діяльність; уміння добитися вирішення виробничих проблем; уміння логічно мислити; висока загальна культура; чесність, дотримання корпоративної етики, уміння організувати працювати в команді; компетентність, володіння загальними знаннями; Усвідомленість (готовність, здібність) в розумінні процесу вибору професійних дій при організації теоретичного і виробничого навчання, а також обґрунтованість виконуваних організаційних умінь і узагальнених способів виконання професійної діяльності; здібність переносити професійні уміння в конкретну навчально-виробничу ситуацію (варіативність, ситуативність); систематичність, послідовність виконання професійних знань і умінь і узагальнених способів виконання професійної діяльності, наявність взаємозв'язку між професійними діями при організації теоретичного і виробничого навчання.

Проведені дослідження дозволили виділити основні недоліки в сучасній професійній підготовці МВПТО. Серед основних, це недостатнє врахування

необхідності розвитку особистих якостей МВПТО в педагогічному процесі їх професійної підготовки, що явно проявляється при взаємодії теоретичної і практичної підготовки майбутніх МВПТО.

Такий стан справ показав необхідність розробки педагогічних умов формування особистісно професійно-значимих якостей МВПТО в процесі навчання в вузі.

Для цього нами були досліджені суть, структура і зміст поняття «професійно значимі особисті якості МВПТО». Під професіоналізацією МВПТО ми розуміємо процес формування професійних знань, умінь і професійно значимих якостей майбутнього спеціаліста, що включає в себе як фундаментальну підготовку так і квазіпрофесійну діяльність. Встановлено, що професійно значимі якості майбутніх МВПТО це складне, динамічно розвиваюче цілісне особистісне утворення, яке характеризується розвинутою здатністю до відповідальності за прийняті рішення, витримкою, відчуттям професійного обов'язку наявність і ступінь сформованості яких забезпечує успішну реалізацію професійної діяльності.

Такий підхід дозволив нам розкрити специфіку професійно значимих якостей МВПТО який визначається специфікою їх професійної діяльності. В якості специфіки професійно значимих якостей МВПТО нами виділені наступні групи. Комунікативні: передбачають наявність здібностей сформулювати у учнів знання і вміння проводити професійну діяльність в галузі легкої промисловості, вміння бути комунікабельним, гнучким, уникати конфліктних ситуацій, дотримуватись ділового етикету, професійної етики, самостійності. Мотиваційні: передбачають на рівні комунікації чітко віддавати розпорядження, пояснювати хід технологічних операцій, вміти слухати учня і навчити його висловлювати свою думку, підтримувати інтерес до професійної діяльності, до самовдосконалення, вміння оперативно міняти мету діяльності у відповідності до зміни професійних завдань і т.п.

До управлінських якостей відносяться креативні і управлінсько-організаційні якості. До креативних якостей відносяться вміння творчо

реагувати на невизначеності в професійній діяльності, на рівні комунікації уникати конфліктів, творчо вирішувати нестандартні виробничі завдання, оперативно реагувати на отриману інформацію і т.п. До управлінських: готовність брати на себе відповідальність за прийняття рішень, уміння виробляти стратегію організації, адмініструвати, планувати, проводити аналіз ситуації і т.п. Одними з головних якостей особистості МВПТО є психолого-організаційні, які передбачають уміння володіти здатністю організувати роботу, уміння створювати в колективі клімат довіри, корпоративних партнерських відносин. Аналіз специфіки виділених професійно значимих якостей МВПТО дозволив запропонувати педагогічні умови формування означених якостей особистості: включення професіоналізації МВПТО в систему його професійної підготовки, що дозволяє реалізувати інтеграцію теоретичної і прикладної сторін процесу навчання і включити майбутнього спеціаліста в поле професійної діяльності; створення відповідного освітнього середовища; побудову педагогічного процесу на основі квазіпрофесійної і учбово-професійної діяльності, що включає імітаційні і соціальні завдання з професійним і моральним змістом; використання системи педагогічних задач направлених на імітацію професійної діяльності в нестандартних умовах, задачі на прийняття управлінських рішень, комунікативні задачі; побудова програми підготовки спеціаліста відповідно до функціональної структури педагогічного процесу професійної підготовки МВПТО.

Висновки. Conclusions. Таким чином проведені дослідження показали, що виконання запропонованих педагогічних умов, при професійній підготовці МВПТО в системі вузу, сприяє формуванню професійно значимих якостей МВПТО. При цьому, аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи показав, що системоутворюючим елементом формування означених якостей МВПТО є система професійних задач, освоєння яких сприяє формуванню професійно значимих якостей МВПТО.

ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ ДЗЮДОИСТОК

Пакулин Сергей Леонидович,
доктор экономических наук, академик УАННП,
профессор кафедры городского кадастра,
четвертый ДАН дзюдо
Государственный университет по землеустройству
г. Москва, Россия

Перебейнос Владимир Борисович
PhD, профессор РАЕ, четвертый ДАН дзюдо
Спортивная школа Aad van Polanen,
г. Лейден, Нидерланды

Калмыкова Юлия Сергеевна
кандидат наук по физической культуре и спорту,
доцент кафедры
физической терапии
Харьковская государственная академия
физической культуры,
г. Харьков, Украина

Феклистова Инесса Сергеевна,
к.э.н., доцент,
Высшая школа
финансов и менеджмента РАНХиГС,
г. Москва, Россия

Пакулина Анна Сергеевна,
аспирант
Харьковский национальный университет
строительства и архитектуры
г. Харьков, Украина

Введение / Introductions. Необходимость в повышении качества подготовки дзюдоисток объективна и связана, с одной стороны, с ростом интереса к данному виду спорта, его популярности среди женщин, с резким приростом объемов соревновательной и тренировочной деятельности. С другой стороны – с нарастанием конкуренции между дзюдоистками на международном

уровне и отмечающимся значительным отставанием отечественных спортсменов по сравнению с зарубежными в спортивном мастерстве. При этом уже практически исчерпаны возможности повышения спортивного мастерства за счет интенсификации тренировочного процесса и увеличения тренировочных нагрузок. То есть, в связи с изменением внешних условий, целевых ориентиров, стратегических и тактических задач уже недостаточно эффективна сложившаяся в предыдущие периоды система организации спортивной подготовки. Необходимо повышение качества подготовки дзюдоисток.

Цель работы / Aim. Целью исследования являлось обоснование направлений повышения качества подготовки дзюдоисток.

Материалы и методы / Materials and methods. Для решения поставленных целей нами применялись теоретические, педагогические и биомеханические методы исследования, а также методы математической статистики. Теоретические методы: абстрагирование, синтез и смысловое моделирование. Педагогические методы: изучение и анализ литературных источников; педагогическое наблюдение; анкетирование; хронометрирование; педагогический эксперимент. Биомеханические методы: двумерный видеоанализ; трёхмерный видеоанализ; антропометрия. Методы математической статистики: рассчитывались среднее арифметическое и среднее квадратическое отклонение; оценка достоверности различий статистических показателей осуществлялась при помощи однофакторного дисперсионного анализа. Был применен многофакторный корреляционно-регрессионный анализ.

Результаты и обсуждение / Results and discussion. Решение актуальной проблемы повышения качества подготовки дзюдоисток нам видится в поиске целевых ориентиров и эффективных способов планирования, организации, контроля многолетнего процесса спортивной подготовки и в обеспечении их системной реализации – то есть, в определении новых подходов к управлению данным процессом, в целом, и его составляющими. Важным компонентом целостной системы подготовки спортсменов является физическая подготовка

[1, с. 62]. В свою очередь, в дзюдо, относящемся к видам спорта, соревновательная деятельность в которых требует выраженного проявления силовых качеств и способностей, особая роль в физической подготовке принадлежит силовой подготовке спортсменов [2, с. 635]. Ее эффективная организация позволяет в значительной степени повысить темпы роста спортивного мастерства в широком возрастном и квалификационном диапазоне. Создание концепции управления многолетней силовой подготовкой дзюдоисток и ее реализация может стать существенным шагом в развитии теории подготовки в женском дзюдо в целом, позволит в значительной мере повысить эффективность подготовки дзюдоисток различного уровня спортивной квалификации и мастерства.

Целевым ориентиром управления силовой подготовкой дзюдоисток является развитие специальных силовых способностей и достижение специальной силовой подготовленности на этапе высшего спортивного мастерства.

Специальная силовая подготовленность дзюдоистки представляет собой динамическое состояние, характеризующееся такими уровнями развития различных силовых способностей, величины и соотношение которых соответствуют характеру соревновательной деятельности, изменяющемуся в зависимости от индивидуальных особенностей спортсменки, и прогнозируемой специфики соревновательной деятельности в конкретных соревнованиях [3, с. 124].

Планирование процесса и отбор содержания силовой подготовки осуществляется с учетом ключевых факторов эффективности управления ею: объективных (современные средства и методы развития различных силовых способностей в процессе силовой подготовки; календарь соревнований в 4-хлетнем преолимпийском цикле, соответствующее содержание силовой подготовки в микро-, мезо- и макроциклах; типичные для дзюдоисток показатели травматизма) и субъективных (индивидуальные и групповые различия дзюдоисток по антропометрическим и морфологическим параметрам,

биомеханическим особенностям выполнения базовых приемов техники дзюдо, технико-тактического ведения поединка).

Специфика соревновательной деятельности дзюдоисток различной квалификации обуславливает следующие ориентиры для принятия управленческих решений относительно определения направленности, отбора содержания, построения процесса многолетней силовой подготовки дзюдоисток: возрастание роли силовой выносливости в структуре специальной силовой подготовленности с ростом квалификации; более выраженная скоростно-силовая направленность силовой подготовки при переходе с одного на другой этап учебно-тренировочного процесса; повышение значимости собственно силовых способностей у спортсменов элитного уровня, проявляющихся при противодействии сопернице и проведении контрприёмов.

Фактором управления многолетней силовой подготовкой дзюдоисток, определяющим целевые ориентиры отбора содержания силовой подготовки, выступает характер травматизма дзюдоисток различной квалификации. Наиболее часто встречающимися травмами опорно-двигательного аппарата у дзюдоисток являются микронадрывы и надрывы связок коленного, локтевого и плечевого суставов, а также суставов пальцев рук. Наиболее острыми травмами, надолго лишаящими дзюдоисток работоспособности и требующими хирургического лечения, являются повреждения связок и мениска коленного сустава и вывихи плеча. Характер травматизма у дзюдоисток обуславливает необходимость применения на ранних этапах роста спортивного мастерства соответствующих средств силовой подготовки с целью повышения прочности мышечно-связочного аппарата, в первую очередь, упражнений ударного характера невысокой интенсивности.

Эффективным является управление многолетней силовой подготовкой дзюдоисток, построенное на основе системы следующих принципов: отбора содержания и построения процесса силовой подготовки в соответствии с задачами развития специальных силовых способностей дзюдоисток; использования совокупности средств и методов силовой подготовки,

обеспечивающих профилактику травматизма дзюдоисток посредством направленной силовой тренировки определенных групп мышц; учета антропометрического и морфологического статуса высококвалифицированных дзюдоисток как модельных характеристик при выборе средств и методов силовой подготовки, определении направленности, объемов и интенсивности тренировочных нагрузок; учета особенностей базовой техники и выполнения приемов дзюдо, групповых и индивидуальных особенностей технико-тактического ведения схваток высококвалифицированными дзюдоистками как модельных характеристик при постановке задач, выборе средств и методов силовой подготовки, определении направленности, объемов и интенсивности тренировочных нагрузок; повышения индивидуализированности силовой подготовки по мере роста спортивного мастерства дзюдоисток.

В содержательно-технологическом аспекте управление многолетней силовой подготовкой дзюдоисток представляет собой алгоритмизированное, поэтапное изменение совокупности применяемых в тренировочном процессе форм, средств и методов подготовки, вариантов концентрации силовых нагрузок в соответствии со сменой задач становления специальной силовой подготовленности. В ходе многолетней спортивной тренировки дзюдоисток распределение нагрузки силового характера и определение направленности силовой подготовки осуществляется по принципу применения на ранних этапах роста спортивного мастерства менее интенсивных средств и методов силовой подготовки, а также способов организации силовой нагрузки в годичном цикле, оказывающих менее выраженное воздействие на опорно-двигательный аппарат спортсменов, и повышения величин тренировочных стимулов на более поздних этапах роста спортивного мастерства. Такое построение многолетней силовой подготовки позволяет наиболее полно реализовать резервы адаптации к силовым нагрузкам, добиться большего суммарного эффекта в течение всей спортивной карьеры.

На этапе начальной подготовки силовая подготовка юных дзюдоисток носит комплексный характер, акцентирована на решение задачи укрепления

мышечно-связочного аппарата; осуществляется с применением большого числа средств, выполняемых преимущественно игровым и соревновательным методами, а также ударным методом малой интенсивности при их фоновом распределении в годичном цикле.

На этапе начальной спортивной специализации силовая подготовка дзюдоисток, сохраняя комплексный характер, акцентируется также на «опережающих» развитии скоростно-силовых способностей и повышении прочности мышечно-связочного аппарата, предваряющих скачкообразное увеличение массы тела за счёт пассивного жирового компонента на следующем этапе подготовки; при этом применяются методы ударных усилий средней интенсивности, динамических и повторных усилий, круговая тренировка и классический волнообразный способ организации силовой подготовки.

На этапе углубленной тренировки силовая подготовка дзюдоисток направлена преимущественно на совершенствование скоростно-силовых способностей с применением средств большой интенсивности, развитие силовой выносливости и снижение содержания жирового компонента массы тела, а также на развитие способности к проявлению больших усилий. На этом этапе вводятся упражнения на тренажёрах и со штангой, методы больших и максимальных усилий при классическом волнообразном планировании силовой нагрузки в годичном цикле.

На этапе спортивного совершенствования в силовой подготовке дзюдоисток продолжается совершенствование скоростно-силовых и собственно силовых способностей и силовой выносливости, при этом объёмы и интенсивность средств силовой подготовки возрастают и эпизодически достигают их величин у взрослых спортсменок; широко применяются упражнения со штангой и на тренажёрах, методы ударных, максимальных и повторных усилий, различные варианты интервального метода; способ организации силовой подготовки в годичном цикле – классический волнообразный.

На этапе высшего спортивного мастерства силовая подготовка

дзюдоисток направлена на достижение максимального уровня специальной силовой подготовленности к крупнейшим соревнованиям с помощью применения всех известных высокоинтенсивных средств и методов, а также наиболее эффективных способов организации силовой нагрузки при развитии силовых способностей.

Выводы / Conclusions. Экспериментальная проверка основных положений концепции управления многолетней силовой подготовкой в женском дзюдо на этапах начальной подготовки, начальной специализации, углубленной тренировки и спортивного совершенствования свидетельствует об их обоснованности. Построение процесса силовой подготовки дзюдоисток различной квалификации на основе выявленных факторов, в соответствии с теоретически обоснованными закономерностями и принципами по разработанному алгоритму позволяет значительно повышать уровень специальной силовой подготовленности спортсменок и обеспечивает эффективный рост их спортивного мастерства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Пакулін С. Л. Удосконалення техніко-тактичної підготовки та підвищення ефективності тренувального процесу дзюдоїстів-ветеранів / С.Л. Пакулін, В.Б. Перебийніс // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. – К. : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019 – Випуск 7 (115)19. – С. 59–65.

2. Perebeynos V.B., Pakulin S.L. (2021) Povyshenie pokazateley podgotovlennosti, sorevnovatel'noy rezul'tativnosti i kvalifikatsionnogo urovnya dzyudoistov [Improving the indicators of readiness, competitive performance and qualification level of judoists]. Proceedings of the World science: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference (Toronto, Canada, March 24-26, 2021), Toronto: Perfect Publishing, pp.

632–642.

3. Makhankov H.I., Pakulin S.L., Perebeynos V.B. (2019) Functional state at the stage of summing up a judoka to the peak of sports form, Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference «Dynamics of the development of world science», Vancouver, Canada November 20-22, 2019. Vancouver, Perfect Publishing, 2019, pp. 119–128.

АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ КАНАДИ

Попелишин Юлія Петрівна

аспірант

Тернопільський національний педагогічний

університет імені В. Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

Вступ. Країни у всьому світі стикаються зі складними екологічними проблемами, які в свій час були викликані відсутністю свідомого підходу до екології, що в свою чергу підтверджує необхідність якісної освіти у даному напрямку. Важливо, щоб починаючи із початкової школи учні усвідомлювали як наша індивідуальна та колективна поведінка впливає на навколишнє середовище, і як екологічно відповідальний спосіб життя може сприяти здоровим, стійким екосистемам.

У період Десятиліття освіти для сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй (2005–2014 рр.), уряди у всьому світі впровадили величезну кількість ініціатив щодо екологічної освіти та її сталості. Серед країн, які активно розвивають екологічну грамотність молодших школярів вагомий інтерес становить Канада, яка демонструє значні результати.

Ціль роботи. Метою публікації є визначення поняття екологічної освіти, аналіз стратегій політики впровадження екологічної освіти в початковій школі Канади та оцінка досягнутих результатів, як перспектива подальшого розвитку інших країн.

Матеріали і методи. Розробка стратегії впровадження екологічної освіти в навчальний процес потребувала вагової підготовки, тому у штаті Онтаріо (Канада) на чолі із доктором Робертою Бондар було створено експертну групу, яка отримала мандат «аналізувати потреби та досліджувати успішні підходи до навчання та вивчення навколишнього середовища у початкових та середніх школах» [2, с. 3]. Проведене дослідження «Формуємо наші школи, формуючи

наше майбутнє» було опубліковане у червні 2007 року і у ньому було виділено тридцять дві рекомендації, які стали основою подальшої стратегії країни.

У звіті експертної групи було встановлене визначання екологічної освіти, як освіти про навколишнє середовище, для навколишнього середовища і в навколишньому середовищі, яка сприяє розумінню, багатому та активному досвіду та оцінці динамічної взаємодії: фізичної та біологічної систем Землі, залежність наших соціальних та економічних систем від цих природних систем, наукові та людські виміри екологічних проблем, позитивні та негативні наслідки, як передбачувані, так і ненавмисні, взаємодії між створеними людиною та природними системами [2, с. 6].

Структура реалізації екологічної освіти в Канаді (на прикладі штату Онтаріо), пропонує шкільним радам та школам такий підхід, який визнає потреби всіх учнів та сприяє екологічній відповідальності у діяльності всіх рівнів системи освіти. Розроблена шляхом широких досліджень та консультацій із зацікавленими сторонами в галузі освіти, ця структура сприяє комплексному підході до екологічної освіти, заохочує цілеспрямовані підходи до професійного розвитку, наголошує на залученні громад та надає моделі керівництву для відстеження прогресу.

Організація екологічної освіти в Канаді передбачає три компоненти, які включають: викладання та навчання, залучення учнів та зв'язки із громадою, екологічне лідерство. Мета першого сприяє пізнанню екологічних проблем та рішень. Другий – залучає учнів до активної участі у практиці та сприяє екологічній діяльності як у школі, так і в громаді. Третій підкреслює важливість забезпечення лідерства шляхом впровадження та популяризації відповідальної екологічної практики у всій системі освіти, щоб співробітники, батьки, члени спільноти та учні могли реалізовувати вивчене протягом життя.

Викладання та навчання. Перший компонент передбачає розвиток знань, умінь та навичок вчителів початкової школи Канади щодо викладання екологічних проблем та способів їх вирішення із молодшими школярами шляхом інтеграції екологічної освіти у навчальний процес. Відповідно

навчання молодших школярів дає змогу розвивати їх знання та навички, необхідні їм для того, щоб бути екологічно активними і відповідальними громадянами та спільно застосовувати свої знання і вміння для здійснення довгострокових змін у своїй країні та світі загалом.

Для досягнення якісних результатів щодо викладання та навчання екологічної освіти було розроблено 2 стратегії. Перша стратегія направлена на формування знань учнів, розвиток умінь та навичок щодо екологічної грамотності. З метою її реалізації Міністерством освіти кожного штату було: додано очікування та можливості екологічної освіти в усі класи та у всі предмети навчальної програми у відповідних випадках; забезпечено застосування стандартів, викладених у Стандартах екологічної освіти у навчальній програмі з усіх предметів та дисциплін [3]; затверджено щорічне оновлення екологічної освіти: обсяг та послідовність очікувань у початковій школі.

Друга стратегія дій зосереджена на допомозі вчителям, а саме у підготовці комплексного підходу моделювання та навчання екологічній грамотності школярів шляхом співпраці у розробці ресурсів. З цією метою Міністерством надаються (та оновлюються) ресурси для викладання концепцій та практик, пов'язаних із екологічною освітою; запропоновано можливості професійного навчання, які розвивають педагогічні навички; заохочується обмін ідеями та ресурсами через Банк освітніх ресурсів та електронну спільноту. Крім цього школам було надало набори для польових робіт для навчання на свіжому повітрі, та було оновлено обладнання для підтримки передових досліджень з моніторингу навколишнього середовища.

Залучення учнів та зв'язки з громадою. Залучення учнів передбачає активну участь усіх молодших школярів у сталій екологічній практиці, право голосу учнів у прийнятті рішень та залучення до екологічної діяльності школи та громади. Міністерством освіти Канади було інтегровано у навчальну програму можливості молодших школярів брати участь у різних проектах не лише в школі, але й за її межами, таким чином сприяти зв'язкам між системами

формальної освіти (наприклад, шкільною системою) та системами неформальної освіти (наприклад, неурядовими організаціями).

На базах шкіл та шкільних рад, учнів-лідерів почали залучати до розробок та реалізації проектів екологічної освіти, підтримувати молодших школярів на загальносистемній основі, коли вони розвивають навички та діють як особи, що приймають рішення, щоб здійснити позитивні зміни у навколишньому середовищі.

Як приклад, школа Святого Мартіна, вищої шкільної ради Північно-католицького округу, у затоці Террас-Бей взялася за створення нового зеленого шкільного двору та навчального класу на відкритому повітрі, учні початкової школи були залучені до кожного етапу проекту, починаючи від дослідження різних типів рослин і закінчуючи посадкою та обслуговуванням. Учні продовжують розвивати та підтримувати «свій» зелений клас, яким користується вся громада.

Екологічне лідерство. Цілю даного компонента є збільшення спроможності лідерів структури впроваджувати обґрунтовані програми екологічної освіти.

Для реалізації поставленої цілі були визначені стратегії та дії, які передбачають: підтримку шкільних рад у розробці політики екологічної освіти; обмін інструментами для планування екологічної освітньої діяльності, включаючи досвід на свіжому повітрі; інтегрування екологічної обізнаності та відповідальної екологічної практики у діяльність, пов'язану із застосуванням лідерства Онтаріо для керівників шкіл та систем (наприклад, шляхом використання екологічних ініціатив у якості тематичних досліджень на семінарах із лідерства).

Прикладом цікавої взаємодії є районна шкільна рада Халтона, яка у партнерстві з регіоном Халтон заохочує піші прогулянки та їзду на велосипеді до школи за допомогою програми «Активні та безпечні маршрути до школи». Екологічна ініціатива ради включає також надання ресурсів для вивчення навколишнього середовища, можливості досвіду навчання, елементарну подію

Тижня Землі та можливості професійного розвитку, пов'язані з екологічною освітою.

Результати та обговорення. Наведені цілі, стратегії та дії політики Канади щодо екологічної освіти реалізуються протягом 10 років та мають значні результати.

Показники ефекту вимірюють короткострокові, середньострокові та довгострокові результати і зазвичай відомі як вихідні індикатори, показники результату та впливу відповідно.

	Міністерство освіти	Шкільні ради	Школи
Вихідні індикатори	<ul style="list-style-type: none"> • Екологічна освіта інтегрована до процесу перегляду навчальних програм. • Екологічна освіта інтегрована до інших стратегій та посібників. 	<ul style="list-style-type: none"> • Визначено політику екологічної освіти. • Персонал шкільної ради бере участь у професійному розвитку, пов'язаному з екологічною освітою. • Створено комітет для координації впровадження дій щодо екологічної освіти. 	<ul style="list-style-type: none"> • Розроблено план екологічної освіти. • Школи почали розглядати питання закупівлі ресурсів та матеріалів через призму екологічної освіти та екологічно-відповідального менеджменту.
Показники результатів	<ul style="list-style-type: none"> • Створено спільний перелік практик шкільної ради. 	<ul style="list-style-type: none"> • План впровадження, який оновлюється, переглядається та повідомляється щорічно. 	<ul style="list-style-type: none"> • Рада школи дає поради щодо впровадження. • Партнери громади залучаються як ресурси для реалізації екологічної освіти. • Збільшується кількість проектів екологічної освіти орієнтованих на молодших школярів.
Показники впливу	<ul style="list-style-type: none"> • Покращено лідерство та залучення учнів. • Покращено узгодження між ініціативами, що приводить до кращих результатів для всіх учнів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Збільшилися можливості лідерства учнів в екологічній освіті. • Екологічно відповідальна практика включається до діяльності школи на усіх етапах. 	<ul style="list-style-type: none"> • Екологічно відповідальна практика, включена до шкільних заходів та діяльності. • Школярі більш активно залучаються до екологічної освіти. • Екологічна освіта використовується як інтегруюча складова для цілей планування на рівні всієї школи.

Наведені приклади описують три категорії: стан екологічної освіти на початку впровадження, способи підтримки, які доступні для полегшення впровадження та результати досягнуті на різних етапах впровадження. Відповідно до результатів таблиці можемо стверджувати, що екологічна освіта успішно реалізовується у освітній програмі Канади, підхід до досягнення поставлених цілей є всеосяжним, оскільки передбачає навчання не лише на основі наявних шкільних ресурсів, а й зв'язків із громадськістю та відповідними організаціями, а школярі є активними учасниками цього процесу із можливістю прояву екологічного лідерства.

Висновок Для реалізації бачення екологічної освіти та досягнення ключових цілей її політичної основи кожне з міністерств, шкільні ради, школи та учні відіграють важливу роль та мають можливість впливати та збільшувати результати усієї структури, таким чином екологічна освіта розглядається як спільна відповідальність. Основними перевагами розробленої структури вважаємо наявність чіткого плану дій, інтегрований підхід до впровадження, залучення усієї громадськості для досягнення визначених цілей та значимість кожного учасника процесу.

Розробляючи свою політику щодо екологічної освіти та її впровадження у навчальний процес кожна країна може виявити користь та переваги моделі у структурі трьох компонентів (викладання та навчання, залучення учнів та зв'язки із громадою, екологічне лідерство) на основі політики Канади, яка репрезентує загальноєвропейської основи екологічної освіти в початковій школі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Acting today, shaping tomorrow: a Policy Framework for Environmental Education in Ontario Schools. Canada. Ontario, 2009. 28 p. ULR: <http://www.edu.gov.on.ca/eng/teachers/enviroed/ShapeTomorrow.pdf>
2. Dr. Roberta Bondar Dr. Eleanor Dudar, Dr. Allan Foster. Shaping Our Schools Shaping Our Future: Report of the Working Group on Environmental

Education. Canada. Ontario, 2007. 21 p. ULR:
<http://www.edu.gov.on.ca/eng/teachers/enviroed/shapingSchools.pdf>

3. Environmental Education Scope and Sequence of Expectations: The Ontario Curriculum Grades 1-8 and The Kindergarten Program. edition Canada. Ontario, 2017. 112 p. ULR:
http://www.edu.gov.on.ca/eng/curriculum/elementary/environmental_ed_kto8_eng.pdf

ОРГАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ВО ВРЕМЯ ИЗУЧЕНИЯ НАДЛЕЖАЩИХ ПРАКТИК В ФАРМАЦИИ

Ровинский Александр Александрович
ассистент кафедры фармации
Буковинский государственный
медицинский университет
г. Черновцы, Украина

Резюме. Развитие фармацевтического сектора в Украине и мире стремительно растет, в результате чего синтезируется большое количество новых активных фармацевтических ингредиентов, которые, в свою очередь, могут стать перспективными лекарственными средствами. Совокупность правил организации производства, хранения и контроля качества лекарственных препаратов, их оптовой и розничной реализации, а также планирование, выполнение, контроль, оценка и документирование результатов лабораторных исследований и клинических испытаний является первоочередным заданием государственной политики по развитию фармацевтической отрасли. Важным элементом в этом плане остается всесторонняя подготовка фармацевтических кадров, которая обеспечивается использованием инновационных форм и методов учебы и контроля качества образовательного процесса.

Ключевые слова: надлежащие практики в фармации, лекарственное средство, инновационные формы обучения, модульный контроль.

Изучение базовых принципов надлежащих фармацевтических практик, контроля за производством, дистрибуцией, хранением фармацевтической продукции является важным фактором в формировании умений и навыков будущего специалиста фармации [1]. Учебная дисциплина «Надлежащие практики в фармации» изучается студентами V курса специальности

«Фармация» как дневной, так и заочной форм учебы по кредитно-модульной системе организации учебного процесса. Основным направлением изучения этой дисциплины является сосредоточение внимания студента на все этапы жизненного цикла лекарственного средства, поэтому структура этой дисциплины предметно интегрирована и сориентирована на соблюдение логической последовательности преподавания требований в соответствии с каждым этапом жизненного цикла лекарственного средства. Целью изучения дисциплины является предоставление студентам достаточного уровня теоретической подготовки и базовых практических навыков, которые касаются основных принципов GXP [2].

В процессе преподавания учебной дисциплины используются разнообразные методы и формы учебы. В соответствии с учебным планом, основными видами деятельности студентов являются: лекции, практические занятия, самостоятельная работа. Лекционный курс предусматривает преподавание ключевых тем, которые связаны с наставлениями Надлежащих практик. Практические занятия проводятся, базируясь на теоретических принципах технологии лекарств, знаниях свойств действующих и вспомогательных веществ, основных требованиях, которые касаются вопросов внедрения правил и норм надлежащей лабораторной (GLP) и клинической практик (GCP), надлежащей производственной (GMP) и аптечной практик (GPP), надлежащей практики дистрибуции (GDP) и надлежащей практики для национальных лабораторий из контроля лекарств (GPNL).

Самостоятельная работа студента интегрирована в основу практических занятий, ведь это дает возможность углубить теоретические знания и провести рассмотрение материала в форме дискуссии. Также во время практических занятий осуществляется просмотр учебных видеофильмов, рассмотрение теоретических вопросов и основных положений Наставлений Надлежащих практик. Проработанные материалы студенты фиксируют в дневниках в виде протокола. Контрольные мероприятия включают текущий и итоговый контроль. Во время оценивания каждой темы модуля студенту выставляются

оценки по 4-бальной(традиционной) шкале. При этом учитываются все виды работ, предусмотренные методической разработкой для изучения темы. Студент должен получить оценку из каждой темы. Выставленные по традиционной шкале оценки конвертируются в баллы, в зависимости от количества тем в модуле. Вес каждой темы в пределах одного модуля в баллах должен быть одинаковым, поскольку в рамках изучения данной дисциплины предусмотрен один итоговый модульный контроль [3].

Таким образом, изучение дисциплины «Надлежащие практики в фармации» являются неотъемлемым элементом в подготовке специалистов фармации, формировании в них профессионального мировоззрения в решение существующих проблем безопасности и качества фармацевтической продукции.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Комментарий к Руководству Европейского Союза по надлежащей практике производства лекарственных средств для человека и применения в ветеринарии / Под ред. С. Н. Быковского, И.А. Василенко, С.В. Максимов. – М.: Изд-во «Перо», 2014. – 487 с.

2. Ткаченко, О. В. Сучасні принципи викладання дисципліни «Належні практики у фармації» для здобувачів вищої освіти спеціальності «Фармація» / О. В. Ткаченко, В. О. Лебединець // Управління якістю в фармації : матеріали XI наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Харків, 19 трав. 2017 р. - Х., 2017. - С. 171-174.

3. Немченко А. С. Науково-методичні підходи до викладання організаційно- економічних дисциплін згідно з вимогами болонського процесу та стандартами належних практик (GDP, GPP) / А. С. Немченко, А. А. Котвіцька, І. В. Жирова. // Фармацевтичний часопис. – 2007. – №2. – С. 10–13.

НОВІ ПРОФЕСІЙНІ РОЛІ І ЗАВДАННЯ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ХІМІЇ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Рудченко Вікторія Андріївна,
аспірант кафедри дошкільної та початкової освіти,
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

Вступ :Сучасний світ, як і усі процеси загалом, розвиваються надзвичайно інтенсивно, що насамперед простежується через значну кількість різноманітних інновацій та технологій, які впроваджуються у практично всіх аспектах соціально-економічного середовища. Однією із визначальних сфер, окрім промисловості, де інновації відіграють неабияку роль є освіта. Саме рівень інноваційності освіти є визначальним чинником високого рівня професійної підготовки здобувачів освіти, їх готовності до професійної діяльності, забезпечення потреб економіки кваліфікованими кадрами, та підвищення рівня конкурентоспроможності економіки загалом. Вага інновацій в освітньому процесі підтверджується і значною кількістю наукових доробок як вітчизняних, так і зарубіжних вчених.

Мета роботи : Розглянути нові професійні ролі і завдання сучасного викладача хімії в контексті реалізації інноваційної спрямованості освітнього процесу для застосування їх у своїй професійній діяльності.

Матеріали та методи. На сьогодні розроблено доволі багато різноманітних методів навчання хімії, які орієнтовані на краще засвоєння матеріалу та підвищення якості знань та вмінь здобувачів освіти. Однак поодинокі застосування цих методів не дасть бажаного ефекту без раціональної побудови лекції чи практичного заняття. Навчальна активність спостерігається тоді, коли здобувач освіти охоче засвоює ту чи іншу інформацію, більше того, відбувається перехід від цікавості до зацікавленості. Тому на кожному етапі заняття перевага надається таким формам і методам навчання, які активізують

пізнавальну діяльність, логічно влітаються в заняття, утримують увагу здобувачів освіти, захоплюють роботою, заохочують до творчості.

Науковці та педагоги-практики наголошують на необхідності будувати лекцію з хімії таким чином, щоб він був не лише цікавим, але й не перевантажував здобувачів освіти. Доцільно також збільшити використання наочного матеріалу, для прикладу звичайні лекції варто збагатити відео матеріалами та інтерактивними презентаціями. Під час проведення лекції з хімії викладач має можливість використовувати різноманітні засоби інформаційних технологій, зокрема такі, як електронна книга, інтерактивна дошка, комп'ютерна мережа, мультимедійний проектор, планшет, телевізор, відеокамера, Web-камера, Інтернет тощо. Погоджуємось з думкою Т. В. Виноградової про те, що: «використання інформаційних технологій на заняттях з хімії призводить до індивідуалізації процесу навчання, адже кожен студент засвоює матеріал у своєму темпі відповідно до своїх індивідуальних можливостей сприйняття. Враховуючи той факт, що хімія належить до досить складних предметів, необхідно поєднувати різноманітні технології навчання, що дозволить реалізувати диференційоване, різнорівневе навчання в умовах традиційного навчання» [4, с. 21].

Результати та обговорення. Використання інноваційного підходу до викладання хімії значно розширює та урізноманітнює програму вивчення хімії, підвищує зацікавленість здобувачів освіти, інтенсифікує самостійну роботу, сприяє розвитку інклюзивного навчання, підвищує рівень безпеки студентів під час роботи у хімічній лабораторії, сприяє постійному підвищенню власної кваліфікації викладачами хімії, тощо.

Неабияку роль у впровадженні інновацій в навчальний процес відіграє викладач, оскільки саме він є ключовою особою освітнього процесу. М. О. Моклюк справедливо зазначив, що: «суть проблеми у підготовці майбутніх викладачів полягає в тому, щоб знайти оптимальну структуру використання форм і методів в освітньому процесі. Розв'язання цієї проблеми на сьогодні починає базуватися не лише на використанні традиційних підходів у навчанні,

але й на основі впровадження сучасних інформаційних технологій навчання» [3].

Сучасний викладач повинен володіти наступними навичками та знаннями [1, с. 62]:

- розуміти концептуальні основи предмету «хімія», його місце в загальній системі знань в навчальному плані, володіти знаннями предмета, достатніми для аналітичної оцінки, вибору і реалізації освітньої програми;

- враховувати індивідуальні відмінності здобувачів освіти, зокрема вікових соціальних, психологічних та культурних;

- володіти прийомами організації та проведення педагогічних досліджень, аналізувати та оформляти їх і на цій базі вдосконалювати педагогічну майстерність;

- вміти проектувати, конструювати, організовувати та аналізувати свою педагогічну діяльність, планувати заняття згідно з навчальним планом, послідовно викладати навчальний матеріал;

- вміти розробляти та користуватися різними за формою навчання заняттями, застосовувати найбільш ефективні при вивченні певних темі розділів програми та адаптувати їх до різних рівнів підготовки.

На думку Н. М. Гаврилюк, до компонентів інноваційної компетентності викладача доцільно віднести [5, с. 29]:

- проінформованість про інноваційні педагогічні технології;

- належне володіння їх змістом і методикою;

- висока культура використання інновацій у навчально-виховному процесі;

- особиста переконаність у необхідності застосування інноваційних технологій.

О. С. Галюка вважає, що сучасний викладач повинен поєднувати одразу декілька ролей, а саме: тьютор, фасилітатор, модератор, коуч, ментор. Аналізуючи дані поняття автор нагаломила, що: «роль викладача – це роль модератора і фасилітатора. Не «наповнювати» студентів знаннями, а навчити

знаходити інформацію і критично опрацьовувати її, читати не для викладача і батьків, а для себе, застосовувати знання на практиці у життєво важливих ситуаціях, математику практикувати не задля математики, а для життя, через маніпуляції з різними об'єктами. Коучинг дозволяє не тільки ефективно розв'язувати навчальні завдання, але й сприяє створенню згуртованої команди» [2].

Висновок: У підсумку зазначимо, що інновації відіграють надзвичайно велику роль у всіх сферах соціально-економічного життя, зокрема і в освітній сфері. Разом із інтенсивною зміною усіх без винятку процесів в бік інноваційності, повинен змінюватись і навчальний процес, оскільки це дасть змогу готувати майбутнє покоління до життя у глобалізованому суспільстві, бути конкурентоспроможними на ринку праці та відповідати високим вимогам роботодавців. Впровадження інновацій у навчальний процес є прерогативою викладача, саме тому важливо перед майбутніми викладачами ставити нові завдання та розвивати їхні навички у нових ролях (тьютор, ментор, коуч, фасилітатор, модератор). Сучасний викладач повинен відслідковувати розвиток педагогічних інновацій, вміти оцінювати доцільність їх застосування, успішно їх інтерпретувати та застосовувати на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання підготовки майбутнього вчителя хімії: теорія і практика: зб. наук. праць. Вип. 2. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 154 с.
2. Галюка О. С. Соціально-професійні ролі вчителя в умовах нової української школи. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-roboty/91-tendentsiyi-suchasnoyi-pidhotovky-maybutnikh-uchyteliv-pochatkovoyi-shkoly/263-sotsialno-profesijni-rol-i-vchitelya-v-umovakh-novoji-ukrajinskoji-shkoli>.
3. Моклюк М. О. Вимоги до підготовки з фізики майбутніх учителів хімії у педагогічних університетах. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15482/1/35_Silveistr_Mokliuk.pdf.
4. Технології навчання хімії у школі та ЗВО : зб. тез доп. всеук. наук.-

практ. інтернет-конф. за заг.ред. Т. В. Старова (вид. 1-е). Кривий Ріг : КДПУ, 2018. 145 с.

5. Гейко Л. І. Шляхи підвищення якості хімічної освіти: вдосконалення сучасного уроку: навчально-методичний посібник за матеріалами інтернет-семінару. Черкаси : ЧОПОПП, 2014. 142 с.

ЦЕ НАВІТЬ НЕ ЗОВСІМ ГРА – ЦЕ ФІЛОСОФІЯ

Сподіна Вікторія Олександрівна
вчитель фізичної культури
Вища категорія
Опорний ліцей № 1
ім. М.М. Коцюбинського ВСР
смт. Васильківка
Дніпропетровська область, Україна

Анотація. Сьогодні не можна знайти жодної сфери людської діяльності, не пов'язаної з фізичною культурою, оскільки фізична культура і спорт – загально визнані матеріальні і духовні цінності суспільства і кожної людини. Об'єктом статті є складові методики навчання шахової гри.

Ключові слова: шахи, гра, атака, стратегія, тактика.

Вступ. «У цій грі поєднуються самі суперечливі поняття: вона і стара, і вічно нова; механічна в своїй основі, але приносить перемогу тільки тому, хто володіє фантазією; обмежена тісним геометричним простором і в той же час безмежна в своїх комбінаціях; безперервно розвивається і зовсім безплідна; думка без виведення, математика без результатів, мистецтво без творів, архітектура без каменю. І, проте, ця гра витримала випробування часом краще, ніж всі книги і творіння людей, ця єдина гра, яка належить всім народам і всім епохам, щоб розсіювати нудьгу, витончувати розум, підбадьорювати душу».

Стефан Цвейг

Мета роботи. Однією з найбільш захоплюючих інтелектуальних ігор, безперечно можна назвати шахи. Історія їх походження дуже різна. Вже кілька століть проводяться ретельні дослідження з цього питання. Багато існує легенд про зародження цієї гри. Уже в V-VI століттях в Індії була відома гра чатуранга, яку вважають предком шахів. Офіційною датою появи шахів є 570 рік до н.е.

Уміння грати в шахи – це ціла наука, яка спрямована на формування у дітей гармонійної, високоморальної творчої особистості.

Матеріали і методи. Що лежить в основі цієї гри? Це три її складові: обов'язкова умова атаки, визначення стратегії та тактики гри. Саме під час таких операцій у дітей розвивається логічне мислення, пам'ять, увага. Дитина вчиться наперед передбачати свої дії та зважувати наслідки. Тож хочеться розглянути кожен із цих складових.

Обов'язкова умова атаки – дозволяє привести до загального знаменника комбінаційні елементи, а стратегія та тактика розвивають цей зв'язок у багатьох напрямках. Під час усіх випадків гри на перемогу, атака в шаховій партії є головною операцією, яка реалізує плоди попередньої роботи шахіста. Тому, принципи її підготовки й проведення з одного боку та принципи боротьби проти неї, тобто захист з іншого, складають основу шахової гри.

Найважливіша, основна частина шахової теорії, яка визначає принципи, прийоми та методи боротьби є стратегія. Вона має такі методи боротьби як атака, захист та маневреність. Іншими словами, стратегія – це план, який розробляється гравцем в залежності від результату оцінки та аналізу позицій, який передбачає не тільки ціль, а й способи виконання запланованого.

В шахах стратегія має такі принципи:

- Мобілізація сили, тобто фігури необхідно розвивати як найшвидше, без втрати часу, при цьому заважати розвитку фігур противника.

- Боротьба за центр. Гравець повинен намагатися створити пішаковий та фігурний тиск на центр поля тим самим витісняючи сили противника. Намагатися заволодіти більшою територією площі шахівниці.

- Створення кращого розташування пішаків. Вони повинні бути досить посунені (для завоювання простору) та рухливі.

Найбільш ефективним є перший принцип, що несе в собі можливість швидше за інші допомогти створити більшу перевагу в силі. Отже, принципи – це ідеї, які самі по собі не виграють, вони лише направляють правильним шляхом творчий пошук шахіста.

Третя складова гри - тактика. Частина шахової теорії, яка вивчає прийоми та способи заволодіння фігурами й реалізацію динамічної переваги. Це загострення гри, яке з'явилося в результаті скоординованих дій рухомих фігур. Динамічною перевагою називають тимчасову перевагу гармонійно взаємодіючих рухомих сил активної сторони, що дозволяє переслідувати та тіснити фігури противника. Якщо під час ходів існують загрози – це є форсуюча гра. Загрози бувають прості та складні. До складних належать дві чи більше, прості загрози, що діють одночасно. Найкоротший, форсуючий шлях реалізації динамічної переваги називають - комбінацією. Ефективний, неочікуваний хід, при якому різко міняється характер боротьби на шахівниці називається - тактичним ударом. Кожна комбінація несе в собі один або кілька технічних ударів, об'єднаних форсуючою грою. Тактична боротьба примушує шахіста розвивати комбінаційний зір та відточувати техніку розрахунку варіантів.

Результати і обговорення. Гра в шахи сприяє розвитку логічного мислення, вміння будувати стратегію і тактичні прийоми, виховує волю до перемоги, покращує пам'ять та творчий розум. Шахи вчать спостереженню, аналізуванню, пошуку аргументів та прийняття рішень. Аналіз і планування – одна з головних складових роботи шахіста. Гравець проводить аналіз позицій і на його основі складає план гри. Тренування пам'яті - це розвиток варіантів і утримання їх. Під час гри гравець використовує «довготривалу» і «оперативну» пам'ять, використовуючи візуальну, цифрову і колірну інформацію.

Висновок. Шахи – універсальний тренажер, якому немає аналогів. У гравця проходить завантаження усього інтелекту – логічного та образного. Під час гри працюють обидві півкулі головного мозку: права розпізнає шаблонні ситуації, ліва – аналізує поточні можливості. Участь у шахових іграх посилює концентрацію, розвиває вміння зосередитись на справі. Пошук найкращого ходу, вміння відбити несподіваний тактичний удар - все це загартовує волю та характер гравця. Гра сприяє розвитку цілеспрямованості стратегічного плану партії на кінцеву мету, виховує наполегливість у досягненні задачі, сприяє

розвитку вміння навчатися. Шахи - це фундамент розвитку STEM-освіти. Необхідність аналізувати та розібрати варіанти, спонукає гравця до самостійних роздумів вміння думати. Стратегічна гра, яка навчає приймати далекоглядні глобальні рішення. Це навіть не зовсім гра - це філософія!

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Блоха І.Л. Мислення шахіста: аналіз та оцінка позицій, вибір плану та ходу. Ж., 202.
2. Волчок О.С. Тактика і стратегія шахів. К., 1985.
3. Виростіть інтелектуально розвинуту та успішну дитину. Chessking.rv.ua.

ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ОЦІНЮВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стрілець-Бабенко Олена Володимирівна

канд. пед. н., старший викладач

Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка

м. Кропивницький, Україна

Вступ./Introduction. Проблему готовності майбутніх учителів до оцінювальної діяльності та шляхи її розв'язання досліджували О. Бабкова, Т. Бережинська, О. Біляковська, О. Веровська, В. Завіна, С. Калаур, Л. Кутепова, А. Левківський, Л. Павлюченко, О. Полякова, О. Савченко та ін. На ефективності діалогічних форм навчання, їх доцільності у процесі навчання у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах наголошують І. Дичківська, Г. Дьяконов, І. Зязюн, Т. Калюжна, О. Ліннік, С. Омеляненко, О. Пометун та ін. Зокрема, Т. Калюжна, відзначаючи роль діалогу у процесі розвитку аксіосфери майбутніх учителів, вказує, що він спирається на широкий обмін знаннями, співіснування різноманітних думок з однієї проблеми, заохочення різних підходів до однієї і тієї ж проблеми [3].

Мета роботи./Aim. Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей організації діалогічної взаємодії учасників освітнього процесу для ефективного формування готовності майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності.

Матеріали та методи./Materials and methods. Для розв'язання поставленої мети використано теоретичні та емпіричні методи (аналіз філософської, психологічної, науково-практичної та методичної літератури з проблеми дослідження; спостереження за навчальним процесом; виконання творчих завдань, моделювання заходів тощо).

Результати та обговорення./Results and discussion. Професійна

підготовка, як процес навчання, є складним процесом об'єктивної реальності. Педагоги-науковці С. Гончаренко, Т. Ільїна, І. Підласий, О. Савченко та ін. наголошують, що процес навчання складається з викладання й учіння як провідних видів діяльності тих, хто навчає, й тих, хто навчається.

Метою навчання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів є створення суб'єктивної моделі пізнання об'єктивної реальності і на цій основі формування готовності до професійної діяльності. Брати участь у навчальному процесі як один із його суб'єктів студент може лише у тому випадку, якщо він здатний самостійно знаходити і критично оцінювати загальні способи розв'язування задач, які перед ним виникають. Це особливо важливо, коли основою формування готовності до професійної діяльності є аналіз конкретних педагогічних ситуацій і розв'язування на їх основі педагогічних задач, що призводить до формування впевненості майбутніх учителів у здатності не спасувати перед ситуаціями, які будуть виникати у них у процесі наступної педагогічної діяльності. Досягнення мети формування загальних способів розв'язування педагогічних задач є ефективним за умови включення студентів у діалогічну взаємодію як з викладачем, колегами в групі, так і з навчальним матеріалом, що вивчається. У процесі діалогічної взаємодії створюються умови для взаємного збагачення і доповнення досвідів студентів та викладача. Спільне розв'язування задач викладачем та студентами – важлива характеристика методу аналізу навчально-педагогічних ситуацій. Реалізація такого методу вимагає кардинальної зміни типу стосунків між учасниками навчального процесу. Це стосується, насамперед, викладачів і студентів. Засвоєння заданого зразка дії, звичайно, потребує від студентів точного виконання вказівок викладача, тобто спирається на відносини керівництва та підлеглих. Але такий тип відносин неприпустимий у межах навчально-пошукової діяльності, яка втрачає смисл, як тільки викладач починає диктувати студентам зміст і послідовність їх дій. Звичайно, викладач повинен направляти дії студентів і в цьому випадку, але зробити це він може лише «зсередини», вирішуючи задачу разом із студентами, а не замість них. Це означає, що його дії та висловлювання

не можуть бути авторитарними і повинні бути відкриті для обговорення і оцінки тією ж мірою, що й дії студентів.

Навчально-пізнавальна діяльність у такому випадку за самою своєю суттю є колективно-розподіленою, оскільки передбачає зіставлення і критичну оцінку різних підходів до розв'язування задачі. Необхідною умовою спільного виконання діяльності є розгортання її як діалогу, тобто як зіставлення та аналіз різноманітних, але початково рівноправних підходів до задачі, різних логік розв'язування. Лише в межах такого діалогу кожний його учасник отримує можливість подолати однобічність свого підходу до розв'язування задачі, обмеженість свого розуміння ситуації, завдяки чому спільна діяльність набуває власне навчальну спрямованість. Остання виражається, зокрема, у тому, що знайдений у процесі діалогу загальний спосіб розв'язування задачі залишається відкритим для критичної оцінки та корекції при зіткненні з новим підходом до виконання завдання, який раніше не враховувався, новими умовами та обставинами.

При такій організації педагогічного процесу контроль процесу навчання і оцінка його результатів здійснюється не тільки за формальними ознаками, такими, як вміння відтворювати ті, чи інші теоретичні знання у ході заняття чи на екзамені, але й з урахуванням вмінь використовувати знання при аналізі й оцінці реальних явищ, стосунків, взаємозв'язків, зокрема тих, які виникають безпосередньо під час занять. Аналітичне мислення допомагає студентам розділити предмет обговорення та сформулювати аргументи, що є ясними, продуманими і добре підтримані доказами. Коли студенти отримують тему для обговорення, то вони використовують аналітичне мислення як перший крок у поділі теми на частини для подальшого розгляду кожної окремої частини. Коли вони отримують навчально-педагогічну ситуацію, в якій необхідно визначити педагогічну задачу та знайти шляхи її розв'язання, то вони теж повинні поділити її на частини. Їм необхідно навчитися бачити логічний зв'язок між абстрактними теоретичними знаннями, ідеями та подіями у реальному освітньому процесі. Аналітичне мислення дає можливість знаходити недоліки,

неточності, прорахунки в позиції інших учасників обговорення і бачити твердження, що недостатньо аргументовані.

Розвитку уміння аналізувати навчально-педагогічну ситуацію сприяє і застосування щоденника подвійних нотаток [6]. Щоб зробити щоденник подвійних нотаток, студенти повинні провести вертикальну лінію посередині чистого аркушу паперу. Зліва їм потрібно записати епізод із запропонованої ситуації, який вразив їх найбільше. Можливо, він нагадав їм щось із свого власного досвіду. Може, він їх здивував. Можливо, вони з ним у чомусь незгодні. Можливо, він дав їм розуміння певного підходу до розв'язання проблеми. Праворуч від лінії необхідно прокоментувати цей фрагмент, що саме у ньому примусило їх його записати, на які думки він їх наштовхнув, які запитання в них викликав. По ходу роботи викладач теж повинен писати коментарі до тексту. Потім бажуючі діляться своїми коментарями. Викладачеві теж варто поділитися своїм коментарем. Дискусія у цьому випадку може виникнути на основі висловлювань самих студентів, або ж на основі загальних запитань викладача, які примушують студентів сприймати текст як одне ціле.

Отже, у процесі організації професійної підготовки, формуючи взаємодію між викладачем і студентами, дії викладачів мають бути спрямовані на реорганізацію співробітництва з режиму «викладач та студент» на режим «студент та студент». Тобто, ми вважаємо, що найбільш ефективною формою організації діалогізації педагогічної взаємодії є парна і групова форми. Мовленнєва діяльність у групі планується із урахуванням таких складових: єдність спілкування і узагальнення, взаємопроникнення полів мовленнєвої активності, створення для дії нового предмета – абстракції, мовлення – процес творчий. Через діалог у групі відбувається взаємодія індивідуальних процесів мовлення і мислення, їх накладання і взаємопроникнення. Це допомагає студентам побороти деякі негативні якості: сором'язливість, нерішучість, образливість, і розвинути комплекс здібностей до товариськості, вміння слухати і чути співрозмовника, висловлювати власну точку зору, відстоювати свою думку. Крім того, важливим компонентом у навчанні є здатність студентів

навчатися один від одного, коли кожний організований іншими діалог стає джерелом інформації та зразком для наслідування чи поштовхом для виправлення своїх помилок для всіх студентів.

У процесі аналізу навчально-педагогічних ситуацій важливою для студентів є інформація про сутність правильного розуміння певного твердження. Для правильного розуміння твердження необхідні уміння розрізнити його зміст та цілі (явні та приховані). Зміст висловлювання може залишатися незмінним при зміні цілей висловлювання. Тому необхідно розвивати у студентів уміння бачити явні та приховані цілі у різних висловлюваннях. З цією метою ми пропонуємо завдання, які виконуються на основі опису ситуацій із життя молодших школярів, записи висловлювань учнів та вчителів на уроках, фрагменти художніх фільмів.

Розуміння певного висловлювання визначається контекстом, тобто оточуючими висловлюваннями. Можуть виникати пари, що характеризують відносні мовленнєві акти: гіпотеза – теорія, гіпотеза – доказ, постулат – доказ, факт – теорія, спостереження – висновок, припущення – аргумент. Тому необхідно вчити студентів відповідати на питання типу «Це припущення чи гіпотеза?», «Це припущення чи доказ?», формувати вміння організовувати аналогічну роботу з молодшими школярами, наприклад, за допомогою питань типу: «Ти справді знаєш про це чи просто так вважаєш?».

Одним із простих способів залучення майбутніх вчителів до діалогу у процесі аналізу навчально-педагогічних ситуацій є методика взаємних запитань. За цією методикою двоє осіб (спочатку студент і викладач, а потім – два студенти) читають опис навчально-педагогічної ситуації, зупиняючись після кожного абзацу, та по черзі ставлять запитання один одному про головні думки в описі ситуації, що стосуються змісту, який не лежить на поверхні. Викладач своїми запитаннями намагається стимулювати мислення студентів, а також змодельовати типи запитань, які студенти можуть поставити, коли настане їхня черга.

Ефективним методом аналізу педагогічних ситуацій є диспут, що

передбачає зіткнення думок, розбіжність у поглядах на певне коло питань, словесну боротьбу, при якій кожен з опонентів відстоює свою правоту. У ході таких диспутів ставляться питання, що мають альтернативну форму «або-або».

На підготовчому етапі до проведення диспуту доцільно застосовувати приписи-прийоми, звернені до аналізу суперечливого змісту: Який ваш погляд (позиція) на педагогічне явище, факт? Якою може бути протилежна позиція? Чи не можна об'єднати у відповіді протилежності? Чи не може бути одна із позицій визначальною? Сформулюйте єдину позицію з урахуванням визначальної протилежності. Цей прийом допомагає уникнути однобічності в аналізі педагогічних явищ.

Також вважаємо за доцільне використовувати систему загальних приписів, звернених до пізнання дійсності, що передбачають такі операції мислення: розкрити протилежні сторони, тенденції, явища; показати, які відношення можна вважати суперечливими (явище не може існувати без цих сторін, відношень; відношення суперечностей носять характер взаємообумовленості, взаємонеобхідності і в той же час взаємозаперечення); визначити роль суперечностей в явищі.

У процесі спільної навчальної діяльності відбувається розвиток діалогічної форми мислення кожного партнера, формування рефлексивних механізмів мислення: крім власної позиції, яка розкривається при висуненні гіпотези, її реалізації, оцінці гіпотези партнера, поступово формується позиція іншого, тобто особистість, ніби ставши на місце партнера, починає оцінювати власну гіпотезу, брати участь в утворенні гіпотези іншого.

Діалогізація дає навички ведення аргументованої дискусії, розвиває психологічну розкутість особистості майбутнього фахівця, його комунікативні та перцептивні можливості, включаючи почуття такту, терпимість до чужої думки. При цьому виникає зацікавленість студентів не тільки у формальному результаті, але й у самому процесі навчання.

Висновки./Conclusions. Отже, проведене дослідження дає підставу стверджувати, що ефективність формування готовності майбутніх учителів

початкових класів до оцінювальної діяльності із використанням системи навчально-педагогічних ситуацій підвищується за умови організації діалогічної взаємодії учасників освітнього процесу, яка забезпечує вміння слухати та відстоювати свою точку зору, толерантно реагувати на різні дії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дьяконов Г. В. Психология диалога: теоретико-методологическое исследование / Г. В. Дьяконов. – Кировоград: РВЦ КГПУ им. В. Винниченко, 2006. – 694 с.
2. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія / Іван Андрійович Зязюн. – Черкаси: Видавничий відділ Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
3. Калюжна Т. Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія / Тетяна Григорівна Калюжна. – К.: вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 128 с.
4. Ліннік О. О. Рівні діалогічної взаємодії в освітньому середовищі ВНЗ / О. О. Ліннік // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2012. – Випуск 25. – С. 119–122.
5. Омеляненко С. Застосування навчального діалогу у підготовці вчителя початкових класів / С. Омеляненко // Наукові записки. – Серія: Педагогіка і психологія. – № 12. – Вінниця, 2005. – С. 42–45.
6. Стіл Дж. Методична система «Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів» / Стіл Дж., Мередіт К., Темпл Ч. – Ч.ІІІ–ІУ. – К., 2001. – 104 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ДУХОВНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Хрущ Олена Василівна

Кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та клінічної психології
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ. Сучасні соціальні, політичні та економічні процеси породжують значні зміни в структурі суспільства та здійснюють вплив на його мораль, стимулюють до перегляду системи цінностей, трансформації моральної свідомості, а також модифікації ціннісних орієнтацій. Освітнє середовище, як значуща складова суспільного життя і один з соціокультурних і духовних феноменів, також знаходиться на новому етапі свого розвитку, який тісно пов'язаний з перебудовою ієрархії базових цінностей. У зв'язку з цим в теорії сучасної вітчизняної психології, педагогіки і практиці організації освітнього процесу особливої актуальності та значущості набуває вивчення духовно-морального виховання як психологічного та соціально-педагогічного феномену.

На думку багатьох дослідників духовність та моральна свідомість являються найважливішими базовими характеристиками особистості. При цьому духовність визначається як особистісна спрямованість до обраних цілей, а також ціннісна характеристика свідомості особистості. Моральна свідомість виступає сукупністю загальних принципів поведінки та особливостей побудови взаємовідносин. Духовність в поєднанні з моральною свідомістю служить основою та ядром особистості. Зокрема, в процесі особистісного становлення та розвитку, духовність виступає вектором руху, тобто визначає напрямок самовиховання, самоосвіти, саморозвитку, а також являється основою для формування моральної свідомості. Відтак, розуміння психологічних аспектів розвитку духовності у молодших школярів, сприятиме створенню нових підходів і технологій впливу на даний процес з метою підвищення рівня

толерантності та закріплення моделей поведінки, які відповідають суспільним моральним нормам.

Отже, метою нашого дослідження являється вивчення психологічних засад розвитку духовної сфери та становлення духовності особистості молодшого школяра.

Матеріали та методи. Для досягнення визначеної мети нами проведено теоретичний аналіз поняття духовності, її структури та ключових компонентів. Також, опрацьовано наукові праці та публікації в даному напрямі досліджень для узагальнення та систематизації інформації про особливості та психологічні засади розвитку духовності в дітей молодшого шкільного віку.

Результати та обговорення. Осмисленням поняття духовності в контексті орієнтації на вищі цінності займалися педагоги, філософи, соціологи та психологи кінця XIX – початку XX ст. Серед них найбільш ґрунтовні дослідження знаходимо в працях Хомякова, Соловйова, Розанової, Бердяєва, Шестова, Лосева, Трубецького, Флоренської, Франка та інших вчених.

Результати аналізу сучасних наукових публікацій демонструють те, що духовність розглядається з двох основних позицій: релігійної та наукової, відмінною рисою яких служить її джерело. У першому випадку – це Бог, у другому – сама людина. Як показав аналіз наукових розвідок психологів і педагогів, складним, нерідко спірним, суперечливим виявляється визначення сутності духовності в її світській транскрипції. Звідси видається цікавим саме світський підхід до тлумачення значення духовності.

Вивчаючи сутність особистісної духовності з різних методологічних позицій, дослідники визначають даний феномен як якість або інтегральну характеристику особистості, а також якісну характеристику свідомості та самосвідомості особистості. В окремих напрямках її розглядають як здібність, динамічне утворення, активний діяльнісний стан, вищий рівень розвитку особистості або саморегуляції, спосіб життєдіяльності. При цьому, духовність розуміється, з однієї сторони, як даність і розглядається в сукупності її

статичних характеристик, а з іншої – як здібність та пояснюється з точки зору її динамічних характеристик.

Поняття «духовність» походить від слова «дух», яке спочатку вказувало на співвіднесення з надприродним трансцендентним началом людської особистості. На думку вчених духовність проявляється у спрямованості на вищі цінності та ідеали, а також прагненні до самовдосконалення. Відтак, становлення духовної сфери тісно пов'язане із процесом засвоєння вищих цінностей, які сприяють наближенню до ідеалу.

У психології поняттям «духовність» позначають індивідуальну вираженість в системі особистісних мотивів двох фундаментальних потреб: ідеальної (пізнавати) і соціальної (жити, діяти «для інших»). Під духовністю переважно розуміють першу з цих потреб, під душевністю – другу. З категорією «духовність» пов'язана потреба в пізнанні – світу, себе, сенсу і призначення свого життя. Людина духовна настільки, наскільки вона замислюється над цими питаннями і прагне отримати відповідь на них. Об'єктивна корисність духовної діяльності поєднується з її суб'єктивною безкорисливістю, де нагородою стає задоволення від процесу пізнання навколишнього світу, а також від виконаного обов'язку. Відтак, покаранням виступають докори сумління та переживання почуття провини.

В контексті вивчення психологічних засад становлення духовної сфери школярів доречно розглянути підходи до структурування духовності, що розуміється як «виділення окремих компонентів, змістовних сторін в способах її проявів». Більшість дослідників, характеризуючи феномен духовності, підкреслюють її багатогранність завдяки якій можна виділити значну кількість елементів, які утворюють її сутнісне ядро. Автори публікацій звертають увагу на взаємозалежність структурних компонентів, що дозволяє розглядати духовність як системне утворення. Отже, духовність – це складна та структурована особистісна якість, яка охоплює досить широкий діапазон складових. Їх взаємодія, гармонізація мають велике значення та відіграють ключову роль в процесі розвитку духовності, оскільки, інтегруючись, вони

утворюють особливий, відносно незалежний спосіб відображення та перетворення навколишньої реальності.

Досліджуючи особливості становлення духовності, вчені зосереджуються на окремих аспектах даного процесу. Зокрема, Костюк розглядає духовний розвиток, як результат взаємодії особистості з навколишнім світом, де детермінантами вибору орієнтації на пізнання і діяльності особистості виступають вищі життєві та загальнолюдські цінності [1]. Дослідники в сфері педагогіки та психології розглядають процес духовного становлення як багатоетапний процес, в якому духовність як супутній особистісний прояв в дитячому віці поступово перетворюється в об'єкт самостійної особистісної творчості, а духовні цінності, починаючи з підліткового віку, утворюють предмет особливої турботи підростаючої особистості. З метою опису логіки та системи розвитку духовності прийнято виділяти шість етапів даного процесу, які співвідносяться з віковими особливостями розвитку особистості та властиві всім людям. Шостий, вищий, рівень досягається не кожною людиною, оскільки вимагає безперервної та глибокої роботи над собою. В якості головних чинників розвитку духовності прийнято виділяти середовище, виховання, спадкові особистісні властивості та індивідуальний особистісний потенціал кожної людини, активність самої особистості в роботі над собою, а також своїм постійним вдосконаленням.

На думку Карпюк: «Оскільки, рівень духовності визначається поведінкою, рішеннями та судженнями, які залежать від рівня розвиненості моральної свідомості та системи засвоєних норм, правил і ціннісних орієнтацій, можна зробити висновок про їх структурну приналежність до духовної сфери людини та регуляторну функцію, що забезпечує підтримання досягнутого рівня духовного розвитку» [2].

Розглядаючи компоненти, які входять до складу духовності прийнято виділяти цінності, волю, самопізнання, здатність до рефлексії, саморозвиток, самовиховання, совість, творчість та моральність включно з усіма структурами моральної свідомості.

Серед ознак проявів духовності конкретної особистості виокремлюють широкий кругозір, цілісну та диференційовану картину (модель) навколишнього світу, визначеність особистісної позиції, творчу схильність до інновацій в поєднанні з більшим або меншим творчим потенціалом, а також систему, тобто сукупність потреб з домінуванням «вищих» (творчих, пізнавальних і естетичних). Водночас виключається придушення «нижчих» потреб, які особистість вчиться задовольняти самостійно в процесі духовного та особистісного розвитку.

На думку науковців, ключовою педагогічною технологією розвитку духовності виступає залучення молодших школярів до традиційних, в тому числі і християнських, духовно-моральних цінностей і використання релігійних підходів у процесі навчання та виховання [3], а також забезпечення можливості отримання власного морального та духовного досвіду, де важливу роль відіграють методи, які моделюють проблемні ситуації ціннісного вибору, діалогу та дискусії [4]. Окреме місце займає цілеспрямований розвиток духовних здібностей за допомогою формування та закріплення поведінкових моделей, які відповідають суспільним моральним нормам.

Педагогіка духовності пропонує способи виховання, спрямовані на забезпечення процесу становлення духовної (ціннісної та смислової) сфери особистості, а також на формування тих якостей і властивостей, які утворюють духовне ядро особистості [5]. Описаний підхід до розгляду суті духовного виховання дозволяє включити в структуру даного процесу в якості можливих шляхів досягнення його цілей, значну кількість напрямків виховної роботи, які реалізуються в сучасному освітньому процесі (релігійне просвітництво, цивільно-правове, етнокультурне, патріотичне, соціальне, моральне виховання та інше). Відтак, напрямок духовного виховання надбудовується над усіма іншими в процесі духовного становлення особистості. Як в ієрархії цінностей духовні цінності надбудовуються над моральними, соціальними та іншими видами цінностей, так духовне виховання надбудовується над усіма іншими напрямами виховної роботи і виступає їх стрижневим елементом.

Висновки. Отже, вивчаючи сутність особистісної духовності з різних методологічних позицій, дослідники визначають даний феномен як якість або інтегральну характеристику особистості, а також якісну характеристику свідомості та самосвідомості. Розглядаючи компоненти, які входять до структури духовності прийнято виділяти цінності, волю, самопізнання, рефлексію, саморозвиток, самовиховання, совість, творчість та моральність включно з усіма структурами моральної свідомості. Ключовою педагогічною технологією розвитку духовності виступає залучення молодших школярів до традиційних, в тому числі і християнських, духовно-моральних цінностей і використання релігійних підходів у процесі навчання та виховання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Костюк Ю. А. Феномен духовности и его место в развитии акмеологии // Акмеология. 2012. № 4 (44). С. 90–94.
2. Карпюк Ю. Я. Моральні цінності як складова духовності особистості/ Results of modern scientific research and development. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Madrid, Spain. 2021. P. 336. URL: <https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-results-of-modern-scientific-research-and-development-22-24-avgusta-2021-goda-madrid-ispaniya-arhiv/>.
3. Березина Т. Н. О развитии духовных способностей человека // Вестн. Московского гос. гум. ун-та им. М. А. Шолохова. Педагогика и психология. 2010. № 2. С. 23–30.
4. Пац М. В. Философско-педагогические основы воспитания духовности // Казанский педагогический журнал. 2010. № 1. С. 135–140.
5. Никитенко С. Н. Педагогика духовности: взгляд с позиций гуманитарной педагогической парадигмы // Грани познания. 2012. № 3 (17). С. 76–79.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

PECULIARITIES OF WORK OF THE PSYCHOLOGIST IN PALLIATIVE CARE INSTITUTIONS

Bulgak Evelina Dmitrivna,

head teacher

Odessa National University I.I. Mechnykov,

*“A person can live his profession only if
When he seeks to know her through himself,
And it is in this way that he can bring the greatest benefit to society. ”*

Sh. A. Amonashvili

Psychological support is an extremely important component of palliative care. According to WHO, palliative care is a complex of medical, social, psychological and spiritual actions that improves the quality of life of patients and their families in a situation associated with an incurable disease that threatens the patient's life. The main principle of high-quality palliative care is the active and comprehensive support of patients and their families by specialists from a multidisciplinary team.

The goal of palliative care is to improve the quality of life of the terminally ill patient and his relatives. This goal can be achieved by preventing and alleviating the suffering of the patient, that is, by identifying and stopping pain and other unpleasant symptoms. Palliative care for incurable patients includes medical, psychological assistance, spiritual and social support.

The psychologist plays an important role in palliative care for dying patients. The duties of a psychologist include: a) conducting work with hospital patients and their relatives, aimed at “restoring mental health and correcting deviations in the development of the patient's personality, paying special attention to patients with risk

factors for mental disorders; psychological assistance in solving personal, professional and everyday problems of patients and their family members; assessment of the effectiveness of ongoing psychological measures and, if necessary, the development of effective methods of psychological impact on the patient and his family members ”; b) carrying out work “with the hospice medical staff, aimed at psychological assistance to employees in solving professional, personal and everyday problems; taking into account the influence of psychological, situational and organizational factors on the hospice staff in order to create favorable working conditions, prevention of emotional burnout in the professional activities of the palliative service staff ”; c) attraction of volunteers, assistants to the palliative service, their selection and training in the issues and techniques of clinical psychology and deontology. [4]

When a patient gets to the hospital, he loses his home, loses his ordinary life, his loved ones. The hospital is undergoing deprivation at home. The psychologist aims to create a home environment and an atmosphere in the hospice where the patient would feel safe. [1]

A clinical psychologist works with the patient's pain syndrome, with his anxieties, fears and depressive states, therefore it is necessary to pay special attention to incurable patients.

The psychologist, having mastered various psychotherapeutic approaches, conducts psychocorrection of palliative patients and their relatives: psychotherapy by the environment, psychotherapy by presence, art therapy, sound therapy, as well as puppet therapy, fairy tale therapy and zotherapy. [2]

Having analyzed the specifics of psychological support for a terminally ill patient, the question arises of the need for special training of specialists for this position. The sphere of palliative care for terminally ill patients, both for a psychologist and for other specialists, is very specific, therefore, a clinical psychologist needs special professional training in the field of medicine. A psychologist must have professional and ethical skills: have a quality education, interest in continuing education, be a mature and harmonious person, have

communication skills and be observant, be able to listen to the patient, show respect for independence and recognition of the individual's freedom to think as he wants, and about what is essential for him, asserting the value of the patient's life, addressing the patient's special needs, assessing the patient's strength and capabilities, using the patient's reserves and supporting real hope. [3]

Common to all patients in the terminal stage of life is a pathological change in affective function, with a whole range of emotions and fears manifested. Fear of the unknown of a fatal outcome, fear of physical pain and other somatic suffering is often so strong that the patient has a desire to bring his own death closer. In order to help the patient cope with suffering, it is necessary to build the correct confidential communication: be patient, be able to actively listen, give the patient an opportunity to speak out, explain to him that his feelings are completely normal, calmly relate to his anger and discontent, avoid inappropriate optimism. Another important principle is to provide the patient with the maximum opportunity for contact with other people: doctors, nurses, psychologists, social workers, loved ones, representatives of religious structures. [5]

Conclusion. Psychological support is an integral and important part of palliative care. Psychological assistance should accompany incurable patients constantly, help maintain peace of mind and harmony in order to help the patient come to reconciliation with the idea of the inevitability of death, since death is a natural final process of life. The goal of palliative care is not to prolong the patient's life in suffering and anguish, but to improve the quality of his life, to get rid of physical and mental suffering.

BIBLIOGRAPHY:

1. Andriishyn L, Datsun N, Kulikova I. Care for hospice patients. A training manual for volunteers and junior nurses. VD NV, Ivano-Frankivsk, 2005 P. 233
2. Gnezdilov A.V. Psychology and psychotherapy of losses. A guide to palliative medicine for doctors, psychologists and anyone interested in the problem. SPb., 2002 P. 162

3. Organization and activity of mutual assistance groups at the counseling points "Trust" of the CCM centers. Methodical recommendations for specialists working in mutual aid groups. For order. B.P. Lazorenko. Kiev. 2005: P. 88.

4. Semigina T., Banas O., Venediktova N. Social work with people living with HIV / AIDS. Methodical guide for advanced training courses. Kyiv, VD "Kyiv-Mohyla Academy" 2006 P. 620.

5. Shevchenko O. Psychology of crisis states. Lessons of life through the prism of suffering: Textbook / O. Shevchenko. - Kyiv, 2005.

ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Александров Юрій Васильович,

к.псих.н., доцент

Харківський національний
університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна

Анотація: В статті розкриваються поняття готовності та психологічної готовності студентів-психологів до майбутньої професійної діяльності. Звертається увага, що особистісна готовність є необхідною умовою успішної професійної самореалізації майбутнього молодого фахівця-психолога. Розглянуто особливості готовності, відповідальності і розвитку студентів - психологів залежно від їх бачення свого професійного майбутнього.

Ключевые слова: готовність, психологічна готовність, особистісна готовність, інтерналі, самопізнання.

Готовність – це результат підготовки до певної діяльності; деяке інтегративне особистісне утворення, яке включає різні компоненти: сукупність знань, вмінь, навиків, особистих якостей, адекватних вимогам та змісту діяльності.

Психологічна готовність – це виявлення суті властивостей і стану особистості.

Готовність – це не лише властивість чи ознака окремої особистості, це концентрований показник діяльності особистості, міра її професійної здібності. Психологічна готовність включає в себе з однієї сторони запас професійних знань, умінь і навичок; з іншої – риси особистості: переконання, здібності, інтереси, професійна пам'ять, мислення, увагу, спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості, що забезпечать успішне виконання професійних функцій [1, с. 351].

Особистісна готовність є необхідною умовою успішної професійної самореалізації майбутнього молодого фахівця. Вона є однією з умов успішної професійної психологічної діяльності. Особистісна готовність допомагає студентам усвідомлено підійти до професійної діяльності, зрозуміти і вибрати для себе найбільш кращі напрямки роботи, сприяє ефективній діяльності в обраних напрямках, і надалі успішної професійної та особистісної самореалізації.

Ми розглянемо особливості готовності, відповідальності і розвитку студентів психологів залежно від їх бачення свого професійного майбутнього. Різними дослідниками доведено, що у студентів на 3 та 5 курсах виникає криза професійного та особистісного самовизначення, який проявляється в невпевненості в своїх силах, зростанні тривожності щодо свого майбутнього, зниження інтересу до навчання, появи сумнівів у правильності вибору професії. Це є ще однією ознакою недостатньої сформованості особистісної готовності до своєї професійної діяльності. Виникає протиріччя між потребами студентів в освоєнні нового виду діяльності та наявними у них для цього засобами і способами. Однак досвід особистісної роботи в ЗВО показує, що відбуваються лише поодинокі випадки коли студент змінює свій напрямок навчання, а частіше поряд з професією практичного психолога вибирає ще військову спеціальність, також пов'язану з використанням психологічних знань.

У сучасній вітчизняній та зарубіжній психології багато досліджень присвячено різним психологічним аспектам особистісного розвитку студентів, професійної діяльності та професіоналізації особистості, їхнього розвитку та готовності до подальшої професійної діяльності.

Б.Г. Ананьєв, В. В. Білоус, Е. Ф. Зеєр, І. О. Зимня, Є. А. Климов та цілий ряд інших науковців присвятили фундаментальні, експериментальні та прикладні дослідження проблемам розвитку особистості фахівця в період навчання у закладі вищої освіти. Особистісний підхід у профосвіту студентів передбачає уявлення про абсолютну цінність особистості, створення умов для цілісного розвитку та самореалізації суб'єктів освітнього процесу.

Перебіг процесу життєвого самовизначення людини в психологічній науці пов'язується з розвитком його самопізнання як психічної активності, спрямованої їм на самого себе, і з формуванням внутрішньої позиції вже дорослої людини. Професійне самовизначення людини являє собою формування трудової активності. Це означає, що професійне самовизначення пов'язане з формуванням зрілої внутрішньої (професійної) позиції.

Мотивація успішності навчання студентів залежить від їх внутрішнього психічного стану: чим більшою мірою у студентів проявляється психічно напружений стан, тим більшою мірою вони проявляють більшу зацікавленість в результатах свого навчання, в оволодіння практичними знаннями для подальшої успішної трудової діяльності. Встановлено, що успішний першокурсник характеризується більшою схильністю до депресивності, в порівнянні з менш успішним, він більш чутливіший, у нього більше розвинуто почуття емпатії. Це – інтернали, тобто (внутрішній локус контролю) людина інтерпретує значущі події як результат власних зусиль. Інтернали вважають, що більшість важливих подій в їх житті було результатом їх власних дій, і відчують свою власну відповідальність за ці події і за те, як складається їхнє життя в цілому. Успішність навчання на другому курсі пов'язана з його проявом стійкості по відношенню до труднощів і ступенем консерватизму. При цьому спостерігається зниження рівня самоконтролю та підвищення ступеня власної відповідальності за життєві досягнення. Успішний третьокурсник відрізняється більш високими творчим потенціалом і інтернальністю.

Так, У. Мозер, Е. Бордін, Е. Роу вважають, що провідна роль у професійному становленні особистості в більшості належить різним формам потреб. Основна рушійна сила професійного розвитку - це прагнення особистості до інтеграції у соціальний контекст на основі ідентифікації соціальним групам і інститутам.

Ми вважаємо, що одним з джерел професійного розвитку студентів є зовнішнє середовище – це їх оточення, педагоги, знання та практичні завдання які надаються педагогами. Але ніякі зусилля педагогів не приведуть до

професійного росту, якщо студент не хоче освоювати матеріал і не рухається сам, тобто, не проявляє активності, не прагне стати «більше, ніж він є». Істинний розвиток особистості - це, перш за все, саморозвиток людини. Він визначається не тільки зовнішніми впливами, а й внутрішньою позицією самого студента.

На думку В.А. Бодрова, професійне становлення і розвиток особистості має на меті «забезпечення досить надійної поведінки індивіда в конкретних і типових життєвих і професійних умовах, що визначає формування стійких рис особистості, характерних, зокрема, для майбутнього виду діяльності». Саме діяльність ставить ряд вимог до особистості студента, виступає як стимул його розвитку і умовою формування його рис і якостей, найбільш адекватних конкретних форм поведінки і діяльності. Таким чином, професійне становлення студента-психолога - це одна з форм розвитку його особистості.

На першому році підготовки майбутніх психологів становлення професійної свідомості характеризується "конфліктом незгодженості", що стимулює пізнавальну активність студентів, створюючи підґрунтя для породження нових професійних смислів. На III курсі виникає криза професійної підготовки, яка виявляється у "конфлікті десемантизації", при якому система значень, що сформована, є недостатньою для виконання квазіпрофесійної діяльності [2, с. 68].

Отже, в період професійної підготовки необхідно враховувати гетерогенність і гетерохронність формування і розвитку різних груп особистісно - індивідуальних особливостей студентів, оскільки головна мета навчання у вузі – це формування і розвиток майбутніх професійних здібностей і якостей особистості майбутнього фахівця. В період навчання на молодших курсах (1-3 курси) у майбутніх студентів- психологів відзначаються перш за все посилення екстернальних тенденцій в міжособистісних і виробничих відносинах (тобто в основних для психолога сферах відносин), зниження рівня загальної та приватної емпатії, посилення консервативних тенденцій у поведінці на протипагу радикалізму. У них знижується бажання змінити себе відповідно до власних ідеальних уявлень. Факторна структура варіативних

індивідуально-особистісних особливостей студентів включає чинники «емпатія» та «професійна інтернальність».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. І.Л. Моначин, Т.В. Попик. Сутність поняття психологічної готовності до діяльностію. Актуальні задачі сучасних технологій : матеріали V міжнар. наук.-техн. конф. молодих учених та студентів, м. Тернопіль 17-18 листопада 2016. Тернопіль, 2016. С. 351-352.

2. Кокурн О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. 200 с.

**ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ
ПРИ РОЗЛАДАХ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ**

Карвацька Наталія Семенівна,

к.мед.н., доцент,

Савка Світлана Дмитрівна,

к.мед.н., доцент,

Буковинський державний медичний університет

Іскрун Юлія Георгіївна,

студентка,

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

Анотація: Розлади харчової поведінки (РХП) є значною проблемою у сфері психічного здоров'я молоді. Попри те, що для багатьох юнаків притаманна особлива увага до свого зовнішнього вигляду, дієти, при РХП має місце спотворене та некритичне сприйняття своєї зовнішності, зведення усієї своєї самооцінки до того, наскільки власне тіло відповідає «ідеалу»; не просто турбота про здорове харчування, а «одержимість» дієтою та калоріями, «зацикленість» на темі зовнішнього вигляду та похудання.

Ключеві слова: розлади харчової поведінки, механізми захисту, нервова анорексія, булімія, компульсивне переїдання

Вступ. Згідно з оцінками експертів ВООЗ, тривалість життя і стан здоров'я населення на 70% залежить від способу життя, найважливішим чинником якого є харчування, на 15% - спадковості, ще на 15% - умов довкілля. Дослідження харчової поведінки як психологічного фактора якості життя людини зумовлено потребами сьогодення. Вирішення практичних завдань потребує всебічного аналізу й осмислення механізмів функціонування ціннісного ставлення людини до їжі та її приймання. Харчова поведінка - це

загальний термін, використовуваний для позначення всіх різних компонентів поведінки, що беруть участь в нормальному процесі прийому їжі. Сюди входять такі підготовчі моделі поведінки, як пошук їжі, фактичне споживання їжі і велике число фізіологічних процесів, що беруть участь в утилізації того, що було з'їдене.

Під харчовою поведінкою розуміється ціннісне ставлення до їжі і її прийому, стереотип харчування в повсякденних умовах і в ситуації стресу, поведінка, орієнтована на образ власного тіла, і діяльність по формуванню цього образу, наслідування стилю харчування суспільства та близького оточення. Іншими словами, харчова поведінка включає в себе установки, форми поведінки, звички та емоції, що стосуються їжі, які індивідуальні для кожної людини.

Харчова поведінка оцінюється як гармонійна (адекватна) або девіантна (відхиляється) залежно від безлічі параметрів, зокрема - від місця, яке займає процес прийому їжі в ієрархії цінностей людини, від кількісних і якісних показників харчування. На вироблення стереотипів харчової поведінки, особливо в період стресу, істотний вплив роблять етнокультурні та соціальні чинники. Одвічним питанням про цінність харчування є питання про зв'язок харчування з життєвими цілями («їсти, щоб жити, або жити, щоб їсти»).

Розвиток розладів харчової поведінки пов'язаний з рядом факторів - зокрема низькою самооцінкою, надмірним значенням наданим образу тіла (під впливом засобів масової інформації, впливу групи однолітків), можливими соціальними та сімейними проблемами, труднощами у сфері самоконтролю та емоційної регуляції. Розлади харчової поведінки часто супроводжуються супутніми розладами, зокрема депресією, тривожними розладами, низькою самооцінкою, перфекціонізмом – а відтак потребують якісної діагностики та комплексного індивідуального плану допомоги.

Актуальним постає питання встановлення психологічних відмінностей харчової поведінки сучасної молоді та дослідження потреб особистості, що задовольняються через їжу. Зокрема, містить дослідницький інтерес в

проведенні аналізу взаємозв'язку особливостей харчової поведінки та особистісної спрямованості сучасної молоді. Наш інтерес обумовлений насамперед тим, що розлад харчової поведінки формується на індивідуально - психологічних особливостях людини, а тип харчування залежить від впливу соціуму.

Мета дослідження проаналізувати психологічні відмінності харчової поведінки сучасної молоді; визначити механізми захисту особистості при розладах харчової поведінки; дослідити взаємозв'язок між особистісною спрямованістю та певним стилем харчової поведінки молоді; дослідити соціально-психологічні впливи на вибір сучасною молоддю типу харчової поведінки.

Матеріал і методи: при дослідженні використовували теоретичний аналіз, спостереження, тестування, методи експертних оцінок та авторську методику (опитувальник), бесіда [6, с. 12]. Одержані в результаті дослідження дані підлягали якісному та кількісному аналізу, зокрема, використовувався статистичний аналіз, проведений за критерієм знаків, який враховує показник кожного студента.

Результати і обговорення. Розлади харчової поведінки - це група психічних розладів, яка характеризується порушенням звичок, пов'язаних із прийомом їжі, та супутніми проблемами у фізичному та психологічному стані. До вашої уваги представлено стислий огляд рекомендацій «Eating disorders: recognition and treatment», розроблених Національним інститутом здоров'я та клінічного вдосконалення Великої Британії (NICE, 2017). Завдяки деталізації найефективніших методів лікування нервової анорексії, розладів харчової поведінки і нервової булімії ці настанови спрямовані на поліпшення догляду пацієнтів із зазначеними станами або розладами [1, с. 2].

Згідно із Міжнародною класифікацією хвороб (МКХ-10) основні форми розладу харчової поведінки включають: нервову анорексію, нервову булімію, переїдання/блювоту, які пов'язані з іншими психічними порушеннями, та інші форми. Щодо останнього пункту, інші розлади харчової поведінки (F50.8 від-

повідно до кодування), МКХ не уточнює, які це саме порушення можуть бути, але, ймовірно, що йдеться про психогенне переїдання, унікаючий/селективний прийом їжі, психогенну втрату апетиту та ін. [5, с. 28].

Найпоширенішими розладами є анорексія та булімія. Анорексія характеризується обмеженням прийому їжі та значною втратою ваги, тоді як булімія - епізодами переїдання та самоочищення (наприклад, прийом проносних чи стимулювання блювання) [3, с. 4].

За останні 10 років концептуальне уявлення про розлади харчової поведінки (РХП) суттєво розширилося: нині на додаток до нервових анорексії та булімії воно охоплює нападopodobне переїдання (BED) і розлад уникнення/обмеження споживання їжі (ARFID).

Як показали проведені дослідження, порушення харчової поведінки супроводжуються наступними ознаками: 1) страх повноти, яка частково обумовлена модою на струнку худу фігуру. Однак про розлади харчової поведінки можна говорити в тому випадку, коли тривога про власну вагу і фігуру сильніша, ніж у «нормальної» особи тієї ж етнічної приналежності. Захворюванню сприяють певні властивості особистості: патологічне прагнення до досконалості (перфекціонізм), нарцисизм, надмірна чутливість до думки оточуючих, що може визначатися різними способами психодіагностики. 2) самообмеження в їжі, як наслідок боязнь повноти. Найбільш жорсткі ці обмеження при нервовій анорексії, найменш - при компульсивному переїданні у осіб з ожирінням. Хворі виробляють різноманітні правила харчування і намагаються неухильно їх дотримуватися. Ці правила часто абсолютно не обґрунтовані. При нервовій булімії і компульсивному переїданні періоди самообмеження в їжі чергуються з нападами обжерливості. 3) Напади обжерливості - епізоди втрати контролю над харчовим потягом, під час яких хворий не може побороти бажання з'їсти певні продукти. Напади обжерливості слід відрізняти від звичайного переїдання - наприклад, в свята. Таке переїдання також у одних буває частіше, ніж у інших, але при цьому людина завжди може зупинитися. Оскільки переїдання рідко супроводжується почуттям провини або

тривоги [7, с. 45].

Клініко-катамнестичний метод дозволив виявити значну частоту стресів в особистих і сімейних відносинах, тобто сфера міжособистісної взаємодії представляється найбільш проблемною для хворих з ожирінням. Вони виявляють підвищену сенситивність щодо міжособистісних конфліктів. У хворих з ожирінням виявили помітне підвищення стійкої особистісної тривожності, яка розглядається як базальна психічна властивість, що сприяє підвищеній сенситивності до стресових впливів. Ситуативна (реактивна) тривога досягає за ступенем вираженості невротичного рівня.

Виявили три основні типи порушення харчової поведінки: екстернальна харчова поведінка, емоціогенна харчова поведінка, обмежувальна харчова поведінка.

Екстернальна харчова поведінка проявлялася підвищеною реакцією не на внутрішні, гомеостатичні стимули до прийому їжі, а на зовнішні стимули, такі як накритий стіл, приймаюча їжу людина, реклама харчових продуктів і т.д. Практично у всіх пацієнтів з ожирінням в тій чи іншій мірі присутній даний вид харчової поведінки.

Емоціогенна харчова поведінка трактується як гіперфагічна реакція на стрес, емоційне переїдання, «харчове пияцтво». При емоціогенному харчовому поведінці стимулом до прийому їжі ставав не голод, а емоційний дискомфорт: людина їла не тому що голодна, а тому що неспокійна, тривожна, роздратована, у неї поганий настрій, вона пригнічена, ображена, а також роздратована, розчарована, зазнала невдачі, їй нудно, самотньо і т.д. Образно кажучи, людина з емоціогенним харчовою поведінкою «заїдала» свої прикрощі та нещастя так само, як людина, що звикла до алкоголю, їх запиває [4, с. 50].

Обмежувальна харчова поведінка - це надлишкові харчові самообмеження і безсистемні занадто строгі дієти, до яких час від часу вдавалися всі хворі ожирінням. Періоди обмежувального харчової поведінки змінювалися періодами переїдання з новим інтенсивним набором ваги. Зазначені періоди при обмеженому харчовому поведінні призводять до

емоційної нестабільності. Емоційна нестабільність, що виникає під час застосування суворих дієт, отримала назву дієтичної депресії, яка в свою чергу визначається як комплекс негативних емоційних відчуттів, що виникають на тлі дієтотерапії: підвищені дратівливість і стомлюваність, відчуття внутрішньої напруги і постійної втоми, агресивність і ворожість, тривожність, понижений настрій, пригніченість і т.д. Дієтична депресія призводить до відмови від подальшого дотримання дієти і до рецидиву захворювання. Після таких епізодів у пацієнтів формуються почуття провини, зниження самооцінки, невіра в можливість лікування. Особливо погано переносять дієтотерапію хворі з переїданням у відповідь на стрес, які звикли нормалізувати свій емоційний дискомфорт прийомом їжі і для яких їжа стала своєрідним засобом релаксації.

У людей, які страждають на ожиріння, відмінною особливістю психологічного захисту виявили переважання механізму психологічного захисту по типу реактивних утворень (гіперкомпенсації). Змістова характеристика цього варіанту психологічного захисту припускає, що особистість запобігає усвідомленню неприємних чи неприйнятних для неї думок, почуттів, вчинків шляхом перебільшеного розвитку протилежних прагнень. Відбувається, так би мовити, трансформація внутрішніх імпульсів в їх суб'єктивно розуміючу протилежність. Для таких людей також типові незрілі механізми психологічного захисту, один з яких пов'язаний з агресією, перенесенням на оточуючих власних негативних уявлень, а інший - з переходом до інфантильних форм реагування, обмеження можливостей альтернативної поведінки.

При нервовій анорексії хворі посилено займаються фізичними вправами, намагаючись знизити вагу, прагнуть постійно бути на ногах, вважаючи, що це збільшить витрату енергії. Одночасно вони починають завзято обмежувати себе в прийомі їжі, незважаючи на випробовуване відчуття голоду. Щоб уникнути конфліктів з батьками через недостатнє прийому їжі, пацієнти створюють видимість нормального харчування, наприклад, непомітно ховають, а потім викидають «з'їдену» їжу. Деякі використовують для схуднення проносні і

сечогінні засоби, викликають блювоту, застосовують різні харчові добавки для зниження ваги. Стійке і активне обмеження в їжі призводить до істотного падіння ваги тіла, дистрофічних змін найбільш важливих життєвих органів, соматоендокринним розладам, кахексії. Найбільш важкі випадки нервової анорексії можуть привести до летального результату.

Нервова булімія, може супроводжувати нервову анорексію, але може виникнути і самотійно. Пацієнти з нервовою булімією стежать за своєю вагою, багато займаються фізкультурою, регулярно дотримуються дієти, але принаймні два рази на тиждень у них виникають напади обжерливості. За короткий час вони можуть з'їсти величезну кількість висококалорійної їжі, при цьому часто буквально заковтують їжу, що не пережовуючи її і не відчуваючи смаку. Це закінчується, коли від переїдання починає боліти живіт, і тоді жертва хвороби намагається викликати блювоту або використовує велику кількість проносних або сечогінних засобів. Такий цикл може повторюватися кілька разів на тиждень, а у важких випадках кілька разів на день. Друзі та родичі можуть і не знати, що близька їм людина страждає цим розладом, тому що бенкетують такі пацієнти, як правило, поодинці. На відміну від людей які страждають на нервову анорексію, вони не втрачають вагу так швидко, вони можуть важити трохи менше або навіть трохи більше норми для їх росту, але їх соматичний стан погіршується. Розлади харчової поведінки ясно ілюструють зв'язок між психічним і фізичним здоров'ям. Психічні порушення при нервовій анорексії та нервовій булімії безпосередньо впливають на фізичне здоров'я пацієнта, призводять до серйозних порушень соматичного стану пацієнта.

Висновки. Розлади харчової поведінки є поширеним явищем із тенденцією до посилення. Характерні три основні типи порушення харчової поведінки: екстернальна харчова поведінка, емоціогенна харчова поведінка, обмежувальна харчова поведінка. При булімії виявили підвищену сенситивність щодо міжособистісних конфліктів, підвищення особистісної і ситуативної (реактивної) тривожності. У людей, які страждають на ожиріння, переважає механізм психологічного захисту по типу реактивних утворень

(гіперкомпенсації). Для осіб з нервовою анорексією характерні незрілі механізми психологічного захисту – агресія з перенесенням на оточуючих власних негативних уявлень, з переходом до інфантильних форм реагування, обмеження можливостей альтернативної поведінки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, fifth edition American Psychiatric Association. Washington: American Psychiatric Publishing, 2013.

2. Eating disorders: recognition and treatment: NICE guideline [NG69] National Institute for Health and Care Excellence. London: NICE, 2017.

3. Малкина-Пых Ирина. Лишний вес. Освободиться и забыть. Навсегда. http://fictionbook.ru/author/irina_malkina_piyh/lishniyi_ves_osvoboditsya_i_zabiyt_navsegda/read_online.html?page=0

4. Матвеев А. А. Репрезентация эмоций у больных нервной булимией // Вестн. Моск. ун-та. – №4. – 2008. – С. 38-53.

5. Международная классификация болезней (10-й пересмотр): классификация психических и поведенческих расстройств. - СПб.: Адис, 1994. - 300 с.

6. Методы диагностики нарушения пищевого поведения. Инструкции по применению. А. Скугаревский. Регистрационный №28- 0206 от 21.06.2005 г. Белорусский государственный медицинский университет.)

7. Мойзріст О.М. Види порушень харчової поведінки // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць К.-Подільського національного ун-ту ім. І.Огієнка. – К.-Подільський, 2009. Випуск 6.Ч.2. - С. 45-57.

ЕМПАТІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ СХИЛЬНІСТЬ ДО ПРОЩЕННЯ

Кравчук Світлана Леонтіївна,

к.психол.н., доцент
Інститут соціальної та політичної психології
НАПН України
м. Київ, Україна

Вступ. В складних умовах сьогодення загострилася потреба в розвитку потенціалу особистісної емпатії особистості, оскільки визначений певний рівень розумового розвитку не завжди є запорукою досягнення успіхів в житті.

Співучасть партнерів по спілкуванню у проблемах один одного, можливість і прагнення розділити з іншою людиною духовне і практичне буття становлять головний зміст спілкування. Спілкування багато в чому забезпечується емпатією, яка сприяє проявам співчуття, співпереживання, відіграє велику роль у встановленні і підтримці інтимно-особистісних відносин між людьми.

Особистісна емпатія зумовлює міжособистісну взаємодію; розвиток здібностей; здатність особистості вільно орієнтуватися в соціальному просторі; досягнення успіхів у кар'єрному зростанні та самореалізації.

Мета роботи. Емпірично встановити особливості зв'язку емпатії та схильності до прощення особистості.

Матеріали і методи. В нашому дослідженні прийняли участь 224 особи – українські студенти (116 жінок і 108 чоловіків): 132 студенти віком від 19 до 23 років, які здобувають першу вищу освіту та 92 студенти віком від 24 до 45 років, які здобувають другу вищу освіту.

Вибірка респондентів була сформована з 5-и українських університетів: Київського університету імені Бориса Грінченка, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Університету економіки і права «КРОК», Київського національного лінгвістичного університету, Київського

національного університету імені Тараса Шевченка.

Участь респондентів у дослідженні була конфіденційною та добровільною. Дослідження було проведено з використанням етичних принципів та кодексів поведінки Американської психологічної асоціації (2010).

З метою визначення особливостей зв'язку емпатії та схильності до прощення нами застосовувались такі психодіагностичні методи: 1) методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (автор: Бойко В. В.); 2) опитувальник «Шкала прощення як риси характеру» (автори: Дж. В. Беррі (J. W. Berry), Е. Л. Уорthingтон (E. L. Worthington), Л. Е. О'Коннор (L. E. O'Connor), Л. Парротт (L. Parrott), Н. Г. Уейд (N. G. Wade)).

Результати і обговорення. Нами емпірично встановлено позитивні значущі кореляційні зв'язки показника схильності до прощення з ідентифікацією ($r = 0,415, p < 0,01$), емоційним каналом емпатії ($r = 0,406, p < 0,01$), раціональним каналом емпатії ($r = 0,394, p < 0,01$), інтуїтивним каналом емпатії ($r = 0,362, p < 0,01$) та проникаючою здатністю в емпатії ($r = 0,372, p < 0,01$). Отримані результати свідчать, що особи, які в більшій мірі схильні до прощення, здатні в більшій мірі на основі співпереживань, співчуття поставити себе на місце партнера; характеризуються легкістю, рухливістю і гнучкістю емоцій; здатні до наслідування; здатні брати співучасть у житті інших людей, зрозуміти внутрішній світ іншої людини, прогнозувати її поведінку.

Позитивний зв'язок схильності до прощення з раціональним та інтуїтивним каналами емпатії свідчить, що особи, які в більшій мірі схильні до прощення, характеризуються розвиненою здатністю зрозуміти поведінку партнерів, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них, спираючись на досвід.

Позитивний зв'язок схильності до прощення з проникаючою здатністю в емпатії свідчить, що особи, які в більшій мірі схильні до прощення, характеризуються розвиненою комунікативною властивістю, що дозволяє створювати атмосферу відкритості, довіри, задушевності.

Висновки. Емпатію доцільно розглядати як багаторівневий феномен, у

якому закладено сукупність мотиваційно-ціннісних, емоційних, раціональних і поведінкових компонентів, прояв яких визначає розуміння відносин, почуттів, психічних станів іншої особи у формі співпереживання.

Емпірично встановлено прямий значущий кореляційний зв'язок схильності до прощення з особистісною емпатією. Особи, які в більшій мірі схильні до прощення, здатні в більшій мірі на основі співпереживань, співчуття поставити себе на місце партнера; характеризуються легкістю, рухливістю і гнучкістю емоцій; здатні до наслідування.

Встановлено позитивний значущий кореляційний зв'язок схильності до прощення з емоційним каналом емпатії. Особи, які в більшій мірі схильні до прощення, в більшій мірі здатні брати співучасть у житті інших людей, зрозуміти внутрішній світ іншої людини, прогнозувати її поведінку.

Виявлено позитивні значущі кореляційні зв'язки схильності до прощення з раціональним та інтуїтивним каналами емпатії. Особи, які в більшій мірі схильні до прощення, характеризуються розвиненою здатністю зрозуміти поведінку партнерів, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них, спираючись на досвід. Особи, які в більшій мірі схильні до прощення, характеризуються розвиненою комунікативною властивістю, що дозволяє створювати атмосферу відкритості, довіри, задушевності.

ВПЛИВ САМООЦІНКИ НА РІВЕНЬ КОНФЛІКТНОСТІ ТА ЯКІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Пріснякова Людмила Макарівна

Доктор психології,
професор кафедри психології

Рачкован Сергій

Магістрант кафедри психології
Дніпровський гуманітарний університет Україна

Вступ. Поміщення особи в незвичні для неї умови життя, а саме в умови проходження строкової служби в Збройних силах України, призводить інколи до важких психічних станів. Зазвичай це залежить від індивідуальних особливостей призовників, адже ситуація позбавлення звичного стану життя по-різному впливає на особистість. Основною умовою виникнення психологічного стресу під впливом інших умов під час строкової служби вважається сприйняття особистістю загрози, особливо тоді, коли загроза торкається найбільш значимих людських цінностей. Класифікація виявів і форм психологічного стресу здійснюється відповідно до провідних факторів середовища, що впливають на особистість військовозабо в'язаного:

- внутрішньоособистісний стрес (нереалізовані потреби);
- міжособистісний стрес (суб'єктивна оцінка труднощів міжособистісного взаєморозуміння, наявності актуальних конфліктів);
- особистісний стрес (порушення існуючих соціальних ролей);
- робочий стрес (професійний та організаційний).

Умови, в яких знаходиться призовник строкової служби, впливає на «Я-концепцію» та самооцінку особистості.

Вивчення самооцінки є актуальною у зв'язку з особистісними рисами - важлива частина широкого проблемного поля, пов'язаного з вивченням інтра індивідуальних взаємозв'язків характеристик самосвідомості особистості та її

диспозицій різного рівня, зі спробами цілісного розуміння особистості і на цій основі - покращення прогнозування її поведінки, підтримки і корекції. Відзначалася в різний час багатьма авторами, але конкретних наукових даних про те, як саме перше співвідноситься зі другим, в яких типових феноменах це взаємодія проявляється, все ще недостатньо висвітлена. Дослідження зв'язків рис особистості та особливостей її самооцінки дозволять краще зрозуміти процеси самосприйняття, самовідношення, самопрезентації особистості, зробити крок до цілісного розуміння особистості в єдності когнітивних, емоційних і поведінкових аспектів.

У фокусі уваги дослідників самооцінки особистості виявляються як характеристики узагальненої (кросітуативної) самооцінки, так і особливості актуальної самооцінки, яка являє собою емоційно насичене відображення людиною знань про самого себе в даний момент часу, пов'язане з особливостями ситуації, з станом суб'єкта. Строго кажучи, самооцінка завжди функціонує саме як актуальна, але там, де спеціально не досліджується її ситуативна динаміка, даний термін застосовується порівняно рідко. У даній роботі приділяється увага ситуативним змінам самооцінки, тому використовується поняття «актуальна самооцінка».

Мета дослідження. Нашою метою є пошук шляхів управління трансформацією особистості при переході від нормального стану до екстремального.

Матеріали та методи дослідження. За основу ми взяли управління конфліктної напруги у вигляді (17) і керування прийняття рішень (5), в яких в праву частину ввели відповідно деякі функції трансформації особистісних (внутрішніх) властивостей. Тут в якості гіпотези першого наближення прийнято, що при фіксованому комплексі зовнішнього впливу конфліктна напруга прямо пропорційна: депресії D_p , тривожності T_s , і обернено пропорційна: адаптованості A_d , тривозі T_i , самооцінці A_p , настрою N_d , активності A_c , тобто

$$\rho_2 = D_p T_s / A_d T_i A_p N_d A_c,$$

А ефективність прийнятих рішень прямо пропорційна: адаптованості A_d , тривозі T_i , самооцінці A_p , настрою N_d , активності A_c , і обернено пропорційно: депресії D_p , тривожності T_s , тобто

$$p_i = A_d T_i A_p N_d A_c / D_p T_s$$

Для кількісної оцінки зазначених вище факторів ми використовували теоретичні розробки, представлені вище і експериментальні дані Є. Падашулі щодо впливу віку і гендеру на величину адаптованості, депресії, тривожності, тривоги, самооцінки, настрою, активності.

Для діагностики використовувалися психологічні тести: "Рівень адаптованості" (А. Furman), "Особистісна шкала прояву тривоги" (G. Taylor), "Рівень особистісної та ситуативної тривожності" (Ch. Spielberger), "Самопочуття, активність, настрої" (методика V. A. Doskin).

У якості учасників дослідження було обрано 100 осіб у віці від 18 до 27 років (75 чоловічої і 25 жіночої статі). Кількісний аналіз впливу особистісних чинників на зміну рівня конфліктності і на якість прийнятих призивниками рішень відбувався за наступною схемою.

Результати та обговорення. Змінюємо довільно рівень конфліктності призивника або професіоналізму при прийнятті рішення від величини 0,2 до 0,9 і відповідно визначалися за розрахунковими графіками відповідні їм зміни конфліктної напруги або якості прийнятих рішень. Ці зміни ставилися у відповідність з віковими групами призивниками, варіації величини особистісних факторів і взяли їх за основу визначення конфліктної напруги або якості прийнятих рішень. Рівень конфліктності залежить не тільки від віку і гендеру кандидата, але і від ступеня використання сформованого рівня самооцінки "Я-образу" по відношенню до вибраного стандарту ($s \approx 0,3$). Конфліктність досягає максимального рівня у жінок до 25 років, що використовують трьохкратний рівень самооцінки щодо обраного стандарту, мінімального - у чоловіків до 27 років (2,66 величини стандарту). Зміна ступеня використання самооцінки на один крок, з накладенням гендеру та віку,

призводить до того, що між призивниками з позначеними особистісними характеристиками розрив у показниках рівня конфліктності становить 92%. Також можна відзначити, що у жінок із збільшенням віку рівень конфліктності зростає на 12%.

Рівень якості прийняття рішення залежить від гендеру, віку і рівня освіти. Максимального рівня якості рішення досягає у жінок у віці 25 років, мінімального - у чоловіків у віці 18 років. Розрив у показниках становить 88%.

Якщо при аналізі результатів враховується параметр рівня самооцінки, то при аналізі у віковому періоді до 20 років визначальним буде його гендер і ступінь використання самооцінки щодо обраного стандартного рівня. Звідси випливає, що для підвищення рівня якості рішення вибір між призивниками повинен робитися на користь жінок, що використовують 1,0 стандарт і вище. Якщо належить робити вибір між чоловіками у віці до 27 років (1,67 рівня стандарту), так як ступінь розриву між їх показниками становить 83%.

Висновки. Такий підхід з використанням математичної моделі дав цікаві теоретичні результати, які для випадку аналізу були підкріплені емпіричним даними. Таким чином, враховуючи вище сказане, можна стверджувати, що для підвищення рівня якості прийняття рішення у складі повинні бути особистості як із вищою освітою та і ті, хто не має вищої освіти

JOURNALISM

ВОСПРИЯТИЕ АНГЛИЙСКИХ ПОЛИКОДОВЫХ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ

Томчаковский Александр Георгиевич

к.филол.н., доцент,
Одесский национальный университет
имени И.И. Мечникова
г. Одесса, Украина

Томчаковская Юлия Олеговна,

к.филол.н., доцент,
и.о. зав. кафедры, Национальный университет
«Одесская юридическая академия»
г. Одесса, Украина

Гришко Вероника Валерьевна,

ассистент,
Национальный университет
«Одесская юридическая академия»
г. Одесса, Украина

Введение. Современный человек ежедневно получает огромное количество информации. Какой бы ни была эта информация, она в любом случае влияет на подсознание. Как только ее становится слишком много, человек чувствует интеллектуальное изнеможение, тяжесть и желание отдохнуть. Перенасытившийся информацией индивид старается избежать объемных текстов, незнакомой терминологии или же трудных тем. Именно поэтому рекламисты и PR-технологии предлагают яркие картинки, легкий незатейливый текст, хорошую музыку, приятные лица и, в целом, позитив.

В связи с непрерывным появлением и развитием рекламных технологий, мы считаем актуальным исследование восприятия английских поликодовых рекламных текстов. Ведь без понимания того, как реципиент воспринимает

полученную информацию невозможно судить о действенности или бесполезности тех или иных методов и технологий.

Цель работы. Итак, объектом нашей работы является сфера рекламы, предметом исследования являются английские поликодовые рекламные тексты. Цель работы – определить как поликодовая реклама влияет на реципиента. Для достижения цели необходимо: 1. охарактеризовать поликодовую рекламу; 2. объяснить ее влияние на аудиторию.

Результаты и обсуждение. Реклама – неличные формы коммуникации, осуществляемые через посредство платных средств распространения информации, с четко указанным источником финансирования [5]. В английском языке глагол *advertise*, который в XV–XVI веках, как указывает Оксфордский словарь, означал просто сообщение о чем-либо, тем самым подчеркивая информационную функцию рекламы, стал широко использоваться к началу XIX века. В конце XX века вся совокупность коммуникационных направлений, связанных с информированием и воздействием на потребителей, стала называться системой маркетинговых коммуникаций [3].

С технологическим развитием, увеличением информационных потоков и развитием большой конкуренции, рекламисты вынуждены искать более изощренные методы воздействия на подсознание человека. Таким образом, возникает так называемая поликодовая реклама.

Поликодовый рекламный текст – сложное семиотическое целое, включающее гетерогенные компоненты [4]. Поликодовый текст - это текст, в котором совмещены вербальный и невербальный компоненты. Их объединение представляет собой определенную структуру, характеризующуюся проявлением взаимозависимости составляющих, как в содержательном, так и в формальном аспектах. В качестве невербальных знаков могут выступать рисунки, фотографии, схемы, реальные предметы окружающего мира, составляющие предмет общения, сюда же относятся специфические только для устного общения мимика и некоторые виды жестов [1]. В качестве вербальных компонентов – речь, текст.

Реализация коммуникативной функции рекламного обращения, как правило, осуществляется на уровне лексики, а также благодаря использованию всевозможных грамматических конструкций и речевых техник. Невербальная реализация коммуникативной функции рекламной публикации, например, на странице журнала достигается посредством игры света и тени, использования определённых цветов в изображении, мимики, а также специфическим оформлением текста (шрифт, цвет, насыщенность).

Таким образом, в большинстве случаев, первоначальным является влияние невербального компонента, скрытый смысл которого воспринимается реципиентом подсознательно и лишь при необходимости может быть преобразован в вербальную форму [2].

Поликодовая реклама легче усваивается реципиентами, так как влияет сразу на несколько органов чувств, а также более навязчива. Лексико-семантические особенности поликодовой рекламы характеризуются точностью в выборе правильных слов и лаконичным изложением. К синтактико-семантическим особенностям можно отнести использование восклицаний; вопросные конструкции; номинативные конструкции; диалогизацию («Have more lipstick than a beauty store? Love to share the skin-care secrets? Get rewarded for you beauty savvy!»); персонификацию («Rock your skinny jeans»); императив («Now there's perfect blend for all of us!»), а также каламбур или игру слов («Maybelline – The bigger. The better? You bet your lashes»).

Выводы. Проанализировав особенности английских рекламных поликодовых текстов, мы пришли к выводу о том, что поликодовая реклама лучше влияет на аудиторию. Семиотически негомогенный поликодовый текст позволяет рекламе получать более высокий результат в достижении основной цели — продвигать продукты и услуги на рынке благодаря особенностям восприятия текста такого типа. Кроме того, рекламисты приносят в свою работу легкость для восприятия, запоминающиеся обороты, каламбуры, яркие картинки. Это позволяет человеку даже в условиях информационного переутомления воспринимать рекламу и приобретать рекламируемые товары

или услуги.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Анисимова Е. Е. Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов / Е. Е. Анисимова, 1992. – (1). – С. 71–78.
2. Лексико-грамматические и стилистические особенности рекламного текста [Электронный ресурс] – Режим доступа к ресурсу: <https://content.freelancehunt.com/snippet/>.
3. Определение рекламы. Теория и практика рекламной деятельности. [Электронный ресурс] // Индустрия рекламы – Режим доступа к ресурсу: <http://adindustry.ru/doc/11>.
4. Сонин А. Г. Понимание поликодовых текстов: когнитивный аспект / А. Г. Сонин. – Москва, 2005.
5. Kotler P. Marketing essentials / Philip Kotler, 1984.

ART

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТОМ-ВОКАЛІСТОМ

Мальцева Олена Володимирівна,
старший викладач кафедри
музичного мистецтва та хореографії
Навчально-науковий інститут культури і мистецтв
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка (м. Полтава)
викладач-методист
Полтавської дитячої музичної школи № 3
імені Б. Гмирі
м. Полтава, Україна

Анотація: Стаття присвячена дослідженню теоретико-практичних засад роботи зі студентом-вокалістом. Показано, що не всі учні правильно і адекватно сприймають і виконують настанови педагога, а також розкрито питання двосторонності (викладач – студент) роботи з майбутнім співаком. Розглянуто нові музичні напрямки, тенденції, технології, які вимагають адаптації класичної вокальної педагогіки до мистецьких умов сьогодення.

Ключові слова: вокал, резонатор, співацький голос, індивідуальний підхід, принцип, метод, музично-образне мислення, діапазон, сила голосу, тембр, вібрато.

Проблема теоретико-практичних засад роботи зі студентом-вокалістом сьогодні стоїть як ніколи гостро. З одного боку вокал, на сьогодні, є одним з найпопулярніших мистецьких занять, але з іншого неправильний підхід до процесу занять може призвести як до розчарування студента у цьому виді діяльності, так і, у крайніх проявах некомпетентності педагога, до повної

професійної непридатності студента як виконавця і як викладача. Тому правильний підхід до підбору методів навчання студента на індивідуальних заняттях з фаху є вкрай важливим. Є також інша сторона проблеми – не всі учні правильно і адекватно сприймають і виконують настанови педагога. Тому питання теоретико-практичних засад роботи зі студентом-вокалістом є двостороннім (викладач – студент) і має розглядатися саме в цьому контексті.

Питаннями займалися О. Чишко, Е. Петрова, Л. Дмитрієв, І. Максимов [1-4] та інші. Але актуальна реальність з новими музичними напрямками, тенденціями, технологіями вимагає адаптації класичної вокальної педагогіки до мистецьких умов сьогодення.

Враховуючи вище сказане, автор статті ставить за *мету* висвітлити основні принципи, методи та підходи до роботи зі студентом-вокалістом, щоб процес навчання проходив у гармонійному професійно-творчому симбіозі.

Говорячи про основні засади роботи зі студентом-вокалістом, треба перш за все сказати про те, що в них, як в дзеркалі, відображаються загальноприйняті світові принципи вокальної педагогіки. Їх можна побачити в класі будь-якого педагога, але в кожного з них вони втілюються в особливій, неповторній інтерпретації з характерними рисами індивідуального педагогічного стилю. Домінуючим принципом в моїй роботі є принцип єдності художнього і вокально-технічного розвитку. Цей принцип реалізується мною з перших кроків навчання, як тільки учень переступає поріг класу.

З моєї точки зору, поняття «постановка голосу» є одностороннім. Воно не може йти відірвано від музично-виконавської сторони. Звук повинен бути осмисленим, наповнення його змістом допомагає правильному розвитку. Вважаю за необхідне з самого початку навчання виробляти у студента музикальність. Самі прості вправи на 3 – 5 звуків – уже музика. Індиферентних звуків не може бути з самого початку навчання. Сучасна музика несе в собі складні задачі. Тому тільки комплексний розвиток здатний виховати співака-художника, творця, що може передати своїм мистецтвом справжній дух часу, дух епохи.

Методика моєї вокальної роботи являє собою ясну, чітку і послідовну систему, що враховує основні властивості співацького голосу: тоновий діапазон, силу, окрас і тембр, вібрато [1, с.100]. Вважаю, що педагог повинен бути надзвичайно терплячим і наполегливим і має привчити студента до постійної свідомої роботи над собою.

Виходячи із цього, хотілося б окреслити основні принципи моєї роботи зі студентами-вокалістами. Вони спираються на загальні принципи дидактики(принцип систематичного і послідовного навчання; принцип свідомого засвоєння знань – зв'язок отриманих знань із життям, виховання самостійності, подолання формалізму в знаннях; принцип міцного закріплення знань та умінь; принцип доступності навчання – від легкого до важкого, від простого до складного, від відомого до невідомого, нерозривність окремого від загального у навчанні; принцип наочності тощо), які є основою для всіх спеціальних методик і вокальна не є винятком.

Одним із основних принципів є індивідуальний підхід до учня. Я уважно вивчаю свого учня, його особливості, здібності, психіку, смаки, музикальність та здатність до сприймання інформації. На основі цього складається план виховання співака, що полягає у підборі вокальних вправ та репертуару.

Межі можливостей у кожного учня бувають різні, бо витривалість і міцність голосового апарату, як і загальна фізична витривалість, бувають різноманітні і часто не залежать від загальної фізичної конституції. Витривалість голосу з часом розвивається, але індивідуальні особливості кожного учня, в тому числі і психічні, потрібно знати, з ними треба рахуватись і не допускати перевтоми голосу і психічних «зривів».

Я дотримуюсь старого, перевіреного педагогічного правила: краще співати небагато, але рівномірно, систематично і ніколи не старатися надолужити втрачений час тривалим співом(багатоюдинно) протягом одного дня. Такі «заняття» не приносять користі, навпаки ведуть до перевтоми голосу, що виводить співака із робочого стану на тривалий час.

Хотілося б ще зазначити важливість принципу єдності художнього і

технічного розвитку співака. Надаючи величезного значення розвитку вокальної техніки, без якої не можна уявити справжнє втілення художніх задумів, вважаю, що задачі технічного розвитку співака повинні бути повністю підкорені художнім цілям. Потреба в тому чи іншому технічному прийомі диктується художніми цілями і ними ж диктуються способи роботи над цими прийомами. Музичний слух керує вокальною технікою і її виробленням [4, с.30]. Звідси – виховання музично-образного мислення, творчої уяви, художнього смаку, виховання музичного слуху в широкому розумінні слова є основою основ моєї вокальної школи.

Наступний принцип, на який хотілося б звернути увагу – принцип поступовості і послідовності в оволодінні майстерністю співу. Керуючись цим принципом, нерозривно зв'язаним з попереднім, слід вибирати репертуар, розвивати і вдосконалювати голос, не форсуючи розширення його діапазону звуками, які ще не звучать достатньо вільно і природно. Особливо це стосується односторонніх «розвитків» діапазону(тільки вгору або тільки вниз). Виходячи зі змісту цього принципу необхідно перш за все знайти в студента «золоту середину» його голосу, а вже потім розвивати його діапазон. І розвивати рівномірно як вгору, так і вниз, переймаючись перш за все якістю звучання [3, с.10].

Вправи, як і художній репертуар слід ускладнювати поступово після оволодіння і закріплення попередніх, більш простих. Вправи повинні бути спрямовані на систематичний і послідовний розвиток гнучкості і легкості голосу, природності та свободи звукоутворення, на розвиток природного вільного дихання, на вирівнювання регістрів і плавність переходів із одного регістру в інший, на вміння користуватись різноманітними відтінками голосу в залежності від змісту твору, що виконується, а також на виховання чіткої і виразної дикції.

У своїй вокально-педагогічній практиці, базуючись на вище вказаних принципах, я використовую різні методи. Хотілося б зупинитись на деяких із них.

Фонетичний метод[2, с.499]. Починаючи з першої вправи, я подумки визначаю(згідно з типом голосу та індивідуальними особливостями студента) початкову висоту тону кожної вправи, мелодичний рух(вгору чи вниз), інтервали, діапазон вправи, тривалість(темпо-ритм) і т. д. – все, що стосується її музичної структури. І у процесі роботи з певною вправою я визначаю(шляхом слухового контролю) як доцільність застосування тої чи іншої голосної і подальшу їх послідовність, так і раціональне поєднання з ними різних приголосних для правильного впливу на голосовий апарат студента залежно від поставленої вокально-технічної і художньої задач. Поєднання різних голосних та приголосних, тобто склади, окремі фрази здатні цілісно організувати роботу органів вокального апарату у потрібному напрямку, – в цьому і полягає суть фонетичного методу.

Думаю важко переоцінити значення фонетичного методу у процесі розвитку співацького голосу.

Емпіричний метод. Суть цього методу можна передати так: «Співай так, як я співаю».

Безумовно, самих тільки словесних пояснень у процесі занять буває не достатньо. Раціональним є показ власним голосом або всього твору, або ж окремих його частин, а також вокальних прийомів і деталей правильного звукоутворення.

Але тут складність у тому, що треба уважно слухати як студент сприймає і реалізує цей метод, бо треба відрізнити чи він зрозумів смисл вправи чи ж просто копіює, що дуже негативно впливає на розвиток голосу.

Отже, навчальна робота зі студентом-вокалістом, особливо на початковому етапі, вимагає від педагога широких знань у сфері вокальної педагогіки, вміння чути особливості голосу кожного учня, здатності відчувати м'язову роботу органів голосового апарату, а також власних технічних виконавських навичок, якими хоче оволодіти студент.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРИ

1. И. Максимов «Фониатрия», издательство «Медицина», Москва, 1987.
2. Л. Дмитриев «Основы вокальной методики», издательство «Музыка», Москва, 1968.
3. О. Чишко «Певческий голос и его свойства», издательство «Музыка», Москва, 1966.
4. Е. Петрова «О динамике звука певческого голоса», Государственное музыкальное издательство, Москва, 1963.

CULTUROLOGY

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА РОБОТА ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗС УКРАЇНИ

Сидоренко Любава Вікторівна,
к. мист-ва, доцент, професор кафедри МПЗ ДВ
Національна академія сухопутних військ
ім. гетьмана П. Сагайдачного
м. Львів, Україна

Вступ./Introduction. Розвиток військової культури – невід’ємна умова гуманізації всіх сфер військової діяльності, формування та задоволення соціальних потреб та інтересів військовослужбовців, членів їхніх сімей, їх духовного та культурного збагачення. Цей процес у Збройних Силах України проходить досить складно. Він залежить від багатьох суб’єктивних та об’єктивних факторів, насамперед, від створення системи культурологічної роботи, військових засобів масової інформації та відповідної системи підготовки кадрів.

На сучасному етапі становлення ЗС України культурологічна робота спрямована на організацію духовно-змістового дозвілля та культурного обслуговування та адаптації новопризваних військовослужбовців до військового життя. Тому основними завданнями культурологічної роботи є підтримка та відновлення моральних, психічних і фізичних сил особового складу, його мобілізація на виконання завдань бойової підготовки та задоволення духовних (культурних) проблем, які гостро виражені у військовослужбовців у період формування колективів у навчальних центрах. Основною метою є формування позитивної мотивації для навчання, виконання бойових завдань в подальшій службі.

Мета роботи./Aim. Розкрити роль інформаційно-пропагандистського забезпечення в Збройних Силах України на сучасному етапі.

Матеріали і методи./Materials and methods. Серед науковців, що досліджували організацію культурологічної роботи у військах, слід назвати І. Подобіда, В. Ремізова, А. Папікяна, М. Козирева. У наш час, у більшості випадків, праці та твердження названих авторів вимагають певних коректувань та переосмислень. Опосередковано, через вивчення інтелектуальних процесів та взаємодії пізнання з різними сферами людського духовного життя, проблему організації культурологічної роботи у військах досліджували В. Ягупов, О. Бойко, А. Романишин, Я. Романовський, В. Ляшенко, М. Голик та інші.

Загальнотеоретичну базу даного дослідження становлять знання з культурології, історії України, філософії, соціології, військової педагогіки та психології, мистецтвознавства, культури мовлення, а також матеріали керівних документів Генерального Штабу та Міністерства оборони ЗСУ про організацію інформаційно-пропагандистського забезпечення та національно-патріотичне виховання у Збройних Силах України.

Методологічну основу дослідження становлять такі загальнонаукові методи, як: метод теоретичних узагальнень, соціокультурний, аналітичний, метод спостереження.

Результати та обговорення./Results and discussion. Культурологічна робота в ЗСУ реалізується шляхом: проведення культурно-мистецьких заходів, які спрямовані на формування та підтримання стійкого морально-психологічного стану, зняття негативних емоційних наслідків, відновлення моральних, психічних та фізичних сил, мобілізації особового складу військ (сил) на успішне виконання завдань за призначенням.

Культурологічна робота як невід’ємна складова інформаційно-пропагандистського забезпечення, завдання якої в даній системі полягають у:

– вихованні в особового складу Збройних Сил України почуття патріотизму, відповідальності за дотримання положень Конституції України,

дисциплінованості, вірності Військовій присязі, Бойовому прапору, бойовим традиціям (братерству), готовності до жертвності в ім'я Батьківщини;

- утвердженні любові військовослужбовців Збройних Сил України до Батьківщини, їх духовності, моральності, шанобливого ставлення до національних надбань Українського народу, наслідування найкращих прикладів мужності та звитяги борців за свободу та незалежність України як з історичного минулого, так і захисників, які сьогодні відстоюють суверенітет та територіальну цілісність держави у боротьбі із зовнішньою агресією;

- поширенні бойового досвіду, прикладів мужності, пропаганди героїзму, взаємодопомоги, товариських взаємовідносин, традицій бойового братерства;

- пропаганді героїчної боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеї свободи, соборності та державності;

- пропаганді здорового способу життя серед військовослужбовців і членів їх сімей;

- організації відпочинку і дозвілля особового складу Збройних Сил України;

- сприянні в організації забезпечення духовних потреб військовослужбовців;

- організації співпраці з представниками органів місцевої влади, ЗМІ, громадських, волонтерських та релігійних організацій тощо.

Не менш важливим культурологічним напрямком інформаційно-пропагандистського забезпечення є зв'язки з громадськістю та засобами масової інформації. Зв'язки з громадськістю – це управління усією сукупністю комунікаційних процесів певної організації (військових частин, з'єднань, ЗС України в цілому) у відносинах з громадськістю для досягнення взаєморозуміння та підтримки. Основним завданням зв'язків з громадськістю є організація співпраці з представниками місцевої влади, ЗМІ, громадських організацій.

Сфер застосування культурологічного напрямку інформаційно-пропагандистського забезпечення у військовій справі безліч. Наприклад, профілактика та нейтралізація негативного інформаційно-психологічного впливу противника; організація комплексного захисту психологічних (психофізіологічних) властивостей військовослужбовців засобами організації дозвілля військовослужбовців.

Напрямами захисту особового складу від негативного інформаційно-психологічного впливу є такі: роз'яснення прийомів і техніки ведення противником пропаганди, змісту його інформаційно-психологічних дій для вирішення своїх військових завдань; роз'яснення сутності, цілей, завдань, тематики, форм і методів інформаційно-психологічного впливу противника, його спрямованості, істинних намірів та інтересів, можливостей технічних засобів психологічних операцій тощо.

Таким чином, культурологічний напрямок інформаційно-пропагандистського забезпечення охоплює широке коло питань і спрямований на мобілізацію особового складу та успішне виконання поставлених завдань. Ефективність культурологічного напрямку інформаційно-пропагандистського забезпечення досягається безперервним аналізом, своєчасним прогнозуванням, цілеспрямованим і систематичним доведенням до органів військового управління, особового складу військ (сил) воєнно-політичної та бойової обстановки, суспільно-політичних умов виконання бойового завдання, оперативною пропагандою рішучих, умілих, сміливих дій особового складу, організацією взаємодії з громадськістю та ЗМІ.

Організація культурологічного напрямку інформаційно-пропагандистського забезпечення включає в себе проведення воєнно-ідеологічної підготовки та інформаційної роботи з особовим складом, культурологічну роботу під час урочистостей з нагоди відзначення державних, військово-професійних та релігійних свят, задоволення духовних та естетичних потреб особового складу. Основними формами інформаційно-пропагандистського забезпечення культурологічного спрямування є: друк

інформаційних бюлетенів, інших друкованих матеріалів та їх розповсюдження серед особового складу; проведення концертних виступів військовослужбовців перед особовим складом військової частини; використання засобів наочної агітації; перегляд та прослуховування інформаційних теле- і радіопередач, новин, кіно-, відеофільмів та аудіоматеріалів; перегляд та обговорення Інтернет-новин.

А відтак, основними принципами інформаційно-пропагандистського забезпечення культурологічного напрямку слід вважати: індивідуалізацію інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців Збройних Сил України через мережу Інтернет; формування нетерпимості до окупаційних військ, що здійснили вторгнення на територію України, створення чіткого образу противника в свідомості військовослужбовців; поширення інформації про підтримку світовою спільнотою прагнення України щодо врегулювання ситуації на Сході країни виключно мирним шляхом; висвітлення прикладів патріотизму, стійкості, сміливості та рішучості українських військовослужбовців, їх професійних дій в ході бойових дій; здійснення інформаційних заходів, спрямованих на деморалізацію особового складу окупаційних військ; спростування недостовірної інформації, яка поширюється у проросійських засобах масової інформації і проросійськими громадськими організаціями стосовно ситуації в Криму та на Донбасі; роз'яснення рішень Президента України, Уряду України, Міністерства оборони України.

Висновки./Conclusions. Відтак, можна зробити висновки, що організація інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України потребує покращення форм та методів проведення інформаційної культурологічної роботи з особовим складом, яка спрямована на підтримання високого морального духу, виховання у військовослужбовців особистої відповідальності за захист Вітчизни, розуміння засад державної політики, формування патріотичних цінностей, вірності бойовим традиціям, гордості за належність до Збройних Сил України.

LITERATURE

УДК 821.161.1

КАЛЕНДАРНАЯ СИМВОЛИКА В СТИХОТВОРЕНИИ И. А. БРОДСКОГО «АВГУСТОВСКИЕ ЛЮБОВНИКИ»

Леонтьева Анна Юрьевна
канд. филологических наук, доцент
НАО «Северо-Казахстанский университет
имени Манаша Козыбаева»,
г. Петропавловск, Республика Казахстан

Август – астры,
Август – звёзды,
Август – грозди
Винограда и рябины
Ржавой – август!
М.И. Цветаева

Введение./Introductions.

Календарная символика И.А. Бродского остаётся актуальным вопросом литературоведения. В эссе «Взгляд с карусели» (1990) он подчёркивает, что «все эти наши километры в час, календари, месяцы, годы, декады, столетия и тысячелетия» рождены стремлением людей «одомашнить этот феномен» - летоисчисление [1, т. VII, с. 129]. Столь пристальное внимание к феномену хронологии является особенностью его художественного мира и актуализирует традицию Серебряного века, «Шума времени» (1925) О.Э. Мандельштама: «Мне хочется говорить не о себе, а следить за веком, за шумом и прорастанием времени» [2, т. II, с. 250]. Мотив «одомашненного» времени перекликается с поэзией акмеиста («Как растёт хлеб опара...», 1922): «Время – царственный подпасок -/ Ловит слово-колобок» [2, т. I, с. 124]. Лирический герой

стихотворения «1 января 1924» относится к тем, «Кто время целовал в измученное темя / С сыновней нежностью...» [2, т. I, с. 137].

Цель работы./Aim.

Стихотворение И.А. Бродского «Августовские любовники» сопрягает конкретные календарные мифологемы – «месячные», «суточные и годовые» [3, т. I, с. 613], – с глобальной мифологической концепцией времени, годовым кругом, в котором «каждый месяц в отдельности» получает «определённое мифологическое значение» [3, т. II, с. 143]. Календарная символика данного текста акцентирует мифопоэтику августа – последнего летнего месяца: «Августовские любовники,/ августовские любовники проходят с цветами,/ невидимые зовы парадных их влекут,/ августовские любовники в красных рубашках с полуоткрытыми ртами / мелькают на перекрёстках, исчезают в переулках,/ по площади бегут» [1, т. I, с. 76]. На уровне суточного цикла появляется мифологема вечера («Вот и вечер жизни, вот и вечер идёт сквозь город...»), а на уровне глобального круговорота бытия – мотив новой жизни и новых любовей, а также невозвратных утрат.

Предмет исследования - мифологема августа как месяца, знаменующего летне-осеннее межсезонье, переход от лета к осени, от расцвета и жары к плодоношению и увяданию. Оппозиция лето/осень имеет давние корни в мифологической модели мира и сопрягается с коннотацией благоприятного и неблагоприятного для человека - «счастье (доля) – несчастье (недоля), жизнь – смерть» [3, т. I, с. 153]. Поэтика межсезонья имманентна художественному миру неоакмеиста, эсхатологической концепции времени, ибо, по его мнению, «хронология – дитя эсхатологии» («Взгляд с карусели») [1, т. VII, с. 129].

Итак, цель нашего исследования – анализ летне-осеннего межсезонья стихотворения «Августовские любовники» в контексте календарной символики И.А. Бродского.

Материалы и методы./Materials and methods.

Материалы тезисов - стихотворение И.А. Бродского «Августовские любовники» (1961) из цикла «Июльское интермеццо» и эссеистика поэта.

Для достижения поставленной цели используются следующие методы литературоведческого анализа: аксиологический, имманентный, историко-генетический, мифопоэтический, а также филологическое описание и культурологический комментарий.

Результатом применения указанной методологии становится выявление интертекстуальных связей, имманентных поэтике неоакмеиста И.А. Бродского, систематизация художественных функций мифологемы «август» в контексте особенностей его пограничного хронотопа и календарной лирики, выявление особенностей его ранней динамической поэтики.

Результаты и обсуждение./Results and discussion.

Стихотворение «Августовские любовники» является девятым и предпоследним из 10-ти текстов цикла «Июльское интермеццо», который формируется с июня по август 1961 года. По мнению В.А. Куллэ, он играет роль «интермеццо (маленького самостоятельного произведения) между двумя крупными поэмами: "Петербуржским романом" и "Шествием"» [4]. Однако стихотворение «Августовские любовники» выбивается из контекста – поэт демонстрирует прорыв за пределы месячного круга. Болгарская исследовательница Р. Евтинова подчёркивает привязанность И.А. Бродского к лету: «Лето для него – контраст зимы, время освобождения от скованности» [5, с. 171]. Если июль – пора расцвета, то август – переход к осени: «Конечность человеческого времени глубоко осознана Бродским, и это определяет его восприятие круговорота сезонов. Они вращаются, подвластны космическим законам, и за летом, с которым людям никогда не хочется расставаться, неизбежно следует осень»; «осень является и символом заката, увядания, конца» [5, с. 175]. Август как знак межсезонья становится запечатлённой хронологической точкой перехода, пограничного хронотопа, как в эссе «Коллекционный экземпляр» (1991) - «Лето 1991 года. Август. Это, по крайней мере, наверняка» [1, т. VI, с. 121].

Пограничный характер августовского хронотопа подчёркивается контрастом ярких любовников, их красно-белых рубашек, распахнутых

навстречу макромиру светящихся окон и чёрных парадных вкупе с наступающим вечером: «Августовские любовники / в вечернем воздухе чертят красно-белые линии рубашек, своих цветов,/ распахнутые окна между чёрных парадных светят,/ и они всё идут, всё бегут на какой-то зов» [1, т. I, с. 76].

Полисемия августовской мифологемы, её связь с расцветом, плодоношением и переходом к небытию обеспечивается различными уровнями поэтики стихотворения. Визуальный уровень строится на многочисленных оппозициях: красный и белый цвета рубашек августовских любовников актуализируют контраст яркого, «тёплого» спектрального тона с ахроматическим, причём контрастное соединение («красно-белые») на фоне воздуха и подступающего вечера создают впечатление насыщенных цветовых линий. Символика красного цвета связана с активностью, любовью, цветением и плодоношением, белого – с чистотой, невинностью, святостью. Казалось бы, колорит полностью соответствует мифопоэтике августа как поры расцвета и созревания. Однако символика красного включает также ассоциации с кровью, ранами, пожаром, войной, а белого – со смертью (смертельной белизной). Поэтому усиливается восприятие пограничности августа – перехода от расцвета жизни, летнего цветения к осени и умиранию. Мотив умирания подчёркивается новым контрастом – светящихся окон, распахнутых в большое пространство внешнего мира, и чёрных парадных, куда стремятся августовские любовники. Свет и чернота в едином локусе домов воссоздают единство и оппозицию жизни//смерти, а образ чёрных парадных ассоциируется с чёрной лестницей из стихотворения О.Э. Мандельштама «Я вернулся в мой город, знакомый до слёз...» (1930): «Я на лестнице чёрной живу, и в висок / Ударяет мне вырванный с мясом звонок» [2, т. I, с. 153].

Символика умирания усиливается мифопоэтическим образом наступающего вечера, где визуальный контраст подчеркивается сгущающейся тьмой и зажигающимися огнями: «Вот и вечер жизни, вот и вечер идёт сквозь город,/ вот он красит деревья, зажигает лампу, лакирует авто,/ в узеньких переулках торопливо звонят соборы,/ возвращайся назад, выходи на балкон,

накинь пальто» [1, т. I, с. 76]. Е.Г. Штырлина отмечает знаковую функцию вечера в стихотворении: «Особую выразительность в произведениях И. Бродского лексеме вечер придает контекстуальное употребление, в пределах которого темпоральная единица наполняется индивидуально-авторскими смыслами и проявляет себя в художественном тексте как самостоятельный антропоморфный деятель, изменяющий и преображающий всё, что его окружает» [6, с. 444]. Мифопоэтический аспект суточного цикла реализуется с помощью трансформации стёртой метафоры «вечер идёт»: И.А. Бродский в контекст хода времени включает город - «указание места, через которое это движение происходит»; так осуществляется «персонификация временного отрезка и превращение его в действующего героя произведения» [6, с. 443]. Мифологическое наполнение возникает и благодаря метафоре «вечер жизни», при этом суточный и календарный образы (вечер, август) сопрягаются в символике переходного периода от жизни (дня, лета) к смерти (приближающейся ночи, осени).

Возникает круговорот бытия и небытия, единства света и тьмы как цветения и умирания. И в эту гамму включается голубой цвет, но не как символ вечности, а как порождение рекламы: «Видишь, августовские любовники пробегают внизу с цветами,/ голубые струи реклам бесконечно стекают с крыш,/ вот ты смотришь вниз, никогда не меняйся местами,/ никогда ни с кем, это ты себе говоришь» [1, т. I, с. 76-77]. Искусственная электрическая реклама и автомобили как урбанистические детали акцентируют контраст естественной природы (цветы в руках августовских любовников) и неживой цивилизации. Цветы, которые 7 раз упомянуты в стихотворении, символизируют красоту, любовь, молодость, а также – кратковременность жизни, что сближает их с календарной символикой августа.

Любовь предстаёт как онтологическая категория, непостижимая и таинственная, овладевающая героями, которые «всё идут, всё бегут на какой-то зов». Она включается в круговорот бытия и смены жизненных циклов, свойственных календарной поэтике. Недаром образы любовников сопрягаются

не с весной как традиционным временем любви, а с августом как знаком межсезонья: «Вот цветы и цветы, и квартиры с новой любовью,/ с юной плотью входящей, всходящей на новый круг,/ отдавая себя с новым криком и с новой кровью,/ отдавая себя, выпуская цветы из рук» [1, т. I, с. 77]. Семантическая поливалентность круговорота любви мотивируется контрастом цветов с их символикой и физиологической образностью.

Стихотворение «Августовские любовники» входит в единый лирический сюжет «Июльского интермеццо» - это, по словам В.А. Куллэ, «смерть, утрата и одиночество»; «новая жизнь рисуется теми же средствами, что и умершая ("любовники", "бег", "цветы") - она тоже иллюзорна и должна умереть в свой черёд. Здесь мы встречаемся с цикличной моделью времени, колесом рождения-смерти-возрождения. Поэт, наблюдая "сверху" за этим круговоротом жизни и смерти, сознательно из него устраняется» [4]: «Новый вечер шумит, что никто не вернётся, над новой жизнью,/ что никто не пройдёт под балконом твоим к тебе,/ и не станет к тебе, и не станет, не станет ближе,/ чем к самим себе, чем к своим цветам, чем к самим себе» [1, т. I, с. 77]. В.А. Куллэ отмечает связь темы смерти у И.А. Бродского с эстетикой Е.А. Баратынского [4]. Мы полагаем, что мотив утраты («никто не вернётся») восходит и к стихотворению А.А. Блока «Девушка пела в церковном хоре...» (1905): «Причастный к тайнам, – плакал ребёнок / О том, что никто не придёт назад» [7, с. 196]. У неоакмеиста носителем эсхатологического пророчества выступает вечер.

Выводы./Conclusions.

Календарная символика в стихотворении И.А. Бродского «Августовские любовники» опирается на мифопоэтическую семантику последнего летнего месяца как переходного этапа от расцвета к увяданию. Мифологема «август» акцентирует значимость пограничного хронотопа, эсхатологический характер пространственно-временного континуума текста. Динамика воссоздаётся множественностью глаголов движения, относящихся к одушевлённым и неодушевлённым персонажам; нагнетанием локусов улиц, площадей, парадных, окон, квартир, балкона; изменением взгляда лирического героя,

охватывающего землю, небо и срединный мир города; сменой поэтических дискурсов от внешней речи к внутренней с неявным адресатом; выходом за пределы частного времени и пространства в хронотоп вечности; интертекстуальными связями с искусством Золотого и Серебряного веков; анафорами, единством повторов и перечислений, неравномерностью стиха. Всё вместе формирует динамическую поэтику ранней лирики И.А. Бродского.

Календарная символика межсезонья сопрягается с мотивами жизни и смерти, любви и утрат, круговорота бытия. Поэт-неоакмеист утверждает, что «искусство "подражает" скорее смерти, чем жизни; то есть оно имитирует ту область, о которой жизнь не даёт никакого представления: сознавая собственную бренность, искусство пытается одомашнить самый длительный из существующих вариантов времени» («В тени Данте», 1977) [1, т. V, с. 78].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ./ REFERENCES:

1. Бродский И.А. Сочинения Иосифа Бродского: в 7 томах. - СПб.: Пушкинский фонд, 2001.– Т.1. Стихотворения 1957-1963 гг.- 304 с. -Т.5. Эссе.- 376 с. – Т.6. Эссе. 2003.– 456 с. - Т.7. Эссе и статьи. – 344 с.
2. Мандельштам О.Э. Собрание сочинений и писем: В 3-х томах. Том 1. Стихотворения. - М.: Прогресс-Плеяда, 2009. - 808 с. - Том 2. Проза. - М., 2010.- 760 с.
3. Мифы народов мира. Энциклопедия. В 2-х томах / Гл. ред. С.А. Токарев. - М.: Советская энциклопедия, 1991. – Т.1. А-К. – 671 с. Т.2. К-Я. – 719 с.
4. Куллэ В.А. Поэтический дневник И. Бродского 1961 года (Формирование линейной концепции времени // Иосиф Бродский: творчество, личность, судьба (Итоги трёх конференций).- СПб.: Журнал «Звезда», 1998. – С. 97-107. // ULR: http://magazines.russ.ru/novyi_mir/redkol/kulle/articles/brodsky2.html.
5. Evtinova Rumiana. Поэзия Бродского как «синоптический дневник» synoptikos (греч.) – обзирающий всё вместе // Studia Litteraria Universitatis

Iagellonicae Cracoviensis. - №9. - 2014. - Z. 2. - S. 167–176.

6. Штырлина Е.Г. Вечер в поэтическом языке И. Бродского // Известия Пензенского государственного педагогического университета имени В.Г. Белинского. – Гуманитарные науки. - №27. – 2012. – С. 442-445.

7. Блок А.А. Стихотворения. - Л.: Советский писатель, 1955. – 824 с. – (Библиотека поэта. Большая серия).

**ФАНТАСТИКА І РЕАЛЬНІСТЬ У РОМАНІ МАКСА КІДРУКА
«ДОКИ СВІТЛО НЕ ЗГАСНЕ НАЗАВЖДИ»**

Чонка Тетяна Степанівна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології
(українське відділення)
Закарпатський угорський інститут
імені Ференца Ракоці II
м. Берегово, Україна

Постановка проблеми. У пропонованій статті здійснено аналіз роману «Доки світло не згасне назавжди» сучасного українського письменника Максима Кідрука: досліджено специфіку авторського стилю – шляхом поєднання фантастики і науки розкривати нагальні проблеми суспільства; охарактеризовано спектр суспільно-етичних та філософсько-психологічних питань, порушених у тексті; акцентовано на своєрідності побудови діалогу «автор – герой – читач», який передбачає шлях інтерпретації твору на засадах інтелектуальної гри.

Предметом даної наукової розвідки став роман сучасного українського письменника Максима Кідрука «Доки світло не згасне назавжди» (2019).

Метою є інтерпретація проблематики твору та дослідження специфіки ідіостилу письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість молодого українського письменника Максима Кідрука стала об'єктом студій Т. Бондаренко, яка дослідила індивідуальний стиль митця на прикладі творів «Бот», «Твердиня», «Навіжені в Мексиці», «Навіжені в Перу» і «Трансфер»; Л. Костецької – жанр трилеру та образи-символи у романі автора «Не озирайся і мовчи», О. Мороз – оніми в художньому дискурсі М. Кідрука на матеріалі роману «Твердиня», О. Огульчанської – своєрідність хронотопу в романі «Де немає Бога», Г. Овсяницької – жанровий симбіоз твору «Доки світло не згасне

назавжди», І. Пасько – жанрові й стильові особливості романів «Бот» та «Бот: Гуаякільський».

Сам автор назвав роман «Доки світло не згасне назавжди» соціальною драмою і науковою фантастикою, «яка має під собою жорстке наукове підґрунтя», він також заперечив жанрове визначення свого твору як медичний трилер. Ми погоджуємося з думкою Г. Овсяницької, що роман усе ж таки містить і елементи трилера, готики, наукової фантастики, авантюрного роману та соціальної драми – через гостросюжетність і тканину проблем, яку письменник розгортає перед читачем [Див.: 3].

Виклад основного матеріалу. Макс Кідрук – письменник-інтелектуал, який ставиться до написання своїх творів як до ґрунтовної наукової праці: студіює чимало наукової літератури. За словами самого письменника, роман «Доки світло не згасне назавжди» ґрунтується на наукових фактах щодо людської фізіології, зокрема про перевиробництво нейронних зв'язків (синапсів) у мозку немовлят. Для кращого розуміння роботи людського мозку, автор зазначив низку науково-популярних книг, зокрема: Дін Бернетт «Наш дивакуватий мозок», Брюс Худ «Ілюзія Я, або Ігри, в які з нами грає мозок», Лоран Коен «Дивовижні історії про мозок...», Кайя Норденген «Мозок усемогутній», Ерік Кендел «У пошуках пам'яті...», Тімоті Верстінен та Бредлі Войтек «Мозок Зомбі. Науковий підхід до поведінки ходячих мерців». Спілкується з професіоналами у різних галузях людської діяльності (зادля більшої достовірності автор консультувався з лікарем-анестезіологом щодо медичних аспектів, вчителькою математики щодо поведінки старшокласників та ЗНО, правником щодо юридичних нюансів при ДТП). Ретельно підбирає епіграфи та музику: усі 15 епіграфів є цитатами з пісень британського гурту Iron Maiden – одного з улюблених гуртів письменника, яку пропонує для прослуховування під час прочитання даного тексту. Вагомими у контексті роману є вже самі назви пісень, які ми переклали з англійської: «1. Сам по собі. 2. Фальшивий біль. 3. Зламаний. 4. Під сонцем. 5. Дзеркало милосердя. 6. Танець смерті. 7. Перископ. 8. Пам'ятаю коли. 9. Народжені у 58 році. 10.

Підніми мене. 11. Я сказав привіт. 12. Липневий дощ. 13. Підніміть свій прапор. 14. Кохання потрапило в пекло. 15. Суїцидальні листи. 16. Прошу пробачення. 17. Кожна частинка мене. 18. Дорога. 19. Ніколи там. 20. Остання нагорода. 21. Я відмовляюся. 22. Коли сходять легенди. 23. Підніміться над припливами. 24. Врятуй мене. 25. Допоможи. 26. Залишайся зі мною. 27. Чи сонце коли-небудь зійде?» [1, с. 549]. Вони, як і епіграфи, є вагомими позасюжетними елементами, без яких не можливо зрозуміти авторський задум роману, адже слугують не лише музичним фоном для читання – їхні слова (ще раз наголосимо – навіть самі назви) можна інтерпретувати як складову основних емоційно-психологічних ліній твору.

Для роману «Доки світло не згасне назавжди» автор зі своєю командою розробив додаток для Android та IOS, який містить матеріали для візуалізації локацій, де відбуваються події твору, та (що найважливіше!) подає додаткову інформацію щодо сюжетних ліній персонажів: батька головної героїні Григора Ситника та його першої дружини Уляни Джикії, учителя Якова Чорная й Анни Ославської, зокрема читач має змогу прочитати і щоденник Анни; розповідає історію Марка Грозана – головного героя попереднього роману «Не озирайся і мовчи» (2017), з яким (окрім того, що митець зробив його героєм і цього роману) він пропонує читачеві поспілкуватися у месенджері (новаторський прийом Кідрука з метою залучення до читання молоді). Усі ці підказки подає автор своєму читачеві у передмові [1, с. 5 – 7] та післямові [1, с. 549 – 556], з яких, по суті, і потрібно починати прочитання роману: читач, який уже має досвід знайомства з творчістю Кідрука, знає про це.

Обов'язковим для об'єктивного сприйняття тексту є перегляд відеопрезентації роману Кідруком [Див.: 2], адже саме в ній автор надає усі необхідні орієнтири для вдумливого читача, що є першим кроком до творчого діалогу. Під час презентації митець наголошує, що в романі поєднані соціальна драма й фантастика, яка має жорстке наукове підґрунтя. Ми підемо услід за автором і почнемо наш аналіз із визначення саме соціально-психологічних проблем, порушених у ньому. Насамперед варто виокремити проблеми

стосунків дітей і батьків та спілкування між підлітками.

Головна героїня – 17-літня Рута Статник – дівчина із яскравою зовнішністю, яка передалася їй у спадок від матері, Аліни Алієвої, та неординарним світоглядом, сформованим під впливом читання книжок, рекомендованих їй шкільним учителем Яковом Чорнаєм, серед яких твори Девіда Мітчелла, Ханью Янагіхару, Джонатана Франзена, Хлої Бенджамін. «Шукачі безсмертя» Хлої Бенджамін, на нашу думку, опинилися у цьому переліку не випадково, адже в романі йдеться про можливість передбачати майбутнє й про вибір між реальністю та ілюзією, минулим і майбутнім, а це саме ті екзистенційні моменти, які доведеться пережити і Руті. Отже, це ще один крок автора у грі зі своїм читачем.

Починається роман непривабливою сценою опису процесів «нудоти й блювоти дівчини, накачаної алкоголем» – що може бути реальнішим... Проте для Руті все завершується набагато трагічніше: скориставшись її непритомним станом, Бодя Лаврик (Лара), по суті, гвалтує дівчину, про що вона навіть не здогадується, поки не дізнається, що вагітна. Отже, напередодні ЗНО й випускного вона завагітніла від хлопця, якого навіть і не кохала. Лара, звичайно ж, не готовий брати відповідальність на себе, тому просить Руту позбавитися дитини. За порадою сестри Індії дівчина просить допомоги у матері, яка не змогла приховати правди від чоловіка. Григир не може стримати свого гніву і звинувачує доньку у її ганебних вчинках, забороняючи робити аборт. Рута у всьому звинувачує батька: якщо б він не влаштував їй скандалу через те, що вона рекламувала нижню білизну, вона б не втекла з дому, не напилась би так, що й не пам'ятала про згвалтування, а отже, не було б цих проблем. Небажання порозумітися, звинувачення одне одного в усіх нещастях призводять до ще гірших наслідків, насамперед до спроби самогубства Руті. Читач мимоволі починає співчувати героїні й засуджує Григора, адже бачить ситуацію крізь призму її емоцій. І тут варто звернутися до авторських «підказок», до «додаткових гілок сюжетного дерева» (за висловом Кідрука) у додатках. Одна з історій, подана поза основним сюжетом, відіграє далеко не другорядну роль, бо

психологічно обґрунтовує й пояснює мотиви поведінки Григора. З основного сюжету читачеві відомо, що батько Рути змінився після смерті старшого сина від першого шлюбу, Дем'яна, який розбився на машині, подарованій батьком на вісімнадцятиліття. Проте лише історія стосунків Григора з його першою дружиною Уляною Джикією, подана в мобільних додатках, розставляє всі крапки над «і»: Уляна звикла міняти хлопців, як рукавички, виходить заміж за Григора заради квартири, яку «Азовмаш» давав лише сімейним (проте жертва виявилася марною, бо квартири їм так і не дали); вона народжує небажаного сина й зовсім не опікується хлопчиком, віддавши його на виховання чужій людині, розкошує за гроші, які пересилає їй Григир із заробітків з Індії. Коли Дем'янові виповнилося чотири, Уляна викрадає всі Григорові заощадження за чотири роки й тікає до коханця за кордон, залишивши чоловікові Дем'яна. Григир розірвав контракт в Індії, щоб бути з сином, без роботи, без дружини залишився з дитиною на руках, виховав до 18 років, подарував машину – втратив його і дізнався, що Дем'ян – не його син, що його стільки років обдурювали: «Він не знав, як тепер жити з усім цим, і дратівлива неспроможність визначитися зі ставленням до власного минулого поволі підточувала його, аж поки чоловік не став усередині пошрамованим і крихким, як шматок старого дерева, загризений ущент короїдами». Григир ні з ким із близьких не поділився своїм болем, спочатку запив, опісля повністю віддався релігії: від веселого, життєрадісного чоловіка й турботливого батька залишилася лише тінь. Як бачимо, Григир теж заслуговує на співчуття. Проте його вибір – це теж утеча від реальності, яка зробила нещасливою його родину. На жаль, утеча від проблем, якою б вона не була, це завжди «темрява», яка засмоктує людину, віддаляючи її від повноцінного життя в суспільстві й родині. Відповідно, «темрява», яка засмоктувала Руту у її снах, не така вже й фантастична.

Проте повернемося до фантастичного в романі: саме після спроби суїциду Рита відчула екзистенційний страх утрати життя, зрозуміла, що усі проблеми можна вирішити, і саме тоді з'ясувала, що у снах, які вона бачила з дитинства,

вона може змінювати минуле. Після того, як дівчина змінила хід подій, що спричинили її вагітність, у снах її почали переслідували істоти, зовні подібні на її рідних, які бажали її смерті.

Вагомими для інтерпретації авторського задуму є цитування світових письменників у романі (ще один авторський виклик для інтелектуального читача): у розмові з сестрою Індією, зокрема, характеризує свої стосунки з Іллею словами Карлоса Руїса Сафона: «Важить не те, що тобі дають, а те, чим заради тебе поступаються» [1, с. 84]. Саме ці слова спонукають Руту змінити минуле: «Вона спробувала розрулити все правильно, природним шляхом, і не змогла... Ілля мертвий, Інді їй ненавидить, батьки вважають божевільною. Їй нема за що чіплятися в цій реальності. І водночас вона знала, що може все виправити. Достатньо лише перенестись у сновидінні в той день, коли загинув Ілля, і врятувати хлопця. І тоді все стане так, як було» [1, с. 414]. Рута постає перед екзистенційним вибором – повернути до життя нареченого сестри, ризикуючи власним життям, чи залишитися живою, але чужою для своїх рідних. У її свідомості чітко відлунюють слова Анни: «Ніщо не дається просто так. Безжальний світ завжди знайде спосіб помститися... Облиш минуле... Ніякі жертви не виправлять того, що вже сталося. Ти повинна навчитися жити, пам'ятаючи минуле, але не змінюючи його. Ти маєш навчитися жити з помилками – не відпускати їх, не шукати ефемерного полегшення, просто жити далі, давши спокій тому, що відбулося... Нікому не буде діла до всього, що ти назмінювала, якщо не буде тебе» [1, с. 361, 364 – 365]. Проте вона обирає життя Іллі і щастя сестри, після чого ні на мить не могла заснути, бо темрява наздоганяла її, а істоти завжди були поряд, не залишаючи їй права на спасіння.

Фінал роману відкритий: після видалення Тимофієм Русецьким *locus coeruleus*, (який відповідає за фазу швидкого сну і, на думку Анни, видалення якого могло врятувати їх від істот) Рута впадає у парасомнію (розлади сну, викликані психічними, неврологічними або соматичними захворюваннями, які супроводжуються нічними жахами, галюцинаціями або викликають сонний параліч). Рута в той час спостерігала у своєму сні, як «хмари розійшлись, і

розпаленіле літнє сонце... засліпило її» [1, с. 542]. Годинник на смартфоні увесь час показував 9:19, проте заряд батареї з 96 впав до 93, «удалині над пагорбами розгорталося сіре полотнище дощу. Тхнуло сирою землею...» [1, с. 545]. Лікар констатував, що її розум і мислення перебувають у стані невизначеності і він, на жаль, не знає, як довго це триватиме.

Песимістичними є слова останньої пісні Five Finger Death Punch «Will The Sun Ever Rise» («Чи сонце коли-небудь зійде?»), рекомендованої автором. Проте згадаймо назву роману «Доки світло не згасне назавжди» і сонце, яке зупинилося над головою Рути у її сонному паралічі – гра слів, яку автор і пропонує розгадати своєму читачеві.

Висновки. Наше дослідження дає підстави констатувати, що специфікою авторського стилю Макса Кідрука є поєднання фантастики і науки з метою розкриття нагальних проблем суспільства, які стосуються кожної окремої родини й людини; письменник будує свій твір на засадах інтелектуальної гри-діалогу «автор – герой – читач», який і визначає шлях інтерпретації твору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кідрук М. Доки світло не згасне назавжди: роман / Макс Кідрук. – 2-гу вид. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля». 2021. – 560 с.
2. Кідрук Макс «Доки світло не згасне назавжди» (презентація) // https://www.youtube.com/watch?v=PSsI7n3iO_0
3. Овсяницька Г. В. Жанровий симбіоз твору М. Кідрука «Доки світло не згасне назавжди» http://ukrlit-2017.blogspot.com/2020/02/blog-post_57.html

PHILOLOGICAL SCIENCES

МОВНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ АГРЕСІЇ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Круть Олена Володимирівна

к.ф.н., доцент

Горлівський інститут іноземних мов

ДВНЗ «ДДПУ»

м.Бахмут, Україна

Вступ./Introduction. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується зростанням розвідок, що базуються на поєднанні психологічних, соціологічних, комунікативних процесів у мові та мовленні. Загальна антропоцентрична спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень (Н.Д. Арутюнова, Ю.М. Караулов, Г.В. Колшанський, Б.О. Серебренніков, Ю.С. Степанов, В.М. Телія) підтверджується пильною увагою дослідників до вивчення мовних одиниць, які фіксують результати соціальної взаємодії у суспільстві. Одним із проявів соціальної інтеракції є агресивні взаємовідносини нападу, руйнування і боротьби з метою досягнення бажаного результату.

Мета роботи./Aim. Метою цієї роботи вважається розглянути методику дослідження мовних одиниць, які слугують для відображення агресивної взаємодії.

Матеріали та методи./Materials and methods. Матеріалом для дослідження є лексика на позначення агресії, що становить 10 тисяч мовних одиниць (дієслів, іменників та прикметників, більшість із яких – похідні та складні слова).

Методи дослідження зумовлені метою й базуються на всебічному вивченні одиниць на позначення агресії. Використання *теоретичних загальнонаукових* методів (аналіз, синтез, *індукція, дедукція*) дозволяє

узагальнити зібраний матеріал, обґрунтувати й проілюструвати теоретичні положення відповідними мовними даними. *Емпіричний загальнонауковий метод* суцільної вибірки залучається для систематизації та формування бази матеріалу дослідження. Структурний метод реалізується в двох методиках лінгвістичного аналізу: *трансформаційний аналіз* застосовується для інтерпретації морфологічних і семантичних ознак лексем на позначення агресії, належності їх до певних класів; *компонентний аналіз* та *метод опозицій* слугують для виявлення семного складу одиниць лексико-семантичного поля «Агресія» (далі – ЛСП «Агресія»). *Словотвірний аналіз* вживається для встановлення відношення словотвірної похідності та словотвірного моделювання дієслів, прикметників та іменників на позначення агресії; *ономасіологічний аналіз* застосовується для встановлення номінативного характеру елементів тернарної моделі у співвідношенні з компонентами словотвірних моделей.

Методика фреймового моделювання використовується для побудови фреймової моделі одиниць на позначення агресії. *Когнітивний аналіз* залучається для поглибленого вивчення ономасіологічної структури з метою визначення концептуальних структур, що є основою утворення слів на позначення агресії. *Контекстуальний аналіз* реалізується для виявлення трансформаційних змін в ономасіологічній структурі, розвитку конотативних і оцінних значень під впливом контекстуальних чинників при розгляді одиниць на позначення агресії у комунікативно-функціональному ракурсі. Елементи *кількісного аналізу* застосовуються для встановлення чисельних співвідношень, отриманих результатів дослідження.

Результати та обговорення./Results and discussion. Теоретичне підґрунтя роботи формують наукові праці з вторинної номінації (Ю. І. Євтушевський, М. Д. Каракотов, О. С. Кубрякова, Н. І. Панасенко, О. С. Снітко, В. М. Телія), з дослідження агресії у міждисциплінарному висвітленні як лінгвістичного феномену (Р. Берон, Т. А. Воронцова, В. Д. Гвоздецький, В. І. Фуркало), наукові розвідки з ономасіології і словоскладання, в тому числі у

розрізі когнітивної ономасіології і концепції синтаксичної природи деривації (О.С. Кубрякова, Ю. Г. Панкрац, М. М. Полюжин, О. О. Селіванова), когнітивні і лінгвоконцептуальні студії (С. Г. Воркачєв, С. А. Жаботинська, О. С.Кубрякова, В. А. Маслова, Ю. С. Степанов) тощо.

Встановлено, що спільною рисою досліджуваних мов є репрезентація переважної більшості позначень агресії похідними та складними словами, а також структурно-семантична організація ЛСП «Агресія», що представлено у п'ятьох мікрополях (далі – МП): МП «Напад», МП «Руйнування», МП «Завдання шкоди», МП «Привласнення» та МП «Захист», – номінативними одиницями трьох лексико-граматичних класів (далі – ЛГК): дієсловами, прикметниками та іменниками на позначення агресії. Аломорфізм в структурно-семантичній організації похідних і складних дієслів, прикметників й іменників на позначення агресії виявляється у способах словотвору та високою активністю до репрезентації складних одиниць в англійській та похідних слів в українській і російській мовах.

У роботі виокремлена ономасіологічна структура слів із архісемою «агресія», яка характеризується тернарністю (базис, предикат та ознака). Складифіковано зони базисів живої матерії, дії та стану, що впливають на утворення одиниць різних ЛГК. В англійській мові зона базисів слів на позначення агресії реалізується суфіксами-формантами похідного (англ. *kill-er*) та другою частиною складного слова (англ. *parlow-jumping*), які належать класам живої матерії (частини тіла, звірі) та неживої матерії (артефакти, продукти харчування, зброя, вогонь), на відміну від близькоспоріднених мов, де в основі побудови зони базисів лежать формантні показники (укр. *знищув-ач*; рос. *опустоши-тель*).

Встановлена провідна роль предиката в ономасіологічній структурі слів на позначення агресії. Доведено, що у всіх досліджуваних мовах основні типи предикатів (дії (англ. *robbery*; укр. *злочин*; рос. *воровство*), належності (англ. *ill-natured*; укр. *злопам'ятство*; рос. *геморройник*), існування (англ. *wolfish*; укр. *собакуватий*; рос. *дьявольский*)) є показниками відношення базису до

ознакової зони. Аломорфною рисою є предикат становлення, який визначається в ономасіологічній структурі слов'янських мов.

Обґрунтована універсальна специфіка ознакової зони (зовнішньо- або внутрішньо-розрізнявальних (англ. *black-mailer*, укр. *темн-ил-о*, рос. *черн-ух-а*), якісних (англ. *ill-boding*, укр. *лих-о-віс-н-ий*, рос. *мерз-к-ий*), локативних (англ. *bush-ranger*, укр. *буфет-нік-ов*, рос. *магазин-щик*), темпоральних (англ. *night-fighter*, укр. *ден-ник*, рос. *лун-а-тик*) та інклінативних (англ. *trouble-shooter*, укр. *жив-о-їд*, рос. *мяс-ник*) ознаки) як індикатора агресивної діяльності / поведінки та експлікатора агресії. В англійській мові ознакова зона додатково заповнюється зовнішньо-розрізнявальними ознаками на позначення ваги, в українській та російській – якісними ознаками на позначення руху та темпоральними ознаками на позначення часу дії.

Встановлена функція ознакової зони (внутрішньо- та зовнішньо-розрізнявальних ознак) в утворенні негативних оцінних значень та концептів (доменів) в англійській, українській та російській мовах. Обґрунтовано, що ізоморфною характеристикою матричного моделювання ономасіологічної структури одиниць на позначення агресії є функціональне призначення доменів КОЛІР (англ. *black-hearted*, укр. *темн-ити*, рос. *о-черн-ить*), ТІЛО (англ. *hard-head*; укр. *без-серд-н-ий*; рос. *черн-о-пот-ый*), ЗВУК (англ. *whistl-er*; укр. *бац-н-ити*; рос. *стук-ач*), ВІЙСЬКОВА СПРАВА (англ. *smoking-gun*; укр. *мой-щик*; рос. *по-нож-ов-щ-ин-а*), РЕЧОВИННИЙ СВІТ (укр. *алмаз-ник*; рос. *бачк-ист*). Актуалізація негативного смислу в зоні якісних ознак здійснюється завдяки реалізації доменів ЗЛО (англ. *ill-tempered*; укр. *лих-о-ман-к-а*; рос. *зло-вещ-ий*), ТВАРИННИЙ СВІТ (англ. *doggish*; укр. *вовч-ий*; рос. *звер-ин-ый*) . В англійській мові засобом формування негативної оцінки в зоні якісних ознак є вербалізація доменів ХОЛОД, ЧИСЛО, ТВАРИННИЙ СВІТ, ВАГА, в українській та російській – ХОЛОД / СПЕКОТА, в англійській та українській мовах – ХВОРОБА, ЛИХО, що пояснюється культурно-національною специфікою досліджуваних мов.

З'ясовано, що остаточне формування ономасіологічної структури

одиниць на позначення агресії закладено у концептуальній системі «агресія» та есплікується у структурі відповідного фрейму. Виокремлено універсальні фреймові складники концептуальної мережі ономасіологічної структури (акціональний, предметний, компаративний): (1) основні: ХТОСЬ (агєнс – особа-носій зла), ХТОСЬ (пацієнс), ЩОСЬ (результат – деструктивні дії); 2) додаткові, залежать від сусідніх: ТАКИЙ (компаратив, квалітатив), ЩОСЬ (прчина та наслідки виникнення зла, явища та реалії суспільного життя, мета агресивної дії), ЩОСЬ (СТІЛЬКИ, ТУТ: місце, час агресивної дії).

Установлена роль контекстуальних чинників у формуванні нових смислів в ономасіологічній структурі номінативних одиниць на позначення агресії, що підтверджується розширенням структури відповідного фрейму та реалізацією комунікативно-значущих ознак: вмотивованістю, розчленованістю, змодельованим характером та ономасіологічним узгодженням. У контексті додатковий елемент «ТАК» реалізується як доменом ЗЛО, так і ДОБРО, завдяки чому агресія може мати як негативне, так й позитивне значення. У всіх трьох мовах основним складникам, залежно від ситуації, надаються інші ролі: суб'єкт дії (неістота) може бути об'єктивом, об'єкт дії (неістота) залишається пацієнсом.

Висновки./Conclusions. Здійснений у дослідженні ономасіологічний аналіз одиниць на позначення агресії розкриває можливості для вивчення феномену агресії і одиниць на його позначення в мовному і мовленнєвому ракурсах. До того ж, результати дослідження відкривають перспективи подальших наукових пошуків у сфері ономасіології в когнітивно-ономасіологічному і дискурсивному вимірах, а також у розрізі концептуального моделювання граматичних і словотвірних явищ і процесів у далекоспоріднених мовах.

**ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ДИСКУСІЇ
В НАВЧАЛЬНО - ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ**

Троян Алла Олександрівна,
к.філол.н.,доцент,
Молчанова Анна Юріївна,
Хохлова Ольга Валеріївна,
Студенти.

Одеський державний екологічний університет
м.Одеса,Україна

Анотація: В тезах розглянуто проблеми культури мовлення сучасної української молоді. Мовна проблема сучасної молоді - це вживання, сленгу, жаргону, ненормативної лексики, суржику. Наводяться приклади використання методу дискусії в процесі навчально – виховної роботи. Робиться висновок про те ,що нетрадиційні методи навчання та виховання сприяють підвищенню культури мовлення сучасної молоді.

Ключові слова :українська мова, культура мовлення, сучасна молодь,сленг, жаргон ,суржик, ненормативна лексика, слова- паразити, метод дискусії.

Актуальність даної роботи полягає в тому, що в останній час питання культури мови гостро стає перед молоддю. Як відомо, високий рівень мовної культури особистості свідчить про її вихованість, комунікативну компетентність, спроможність налагодити контакти зі співрозмовником. На жаль, цього не можна говорити про сучасну молодь.Вживання сленгу,жаргону,ненормативної лексики-це мовна проблема сучасної молоді-

Сленг – це різновид розмовної мови, яку суспільство оцінює як підкреслено неофіційну і яка характеризується динамічною зміною лексичного складу, що поповнюється за рахунок арго, жаргонізмів, вульгаризмів та неологізмів.

До утворення великої кількості сучасних молодіжних студентських новотворів (сленгізмів) призвели такі явища, як демократизація українського суспільства, соціальний розвиток, поширення масової культури, нові віяння в культурі тощо [1, с.31].

Уперше термін «slang» був зафіксований у 1750 році зі значенням «мова вулиці». Сленг є активним постачальником слів розмовного використання і носить, як вважають вчені, урбаністичне забарвлення. Сленг кожної історичної епохи відображав риси часу. Сленг 60-х був наслідком підвищеного інтересу до наркотиків, популярної музики. У сленгу 80-х переважали слова, що стосувалися грошей та роботи [2], а сьогодні постачальником сленгу є Інтернет.

Тривалий час розмовна лексика української мови була поза увагою дослідників. Дослідження розмовної мови як соціального явища почали такі вчені, як О. Береговська, О. Горбач Й, Дзензелівський, В. Жирмунський. На сучасному етапі дослідженнями таких шарів розмовної мови, як сленгізми та жаргонізми займаються вчені Л. Ставицька, О. Тараненко та інші.

На сьогодні поширення сленгу як мовного явища йде такими швидкими темпами, що, на наш погляд, він складає конкуренцію літературній мові. Такі сленгізми, які з'явилися в останній період, наприклад: супер, класно, клас, круто, офигенно, офигеть, прикольно, менти, фотки, фішка, ульот, стрьомно, прикол, прикид, обалденний, потрясний - можна почути при розмові викладачів, журналістів, ведучих телепрограм та інших. Деякі викладачі навіть не знають, що такі слова та словосполучення, як: пара, окно, флешка, фотка, фішка, комп'ютер завісає - комп'ютер глючить відносяться до сленгізмів.

В українському молодіжному сленгу використовуються також нові слова англomовного походження, поширені в Інтернеті, такі, як: пости, поститься, лайки, дизлайки, лайкнуть, селфі, флешмоб, квест, патимейкер, хейтери, хайловий, фейковий, тренд, лайфхаки, хакер, комп'ютер - комп, материнська плата – мамка, матрешка, e-mail- мило, клава - клавіатура.

Міграційні процеси сприяли тому, що в українській мові на соціально-політичній хвилі з'явилися слова, поширені в російському молодіжному сленгу:

ватник, зашквар, бульбаш ,нарик, тормоз, лох, жмот, базар, шарага, бурса, забийся, ульот, отпад, прикол, бабло, нафіг, вещь, облом, бухати, фігня, фуфло, по барабану, блин, не парься, класно, ништяк, нормалёк, кайф ,балдеть, общага, вау, еез, окей.

Мета даної роботи - дослідити шляхи поширення та причини виникнення нових жаргонізмів, сленгізмів, суржику, нецензурної лексики в спілкуванні сучасної молоді, а також вирішити питання щодо підвищення культури мовлення за допомогою використання методу дискусія.

«Дискусія від латинського «discussion»(розгляд ,дослідження):

-спосіб організації спільної діяльності з метою інтенсифікації процесу прийняття рішення в групі;

- метод активного навчання, заснований на публічному обговоренні проблеми, мета якого з'ясування і зіставлення різних точок зору, знаходження правильного рішення спірного питання;

- метод навчання, що підвищує інтенсивність і ефективність процесу сприйняття за рахунок активного включення учнів в колективний пошук істини.

Дискусії відносяться до найбільш широко відомим в історії педагогіки методам навчання. Ще за часів античності його успішно застосовували в гімназіях і академіях Стародавньої Греції для підготовки молодих людей. Знаменита фраза «У суперечках народжується істина» відноситься до дискусійних методів.»[3]

В останній час питаннями дискусії займаються такі дослідники, як Воронкова В.А.,Кудбіддінова Р.А.,Шигаев М.А. та інші.

Ми спробували використати дискусію з метою з'ясувати причини забруднення української мови серед молоді.

В результаті дискусії за за темою «Особливості спілкування сучасної молоді» студенти розповіли, що сленг вживається в мовленні як серед молоді, так і серед дорослих. На заняттях з дисципліни « Української мови за професійним спрямуванням» при вивченні розділу «Культура мовлення» ми

звернулися до студентів з проханням дати відповіді на питання: чи використовують вони в своєму мовленні вищеназвані слова? Відповідь - «так» була у 100% респондентів. Усього було опитано 100 студентів. «Чому ви використовуєте сленг? Відповідь:«Тому ,що зараз усі так говорять»

Сучасна молодь добре знає, що таке- нецензурні слова, лайка, тобто ненормативна лексика або бруднослів'я,й тим не менше у спілкуванні між собою вживають ненормативну лексику і це ніскільки їх не бентежить; більше того, деякі з них навіть дійшли до того, що використовують ненормативну лексику просто для зв'язку звичайних слів.

За час дискусії зі студентами нашого університету вони визнали,що ненормативну лексику використовують 70% хлопців і то тільки серед своїх друзів в університеті та гуртожитку та 30% дівчат тільки в гуртожитку. На питання:«Чому ви використовуєте нецензурні слова в своєму спілкуванні?» Відповідь – «Тому,що вони дуже емоційні та відразу доходять до співрозмовника, який інших слів не розуміє»- була у 70% респондентів. Відповідь – «Тому, що студенти бувають іноді агресивними» - була у 20% студентів. Відповідь –« Тому, що всі так розмовляють була у 10% студентів.

В останній період в зв'язку з обмеженим словниковим запасом дуже поширюється вживання сучасної молоддю слів-паразитів таких, як: ну, от, значить, типу, типу того, там, як це, чуєш, знаєш, так сказати, таке, розумієш, блін, коротше, ето самоє, насправді.

Загрозою для існування рідної мови є також штучно змішана мова - суржик.

Суржик-давнє явище, яке представляє собою суміш двох мов, наприклад, української та польської ,української та словацької, української та російської мов, вплив однієї мови на іншу. Він , як вважають науковці, порушуєть норми української літературної мови. Боротьбу проти наступу суржику ведуть таки вчені: Б.Антоненко-Давидович, О.Сербенська, О.Панамарів, М.Лесюк, Є.Чак. Мовознавці зазначають, що 90% змішаної лексики становлять російські слова, які вимовляються по-українськи.

На фонетичному рівні суржик проявляється в звучанні слів ноль, регістратура, двойка хожу, сижу замість нуль, реєстратура, двійка, ходжу, сиджу; на словотвірному - англічанка, лікарство, осенню замість англійка, ліки, восені; на лексичному - фамілія, учбовий, рахую ,здача, замість прізвище, навчальний, вважаю, решта.

Ми пропонували студентам підготуватися до дискусії в вигляді бесіди за темою «Тарас Григорович Шевченко –основоположник української мови» Незважаючи на те,що деякі студенти в розмовній мові вживають сленг, вони підготували грамотні доповіді з презентаціями, використовую словничок шевченківських слів.

Після наступної дискусії «Чи правильно ми говоримо ?» нами було запропоновано декілька таких завдань, в яких треба було знайти правильний варіант відповіді,наприклад: 1.прийшло в голову 2. спало на думку; 1.моя собака. 2. мій собака; 1.багаточисельний натовп 2.численний натовп; 1.втратив свідомість 2.знепритомнів;1. буду через пару хвилин 2 .буду через кілька хвилин; 1.відкрив двері до кімнати 2.відчинив двері до кімнати;1. вимушена міра 2.вимушений захід; 1.у мутній воді 2.у каламутній воді; 1.повістка дня 2.порядок денний;1.вірна відповідь2.правильна відповідь; 1.прийняти участь у чому...2. взяти участь у чому... Після проведення дискусії більшість студентів дали правильні відповіді.

«Дослідження показали,що групова дискусія підвищує мотивацію учасників у вирішенні обговорюваних проблем. Мета дискусії- не стільки в тому, щоб вирішити проблему, а скоріше в тому,щоб поглибити її, стимулювати творчість і виробити рішення проблеми за допомогою активної спільної діяльності»[4].

Таким чином, використовую на заняттях такі види дискусій як круглий стіл, дебати, симпозіум, форум, мозковий штурм та інші, студенти не тільки навчаються роботати в групі але розвивають своє діалогічне та монологічне мовлення, підвищують культуру свого мовлення. Проведені нами дискусії,на наш погляд, сприяють бережному і дбайливому ставленню до рідної мови та

активізують навчально – виховний процес.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шумейкина А. Сучасний український сленг: кононатовий аналіз//Журнал Дивослово.-с.31-33.
2. Кондратюк О. Молодіжний сленг як мовне явище//Незалежний культурологічний часопис «І».-2005: [Електронний ресурс] <http://www.ji.lviv.ua/index.htm>
- 3.Дискуссия как метод активного обучения - Studbooks.net <https://studbooks.net> › pedagogika › diskussiya_metod...
- 4.Дискуссия как метод обучения Статья - Социальная сеть <https://nsportal.ru> › 2019/02/22 › diskussiya-kak-metod

PHILOSOPHICAL SCIENCES

ХРИСТИЯНСЬКЕ УЧЕННЯ ПРО БЛАЖЕНСТВО: ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДГРУНТЯ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Осетрова Оксана Олександрівна,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

Вступ. В усі часи Людина прагнула щастя й гармонії, радості й світла, що у своїй сукупності і є прагнення до блаженства. Сьогодні змінилися умови існування людини, примножилися техногенні блага, однак людська природа загалом залишилася незмінною. Більш того, слід зауважити, що здобутки сучасної цивілізації привносять у життя не тільки блага й зручності (транспорт, мобільний зв'язок, мережа Internet тощо), але й техногенні катастрофи, штучно викликані пандемії, що невітно (і невпинно) розширюють перспективи онтологічної загрози. Зазначена загроза супроводжується, між іншим, зниженням якості й рівня життя населення планети, яке спричиняють безробіття, втрату здоров'я, зростання загального стану тривожності та безліч інших негараздів. Перебуваючи зануреними у такий стан речей, людина здатна втратити надію на досягнення блаженства. На жаль, постійно зростає кількість тих, хто таку надію дійсно втрачає, наслідком чого є деградація особистісна і соціальна, зростання хвилястої суїцидів і суїцидальних спроб, асоціальна деструктивна поведінка тощо.

З огляду на вищесказане наразі актуальною є філософська рефлексія над сутністю християнського учення про блаженство як частини учення про надію, що уможливорює домінантне положення онтологічних перспектив людства над

перспективами онтологічної загрози його самознищення. Крім того, звернення до цього учення є корисним для фахівців із соціальної роботи, яким безпосередньо доводиться працювати зі знедоленими і зневіреними людьми, котрі вже ні на що не сподіваються, а блаженство видається їм примарною та недосяжною ілюзією.

Мета роботи: провести аналіз дев'яти заповідей блаженства та на його основі сформулювати філософсько-практичні настанови для фахівців із соціальної роботи, які дозволять їм під час надання соціальних послуг і соціального супроводу клієнтів змотивувати останніх до подолання складних життєвих обставин, в яких вони опинилися.

Матеріали та методи. Серед матеріалів, які послужили базою для даного дослідження, слід відзначити:

- 1) Священне Писання християн;
- 2) історико-філософське надбання, духовна спадщина українського народу як джерело моральних настанов, актуальність яких особливо загострюється у періоди, означені кризовими явищами, що охоплюють усі сфери людської життєдіяльності, прикладом чого, на жаль, слугує сучасна епоха.

Виокремлюючи методи, у першу чергу, слід зауважити, що їх вибір безпосередньо детермінується специфікою об'єкта дослідження. У зв'язку з тим, що об'єкт даного дослідження – це дев'ять заповідей блаженства, актуальні з огляду на практику сучасної соціальної роботи, у процесі даного дослідження було застосовано такі методи: діалектичний, у т. ч. його принципи аналізу та синтезу, конкретності істини, сходження від абстрактного до конкретного, взаємозв'язку, а також системний, герменевтичний, феноменологічний, екзистенціально-психоаналітичний. При цьому на особливу увагу у даному дослідженні заслуговують такі філософські методи:

- 1) герменевтичний, що дозволяє усвідомлено тлумачити тексти; особливого значення він набуває при інтерпретації Біблії, оскільки її текст глибоко символічний;

2) феноменологічний, що фокусується на безпосередньому змісті предмета, «очищеного» від усього поверхневого, хибного та штучного;

3) екзистенціально-психоаналітичний, що уможлиблює усвідомлене й відповідальне ставлення людини до вибору власного способу життя (йдеться про особисту та соціальну відповідальність).

Результати та обговорення. Християнського учення про блаженство охоплює дев'ять заповідей, які впливають на життя людини, що дотримується їх, через такі функції, як:

1) дидактична, оскільки заповіді блаженства вчать людей, як досягти християнської досконалості або святості;

2) моральна, оскільки учення відкриває перед людиною, які душевні настрої сприяють її наближенню до Бога та набуттю святості й блаженства, що, у християнському розумінні, є вищий ступінь щастя.

Річ у тім, що, за християнськими адептами і мислителями, святість народжується через наближення до Бога і являє собою найвище блаженство та найвище щастя для людини. Так, спасіння людям дав християнський Бог, Який втілює Свою Благодать серед людей через Сина Свого Єдинородного – Христа, котрий і зійшов на землю, як сонячне світло.

Коментар. Релігійний мислитель М.О. Бердяєв акцентував увагу на тому, що до гріхопадіння люди для свого існування не потребували зовнішнього сонця, бо Сонце сяяло всередині кожного, освітлюючи все навколо, даруючи тепло й підтримуючи життя.

Порада фахівцю із соціальної роботи. У роботі з клієнтом не обов'язково наvertати його на шлях Христової віри (це може викликати гнів, обурення та навіть агресію у зневіреній людині). Достатньо зазначити, що всередині кожен містить неосяжний потенціал, силу й міць, а головне – Світло, здатне здолати пітьму й протистояти життєвим негараздам. У зв'язку із цим важливо зауважити, що, у першу чергу, людина має відчутти всередині себе бажання змінити своє життя. При цьому стороння, зовнішня допомога – це лише маленька часточка життєвого успіху, який переважно залежить від власного

бажання та зусиль, спрямованих на його досягнення.

Згідно з християнською традицією, для дотримання заповідей блаженства людина має:

- 1) спілкуватися з Богом (ідеться про молитву);
- 2) протистояти гріху через піст, стриманість та інші чесноти.

Порада фахівцю із соціальної роботи. У роботі з клієнтом не потрібно наполягати на необхідності молитви, адже це – справа особиста. Однак необхідно зацентувати увагу на дотриманні чеснот, зокрема – стриманості, особливо, якщо йдеться про схильність до вживання алкогольних напоїв «з горя» (тут не йдеться про алкоголізм і методи його лікування). Загалом важливо зробити наголос на стриманості бажань, які є джерело страждань.

Проаналізуємо кожен з дев'яти заповідей блаженства, виокремлюючи ті людські чесноти, набуття й дотримання яких наближують людину до блаженства та сповнюють її справжнім щастям.

Перша заповідь проголошує: **«Блаженні убогі духом, бо їхнє є Царство Небесне»**. Під **духовною убогістю** слід розуміти **смирення**, що є ключова християнська чеснота, діаметрально протилежна гріху гордині, від якого зло увійшло у світ. «Києво-Печерський Патерик» містить яскраві й повчальні приклади смирення преподобного отця Теодора й многотерпеливого блаженного Йоана Затворника, які завдяки смиренному терпінню набули святості.

Порада фахівцю із соціальної роботи. Про **чесноту смирення** варто нагадувати людям, які опинилися у найрізноманітніших складних життєвих ситуаціях, наприклад, безробітному клієнту, який глибоко переконаний, що всі надані йому пропозиції не варті його знань і компетентностей, у зв'язку з чим він згоден лише чекати на відповідну та гідну його вакансію.

Друга заповідь проголошує: **«Блаженні ті, що плачуть, бо вони втішаться»**. Під **плачем** слід розуміти **істинну скорботу** й сльози терпіння та покаєння за вчинки. Така скорбота має підкріплюватися добрими справами.

Порада фахівцю із соціальної роботи. Друга заповідь втілює чесноти

терпіння й благої діяльності, звернення до яких доцільно, наприклад, у випадку створення прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу.

Третя заповідь проголошує: **«Блаженні лагідні, бо вони успадкують землю»**. Під **лагідністю** слід розуміти **душевний спокій і рівновагу**, загалом любов, протилежні дратівливості.

Порада фахівцю із соціальної роботи. Фахівець має бути позбавлений зверхності й презирства, адже він зможе встановити контакт з клієнтом, тільки будучи лагідним, тобто врівноваженим, спокійним, доброзичливими, відкритим до діалогу.

Четверта заповідь проголошує: **«Блаженні голодні і спрагли правди, бо вони наситяться»**. До слова: у Патерику зацентровано на надзвичайному прагненні святих до правди Божої.

Порада фахівцю із соціальної роботи. Фахівець при ухваленні рішень, які стосуються життя інших людей, завжди має бути «спраглим правди».

П'ята заповідь проголошує: **«Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть»**. У заповіді акцентовано увагу на такій чесноті, як співчуття, підкріплюване добрими справами (порівняймо з другою заповіддю). Милостиві, або милосердні, справи поділяються на дві категорії: матеріальні (наприклад, відвідування хворих, самотніх, ув'язнених тощо) та духовні (наприклад, добра та своєчасна порада людині, яка перебуває у складних життєвих обставинах).

Порада фахівцю із соціальної роботи щодо матеріальних справ. Фахівцю завжди слід пам'ятати, що він є член мультидисциплінарної команди по вирішенню складних життєвих ситуацій клієнта. Це обов'язкова умова досягнення ефективного результату його професійної діяльності, що набула особливого звучання на часі, коли в Україні активно відбувається процес розбудови об'єднаних територіальних громад. У зв'язку з цим фахівець має активно залучати ресурси громади для вирішення нагальних проблем клієнта.

Порада фахівцю із соціальної роботи щодо духовних справ. Фахівцю постійно слід підвищувати свою кваліфікацію, набуваючи нових знань про сучасні методи та технології соціальної роботи, з метою вдосконалення

професійних компетентностей, завдяки яким він зможе вчасно надавати слушні поради та консультації клієнтам.

Шоста заповідь проголошує: **«Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать»**. Чистоту серця слід відрізнити від чистосердечності. Так, чистосердечність людини виявляється в її щирості та відвертості, а чистота серця передбачає істинну свободу, у т. ч. й від нечистих думок, потягів і бажань.

Порада фахівцю із соціальної роботи. Чистота серця людини, позбавленої навіть нечистих думок, завжди відчувається іншим. Тому при спілкуванні з клієнтом фахівець має бути завжди налаштованим на ефективний результат сумісної співпраці з подолання складних життєвих обставин, що здатне, між іншим, змотивувати клієнта до бажання позитивних змін, які можливі лише за умови докладання зусиль (згадаймо про свідоме бажання змін як потужний мотив до їх зреалізації).

Сьома заповідь проголошує: **«Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться»**. Чеснотою миротворця є спрямованість на встановлення миру й злагоди, навіть між ворогуючими сторонами.

Порада фахівцю із соціальної роботи. По-перше, фахівець має перебувати у мирі й злагоді як із самим собою (у даному контексті важливо попередження професійного вигорання), так і з іншими. По-друге, він має спрямовувати зусилля на встановлення миру й злагоди між клієнтом та іншими (сім'я, громада, суспільство), звертаючись у разі потреби до відповідних спеціалістів та застосовуючи ресурси громади.

Восьму «Блаженні гнані за правду, бо їхнє є Царство Небесне» та дев'яту заповіді «Блаженні ви, коли ганьбитимуть вас, і гнатимуть, і зводитимуть на вас усяке лихослів'я та наклепи...» я вважаю за доцільне об'єднати, оскільки тут йдеться про таку чесноту, як служіння правді та людині всупереч будь-яким перешкодам.

У цьому контексті слушною й актуальною залишається порада, запропонована до *четвертої заповіді*, адже одна з головних чеснот фахівця із

соціальної роботи – боротьба за правду всупереч тварній основі, а навпаки, в ім'я Людини як образу й Подоби Божої.

Висновки. Філософський аналіз дев'яти заповідей блаженства, проведений з огляду на соціальну роботу, дозволяє означити їх як моральні засади практично орієнтованої діяльності фахівців, покликаних бути носіями християнських чеснот і пробуджувати їх в Інших заради досягнення щастя.

ECONOMIC SCIENCES

INNOVATIVE INFRASTRUCTURE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE ERA OF DIGITALIZATION

Kalinichenko Oleh,
PhD student
Kyiv National University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine

Introductions. The globalization processes taking place in the modern world lead to an increasing penetration into various aspects of human life of new technologies, views, concepts and theories. This is due to active scientific and technological progress in the Fourth industrial revolution, the speed of which is growing exponentially every year. The introduction of innovative developments in everyday life becomes an indisputable requirement of time for any business unit, including higher education institutions. Universities must be the main magnets for innovation, given the scientific potential and extensive logistics. A key aspect of their innovation policy should be the formation and operation of an effective innovation infrastructure that will allow the systematic management of all processes and coordinate the activities of relevant departments, centers and services. The challenges of recent years, including the COVID-19 pandemic, show that such infrastructure must be built on the principles of digitalization, including the use of cloud technologies, process virtualization, portability and remote access.

Aim. The aim of the work is to form theoretical and practical approaches to the process of formation and development of innovative infrastructure of higher education institutions in the framework of global digitalization. To do this, it is necessary to analyze the essence and mechanisms of innovation infrastructure, combine them with the specifics of the higher education institutions and current

trends.

Materials and methods. To achieve this goal, a number of scientific publications and analytical reports were analyzed. In the course of the research the methods of analysis, synthesis, generalization and systematization were used, which allowed to process the material and make conclusions.

Results and discussion. In general, the innovation infrastructure of higher education institutions can be defined as a set of structural organizational units that ensure the systematic implementation of innovative activities. An effective innovation infrastructure is:

- the opportunity to obtain additional funds through the commercialization of scientific developments;
- the opportunity to involve large companies in cooperation;
- the good incentive for the development of research potential, staff retention;
- additional opportunities for students, graduate students, young scientists to take part in the innovation process in various roles - from developer to head of a small innovative company.

The principle of formation and development of the innovation infrastructure can also be considered more or less typical in the first approximation. As a rule, the innovative infrastructure of free economic zones includes 4 blocks:

- 1) education (specialized departments, programs);
- 2) research and production facilities (generation of developments, prototyping);
- 3) support of innovative activity (support of innovative projects, creation of small innovative companies, protection of intellectual property rights, etc.);
- 4) management of innovation activity and actual innovation infrastructure.

The structure of the university should include:

- 1) technology commercialization services that provide effective transfer of research and development results to the real sector of the economy (departments of marketing, technological audit, financial support, intellectual property protection, project management);

- 2) production and technological services, which usually include a research and development sector, a metrological laboratory, a group for placing production orders;
- 3) administrative and economic services that ensure the operation of the complex of buildings and the maintenance of engineering infrastructure;
- 4) the existence of an appropriate legal framework.

As the most effective structures that contribute to the innovative potential of higher education institutions and are used in the most successful universities in the world is the modular principle of building the internal infrastructure, which includes:

- business incubators, including student incubators, created to improve the quality of training of young professionals through the introduction of new forms of education, the creation of small businesses with the participation of students, the development of scientific and technical creativity of young people;
- technology parks and office business centers that provide residents of the technology park and creative teams of the university services for the organization of exhibitions, conferences, publication of brochures, etc .;
- innovative research and educational centers, which unite in a single complex of small innovative enterprises, research institutes, business and creative teams of the university;
- innovation and technology centers, information and analytical systems (centers), innovation and implementation and innovation and production centers;
- research and production, experimental centers, centers of metrology and standardization, training and research sites;
- design bureaus, including student;
- centers for collective use of scientific equipment;
- technology transfer centers - technology sales;
- innovation and educational centers - provide additional education for senior students, industry professionals, university staff;
- intellectual property centers - search, inventory of intellectual property and enter into license agreements;

- engineering problem-oriented centers - are created and operate on the problem-based principle on the basis of agreements with organizations and enterprises and are structural units of the higher education institutions. The activities of the centers are related to the production of innovations, as well as the provision of engineering, expert and consulting services.

The fourth industrial revolution is actively introducing innovations in all spheres of human life, transforming them extremely quickly. Digital economy is a type of economic activity characterized by the active use of digital technologies for collecting, analyzing, using, transmitting and storing information in all areas. The transformation process of the transition from a traditional economic system to a digital one is defined as digitalization. In recent years, it is a global trend and requires the active involvement of all participants in the economic environment.

The key measures of digitalization are:

- formation of a national infrastructure of high-speed Internet;
- building new cybersecurity technologies;
- transition of business to the paradigm of e-commerce;
- creation of a system of accumulation of databases based on clouds technologies;
- transfer of business processes online;
- digitization of document flow of all organizational structures;
- development of blockchain technologies and cryptocurrency.

If we talk about the impact of digitalization on the activities of higher education institutions, their main task is to maximize the transfer of communication processes in the online environment. A clear stimulus to this was the global pandemic COVID-19, which completely transformed the educational process. The introduction of quarantine restrictions stopped the traditional activities of higher education institutions and forced the search for new management methods and technologies for the provision of educational services. And the lack of effective innovation infrastructure in most universities did not allow for rapid transformation. That is why, in the process of its formation and development, we should not forget about the

impact of digitalization processes.

The formation of a modern and efficient innovation infrastructure of higher education institutions should include the following measures:

- active implementation of modern CRM-systems and databases using cloud technologies and the possibility of remote access (MIA: Education, Bitrix24);
- ensuring the adaptability of communication systems, their virtualization using modern software and online services (MS Office 365, Zoom, Google Meet, Slack, Trello, messengers, etc.);
- increasing the volume of IT support (data servers, computers, software, etc.);
- ensuring uninterrupted operation and maximum coverage of high-speed Internet on the territory of the institution, including wireless (Wi-Fi routers, adapters, etc.);
- formation of an effective system of cybersecurity and data encryption.

Given these recommendations, we can expect that the innovative infrastructure of the Free Economic Zone will meet the key requirements of digitalization and will be able to effectively adapt to new technological solutions. In general, it should be similar to a certain "IT cluster" and accumulate innovative methods and technologies to support the activities of all its components.

Conclusions. The formation of the innovation infrastructure of higher education institutions is a requirement of the modern globalization process, because the speed of technology change and the emergence of radically new ones requires constant transformations of management systems and active innovation. This will allow universities not only to stimulate research and attract additional financial resources through the commercialization of its results, but also to open new opportunities for partnership with business, attracting participants in the educational process to innovation. The main 4 structural blocks of the innovation infrastructure of higher education institutions (educational process, research, innovation, infrastructure management) can be built on the basis of a modular principle and include a number of interconnected structural elements. The management system of such infrastructure must harmoniously ensure the smooth operation of all its components.

As part of the fourth industrial revolution, the process of digitization comes to the fore in any activity. Digitization of higher education institutions will increase their adaptability to changing environments through the introduction of modern CRM-systems, cloud technologies and online services, increasing the volume of IT support and other communication technologies. The construction of an innovative cluster-type free economic zone infrastructure becomes an indisputable necessity for further active penetration and consolidation in the global educational environment.

PERSPECTIVES FOR THE DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURES IN THE AGRICULTURAL SECTOR IN ARMENIA

Manucharyan Meri Gagiki

Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Senior Researcher, Head of Department
The Institute of Economics named after M. Kotanyan, NAS RA
Armenian National Agrarian University

Abstract The analysis of the peculiarities of the relations established in the agricultural sector shows that the stability and development of this sector is largely conditioned by the existence of appropriate production infrastructures and their somewhat efficient operation. The aim of the research is to present the infrastructures of the agricultural sector, in particular the condition of agricultural machinery by types, to present ways of development to improve that condition. To improve this situation, the joint use of agricultural machinery in rural communities will create the conditions for the establishment of an effective mechanism for the implementation of mechanized agricultural work. Therefore, the development of a machine rental system, in particular leasing relations, is very important for the development of this field.

Key words- agrarian sector, infrastructure, perspectives, agricultural machinery, agricultural farms, level of workability

Introductions The successful development of agriculture is essentially conditioned by the development of infrastructure in the agricultural sector. As an integral part of the productive forces of society, they must ensure the effective operation of farms engaged in agriculture, aimed at increasing the final product.

The analysis of the peculiarities of the relations established in the agricultural sector shows that the stability and development of this sector is largely conditioned by the existence of appropriate production infrastructures and their somewhat efficient operation.

The infrastructure of the agricultural sector is divided into production and technical services, market infrastructures, scientific information, consulting infrastructures, the services of which can be improved by the efficient use of irrigation system and technical means. About 60% of these farms regularly use irrigation water, but limited use of water resources, unstable irrigation water supply has led to irregular irrigation regimes, and irrigation-washing regimes were not applied in the reclaimed lands, which caused undesirable consequences.

In Armenia, at present, in this important and responsible period, many problems still remain unsolvable. These are, first of all, obvious in the agrarian sphere, where serious issues such as the increase and sale of agricultural products, the provision of basic food stuffs to the population, the unification of tens of thousands of plots of land, the increase in the productivity of farms, the improvement of social situation etc.

Aim The aim of the research is to present the infrastructures of the agricultural sector, in particular the condition of agricultural machinery by types, to present ways of development to improve that condition.

Materials and methods During the research, statistical, comparative, historical, comparison, logical-analysis methods were used, which allow to find the logical structure of scientific propositions, to emphasize their strengths and weaknesses.

Results and discussion Currently, there are various problems in the RA agricultural sector. The effective development of agricultural production is still seriously hampered by the small size of farms and the slow development of the infrastructure serving the village. At present, one farmer-commercial organization has an average of 1.43 hectares of agricultural land, including 1.11 hectares of arable land, which does not allow for the implementation of intensive technologies in the economy[1]. According to the RA National Statistical Committee, more than 36% of arable lands are not used for their intended purpose, the areas of vineyards and orchards have decreased[3].

Today there are problems in the field of land use. As privatized agricultural

lands are small in size, their fragmentation is quite large. Tariffs for service in the sector, prices for industrial products used in agriculture (agricultural machinery, fertilizers, pesticides) are high, and conversely, prices for agricultural products are relatively low, which has led to lower yields on farms, particularly high levels of losses. The deterioration of land use is also due to the predominance of manual labor.

Studies show that the process of organizing production maintenance in farms is in a deplorable state, the system of technical equipment needs to be improved.

There were serious problems in the field of agricultural technical support and services. Currently, the service life of more than 95% of agricultural machinery and equipment has expired, due to which the level of equipment and productivity is low, consequently, operation costs and service tariffs are high[4].

The data on the recent years of the agricultural machinery of the republic are presented in Table 1.

Table 1

The condition of agricultural machinery in Armenia according to 2013-2018[2]

N	Types of agricultural machinery	2013			2014			2015		
		Available quantity, pcs	Of which, in working condition, pcs	Level of workability, %	Available quantity, pcs	Of which, in working condition, pcs	Level of workability, %	Available quantity, pcs	Of which, in working condition, pcs	Level of workability, %
1	Tractors	14683	11625	79.2	14783	11656	78.8	15025	11862	78.9
2	Trucks	15294	11610	75.9	15251	11576	75.9	15063	11383	75.6
3	Grain harvesters	1362	1005	73.8	1355	1011	74.6	1356	1007	74.3
4	Tractor trailers	6075	5284	87.0	6099	5339	87.5	6130	5337	87.1
5	Tractor mowers	1971	1693	85.9	2030	1798	88.6	2031	1714	84.4
6	Tractor row sowing machines	347	246	70.9	1856	1619	87.2	405	295	72.8
7	Forage harvesters	432	364	84.3	376	272	72.3	425	362	85.2
8	Tractor plows	3809	3425	98.9	3843	3385	88.1	3904	3447	88.3
9	Cultivators	2210	1898	85.9	2244	1876	83.6	2279	1926	84.5
1	Collector presses	1524	1314	86.2	1575	1356	86.1	1664	1397	84.0

continuation of table 1

N	Types of agricultural machinery	2016			2017			2018		
		Available quantity, pcs	Of which, in working condition, pcs	Level of workability, %	Available quantity, pcs	Of which, in working condition, pcs	Level of workability, %	Available quantity, pcs	Of which, in working condition, pcs	Level of workability, %
1	Tractors	15115	11891	78.7	15239	11960	78.5	15413	12085	78.4
2	Trucks	15066	11583	76.9	15049	11509	76.5	15069	11518	76.4
3	Grain harvesters	1355	1012	74.7	1358	1031	75.9	1352	1047	77.4
4	Tractor trailers	6142	5336	86.9	6195	5365	86.6	6214	5379	86.6
5	Tractor mowers	2080	1756	84.4	2112	1772	83.9	2143	1802	84.1
6	Tractor row sowing machines	1857	1578	85.0	4884	1599	84.9	1899	1636	86.2
7	Forage harvesters	407	303	74.4	421	308	73.2	428	314	73.4
8	Tractor plows	3949	3461	87.6	3900	3398	87.1	3956	3443	87.0
9	Cultivators	2269	1922	84.0	2318	1949	84.1	2337	1959	83.8
1	Collector presses	1700	1422	83.6	1738	1484	85.4	1755	1515	86.3

It should be noted that the existing technical means are physically and morally worn out, the capacity of the equipment does not correspond to the current land use conditions. Although the number of tractors increased by 298 in 2018 compared to 2016, the use rate decreased by 3%, the number of grain harvesters decreased by 3, and the usage rate increased by 2.7.

The difficult financial situation of the farms does not allow them to acquire the necessary spare parts for the repairs accumulated in the bases of the system.

Conclusions About 90% of the agricultural machinery used in Armenia is used for more than 20 years and the terms for depreciation have expired. Due to the wear and tear of agricultural machinery, the cost of repairs and maintenance increases sharply, as a result of which service tariffs increase. Due to the limited number of operating equipment, only a part of the farms is self-sufficient. The security index for the 100 farms equipment is: combine harvesters - 0.3, tractors - 3.4, tractor trailers - 1.6, plows - 0.9, rowers - 0.46, mowers - 0.5, collectors – presses. An analysis of the age composition of the agricultural machinery assembly revealed that, for example, 15.4% of the total number of tractors have been in operation for more than 30 years, 32.8% for 26-30 years, 46.2% for 11-25 years and only 5.6% - up to 10 years. Exploitation of worn-out equipment leads to over-consumption of fuels, lubricating oils, excessive crop losses, and increases the cost of repairs and maintenance. By the

way, agricultural machinery has not been registered since 2018.

Of course, in the case of such wear and tear, the productivity of the equipment is low, and the operating costs are high, and consequently the tariffs for the machine work are high. In recent years, the car-tractor assembly of the republic has been slightly renewed. At present, the system of repair and maintenance of agricultural machinery is not fully functioning in the Republic of Armenia, as a result of which the level of workability decreases. Agricultural machinery was mainly used on large plots of land, now it is not advisable to organize production on small farms. Due to the small size of the farm, it is not advisable for the villagers to have their own machines, except when several producers use agricultural machinery together.

To improve this situation, the joint use of agricultural machinery in rural communities will create the conditions for the establishment of an effective mechanism for the implementation of mechanized agricultural work. Therefore, the development of a machine rental system, in particular leasing relations[5, p.56], is very important for the development of this field.

REFERENCES

1. About the number of farms, commercial organizations, agricultural lands belonging to them. RA National Statistical Service, Yerevan 2017
2. NSSA, Bulletin on the availability and workability of agricultural machinery, 2016-2019.
3. Statistical Yearbook of Armenia 2009-2018
4. Sustainable Development Strategy of RA rural and agriculture 2010-2020, Yerevan 2010 <http://library.asue.am/open/3186.pdf>
5. Manucharyan M., The role of renting and leasing in the modernization and reproduction of fixed assets, SCIENCE AND INNOVATION IN THE XXI CENTURY: CURRENT OPPORTUNITY, DISCOVERY AND DELIVERY: Proceedings of the XIX International Scientific-Practical Conferences. MCNS "Science and Enlightenment". - 2020, pp. 55-58:

**СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ**

Капліна Анна Сергіївна

к. е. н., доцент

Пелих Ростислав Олегович

студент

Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
м. Полтава, Україна

Вступ. Розвиток готельно-ресторанного бізнесу за будь-яких умов лишається для України одним із найбільш перспективних напрямків виходу із економічної кризи. Вигідне розташування, потужний рекреаційний потенціал, чисельні культурні та історичні пам'ятки приваблюють іноземних туристів та спонукають подорожувати українців країною. Тому нині перед власниками засобів розміщення стоїть важливе завдання оцінки і прогнозування майбутніх ризиків та розробки дієвих стратегій для виходу із кризи.

Мета роботи. Оцінити ризики готельного бізнесу України в умовах кризи і пандемії та запропонувати дієві стратегії його розвитку.

Матеріали і методи. Творчий процес дослідження теми відбувався на основі системно-структурного підходу. Були використані методи узагальнення, аналізу.

Результати і обговорення. Останні кілька років були критичними для національної економіки та індустрії гостинності зокрема. Пандемія Covid-19, окупація значної частини українських територій та нестабільна політична ситуація внесли свої корективи у стале стабільне зростання індустрії гостинності. Особливих збитків було спричинено наслідками карантинних обмежень. Починаючи із березня 2020 року в Україні припинили свою діяльність або знаходяться під загрозою закриття 85% засобів розміщення. У період кризи Готельєри змушені були переводити персонал у відпустки за

власний рахунок, виводити з експлуатації номерний фонд, урізати бюджет на маркетингові заходи тощо [1].

Заклади готельного господарства виявились не готовими до різких змін зовнішніх факторів, що призвело до критичних наслідків. Тому основною стратегією їх діяльності має бути визначення напрямків для подолання бізнес-ризиків, які були спричинені пандемією. Такими ризиками є [1]:

- внутрішні, які пов'язані з збутом, маркетингом, фінансовими втратами, а також можливою небезпекою для життя та здоров'я працівників;
- стратегічні, які можуть виникати як результат невдало обраних бізнес-стратегій, неправильно визначених цілей та завдань;
- зовнішні, що є результатом впливу політико-правових, соціоекологічних, інформаційних факторів.

Правильна оцінка ризиків дозволяє розробити правильні стратегії для подолання існуючих диспропорцій розвитку.

Однією з найбільш важливих стратегій розвитку в умовах пандемії та кризи є застосування інноваційних технологій, як у виробництві готельного продукту, так і в управлінні та фінансовій діяльності.

Основними інноваціями управлінської діяльності є упровадження ефективних систем управління та фінансування. Ефективними сьогодні є формати функціонування з використанням франшизи, а також заходи, спрямовані на формування нової корпоративної культури, що ґрунтується на клієнтоорієнтованості та довірі.

Замкнутість простору стає все більш важливим елементом стратегії готелів, які створюють в середні смарт-міста, орієнтуючись на найбільш повне задоволення гостей різних категорій.

Концепція розумного міста у готельно-ресторанному комплексі базується на використанні різноманітних інформаційних технологій, які дозволяє йому функціонувати у відповідності із реальними потребами споживачів. Збираючи та обробляючи велику кількість інформації, підприємство економить кошти і

надає споживачам висококласний сервіс. Ідея полягає в охопленні максимальних сфер життя гостей, починаючи від безпеки, медичних послуг і транспорту і закінчуючи благоустроєм та комфортом.

Для реалізації концепції смарт-міста необхідною є наявність наступних ознак [2]:

1. Використання інтелектуальних систем управління сервісом дозволяє підвищити рівень підвищення безпеки, ефективності процесу обслуговування та комфорту. Наприклад, відеонагляд дозволяє оперативно фіксувати події та зміни і інформувати про них споживачів, економлячи їх час.

2. Новий підхід до освітлення. Сьогодні готельєри все частіше використовують датчики руху та LED-лампи, які дозволяють значно знизити споживання електроенергії.

3. Розумний будинок. Використання високотехнологічних пристроїв у житлових приміщеннях сприяє створенню комфортних умов для проживання та відпочинку гостей. Найбільш популярними напрямками упровадження технологій у розумному номері є:

- заходи з безпеки, які реалізуються шляхом встановлення датчиків руху, присутності, вібрації тощо;
- організація відеоспостереження;
- встановлення електронних замків та модулів управління воротами;
- управління освітленням за допомогою розумних вимикачів, модулів управління шторами та ролетами;
- управління кліматом шляхом встановлення термостатів та датчиків температури.

4. Розумний транспорт. Він передбачає контроль за усім, що відбувається в салоні та зовні протягом руху і здатен передавати інформацію про порушення в органи влади.

5. Використання сонячних батарей, що встановлюються на дахах будинків і забезпечують автономне електропостачання.

6. Безготівкові платежі. Концепція розумного міста передбачає повну

відмову від паперових грошей і перехід на безконтактну оплату за рахунок мобільних телефонів [2].

Висновки. Отже, сучасні стратегії розвитку індустрії гостинності мають орієнтуватись на існуючі нові тенденції та на передові ідеї в галузі. Стратегія створення розумних міст сьогодні найбільше відповідає реаліям та дозволяє знизити ризики у період карантинних обмежень, оскільки дозволяє мінімізувати контакти із зовнішнім оточенням та сприяє формуванню позитивного враження від якості сервісу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Новый гостиничный мир: как будет выглядеть проживание в отеле после коронавируса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.skyscanner.ru/news/oteliigostinitsyposlecoronavirusa> .

2. Домінська О.Я. Сучасний стан та інноваційні процеси розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні / О. Я. Домінська, Н. О. Батьковець // Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. – 2017. – Вип. 52. – С. 39–41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_ekon_2017_52_8 .

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ ТА ГОСТИННОСТІ

Маковецька Наталія Валеріївна

д.п.н., професор

Бортников Євгеній Геннадійович

к.г.-м.н., доцент

Люта Дарина Анатоліївна

викладач

кафедра туризму та готельно-ресторанної справи
Запорізький національний університет

Вступ. /Introduction. Відомо, що індустрія туризму та гостинності – один із сегментів сфери послуг, що сьогодні динамічно розвивається в Україні. А відтак підприємства, що належать до цієї індустрії, з метою успішної діяльності та зайняття своєї ніші на ринку послуг, мають використовувати маркетингову діяльність. Безперечно, цей вид діяльності сприяє розпізнанню, ідентифікації й оцінюванню попиту на певний товар, який підприємства індустрії туризму та гостинності або пропонують, або можуть запропонувати. Слід зазначити, що маркетингова діяльність спрямована також і на розробку, виробництво, просування і продаж цього товару у вигляді туристичного продукту та послуг гостинності. Викладене вище дає змогу дійти висновку, що маркетинг індустрії туризму та гостинності має свої характерні риси.

Мета роботи. /Aim. Висвітлити особливості маркетингу індустрії туризму та гостинності.

Матеріали і методи. /Materials and methods. Провідними методами дослідження було вивчення результатів наукових досліджень з проблеми, їх аналіз та узагальнення.

Результати й обговорення./Results and discussion. Сучасний розвиток туризму в Україні характеризується наявністю глибоких протиріч в його організаційній структурі, в спрямованості розвитку, в стані якісних і кількісних характеристик. З одного боку, сучасний стан туризму в Україні розцінюється як

кризовий, пов'язаний з різким падінням досягнутих раніше об'ємів надання туристських послуг, скороченням матеріальної бази туристської галузі і значною невідповідністю потребам населення в туристичних послугах, обсяг туристичного ринку не відповідає своїм потенційним можливостям (рівень використання внутрішніх рекреаційних ресурсів України становить лише близько 8%). З іншого боку, наголошуються високі темпи будівництва туристичних об'єктів, що відповідають найвищим світовим стандартам, значне зростання кількості числа туристичних організацій по всій території України.

Безперечно, в таких умовах розвитку індустрії туризму та гостинності неабиякого значення набуває маркетинг, особливості якого саме в цій сфері розглянемо більш докладно.

Проте насамперед зупинимось на тлумаченні поняття.

М.Корж, узагальнюючи різні наукові підходи до тлумачення цього поняття, визначила, що маркетинг являє собою такий вид діяльності, який містить в собі крім вивчення цільового ринку, який функціонує не у вакуумі, а в сформованих економічних, соціальних, політичних та інших умовах, також розробку нових товарів, планування їхнього випуску, асортименту, рівня якості (як виготовлення, так і реалізації й споживання продукту суспільної праці), і нарешті, стимулювання попиту на основі використання інформації, реклами та інших методів. А, крім того, проведені дослідження показали, що маркетинг в теперішній час являє собою струнку науку, яка дозволяє вести ділову стратегію виробництва [3].

Науковиця дійшла висновку, що маркетинг в ринкових умовах є діяльністю, яка має забезпечити:

1) надійну, достовірну та сучасну інформацію про ринок збуту, структуру і динаміку конкретного попиту, смаки та переваги споживачів, можливості та особливості конкурентів, тобто інформацію про зовнішні умови функціонування підприємства;

2) створення такого товару або набору товарів (асортименту), які краще задовольняють вимоги ринку, ніж продукція конкурента;

3) необхідний вплив на споживача, попит, ринок, що забезпечить максимально можливий контроль сфери реалізації [3].

Зосереджуючись на характерних рисах індустрії туризму, слід зазначити, що вона не має принципових відмінностей від інших форм господарської діяльності, але водночас індустрії туризму притаманна торгівля як послугами, так і товарами (за оцінками фахівців, частка послуг в туризмі складає 75%, товарів - 25%), а також особливий характер споживання туристичних послуг і товарів в місці їх виробництва, більш того, в певній ситуації [1].

Відомо, що в туризмі результатом діяльності є туристський продукт, під яким слід розуміти будь-яку послугу, що задовольняє ті чи інші потреби туристів і підлягає оплаті з їхнього боку.

Отже, основним туристським продуктом є комплексне обслуговування, якому притаманні такі риси:

- комплекс послуг і товарів (матеріальних і нематеріальних компонентів), що характеризується складною системою взаємовідносин між різними компонентами;

- попит на туристичні послуги надзвичайно еластичний по відношенню до рівня доходів і цін, але багато в чому залежить від політичних і соціальних умов;

- споживач, як правило, не може побачити турпродукт до його споживання, а саме споживання в більшості випадків здійснюється безпосередньо на місці виробництва туристичної послуги;

- споживач долає відстань, яка відділяє його від продукту і місця споживання, а не навпаки;

- турпродукт залежить від таких змінних, як простір і час, для нього характерним є коливання попиту;

- пропозиція турпослуг відрізняється негнучким виробництвом. Вони можуть споживатися тільки безпосередньо на місці. Готель, аеропорт, база відпочинку не можуть бути перенесені в кінці сезону в інший регіон. Вони не можуть пристосуватися в часі і просторі до зміни попиту;

- туристський продукт створюється зусиллями багатьох підприємств, кожне з яких має власні методи роботи, специфічні потреби і різні комерційні цілі;

- не може бути досягнута висока якість туристичних послуг за наявності навіть незначних недоліків, оскільки обслуговування туристів складається з цих дрібних деталей;

- оцінка якості туристичних послуг відрізняється значною суб'єктивністю;

- на якість туристичних послуг впливають зовнішні чинники, які мають форс-мажорний характер (природні умови, погода, політика в галузі туризму, міжнародні події тощо) [1].

З огляду на визначені вище особливості турпродукту, слід зазначити, що Всесвітня туристична організація виділяє три головні функції маркетингу в туризмі:

1) встановлення контактів з клієнтами ставить собі за мету переконати їх в тому, що пропонуване місце відпочинку й існуючі там служби сервісу, пам'ятки й очікувані вигоди повністю відповідають тому, що бажають отримати самі клієнти;

2) розвиток передбачає проектування нововведень, які зможуть забезпечити нові можливості для збуту, в свою чергу подібні нововведення повинні відповідати потребам і перевагам потенційних клієнтів;

3) контроль передбачає аналіз результатів діяльності по просуванню послуг на ринку і перевірку того, наскільки ці результати відображають дійсно повне і успішне використання наявних у сфері туризму можливостей.

Відтепер докладніше розглянемо характерні риси маркетингу індустрії гостинності, яку можна визначити як інтегроване найменування багаточисленних і різноманітних видів діяльності, пов'язаних з прийомом і обслуговуванням гостей.

Насамперед слід зазначити, що маркетинг в індустрії гостинності сформувався на основі досвіду промислових і торговельних компаній і має низку особливостей, основними серед яких є такі:

- індустрія гостинності надає споживачам комплекс послуг, серед яких готельне обслуговування посідає центральне місце, адже готельне підприємство складається з декількох підрозділів, пропонує послуги розміщення, харчування, екскурсійного обслуговування, прокату автомобілів, хімчистки, пральні, перукарні, масажного кабінету, фітнес-центру тощо;

- невідчутний характер послуги ставить перед підприємством завдання не тільки її матеріалізації, але і створення конкретного середовища обслуговування і це не фізичні речі, а скоріше вчинки, дії або заходи;

- наявність в послугах доступних елементів сприймається споживачами за допомогою чотирьох основних сенсорних каналів: візуального, слухового, нюхового та сенсору дотику;

- специфічною особливістю послуги є невіддільність її виробництва і споживання, адже надати послугу можна лише тоді, коли надходить замовлення або з'являється клієнт;

- неминучим наслідком невіддільності виробництва та споживання послуг є мінливість їх якості, що суттєво залежить від того, хто, де і коли її пропонує. При цьому на якість послуги суттєво впливає організація, підбір, підготовка та заохочення персоналу підприємства сфери послуг, а також безпосередньо покупець.

- важливим завданням маркетингу є здійснення заходів для зниження невизначеності результатів послуги, з цією метою розробляються стандарти обслуговування;

- важливою характерною особливістю послуг є їх недовговічність, яка проявляється у тому, що їх споживання неможливо відкласти на майбутнє.

Отже, маркетинг індустрії гостинності має забезпечити максимально точну відповідність попиту і пропозиції [2].

Висновки. /Conclusions. Отже, огляд особливостей маркетингу індустрії

туризму та гостинності надав змогу дійти висновку, що кожен з них характеризується певними рисами, врахування яких сприятиме активному розвитку сфери туризму в нашій країні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дурович А.П. Маркетинг в туризме: учеб. пособие. 5-е изд., стереотип. Мн.: Новое знание, 2005. 496 с.
2. Дурович А.П. Маркетинг гостиниц и ресторанов: учеб. пособие [для вузов]. 2-е изд., стереотип. Мн.: Новое знание, 2006. 632 с.
3. Корж М. В. Маркетинг: навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 344 с.

**ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ОБСЛУГОВУВАННЯ СПОЖИВАЧІВ
ГОТЕЛЬНИХ І РЕСТОРАННИХ ПОСЛУГ НА ОСНОВІ
ВИКОРИСТАННЯ МОНОПРОДУКТУ З ДОТРИМАННЯМ СТАНДАРТІВ
ЯКОСТІ І НОРМ БЕЗПЕКИ**

Нікітчина Тетяна Іванівна,

к.т.н., доцент

Манолі Тетяна Анатоліївна,

к.т.н., доцент

Лебеденко Тетяна Євгенівна

д.т.н., професор

Одеська національна академія харчових технологій
м. Одеса, Україна

Вступ. Готельно-ресторанне господарство як сфера послуг – це підприємства різних форм власності. Ресторани, що входять в цей комплекс, об'єднані характером перероблюваної сировини та готової продукції, за організацією виробництва і формами обслуговування населення. Ресторанний бізнес складається з потужних підприємств, що випускають різноманітну елітну продукцію. Поглиблення спеціалізації готельно-ресторанних підприємств засновано на важливій тенденції – створення міжнародних зав'язків, що мають велике значення в розробці та впровадженні високих стандартів обслуговування. Кожен тип ресторану, який входить в готельно-ресторанний комплекс і функціонує на умовах франчайзингу, має вже відому марку. Перевагою таких компаній, які використовують свої фірмові найменування, є те, що споживачі, які користуються послугами гостинності, досить чітко уявляють якість його обслуговування. Це дозволяє готельно-ресторанному комплексу задовго до відкриття нового ресторану проводити їх рекламу, постійні клієнти віддадуть перевагу ресторану відомої марки, а не випадковому вибору. Споживачі гостинності все частіше надають перевагу, особливо в сімейному колі таким закладам більш цілеспрямовано – місця, де готують їх улюблені страви дійсно смачно.

Мета роботи. Дослідження процесу обслуговування споживачів готельних і ресторанних послуг на основі використання монопродукту для організації гостинної справи з дотриманням стандартів якості і норм безпеки.

Матеріали і методи. Для дослідження використовували причинно-наслідкову діаграму, яка дозволяє виявити найістотніші чинники (причини), що впливають на кінцевий результат (слідство) при організації обслуговування споживачів для встановлення контролю якості готельних і ресторанних послуг.

Результати і їх обговорення. Спеціалізація ресторанного бізнесу на монопродукті була характерна для середньо- і низькоцінових закладів: млинцева, пельменна, чебуречна, бутербродна, котлетна. Але це не означає відсутність іншого асортименту, крім страви, винесеного в назву. Зараз ситуація з монопродуктом суттєво видозмінилася. Сьогодні сформувався інший підхід до таких закладів. Це пельменні і котлетні, тільки з обслуговуванням через офіціантів або за допомогою лінії роздачі, зі значним асортиментним переліком: різні види, різні начинки, різна категорія. В інших закладах поняття "монопродукт" вклали в основний інгредієнт, на основі якого готують різноманітні страви. Звідси з'явилися фіш- і стейк-хауси, вок-бари, сендвіч-бари, які є ресторанним трендом.

Як форма взаємодії зі споживачем монопродукт використовується і в сегменті дорогих ресторанів, як один із напрямів бізнесу, щоб охопити більшу кількість потенційних споживачів, які вважають за краще тільки один напрямок страв, з дотриманням традицій приготування і складу для кожної національної групи. Особливо це важливо при суміщенні готельно-готельних послуг і участь у важливій для споживача традиційній події, не порушуючи порядок його дотримання. Гастрономічний прийом використовується в такому підході - максимально використовувати монопродукт в поєднанні з іншими інгредієнтами, які дають різноманітність надаючи споживачеві звичайне, вегетаріанське і особливо на сьогодні актуальне функціональне харчування з забезпеченням одного повноцінного прийому їжі.

Це бізнес, який не підкоряється швидким змінам, в порівнянні з

ресторанами більш високої цінової категорії, але добре трансформується в мережу, що сприяє його стійкості і прискоренню розвитку. Використання монопродукту орієнтоване на масового споживача, що є більш стабільним, в порівнянні зі звичайними ресторанами. Споживач не пред'являє до неї підвищених вимог, як в елітних ресторанах, але розраховує отримати якісний продукт з дотриманням стандартів якості і норм безпеки. З маркетингової точки зору ресторани з монопродуктом можна порівняти з магазинами масової доступності – які мають базове техніко-економічне обґрунтування, яке підкріплене теоретичними і практичними дослідженнями. Це стосується і ресторанів з монопродуктом, що випускають його в різних видах, орієнтованого на різні соціальні групи споживача. Використання монопродукту має основні переваги – добре підходить для широкого спектра ресторанів, часто не пов'язаних з національною кухнею, і може бути трансформований під особливі переваги населення даного регіону. Але продукт добре відомий і заслуговує кулінарної уваги споживачів і цей продукт відноситься до категорії швидкого приготування з фірмовими брендами конкретного готельно-ресторанного бізнесу. Можливе використання формату доставки, торгівлі на винос і пакування у стандартні коробки або персональні, як за формою, так і за оформленням, або з логотипом закладу. Складнощі, які виникають при використанні монопродукту – це забезпечення якості і проблеми з технологією на всіх стадіях – закупівлі, приготування в повній відповідності з технологіями. Також труднощі виникають при організації роботи персоналу, підтримці постійного зв'язку з постачальниками харчових продуктів і напівфабрикатів, витратних хімічних засобів і технологічного устаткування; проведенні контролю технічного стану обладнання в виробничих цехах і приміщеннях зберігання сировини; організації роботи виробничих цехів з урахуванням норм і правил безпеки, дотримання норм санітарної гігієни. Це вимагає підготовку висококваліфікованих керівників організаційно-функціональної структури готельно-ресторанного господарства, інженер-технологів, шеф-кухарів, мейкерів, що підвищує їх затребуваність на сьогоднішній день. Одним з

головних інструментів забезпечення високого і стабільного розвитку ресторанів з монопродуктом є використання стандарту готельних послуг і норм безпеки. Кожне готельно-ресторанне господарство має нормативний документ, що відображає критерії, необхідні для забезпечення результативності системи менеджменту якості в готельно-ресторанному господарстві, детально описує сукупність процедур, щоденних операцій, що виконуються персоналом і сприяють максимальному задоволенню відвідувачів. Проблема безпеки є найважливішим чинником підвищення рівня життя, економічної, соціальної та екологічної стабільності. Готельно-ресторанне господарство для гарантування безпеки споживачу забезпечує комплексну систему обслуговування, що характеризує ефективність усіх сторін діяльності: розробку стратегії, організацію надання послуг, маркетинг тощо. За даними статистичного дослідження створення найбільш життєздатних форм взаємодії зі споживачем готельного бізнесу, що охоплюють мережу ресторанів, після ретельно вивченого попиту, показав зацікавленість інвесторів в бізнесі з монопродуктом пропустивши вперед комплексну кухню і млинці.

Висновок. Таким чином, доцільність організації процесу обслуговування споживачів готельних і ресторанных послуг на основі використання монопродукту з дотриманням стандартів якості і норм безпеки формується на основі проведеного аналізу, спрямованого на вдосконалення форм обслуговування споживача в готельно-ресторанному комплексі. Прогресивна форма обслуговування в ресторанах з монопродуктом організовується з метою прискорення обслуговування великої кількості відвідувачів з обмеженим запасом часу, залучення нового сегмента споживачів. Це забезпечить підвищення ефективності результатів фінансово-господарської діяльності підприємства індустрії гостинності.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ДЛЯ БІЗНЕСУ – ЯКУ ПЛАТФОРМУ ОБРАТИ?

Скороходова Лідія Іллівна,

викладачка

Пономаренко Наталія Петрівна,

доктор філософії, викладачка

Столбцова Аріна,

студентка

ВСП «Машинобудівний фаховий коледж

Сумського державного університету»

м. Суми, Україна

Вступ. З кожним роком все більше людей підписуються на соціальні мережі і користуються ними. У той час як в 2010 р. не було навіть мільярда людей, які використовують соціальні мережі, їх число перевищило більше 2 млрд всього за п'ять років. У 2019 р. соціальні мережі використовували близько 2,77 млрд людей. А оскільки смартфони і підключення до Інтернету стають дешевшими і доступнішими, ми повинні очікувати, що ці цифри зростуть. Понад 4,5 млрд людей у світі користуються Інтернетом, а кількість користувачів соціальних мереж перевершила позначку в 3,8 млрд. Про це йдеться в новому Digital звіті на 2020 р., підготовленому We Are Social і Hootsuite.

Мета дослідження – проаналізувати можливості соціальних мереж для створення бізнесу в українських реаліях.

Матеріали і методи. Лідер ринку Facebook став першою соціальною мережею, яка перевищила 1 мільярд зареєстрованих акаунтів і в даний час налічує майже 2,45 мільярда активних користувачів на місяць. Шосте місце за кількістю активних акаунтів зайняв додаток для обміну фотографіями Instagram.

Провідні соціальні мережі зазвичай доступні на декількох мовах і дозволяють користувачам спілкуватися з друзями або людьми через географічні, політичні або економічні кордони. Близько 2 млрд користувачів

Інтернету використовують соціальні мережі, і ці цифри, як очікується, зростатимуть, оскільки використання мобільних пристроїв та мобільних соціальних мереж все більше набирає обертів.

Використання соціальних мереж споживачами досить різноманітне. Такі платформи, як Facebook або Google+, у значній мірі орієнтовані на обміни між друзями та родиною і постійно просувають взаємодію через такі функції, як обмін фотографіями або статусами. Інші соціальні мережі, такі як Tumblr або Twitter орієнтовані на швидку комунікацію і влучно називаються мікроблогами. Деякі соціальні мережі фокусуються на спільноті, інші виділяють і відображають контент для користувачів.

Цікаво ж дізнатися, які соціальні мережі є популярними саме на території України. Згідно з даними української компанія маркетингових і соціологічних досліджень Research & Branding Group, можна побачити, що протягом травня 2018-лютого 2020 рр. лідерами є Facebook, YouTube та Instagram.

Як соціальна мережа YouTube є не найкращим варіантом, але як відеохостинг – це безперечний лідер. YouTube надає можливість публікувати тільки відеоматеріали, і юзери використовують відеохостинг для того, щоб подивитися розважальний контент, огляди тощо. Деякі відео в цій соціальній мережі можна розглядати як дуже вдалу рекламу, але все ж таки, на нашу думку, Facebook та Instagram, у порівнянні з YouTube, є потужнішими соціальними мережами, що зможуть слугувати кращими платформами для бізнесу. Тому вважаємо доречним говорити про Facebook та Instagram як про провідні соціальні мережі для створення та рекламування бізнесу.

У чому ж переваги соціальних мереж саме для бізнесу? Будь-яка соціальна мережа є зручним способом покупки товарів. Логічно, що покупець обере придбати річ онлайн, ніж у магазині. Це економія часу. Гортавши сторінку, покупець обирає для себе потрібний товар.

Він може прочитати опис або написати в особисті повідомлення та задати певні запитання. Покупки онлайн займають набагато менше часу. Соціальні мережі мають велику аудиторію, тож привернути увагу на товар дуже легко.

Користувачі часто проявляють активність, коментують та роблять відгуки, а це є вдалим інструментом довіри до компанії.

Кожна соціальна мережа має свою рекламу, яку можна підлаштувати під певну аудиторію. Так звана таргетована реклама. Вона полягає в тому, щоб автоматично підлаштувати рекламу таким чином, щоб вона була показана потенційним покупцям (потенційній аудиторії). Так шанс привернути увагу до свого товару та сторінки набагато більший.

У той час, як звичайна реклама може не подіяти та взагалі не звернути увагу покупців на ваш продукт. Наприклад, листівки з рекламою. Таку рекламу промоутер пропонує всім людям, що набагато зменшує шанси знайти потенційних покупців. Тому вона є неефективною у порівнянні з таргетованою рекламою в соціальних мережах.

Через соціальні мережі можна проводити різні розіграші, конкурси та акції. Умовами можуть бути «лайки», «підписки», «репости», «коментарі». Таким способом можна залучити аудиторію та підвищити статистику сторінки, а як наслідок – отримати більше продаж. Користувачі дуже люблять інтерактивні завдання, за які вони можуть отримати безкоштовні призи. А якщо показати фоловерам, що переможці насправді отримують подарунки, то довіра до вашої компанії буде зростати, і підписники та клієнти будуть періодично продивлятися сторінку та слідкувати за нею. А це підвищує шанси на те, що клієнт може натрапити на потрібний товар та зацікавитися ним.

Створити бізнес в соціальних мережах набагато легше, ніж розробити його з нуля. І онлайн-продаж навіть може принести більше прибутку і забезпечити менші витрати. Соціальні мережі можуть стати платформою для створення бізнесу без стартового капіталу. У той час, як на створення звичайного бізнесу потрібна велика сума початкових затрат.

Соціальні мережі дають змогу створювати бізнес, що може базуватися тільки на потужній ідеї. Для цього потрібно просто створити сторінку та розробити план, як вдало реалізувати свій задум. А для звичайного бізнесу потрібні додаткові затрати на необхідні складові, такі як оренда приміщення,

його наповнення, ремонт, податки, початковий товар тощо. У той час, як власний бізнес у соціальній мережі можна базувати на закупці товарів. Тому на початку такий бізнес майже не має ризиків збанкрутувати. На старті є проблема робочих кадрів, яких потрібно знайти, працевлаштувати, можливо, навчити. За кожного з них потрібно платити податки державі.

А в соціальних мережах на початковому етапі не потрібні робітники. Тільки при великому обсязі роботи, вам знадобиться додаткова допомога. І за такого робітника не треба платити податки. Через соціальні мережі можна зробити свій бізнес відомим та впізнаваним. Якщо розробити певний брендинг та дотримуватися його, то аудиторія легко звикне до цього, бо красиво оформлені сторінки продають краще. Візуал є важливою складовою для продажу, бо потенційний клієнт спочатку звертає увагу на зовнішній вигляд компанії взагалом та її продукції. Зі смаком оформлена сторінка з якісними фотографіями та красивим дизайном зможе привернути увагу більшій кількості покупців. А це є вдалим інструментом для збільшення продаж.

За допомогою бізнесу в соціальних мережах можна розширювати кордони для продажу та охоплювати більшу кількість населення. А звичайний бізнес обмежується територіально. Тільки в небагатьох випадках бізнес вдається розширити або з самого початку охопити не тільки власне місто. Наприклад, на старті створення бізнесу в соціальних мережах можна одразу фокусуватися на всеукраїнському продажі.

Так як при створенні звичайного бізнесу легше охопити міську територію. Щодо розширення, то в соціальних мережах простіше та швидше розширити кордони продажу, а в звичайному бізнесі цей процес може потребувати багато витрат та часу.

Тож яку платформу краще обрати для бізнесу? Як ми говорили раніше, великими конкурентами є Facebook та Instagram. Вони різні за напрямком, функціями та аудиторією. Ці критерії є важливими, бо саме від них залежить успішність продажу. Facebook був створений у 2004 році, але потужно почав розвиватися в 2014 році.

На нашу думку, ця соціальна мережа призначена на більш дорослу аудиторію (25+). За даними аналітичного каналу Statusbrew можна побачити, що Facebook є потужною соціальною мережею з великою кількістю користувачів. Володіючи величезним потенціалом, ця соціальна мережа править світом за допомогою численних функцій. Він легко запускається і підтримує майже всі типи зображень, текст, відео, історії та живі відео. Instagram – це соціальна мережа, що була створена в 2010 році, але особливий розвиток отримала у 2015 році.

Спочатку вона була орієнтована на фотографії, їх обробку та постинг. Але згодом це стало вже інструментом продаж, і за ці роки перетворилася в потужний майданчик не лише для спілкування, але також і для заробітку. На нашу думку, ця соціальна мережа орієнтована на більш молодшу аудиторію (13+), тож продавати в Instagram легше через вікову категорію. За даними аналітичного каналу Statusbrew можна побачити, що Instagram є розвиненою соціальною мережею з великою кількістю юзерів.

Нині у нього є мільйони користувачів по всьому світу, які ростуть з кожним днем. Щодня Instagram представляє нову розробку для залучення своїх користувачів. Ця соціальна мережа дозволяє обмінюватися широким спектром контенту, таким як відео, живі відео, фотографії та історії. Щоб просувати свій бренд, можна створити бізнес-профіль, що надає аналітику постів, переглядів, лайків та профілю. Instagram дозволяє користувачеві планувати публікації за допомогою деяких сторонніх інструментів.

Це відмінна платформа для маркетингу в соціальних мережах, якщо ви хочете просувати свій бренд або бізнес. Ідеальним варіантом є створення сторінок як у Facebook, так і в Instagram для того, щоб отримати максимальну кількість продаж. Так як у Instagram основна цільова аудиторія має молодший вік, а в Facebook – більш старший, то таким способом можна максимізувати кількість потенційних покупців. Є два способи просування продажів у соціальних мережах. Перший – це паралельний постинг. Він полягає в тому, щоб піарити продукцію Вашого бізнесу паралельно в двох соціальних мережах.

Тобто на кожен продукт знайдеться свій покупець як у Instagram, так і в Facebook. Другий спосіб є більш складним, але ефективним. Він полягає в тому, щоб продукцію вашої компанії розподілити за віковим показником і постити одні товари в Instagram, а інші в Facebook. Так можна зосередити увагу вашої аудиторії на потенційно потрібній їй продукції.

Результати та обговорення. Але щоб перевірити, яка платформа все ж таки є ефективнішою для бізнесу, ми провели дослідження та порівняли ці дві соціальні мережі. Для цього обрали три сумських магазина та проаналізували їх сторінки в Facebook та Instagram. Галузі продажу товарів відрізняються один від одного. Перша сторінка магазину електронної та побутової техніки в місті Суми «Compservice». Кількість підписників більша на сторінці в Instagram, тому вона є популярнішою за сторінку в Facebook.

У Instagram охоплено більшу кількість користувачів; аналогічна публікація в Instagram набирає більше взаємодій (лайки, коментарі, репости), ніж у Facebook; про взаємодію з розіграшами можна побачити, що в Instagram більша кількість користувачів, що беруть участь у розіграшах та проявляють активність. Далі порівнюємо сторінки в Facebook та Instagram магазину «Kilogramm», що виробляє та доставляє суші.

Можна побачити, що акаунт в Instagram має велику кількість підписників, а сторінка в Facebook має невелику кількість вподобань: публікації в Instagram набирають більшу кількість лайків – тож ця сторінка є популярнішою та більш питомою, ніж у Facebook. Третіми порівнюємо сторінки шоурума міста Суми «Amore». Аналіз показує, що кількість підписників у Instagram є великою, а сторінка в Facebook має невелику активність вподобань.

Висновки. Отже, соціальні мережі є потужними платформами для створення та просування бізнесу. Це одна з найдешевших форм маркетингу, і рентабельність інвестицій, яку вона надає, зростає з кожним днем. Вони допоможуть зробити бренд впізнаваним, отримати лояльних клієнтів, збільшити рівень продаж, покращити репутацію компанії, отримати зворотній зв'язок від клієнтів тощо. За допомогою соціальних мереж можна як і створити

свій бізнес з нуля, так і потужно просувати вже існуючий. На нашу думку, Facebook та Instagram – саме ті платформи, з якими зручно працювати. Їхня популярність однакова, але вони мають безліч відмінностей.

Ці соціальні мережі зараз просувають однаково. Але вважаємо, що саме Instagram – це та платформа, яку в першу чергу варто обрати для бізнесу. Насамперед, вона продає за допомогою візуального контенту, на який клієнт спочатку звертає увагу.

Instagram охоплює більшу вікову категорію. Також у цій соціальній мережі дуже зручно розміщати контент та зробити сторінку максимально ефективною та юзабельною. Вважаємо, що саме з Instagram сторінки потрібно починати. Тож якщо ви вирішили зробити ривок і інвестувати в соціальні мережі для бізнесу – це дуже вдалий вибір!

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. 100 Social Media Statistics For Marketers in 2020 [Електронний ресурс] // Statusbrew. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://statusbrew.com/insights/social-media-statistics-2020/>.
2. Магазин CompService [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/compService.sumy/>.
3. Соцсети как источник информации [Електронний ресурс] // Research & Branding Group. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <http://rb.com.ua/blog/socmerezhi-jak-dzherelo-informacii/>.
4. Amore showroom Sumy [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/Amore-showroom-Sumy-942384885951472/>.
5. Amore_sumy [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.instagram.com/amore_sumy/.
6. CompService_sumy [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.instagram.com/compService_sumy/.
7. Digital in 2020 [Електронний ресурс] // We Are Social, Hootsuite. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://wearesocial.com/digital-2020>.

8. Kilogramm. Суми [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.facebook.com/kilogramm.sumy/>.

9. Kilogramm_sumy [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: https://www.instagram.com/kilogramm_sumy/.

10. Most popular social networks worldwide as of January 2020 [Электронный ресурс] // Statista. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Стецевич А. І.

Аспірант Університету банківської справи
Львів, Україна

Вступ. На сьогоднішній день вклад малих підприємств у розвиток економіки є недостатнім. Зарубіжний досвід показує, що продукція малих підприємств формує понад 50% валового внутрішнього продукту країн Європейського Союзу (ЄС). В Україні, як і в розвинених країнах, частка малих підприємств у загальній їх кількості складає біля 94 %, у той час як частка населення, зайнятого у вітчизняному малому бізнесі не перевищує 25%. Це свідчить про значне відставання від високорозвинених країн, де цей показник становить близько 50-80% економічно активного населення [1].

Метою роботи є виокремлення засад зарубіжного досвіду реалізації фінансово-кредитного забезпечення функціонування та розвитку малого та середнього бізнесу.

Методи дослідження. У матеріалах дослідження використаний метод порівняльних переваг та експертних оцінок ви визначення особливостей інструментарію фінансово-кредитного забезпечення функціонування малого та середнього бізнесу за кордоном.

Виклад матеріалів дослідження. З одного боку, причиною є загальний спад вітчизняного виробництва, продажів, будь-якої економічної активності, а з іншого боку — недостатня державною підтримка підприємницької діяльності. Особливо потребують державної підтримки малі форми підприємництва, що є індикатором соціально-економічного розвитку країни.

Також, варто звернути увагу на критерії за якими підприємства відносять до малих в інших країнах та порівняти їх з представленими в Україні.

Для демонстрації підтримки МСБ у різних країнах існують наявні критерії підтримки МСБ у світі та виокремив з одного боку, такі, що є

необхідними для кожної країни, з іншого – критерії, що застосовують країни, які є лідерами в розвитку МСБ, або наближаються до них.

До таких критеріїв належать такі:

- державна підтримка;
- розвиток інфраструктури;
- ресурсний потенціал; міжнародна підтримка;
- правовий захист інтересів МСБ;
- наявність кваліфікованих кадрів;
- ринкова підтримка;
- рівень інноваційного потенціалу;
- інформаційна підтримка;
- рівень бізнес-середовища;
- фінансово-кредитна підтримка (в тому числі, мікрокредитування розвитку та функціонування малого та середнього бізнесу).

Наявність таких критеріїв в оцінці розвитку малого і середнього бізнесу у країні, визначають темпи економічного розвитку країни, забезпечують структуру і якість важливих економічних показників, формують пріоритетні напрями відтворення ринкового середовища країни, що змінюватиме вектор свого розвитку на більш якісні ініціативи та загальне процвітання країни. Розглянемо критерій фінансово-кредитної підтримки, зокрема, мікрокредитування малого і середнього бізнесу, як одного пріоритетних напрямів в підтримці отримання можливостей і розвитку таких підприємств.

Для порівняння світового досвіду мікрокредитування малого і середнього бізнесу з українським, можемо виділити дві групи країн:

1 група. США, Японія, Сінгапур, Німеччина – країни, які є світовими лідерами за темпами розвитку МСБ, економічним розвитком, але значно відрізняються за більшістю показників розвитку від України. Такі країни є орієнтиром для України та нагальним прикладом для спрямування національної економіки за таким напрямом, оскільки адаптувати систему їх підтримки до української неможливо на сьогоднішній день, виходячи з різних передумов

розвитку цих країн, рівня їх забезпечення, політичної, соціальної та економічної розбіжностях, але це оптимістичний шлях, до якого Україна повинна прагнути [2].

2 група. Чехія, Польща, Словенія, Угорщина – країни, що схожі за передумовами та особливостями розвитку (ресурсними, соціальними, економічними тощо), але досягли значних результатів у розвитку МСБ, на відміну від України. Ця група країн перебуває в одній економічній площині з Україною, є прямим відображенням правильно обраного вектора розвитку країни при однаковому потенціалі з Україною, тому має стати прикладом правильно обраної стратегії розвитку МСБ та економічного розвитку країни. На нашу думку, досвід цієї групи країн є не тільки можливим адаптувати в Україні, а й є бажаним для створення ефективного підприємницького сектору, виходу економіки країни з кризи, формування потужної економічної системи в країні.

Лідером у диверсифікації та забезпеченості малих підприємств державною фінансовою підтримкою є Сполучені Штати Америки (США). За визначенням Адміністрації малого бізнесу (АМБ) «малий бізнес є таким, що знаходиться у самостійній власності та управлінні, організований з метою отримання прибутку та не є найбільш впливовим у своїй галузі» [3].

Уряд США в Акті Малого Бізнесу (Small Business Act) розробив складну та розгалужену систему класифікації залежно від галузі функціонування суб'єкта господарювання, яка дозволяє відносити підприємства до категорії малих. Критеріями виступають середня кількість працюючих за попередні 12 місяців або середній обсяг реалізації продукції за останні 3 роки. Оскільки уряд США та АМБ надають широкий спектр фінансової підтримки, призначеної виключно для малого бізнесу, то суб'єкти господарювання повинні чітко вписуватись в зазначену класифікацію. Для загального ознайомлення АМБ надає наступну інформацію: не більше 500 працюючих для виробничої та гірничодобувної галузей та обсяг середньої річної виручки 17 не повинен перевищувати 7 млн дол. США. для більшості невиробничих галузей.

Проте, для виробничої сфери максимально допустима чисельність

працівників може коливатись від 500 до 1500 осіб в залежності від товару, що виробляється. Для сфери послуг як критерій береться обсяг реалізації продукції, максимум якого коливається в межах від 2,50 млн дол. США до 21,50 млн дол. США в залежності від конкретної послуги, що надається підприємством. Поняття мікропідприємництва у США не існує. Варто зазначити, що в Україні статус мікропідприємства не дає суб'єкту господарювання ніяких додаткових переваг. На них розповсюджуються такі ж програми підтримки, що й на всі малі підприємства[9].

Для країн ЄС з 1 січня 2005 року діють загальні стандарти віднесення підприємств до категорії малих. Середньорічна кількість працюючих менше 50 осіб, а річний товарообіг чи балансова вартість активів – не більше 10 млн євро. Для мікропідприємств відповідно менше 10 осіб та не більше 2 млн євро.

Переважно розвинуті країни світу створюють необхідне середовище, в якому підприємці можуть активно розвиватися, процвітати та в якому підприємництво заохочується та винагороджується. Такі країни діють за певними важливими принципами розвитку МСБ, чітко дотримуються їх та упроваджують на основі цих принципів необхідні програми регіонального розвитку МСБ. Розглянемо приклади передової практики підтримки МСБ розвинутих країн у таблиці 1.

Таблиця 1

**Практична реалізація принципів підтримки
МСБ у розвинених країнах світу**

Принцип	Країна	Програми та стратегії реалізації принципів
1. Створення середовища, в якому підприємці зможуть процвітати й підприємницька діяльність заохочується та винагороджується	Німеччина	Мережа Impulse Network
	Великобританія	Стратегія молодіжної підприємницької діяльності в Уельсі
	Швеція	Етап – Північний тренувальний табір для юних підприємців
2. Забезпечення можливості чесним підприємцям, які збанкрутілі, швидко	Фінляндія	Програма розвитку, що готує МСБ до контрольованої послідовної зміни поколінь
	Данія	довної зміни поколінь Веб-сторінка: www.tekeskus.fi , www.yrityssuomi.fi Данія

отримати другий шанс		Швидкий початок після банкрутства
	Бельгія	Допомога самозайнятим особам або власникам бізнесу, що опинилися у скруті
3. Розробка правил відповідно до принципу «Спочатку думай про мале»	Естонія	Вебсайт громадських консультацій «Teeme koos»
	Словенія	Реалізація послуг із підтримки МСБ на локальному рівні через систему Єдиного вікна
	Фінляндія	Комітет Y4
4. Забезпечення реагування державних адміністративних органів на потреби підприємств МСБ	Бельгія	Програма електронного уряду бельгійського соціального сектору для МСП
	Німеччина	Єдине вікно для підприємців
	Франція	Центр управління економічної та фінансової звітності мікро - підприємств

Джерело: розроблено автором за даними [3]

Також, порівнюючи світовий досвід використання інструментів державної підтримки МСБ, варто зазначити, що доволі вагомий внесок у стимулювання процесів їх кредитування здійснюють державні гарантії за кредитами (табл. 2).

Таблиця 2

**Світовий досвід державної підтримки
малого та середнього підприємництва**

№	Інструмент державної підтримки	Канада	Данія	Швеція	Франція	Іспанія	Італія
1	Надання гарантій за кредитами МСБ	+	+	+			+
2	Надання особливих умов гарантування стартапів	+	+				
3	Збільшення частки прямого фінансування МСБ	+			+	+	
4	Створення організацій з державним/змішаним капіталом, які координують виконання завдань в області підтримки МСБ	+ Мережа бізнес- послу			+ Служба малого бізнесу		

Джерело: розроблено автором за даними [3]

Висновки. Спостерігаємо, що розвинуті країни світу активно упроваджують необхідні програми щодо підтримки МСБ та здійснюють

необхідний вплив на регіональне середовище. Україні необхідно переймати позитивний досвід стосовно реалізації установлених державою програм та на регіональному рівні здійснювати ефективну політику розвитку й активізації підприємств МСБ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Індекс настроїв малого бізнесу. Спільне дослідження ЛІГА:ЗАКОН та ЕВА в рамках проекту Unlimit Ukraine, Індекс настроїв малого бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://eba.com.ua/wpcontent/uploads/2018/03/Indeks-nastroyiv-malogobiznesu.pdf>

2. Doing Business 2014: Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. – Washington, DC: The World Bank, 2013.

3. Підтримка малого та середнього бізнесу у світі (огляд інструментів і політик). Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28947.pdf>

LEGAL SCIENCES

DEFENDING PROFESSIONAL HONOR, DIGNITY AND REPUTATION THROUGH CRIMINAL COURTS

Corsei Andreea

PhD student,
University of European Studies of Moldova
Chisinau, Republic of Moldova
AIT as associate member UK

Introductions The years 2002-2021 registered significant changes in the criminal legislation on the protection of honor, dignity and professional reputation: in 2002 the new Criminal Code was adopted in final reading, which changed the way social relations are regulated, in 2003 it entered into force, and in 2004 it has already undergone essential changes.

Thus, on June 12, 2003, 4 new codes entered into force: the Criminal Code, the Civil Code, the Code of Criminal Procedure and the Code of Civil Procedure (in fact, the Code of Civil Procedure was published on the date when it entered into force). This date coincides with the second judicial reform in the Republic of Moldova, through which the four-step system (judges, courts, Court of Appeal, Supreme Court of Justice) was simplified, excluding courts.

Materials and methods

With reference to the topic of this paper - the traditional ways of defending honor, dignity and professional reputation through legal-criminal means, we mention that the criminal codes of most states in the former Soviet space contain articles called "slander" and "insult". They also include articles on slander and insulting certain categories of people.

In its original wording, the new Criminal Code of the Republic of Moldova also provided for slander as a crime: Art. 170 provided: particularly serious or exceptionally serious or resulting in serious consequences, shall be punished by imprisonment of up to 5 years”. This article was in force for almost a year: June 12, 2003 - May 7, 2004, when it was excluded by law from the Criminal Code

Results and discussion

The wording in question of the "slander" was different from that provided in art. 117 of the Criminal Code of 1961 and reduced the number of cases when a person could be charged with libel. Thus, according to the new wording, the false information by which the person was accused of committing a particularly serious or exceptionally serious crime and the false information that generated serious consequences were qualified as slander. In fact, the interpretation of the notion of "serious consequences" depends on the intimate conviction of the judge.

Currently, only 1 type of slander is sanctioned by the Criminal Code:

- art. 311, “False denunciation or false complaint” means the intentionally false communication about the commission of a crime, brought to the notice of certain bodies (“(1) False deliberation in order to accuse someone of committing a crime, or knowingly complaining for committing a crime, committed against a responsible body or person, who are entitled to prosecute, is punishable by a fine of up to 650 conventional units or unpaid community service from 180 to 240 hours, or with imprisonment of up to 2 years. (2) The same action: a) related to the accusation of committing a serious crime, particularly serious or exceptionally serious;

b) committed out of material interest;

c) accompanied by the artificial creation of the accusatory evidence is punishable by a fine of 550 to 1150 conventional units or imprisonment for up to 5 years

According to art. 16 of the Criminal Code, ,, (4) Serious offenses shall be considered the deeds for which the criminal law provides for the maximum punishment with imprisonment for a term of up to 12 years inclusive. (5) Particularly serious offenses shall be considered the crimes committed with intent for which the

criminal law provides for the maximum punishment with imprisonment for a term exceeding 12 years. (6) Exceptionally serious offenses shall be considered the crimes committed with intent for which the criminal law provides for life imprisonment. "

The initiation of a criminal trial (based on art. 311 CP) does not exclude the initiation in parallel of a civil action regarding the defense of honor, dignity and professional reputation. As a rule, it will be tried in criminal proceedings but it can be tried separately, through an action filed under the Code of Civil Procedure, if the criminal trial panel has established the existence of slander. In fact, the probability of initiating both actions by the injured person is very high, or only in this way he can obtain the publication (exposure, display, etc.) of the denial and compensation for the moral damage caused, these being specific sanctions that apply exclusively based on the process civil.

The articles of the Criminal Code became more relevant with the adoption of the new Code of Criminal Procedure. Procedural elements are very important, in general, and even essential in the case of crimes such as slander. Based on art. 276 Code of Criminal Procedure, the criminal process regarding the slander provided by art. 170 CP is filed exclusively at the request of the injured party. Because art. 170 CP was repealed; we are going to investigate the article in force: art. 311 CP.

The latter is not mentioned in the list provided by art. 276 CPC, i.e. the notification of the criminal investigation body can be made through any of the modalities provided by art. 262 CPC (complaint; denunciation; self-denunciation; detection of the crime directly by the collaborators of the criminal investigation body). Also, analyzing Chapter III of Title I of the Special Part of the CPC, we conclude that the competence belongs to the criminal investigation body of the Ministry of Internal Affairs (art. 266 CPC). At the same time, the existence of the complaint, for example, does not necessarily mean the actual initiation of the criminal investigation. The fact that the criminal investigation has started is demonstrated by the existence of a "resolution" or, as the case may be, of a "report on the initiation of the criminal investigation" (see art. 274 CPC).

A certain difficulty may arise in the case of criminal proceedings against authors who sign under a pseudonym or anonymously. If in the civil process in any case the publication can be claimed, in the criminal proceedings the prosecution of the legal person based on art. 311 is problematic. Intention is a strictly personal category, the conception of which is clear in relation to a natural person and inconceivably practical in relation to a legal person. Publication-legal entity appears as a means, but ill-will will always belong to a natural person.

On the other hand, according to art. 18 of the Press Law, Periodical publications and press agencies are not entitled to disclose the source of information or the pseudonym of the author, without their consent. The source of the information or the pseudonym of the perpetrator may be disclosed only if the material disseminated meets the constitutive elements of the crime and only at the decision of the court. " It follows that the prosecutor or the investigator, in the absence of a court decision, are not entitled to claim the disclosure of the source from periodicals and news agencies, because this would force them to violate their professional obligations, or a proof obtained by violating the law cannot be taken into account.

This problem becomes even more difficult in the case of the audiovisual institution, which, according to the law, is unconditionally obliged not to disclose the name of the author who used the pseudonym or the source of information requesting anonymity (Audiovisual Law, art. 28, p. (1 letter d)

A worrying practice, reported in recent years in connection with the initiation of criminal proceedings against journalists, is the search of newspaper premises, including the seizure of computers, materials. For example, at the beginning of the new millennium, such practices took place in the newspaper "Accents", when some journalists from this weekly were prosecuted for "taking bribes", and in the newspaper "Flux", accused of, , slander ", civil proceedings taking place in parallel. "Searching the premises of a newspaper or a broadcasting company is another form of interference with press freedom. Motivated or not by a legal mandate, such a search would not only endanger the confidentiality of journalistic sources, but would

also expose the entire media and would function as a censorship imposed on all journalists in the country. "

The year 2004 was undoubtedly extremely important, because this year, for the most part, slander was decriminalized. But the first major advances took place in the Republic of Moldova in 1994 and 1996. On 09.12.94, the Criminal Code excluded art. 118 (injury), as well as a paragraph from art. 117 (slander). In 1996, as I mentioned, the punishment for the public insult of the President of the country was excluded.

Conclusions

In the current Criminal Code, insult no longer exists as a crime, with the exception, however, that it targets persons employed in the military service. Art. 366 entitled "Insulting the military" provides: "The insult brought to the boss by the subordinate, as well as to the subordinate by the boss, during the fulfillment of the obligations related to the military service, is punished with unpaid work for the benefit of the community from 60 to 240 hours or imprisonment for up to 6 months."

УДК 343.349.6 (477)

**КОМПАРАТИВІСТСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 250 КК УКРАЇНИ, З
АНАЛОГІЧНИМИ ЗЛОЧИНАМИ ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ**

Матвійчук Валерій Костянтинович

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики,
Київського інституту інтелектуальної
власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна

Анотація. У публікації здійснено компаративістське дослідження кримінального правопорушення проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250 КК України) з аналогічними злочинами за кримінальним законодавством деяких зарубіжних держав. Запропоновані позитивні положення із зарубіжного кримінального законодавства, які можуть бути використані для вдосконалення ст. 250 КК України.

Ключові слова: компаративістське дослідження, кримінальне правопорушення, вибухові роботи, рибні запаси, правила охорони рибних запасів, аналогічні злочини зарубіжних держав.

Виходячи з існуючих правових систем і послідовності їх розгляду в цій публікації, спробуємо показати реформаторські тенденції зарубіжних держав у сфері охорони водних біологічних ресурсів від їх знищення. Виходячи з цього, акцентуємо увагу на тому, що таке дослідження матиме значення для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, в тому числі з посяганням на відносини, що забезпечують умови з охорони рибних запасів та диких водних тварин від проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони,

як частини тваринного світу. Узагальнення практики, та проведення нами опитування 300 студентів 3,4,5 курсів юридичних вузів та факультетів, а також 240 працівників правоохоронних органів, судів та адвокатів свідчить, що в правоохоронних органах є значні труднощі в застосуванні положень ст. 250 КК України. Це зумовлено низкою факторів, до яких належать, як свідчить наше дослідження, недоліки в конструюванні норм, передбачених ст. 250 КК України, а також відсутні роз'яснення із застосування зазначеної статті тощо.

Заради вирішення цих та інших питань, поставлених перед нашим дослідженням свідчить, що це потребує поряд з юридико-логічним, історичним, соціологічним, системним методами ще потребує нагального проведення порівняльно-правового дослідження. Порівняльно-правовий метод дослідження стосовно кримінального правопорушення проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів на сьогоднішній день відсутній. Разом з тим відомо, що компаративістське дослідження, означеної нами проблеми відіграє не тільки важливу наукову-пізнавальну роль, але й має певне практичне значення, яке має відбуватися, в тому числі і в удосконаленні положень ст. 250 КК України, тлумаченні понять, які можна запозичити із зарубіжних кримінальних кодексів.

Беручи за основу згаданий вище підхід до компаративістського аналізу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 250 КК України, з аналогічними злочинами за кримінальним законодавством зарубіжних держав, свідчить, що його доцільно проводити стосовно складоутворюючих ознак кримінального правопорушення і відповідних аналогічних злочинів, що вибрані для порівняння за кримінальним законодавством деяких зарубіжних держав. Такий порядок допоможе найбільш повно показати співвідношення нашого закону (ст. 250 КК України) з відповідними законами зарубіжних держав, а також виявити певні проблеми, що належить вирішити нашому законодавцю з метою вдосконалення ст. 250 КК України, а також сприяти уявленню про існуючі тенденції між вітчизняним і зарубіжним законодавством з подолання цих суспільно-небезпечних соціальних явищ. У відповідності до ст. 250 КК

України таким безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення виступають суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони рибних запасів або диких водних тварин від їх знищення чи пошкодження при проведенні вибухових робіт у рибогосподарських водних об'єктах. Розпочнемо свої пошуки з КК Індії. Тут злочини проти навколишнього природного середовища містяться в главі XIV «Злочини проти ти народного здоров'я, безпеки, зручності, благопристойності і моралі», проте такий злочин, який ми порівнюємо в індійському кримінальному законодавстві відсутній, але тут нас більше цікавить положення, які при реформуванні нашого законодавства про кримінальну відповідальність (ст. 250 КК України) можна використати відносяться до індійської судової практики щодо природних об'єктів, наприклад, риба є рухомим майном, якщо вона позбавлена природної волі у водному об'єкті, але якщо вона попливе з водоймища, то вона не може бути викрадена [1, с. 85]. Ці положення можуть бути використані при кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 250 КК України і його відмежування від діянь проти власності. Кримінальним кодексом Латвійської Республіки в ст. 113 охороняються відносини щодо забезпечення умов з охорони тварин (рибних ресурсів, птахів та інших диких тварин) при проведенні меліоративних, лісозаготівельних або інших робіт [2]. Ці положення КК Латвійської Республіки можливо були б корисними для українського законодавця щодо збільшення змісту суспільних відносин, які поставлені під охорону ст. 250 КК України. КК Республіки Польща містить § 2 ст. 181 положення, якого стосується відносин, що забезпечують умови з охорони рослинного і тваринного світу від їх знищення чи пошкодження всупереч правил, що діють на охоронюваній території (тут також відсутні види діяльності, тобто виконання робіт, що відбувається з порушенням правил, а також не видно, що тут йдеться про рибогосподарські водні об'єкти) [3].

Для нас викликає зацікавленість ст. 257 КК РФ (право постсоціалістичної системи), яка називається «Порушення правил охорони водних біологічних ресурсів», та має наступний зміст: «Здійснення сплаву деревини, будівництво

мостів, дамб, транспортування деревини та інших лісових ресурсів, здійснення вибухових та інших робіт, а рівно експлуатація водозабірних споруд і перекачуючих механізмів з порушенням правил охорони водних біологічних ресурсів, якщо ці діяння викликали масову загибель риби або інших водних біологічних ресурсів, знищення в значних розмірах кормових запасів чи інші тяжкі наслідки» [4]. Одні вчені під безпосереднім об'єктом цього злочину розуміють екологічну безпеку водної фауни, природно-ресурсний потенціал і його стабільність [5, с. 191]. Інші дослідники – визнають суспільні відносини з охорони водних біологічних ресурсів як компонента природного середовища від їх знищення в результаті здійснення господарської діяльності [6, с. 7]. На наш погляд, більш вдалим є друге визначення об'єкта цього діяння. КК Азербайджанської Республіки є найближчим за ст. 247 КК до зазначеної вище статті КК РФ [7].

Аналіз статей, наведених нами законодавчих актів відповідних держав, свідчить, що об'єктами в них є суспільні відносини, які забезпечують умови з охорони різних за переліком предметів (природних компонентів), що знаходяться у водних об'єктах, тобто стосуються відносин у різній інтерпретації. Нам уявляється, що є підстави в певній мірі схилитися до положень кримінальних кодексів Латвійської Республіки, Азербайджанської республіки та Російської Федерації. Щодо предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 250 КК України, то під таким слід розуміти: 1) до рибних запасів відносяться прісноводні, солонуватоводні, морські, анодромні, напівпрохідні катадромні риби всіх видів на всіх стадіях їх розвитку (статевозрілі екземпляри, мальки, ікра), життя яких постійно або на окремих стадіях розвитку неможливе без перебування (знаходження) у воді, що перебувають у стані природної волі, які знаходяться в рибогосподарських штучних, природних водних об'єктах, а також у межах територіальних і внутрішніх морських вод, вод континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, водойм, що знаходяться на території більш ніж однієї області, державних мисливських угідь, територій природно-

заповідного фонду України і лісів державного значення; 2) під дикими водними тваринами слід розуміти гідробіонти, тварини, все життя яких проходить у воді, хордові, в тому числі хребетні-першозвірі або клоачні – загін однохордових і живонароджуючих – сумчасті і плацентарні (морські і прісноводні ссавці, плазуни, земноводні) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі, ракоподібні) у всьому їх видовому і популяційному різноманітті на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), що перебувають у стані природної волі, які знаходяться в рибогосподарських штучних або природних водних об'єктах, а також у межах територіальних і внутрішніх морських вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, водойм, що знаходяться на території більш ніж однієї області, державних мисливських угідь, територій природно-заповідного фонду України і лісів державного значення. Аналогічний предмет, характерний для КК Латвійської Республіки, за виключенням птахів. Дещо ширший перелік предметів злочину, властивий для ст. 181 КК Республіки Польща, оскільки тут йдеться про рослинний та тваринний світ. Згідно ст. 257 КК РФ більшість вчених предметом злочину визнають водні біологічні ресурси, під якими у відповідності з п.1 ст. 1 Федерального закону від 20 грудня 2004 р. № 166-ФЗ «О рыболовстве и сохранении водных биологических ресурсов» розуміють риби, водні безхребетні, водні ссавці, водорості, інші водні тварини і рослини, що знаходяться в стані природної волі [8, с. 273]. Важливо звернути увагу на водорості – це фотосинтезуючі організми, життєвий цикл яких протікає в частковому або повністю зануреному у воді стані. З позиції предмета кримінального правопорушення є певний інтерес використати деякі положення КК РФ щодо розширення переліку предмета діяння, передбаченого в ст. 250 КК України. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 250 КК України, характеризується такими обов'язковими ознаками, як дії: 1) проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів; 2) проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони диких водних тварин [9]. Крім того, для цього кримінального правопорушення характерний

спосіб вчинення цього діяння, який характеризується проведенням вибухів та засоби вчинення цього кримінального правопорушення, до яких відносять вибухові речовини, вибухові матеріали, вибухові пристрої та засоби ініціювання вибуху. Місцем вчинення цього кримінального правопорушення є рибогосподарські водні об'єкти (його частини) загальнодержавного та місцевого значення, водні об'єкти (його частини) загального та спеціального користування, які використовуються за призначенням.

За ст. 115 КК Латвійської Республіки об'єктивна сторона злочину характеризується активними діями: 1) проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони тварин; 2) проведення меліоративних робіт з порушенням правил охорони тварин; 3) порушення інших робіт з порушенням правил охорони тварин. Наслідки цього злочину можуть бути наступні: 1) істотна шкода рибним ресурсам; 2) істотна шкода птахам; 3) істотна шкода іншим диким тваринам. Наступною ознакою об'єктивної сторони цього злочину є необхідний причинний зв'язок між діями і наслідками, що настали. Крім того, цей злочин характеризується способом вчинення злочину – вибух, а засобами (це вибухові речовини, вибухові матеріали, вибухові пристрої та засоби ініціювання вибуху. Також місцем вчинення цього злочину є рибогосподарські водні об'єкти. Об'єктивна сторона злочину за § 2 ст. 181 КК Республіки Польща характеризується активними діями щодо перелічених предметів цього злочину. Крім того, для цього злочину характерні наслідки – це істотна шкода.

За ст. 257 КК РФ характерні активні дії або бездіяльність (порушення правил при виконанні сплаву деревини, будівництва мостів, дамб, транспортування деревини, проведення вибухових та інших робіт, а також рівно експлуатація водозабірних споруд, перекачуючих механізмів (при цьому для притягнення до відповідальності за цією статтею необхідно щоб настали суспільно небезпечні наслідки у виді масової загибелі риби або інших водних біологічних ресурсів тощо). Аналіз злочинів, передбачених задекларованими статтями кримінальних кодексів певних держав свідчить, що для національного законодавства (ст. 250 КК України) потрібно сприйняти такі позитивні

моменти, що є в об'єктивній стороні іноземних держав для ч. 1 ст. 250 КК України: 1) мають бути активні дії; 2) це має бути місце вчинення злочину, а саме рибогосподарські водні об'єкти; 3) це спосіб вчинення злочину такий, який відбувається шляхом вибуху; 4) це засоби вчинення злочину; 5) якщо це створило загрозу знищення або пошкодження водних біологічних ресурсів (рибних запасів або диких водних тварин, або кормових запасів). Натомість ст. 250 КК України потрібно доповнити ч. 2, скориставшись порівняльним дослідженням «ті самі дії, якщо вони призвели до знищення або пошкодження водних біологічних ресурсів (рибних запасів або диких водних тварин, або кормових запасів)»

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується виною у формі прямого умислу. Можливо розглянути положення суб'єктивної сторони, характерні для кодексів іноземних держав, але стосовно до нової редакції ст. 250 КК України.

За відповідними статтями кримінальних кодексів, які нами піддані порівняльному аналізу, не міститься прямої вказівки на те, що суб'єктом злочину є особа, відповідальна за дотримання правил охорони водних біологічних ресурсів. Ця загальна невирішеність дає підстави в ч. 2 ст. 250 КК України передбачити таку кваліфікуючу ознаку, як «ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням влади або службового становища»

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна запропонувати наступну редакцію ст. 250 КК України.

«Ст. 250. Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони водних біологічних ресурсів.

1. Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони водних біологічних ресурсів (рибних запасів або диких водних тварин, або кормових запасів), якщо це створило загрозу знищення або пошкодження таких ресурсів у рибогосподарських водних об'єктах, карається...

2. Ті самі дії, якщо вони призвели до знищення або пошкодження водних біологічних ресурсів (рибних запасів або диких водних тварин, або кормових

запасів), або вчинені службовою особою з використанням влади або службового становища, – карається...».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Справа Кришна Редди проти Муниа та Редди (1942) 2 Madras Law Sournal Reports 556 p.
2. The Latvian Penal Code – Available at: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/19/Latvia/show>
3. The Polish Penal Code - Available at: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683>
4. Уголовный кодекс Российской Федерации. Кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 № 63-ФЗ. Собрание законодательства Российской Федерации от 1996 г., N 25, ст. 2954. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102041891>
5. Лопатин В. А. Проблемы криминализации экологических правонарушений : автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. уголовное право и криминология: уголовно-исполнительное право. Л. : 1991. 20 с.
6. Архипова Т. С. Проблемы квалификации и расследования преступного нарушения правил охраны водных биологических ресурсов. Туризм: право и экономика. 2010. № 3. С. 4-10.
7. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики: Законом Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 года [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://continent-online.com? doc_id=30420353 #pos=6;-143
8. О рыболовстве и сохранении водных биологических ресурсов: Федеральный закон от 20.12.2004 № 166-ФЗ. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102090164>
9. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 — 2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 08.08.2021 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

**ВІДМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 250 КК УКРАЇНИ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

Матвійчук Олександр Валерійович

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального права та процесу
ЗВО «Національна академія управління»
м. Київ, Україна

Анотація. В публікації проводиться відмежування складу кримінального правопорушення проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів від суміжних складів кримінальних правопорушень. Автор приходить до висновку, що таке відмежування можна здійснити встановлюючи властиві кримінальному правопорушенню проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів ознаки та виключити ті з них, які йому не притаманні, постійно поглиблюючи аналіз даної правової норми на підставі дослідження фактичних обставин вчиненого.

Ключові слова: відмежування, кримінальне правопорушення, проведення, вибухові роботи, суміжні, об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Враховуючи те, що кожне кримінальне правопорушення має ряд загальних ознак з іншими кримінальними правопорушеннями, то для того, щоб правильно встановити в діяннях особи те чи інше кримінальне правопорушення, необхідно вміти чітко відмежувати його від суміжних діянь які передбачені різними статтями КК. Це можна здійснити за рахунок встановлення відмінностей за елементами та ознаками конкретних складів кримінальних правопорушень. Тільки таким чином ми прийдемо до тієї сукупності ознак, що дадуть можливість відмежувати кримінальне

правопорушення, передбачене ст. 250 КК України, від суміжних діянь. Загально визнаним є те, що найбільш вдалим є послідовне відмежування таких кримінальних правопорушень за окремими елементами: об'єктом, об'єктивною стороною, суб'єктом, суб'єктивною стороною і за ознаками кожного з цих елементів.

Тому, сприймаючи викладені вище методологічні вимоги, здійснимо відмежування складу кримінального правопорушення проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів від діяння, передбаченого ч. 2 ст. 249 КК «Ті самі діяння, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових речовин ...іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу...» [1].

Відмінність у співставлюваних кримінальних правопорушеннях слід проводити, насамперед, за основним безпосереднім об'єктом посягання. Так, якщо при проведенні вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів такими є лише суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони рибних запасів або диких водних тварин від проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони таких природних об'єктів, то стосовно анонсованої ознаки за ч. 2 ст. 249 КК безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони, раціонального використання риби, звірів чи інших видів тваринного світу та їх відтворення та оздоровлення для теперішніх та майбутніх поколінь. Крім того в цьому відмежуванні, є певна відмінність за предметом досліджуваних кримінальних правопорушень. Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 250 КК України є рибні запаси або дикі водні тварини. Розгорнуте визначення предмета цього кримінального правопорушення має наступне формулювання: 1) під рибними запасами слід розуміти прісноводні, солонуватоводні, морські, андромні, напівпрохідні, катадромні риби всіх видів на всіх стадіях розвитку (статевозрілі екземпляри, мальки, ікра, нерестові ділянки), життя яких постійно або на окремих стадіях розвитку неможливе без перебування (знаходження) у воді, що перебувають у стані природної волі, які

знаходяться у рибогосподарських штучних і природних водних об'єктах, а також у межах територіальних і внутрішніх морських вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, водойм, що знаходяться на території більш ніж однієї області, державних мисливських угідь, територій природно-заповідного фонду України і лісів державного значення; 2) під дикими водними тваринами слід розуміти гідробіонти, тварини, все життя яких проходить у воді, хордові, в тому числі хребетні – першозвіри, або клоачні – загін однохордових і живонароджуючих – сумчасті і плацентарні (морські і прісноводні ссавці, плазуни, земноводні) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі, ракоподібні) в всьому їх видовому і популяційному різноманітті на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), що перебувають у стані природної волі, які знаходяться у рибогосподарських штучних або природних водних об'єктах, а також у межах територіальних і внутрішніх морських вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, водойм, що знаходяться на території більш ніж однієї області, державних мисливських угідь, територій природно-заповідного фонду України і лісів державного значення. Тобто, предмет цього кримінального правопорушення є такі природні об'єкти, які знаходяться в рибогосподарських водних об'єктах штучних або природних. Натомість предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 249 КК України є риби різних порід на всіх стадіях свого розвитку, морські ссавці, ракоподібні і голкошкірі водні безхребетні тварини, молюски, промислові водні рослини і водорості, які використовуються для виготовлення продуктів харчування, добрив, медичних препаратів і які підлягають спеціальному правовому захисту. Ці предмети знаходяться в природних водних об'єктах і не включені у виробничо – трудовий процес [2, с. 768].

Порівняльний аналіз засвідчує, що предмет кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 249 КК України дещо має ширший перелік, а саме, що до нього входять промислові водні рослини водорості, але не входять нерестові ями, як це притаманне предмету кримінального

правопорушення за ст. 250 КК.

Відмежування кримінальних правопорушень за об'єктивною стороною. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення – елемент конкретного складу діяння, як правило, що найбільш повно відображений у диспозиції ст. 250 КК. Тому відмежування кримінальних правопорушень за ознаками цієї зовнішньої сторони, на перший погляд, може видатися, на перший погляд, не дуже складним. Проте, насправді помилок при застосуванні закону за цією ознакою складу кримінального правопорушення тут, як правило, найбільше. Таке становище пояснюється тим, що при відмежуванні кримінальних правопорушень за ознаками, що характеризують їх об'єктивну сторону, зустрічаються частіше, ніж за інші ознаками.

Вимогливе відношення до правильного встановлення ознак об'єктивної сторони таких складів діянь є важливим із багатьох причин. Саме таке прискіпливе ставлення до цієї проблеми нерідко дає можливість встановити ознаки об'єкта й суб'єкта таких злочинних посягань. Таке посягання вчинене на деякі конкретні суспільні відносини може бути здійснено взагалі обмеженою кількістю способів, засобів і лише спеціальним суб'єктом. Як правило, «порушення законом об'єкта, що охороняється, може бути вчинено не будь-якими, а тільки певними діями, способами і засобами характер яких визначається у першу чергу властивостями самого об'єкта» [3, с. 137]. Запорукою вірного встановлення способів дії, ми в ряді випадків можемо зробити обґрунтований висновок про об'єкт або хоча б про приблизне коло об'єктів злочинного посягання, а часом і про форму вини [4, с. 161].

Слід звернути увагу на те, що відмежувати суміжні діяння за об'єктивною стороною доводиться, як правило, вже тоді, коли встановлено, що обидві дії посягають на один і той же родовий об'єкт і належать до однієї групи (роду) кримінальних правопорушень. Для визначення ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250 КК), які відмежовують їх від ознак об'єктивної сторони діяння, передбаченого ч. 2 ст. 249 КК, при цьому

необхідно виявити зміст об'єктивної сторони цих суміжних діянь. З цією метою системно згрупуємо і співставимо ознаки об'єктивної сторони, зафіксовані в диспозиції ст.ст. 250 та 249 КК. Так, для ст. 250 КК України характерні такі обов'язкові ознаки об'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення: 1) дія (проведення вибухових робіт у рибогосподарських водних об'єктах буде в наявності, коли такі роботи були проведені: а) в рибогосподарських водних об'єктах; б) без спеціального на те дозволу; в) за відсутності невідкладних випадків; г) без спеціальних проектів і не в суворій відповідності до єдиних правил); 2) спосіб вчинення діяння (проведення таких робіт свідчить, що такі – проводяться шляхом вибуху для підтримання судноплавства та лісосплаву на обмілілих ділянках річок, роботи примусового скресання сплавних річок і запобігання аваріям при запорах біля мостів та гідротехнічних споруд і затонів при лісосплаві); 3) місце вчинення кримінального правопорушення (рибогосподарські водні об'єкти – це водні об'єкти або його частини загального та спеціального користування, які використовуються (можуть використовуватися) для розведення, вирощування, відтворення, лову (добування) риби та інших водних живих ресурсів, де водогосподарська діяльність обмежується в інтересах охорони рибних запасів або диких водних тварин та інших водних живих ресурсів); 4) засоби вчинення цього діяння (вибухові речовини, вибухові матеріали, вибухові пристрої та засоби ініціювання вибуху). Натомість для ч. 2 ст. 249 КК обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення є: дії (це кримінальне правопорушення вчиняється лише шляхом дії. На такий шлях вчинення цього діяння вказують приписи в диспозиціях, як ч. 1, так і ч. 2 ст. 249 КК, зокрема, заняття рибним, звіриним та іншим водним добувним промислом) [5, с. 163]; наступна ознака об'єктивної сторони за ознакою ч. 2 ст. 249 КК «вчинені із застосуванням вибухових речовин» – це спосіб незаконного заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, а саме шляхом застосування вибуху [6, с. 186]; засоби вчинення цього кримінального правопорушення – це вибухові речовини, вибухові матеріали, вибухові

пристрої та засоби ініціювання вибуху; місце вчинення кримінального правопорушення – це водні об'єкти загального і спеціального користування.

Таким чином, підводячи підсумок з відмежування цих двох кримінальних правопорушень, передбачених ст. 250 КК та ч. 2 ст. 249 КК за ознакою « ті самі діяння, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових... речовин...» [7], то за ознаками об'єктивної сторони слід зазначити, що вони відрізняються за діями: для ст. 250 КК України характерні такі дії – проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин; для ч. 2 ст. 249 КК України характерні такі дії, як незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових речовин. Тобто для них характерні види діяльності, зокрема у першому випадку проведення вибухових робіт, а в другому незаконне заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Щодо способів, то вони подібні, але стосуються різних сфер. Засоби цих кримінальних правопорушень подібні. Натомість для статті 250 КК місцем вчинення кримінального правопорушення є лише рибогосподарські водні об'єкти, а для ч. 2 ст. 249 КК місце вчинення кримінального правопорушення – це водні об'єкти загального або спеціального користування.

Відмежування складів кримінальних правопорушень за суб'єктивною стороною. Вивчення матеріалів досудового розслідування і судової практики свідчить про те, що значна кількість помилок при кваліфікації кримінальних правопорушень відбувається або через неправильне розуміння суб'єктивних ознак порівнюваних діянь, або з причини неглибокого їх з'ясування. У цьому контексті слід зазначити, що кримінальне право України не надає пріоритету ані об'єктивним, ані суб'єктивним ознакам кримінальних правопорушень, оскільки переоцінка об'єктивних ознак призводить до об'єктивного ставлення в вину, то переоцінка суб'єктивних факторів призвела б до засудження за думки, а не за дії. І те, й інше суперечить вимогам законності, яка має своїм основним завданням боротьбу з різними антисуспільними явищами, забезпечення непохитності суспільного і державного ладу, тому ухил деяких авторів до так

званого пріоритету суб'єктивного ставлення у вину, має хибний, суб'єктивістський підхід до кримінально-правового ставлення в вину і не може бути сприйнятий практикою» [8, с. 140].

Аналіз суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ст. 250 і ч. 2 ст. 249 КК, свідчить, що їх ознаки (суб'єктивної сторони, в тому числі і за ознакою ч. 2 ст. 249 КК задекларованої для дослідження) співпадають, оскільки дії винних осіб мають умисну форму вини. При чому для одного, так і для другого складу кримінального правопорушення характерний лише прямий умисел.

Відмежування за суб'єктами кримінального правопорушення. Відмежування цих діянь залежно від їх суб'єктів у більшості випадків, як свідчить наше дослідження, не викликає значних труднощів. Це пояснюється тим, що ознаки суб'єкта цих діянь указані в законодавстві і легко можуть бути встановлені в процесі дослідження. Суб'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 249 КК за ознакою «ті самі діяння, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових речовин» є загальний суб'єкт, тобто фізична осудна, приватна або неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років. Натомість суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 250 КК слід розуміти фізичну осудну, службову особу, відповідальну за правильну організацію і проведення вибухових робіт або керівництво вибуховими роботами, зобов'язану виконувати правила охорони рибних запасів при проведенні вибухових робіт, або неслужбову особу, як виконавця проведення вибухових робіт, зобов'язану дотримуватись зазначених правил (громадянин України, особа без громадянства або громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення кримінального правопорушення виповнився вік кримінальної відповідальності.

Висновки. Підводячи підсумки щодо відмежування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 249 та ст. 250 КК, необхідно відзначити,

що вони мають відмінності за такими ознаками складу діяння: 1) за об'єктом кримінального правопорушення; 2) за предметом кримінального правопорушення; 3) за деякими ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення; 4) за місцем вчинення кримінального правопорушення; 5) за суб'єктом кримінального правопорушення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 — 2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 08.08.2021 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Дудоров О. О. Злочини проти довкілля. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. Київ : Юридична думка, 2012. С. 720-782.

3. Орымбаев Р. Специальный субъект преступления. Алма-Ата : Изд-во Алма-атинского ун-та, 1977. 153 с.

4. Коржанский Н. Й. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. Москва : Изд-во Академии МВД СССР, 1980. 248 с.

5. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : [монографія]. К. : Національна академія управління, 2011. 368 с.

6. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : [монографія]. К. : Національна академія управління, 2011. 368 с.

7. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 — 2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 08.08.2021 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

8. Воробей П. А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину. Петр Адамович Воробей. Київ : НАВСУ, 1997. 184 с.

ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ, ЩО ПОРОДЖУЮТЬ КРИМІНАЛЬНО КАРАНІ ДІЯННЯ ЖІНОК - ЗЛОЧИННИЦЬ

Московець Валерій Іванович,

к. соц. наук, доцент,
Харківський національний
університет внутрішніх справ

Вступ. Жіноча злочинність, як невід'ємна складова частина загальної злочинності, відноситься до історично мінливих явищ. Їй притаманні численні особливості, які є наслідком сингулярного соціального становища жінки в суспільстві і пояснюються також своєрідністю її психіки і фізіології. Останні десятиліття спостерігається неухильне зростання жіночої злочинності не тільки в Україні, а й в усьому світі. Існують об'єктивні та суб'єктивні чинники, що провокують жінок на злочини.

Мета роботи. Автор поставив собі за мету проаналізувати основні фактори, які генерують кримінально карані діяння жінок-злочинниць.

Матеріали і методи. При написанні роботи автор використав метод спостереження, оскільки довгий час працював начальником районного відділу міліції і безпосередньо брав участь у протидії жіночій злочинності, вивчав її на практиці. Застосування методу спостереження дозволило одержати знання про події, факти, про відкриту поведінку жінок. За допомогою спостереження у дослідника склалося своє, власне враження про об'єкт аналізу. Другий метод, застосований автором, це - *вивчення документів*. Були використані як первинні документи, що склалися на базі прямого спостереження, так і вторинні, що представляли собою узагальнення, виконані на базі інших джерел. Зокрема, були використані статистичні дані, оприлюднені Генеральною прокуратурою України, а також матеріали Головного управління Національної поліції в Харківській області, надані автору.

Результати і обговорення. Звернемося до кримінальної статистики щодо загальної злочинності в Україні та жіночої зокрема. За даними сервісу Numbeo,

який формує Індекс злочинності, Україна станом на 2021 рік займає 54 місце у світі (зі 135) за рівнем злочинності. В Європі за цим показником наша країна опинилася на третьому місці після Білорусі та Франції. З початку 2000-х років жіноча злочинність зростає вдвічі. Досить цікавим є коефіцієнт злочинної активності жінок. Незважаючи на деякі тенденції зростання, він залишається значно нижчим, ніж серед чоловіків і, тим більше, всього населення. Так, якщо у 2000-х роках у розрахунку на 100 тисяч населення він становив 97 осіб, то у 2010 роках – 190. Співвідношення жіночої і чоловічої злочинності нині складає 1:7. У 2019 році, зокрема, було виявлено 13785 жінок, які вчинили злочини, що складає 12,5% (у більш розвинених країнах кількість злочинів, вчинених жінками, становить від 17 % – у США, до 25 % – у ФРН та Нідерландах). Що ж стосується структури жіночої злочинності, то слід вказати, що у ній, як і у загальній, у 2019 році найбільшу частку становили злочини проти власності (63%). Найбільш розповсюдженими корисливими злочинами є крадіжки (6875 або 81 %), шахрайство (1105 або 13 %), грабежі (239 або 2,8 %), привласнення, розтрата майна або заволодіння шляхом зловживання службовим становищем (211 або 2,4 %), розбої (34 або 0,4 %), самовільне зайняття земельної ділянки або самовільне будівництво (14 або 0,16 %), умисне знищення або пошкодження майна у тому числі шляхом підпалу (12 або 0,14 %), а також вимагання (4 або 0,04 %), та інші. Серед жінок, які вчинили злочини в Україні, переважають особи досить молодого віку, із освітою, працездатні, але на момент вчинення злочину вони не працювали і не навчались – 1355 осіб або 9,8%.

До кримінологічних особливостей жіночої злочинності належать:

- Стабільний обсяг і рівень злочинності, схильний до зростання.
- Переважання корисливих злочинів, на тлі професійної діяльності.
- Зростає число жінок-убивць: в даний час серед убивць 13% жінки.

Безпосередньо до жіночих злочинів відноситься вбивство матір'ю новонародженої дитини. Такий злочин скоюють 5% жінок - вбивць.

- Кількість жінок, які заподіяли тяжку шкоду здоров'ю, в 2-3 рази

перевищує число жінок-убивць. Основну частину інших вбивств, скоєних жінками, становлять вбивства коханця / співмешканця і чоловіка. За деякими даними, цей вид вбивства у жінок зустрічається майже в шість разів частіше, ніж у чоловіків вбивство дружини або співмешканки. Цю обставину співробітникам карного розшуку та слідства доцільно враховувати в своїй службовій діяльності.

- Сферою здійснення жінками тяжких злочинів є сімейно-побутові стосунки. Мотиви цих злочинів - тривалі сімейні конфлікти, ревності, корисливість, катування дітей на догоду співмешканцю та ін. Зростає агресія і жорстокість скоєння злочинів жінками.

- До традиційних злочинів, що вчиняються жінками, відносяться організація та утримання місць розпусти, клепа, образа, неправдивий донос.

- Останніми роками спостерігається збільшення участі жінок в групових злочинах (40%), а також зростання числа рецидивів (10%).

- Залежність числа жіночих злочинів від стану алкогольного і наркотичного сп'яніння (30-40%). Соціально-моральна деградація жінок, які вчиняють злочини в зазначеному стані, значно вище, ніж у чоловіків.

- Омолодження жіночої злочинності. У судовій практиці відомі особливо жорстокі вбивства, в яких брали участь дівчатка-підлітки у віці 14 - 15 років. Найчастіше середній вік жінок, які вчиняють злочини, не вище 35 років. Найбільш зростаючою динамікою відрізняються жінки від 25 до 29 років та від 18 до 24 років Ці групи в структурі жіночої злочинності займають приблизно 30%.

Численними дослідженнями виявлено, що саме недоліки сімейного виховання ведуть до формування в розумі індивіда можливості протиправної дії. Вплив сім'ї має особливу значущість у зв'язку зі здійснення її впливу і цілеспрямованим педагогічним вихованням і управлінням поведінкою дитини з боку батьків. У Харківській області за 2018 р. за невиконання обов'язків з виховання дітей притягнуто: 2113 дорослих до адміністративної відповідальності; 15 – до кримінальної. Складено 123 матеріали на позбавлення

батьківських прав. Судами за результатами розгляду 84 таких матеріалів прийнято рішення про позбавлення батьківських прав.

Значне кримінологічне значення мають недоліки суспільного виховання, оскільки воно є цілеспрямованим і формує педагогічний вплив на особистість поза сімейним середовищем та здійснюється стосовно осіб дитячого і юнацького віку. Недоліки цієї діяльності мають кримінологічне значення, коли вона (діяльність) не в повному обсязі реалізує або не здійснює вплив, який повинен мінімізувати або заповнити недоліки сімейного виховання, а також слугувати противагою негативним впливам. Найбільшою мірою порушення сімейних контактів завдає шкоди особистості дівчаток. Обділені увагою сім'ї дівчата можуть в ранньому віці починати статеве життя, у них швидше відбуваються процеси деморалізації, інтимне життя набуває безконтрольного характеру. Втративши зв'язок з родиною, кинувши школу, дівчина виходить за рамки нормального людського спілкування, повернення до нормального життя і повернення поваги оточуючих стає неможливим. Соціальне відторгнення таких жінок здійснює на них більш стійкий і згубний вплив, ніж на чоловіків.

Серед криміногенних ситуацій можна виділити: за змістом: проблемні і конфліктні ситуації. Проблемні виникають при зіткненні жінки з труднощами, перешкодами у здійсненні прийнятого рішення або досягненні задуманого. Для того, щоб виконати задумане, жінка шукає спосіб подолання обставин, що склалися, а також засоби для цього подолання. Злочинна поведінка в своїй основі містить антисоціальну установку - злочинниця готова відповідно до свого світогляду діяти всупереч інтересам суспільства. На формування цієї антигромадської установки впливають такі суб'єктивні властивості особистості, як характер, темперамент, настрій, почуття, емоції. Здійснюючи майновий злочин, жінка намагається психологічно самоствердитися в суспільстві і у власній оцінці. А самоствердження є найпотужнішим стимулом людської активності.

Потреби в смачній їжі та алкогольних напоях, участь в сумнівних компаніях нерідко переростають в звичку до масового пияцтва. Статеві зв'язки

перетворюються в розгули, розпусту і вже у цій своїй якості поступово визначають злочинну поведінку зазначених жінок. Гострота ситуації полягає в тому, що рецидивна злочинність жінок залишається самостійним явищем з характерною для неї специфікою. Рецидивна злочинність жінок певною мірою збігається з загальними показниками жіночої злочинності. Але в той же час вона наближається до чоловічої злочинності. За оцінками багатьох кримінологів, рецидив злочинів жінок досить стійкий і коливається в межах 25-30%.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що основними чинниками, які впливають на жіночу злочинність є:

- посилення політичної, соціальної та економічної напруженості у суспільстві у результаті несприятливої міжнародної та внутрішньої ситуації, що підвищує рівень конфліктності між людьми;

- значне розповсюдження у суспільстві таких негативних явищ, як пияцтво, алкоголізм, наркоманія, проституція, бродяжництво;

- певна деградація деяких важливих соціальних інститутів і, у першу чергу, сім'ї;

- недоліки в роботі правоохоронних органів.

Підкреслимо, що даний перелік не є вичерпним.

**ГУМАНИЗМ КАК ОСЬ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ
АБУ НАСРА АЛ-ФАРАБИ**

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна

доктор юридических наук,
профессор кафедры
«Теории государства и право»
Ташкентского государственного
юридического университета.
г. Ташкент. Узюекистан

Введение. В Послании Президента Республики Узбекистан Олий Мажлису на 2021 год в разделе внешней политики особое внимание уделено вопросу сотрудничества со странами Центральной Азии. Дальнейшее укрепление многовековой дружбы, отношений добрососедства, стратегического партнерства и взаимного доверия с государствами Центральной Азии Президент назвал приоритетом внешней политики современного Узбекистана. При этом было отмечено, что сложные условия пандемии еще раз продемонстрировали, насколько страны Центральной Азии нужны друг другу и взаимно связаны. Сегодня проблематика региональной интеграции государств Центральной Азии на фоне активизации двухсторонних отношений между ними вновь приобретает актуальность. Одним из оснований для такого утверждения, чему главным образом и посвящена данная статья, является изучение политических и правовых учений аль-Фараби в таком масштабе придает мощный импульс популяризации, изучению и осмыслению среди молодого поколения и международной общественности творческого наследия великого ученого, который внес неоценимый вклад в развитие мировой науки и цивилизации. Как нам известно, что в Ташкенте в прошлом году создан Международный институт Центральной Азии, который занимается изучением происходящих в регионе Центральной Азии положительных процессов, а в текущем году проводят важные для стран региона международные

конференции в городе Ташкенте - «Взаимодействие региона Центральной Азии с Южной Азией» и в Хиве - «Центральная Азия на перекрестке мировых цивилизаций». [3]

Цель работы В статье рассматривается идея развития изучения наследия великого ученого Эпохи Восточного Ренессанса Абу Наср Фараби. Автором проанализированы идеальное, справедливое государства в трудах Фараби и его идеи о справедливости, о справедливых законах – справедливом праве, которые и на сегодняшний день имеют важное значение в воспитании молодого поколения народов Центральной Азии, так народы Центральной Азии на протяжении многовековой истории создали богатую самобытную культуру. Из глубокой древности исходят истоки взаимовлияния культур народов Центральной Азии. Страны Центральной Азии исторически всегда относили себя к единому региону. Коренное население имеет общую историю, схожую культуру, обычаи, исповедует одну религию. На территориях стран региона, особенно в приграничных областях, проживает большое количество представителей национальностей соседних государств, что способствует поддержанию многочисленных, в том числе родственных связей между жителями стран Центральной Азии. Узбекистан имеет общие границы со всеми странами региона и фактически находится в центре Центральной Азии.

Это все для изучения богатейшего культурно-духовного наследия народов Центральной Азии. Именно духовное и культурное наследие прошлого с точки зрения исторической перспективы и роли в интеграционных процессах должно способствовать осуществлению плодотворного диалога между народами Центральной Азии и способствовать региональной интеграции.

Материалы и методы Методы исследования: структурно-логический, сравнительно-правовой, статистический, описательный, социологический, системно-структурный, а также диалектический метод научного познания, сбор и анализ научного и практического материала

Большой вклад в исследование общеполитического, общественно-политического наследия ал-Фараби внесли таджикские исследователи, такие

как: Б.Г.Гафуров, А.М.Богоутдинов, А.М.Джахид, М.Д.Диноршоев"и др. А.М.Джахид [1],наряду с анализом социально-политической обстановки, идейных предпосылок формирования мировоззрения философа, в сжатой, но систематической форме исследует концепцию мыслителя о возникновении и формах человеческого общества, о вопросах государства, его функциях и задачах, о формах государственного управления, морально-политических качествах правителя. Однако при всей ценности данных работ в них остался нераскрытым ряд основных проблем, в частности, понятие политической философии, ее взаимосвязь и различия с этическим учением, концепция политического лидера, принципы функционирования добродетельного государства и недобродетельных городов. Политическая концепция ал-Фараби в контексте утопического учения и его влиянии на последующих мыслителей нашло отражение в исследовании Р.Комилова. Автор, проведя сравнительный анализ идей и концепций основных представителей общественно-философской и политической мысли эпохи средневековья с воззрениями ал-Фараби, отмечает гуманистический характер его теорий. Значительный вклад в изучение общефилософской системы ал-Фараби, особенно его философии, внесли ученые Казахстана как заведующая отделом философии Института философии, политологии и религиоведения Комитета по науке Министерства образования и науки РК Галия Курмангалиева считает наследие Аль-Фараби очень глубоким и многоплановым, которое требует скрупулезного отношения. Она отметила, что в казахстанской философии труды мыслителя стали рассматриваться как неотъемлемая часть казахстанского культурного кода с точки зрения его тюркского истока. [2]

Арабист и тюрколог, переводчик средневековой восточной литературы Зифа-Алуа Ауэзова отметила большую роль, которую сыграли научные трактаты Аль-Фараби в формировании философского дискурса в средневековой Европе. Она обратила внимание, что в текущем году также празднуется 175-летний юбилей другого великого мыслителя Абая Кунанбаева, в связи с чем, ей очень радостно видеть торжество ценности знаний и в творчестве Абая и в

рационалистической философии Аль-Фараби.

Результаты исследования: Изучение и использование правового опыта любого народа благотворно влияют на реформирование системы права вообще, особенно, если правовой опыт велик, а золотой запас ценностных норм богат. Таким богатейшим опытом как раз располагают народы Центральной Азии, которые внесли достойный вклад в развитие науки и цивилизации Востока. На Востоке, в частности в Средней Азии, организация научной деятельности в форме академии стала традицией, и тем самым учреждения подобные академии в Ургенче стали открываться в Марве, Бухаре, Ходженте и других городах. Абу Наср ал-Фараби является выдающимся философом эпохи Восточного Ренессанса, ученым-энциклопедистом, родоначальником ирано-арабоязычной рационалистической и политической философии, духовным наставником многих мыслителей. Он занимает особое место в истории общественно-философской и политической мысли народов Центральной Азии. Широкую известность Фараби принесли его комментарии трудов Аристотеля, в связи с чем еще при жизни ему было присвоено почетное имя "Аристотель Востока", "Второй учитель".[3],

В своих государственно -правовом учение Фараби выдвигает свою оригинальную концепцию происхождения общества: "По природе своей каждый человек устроен так, что для собственного существования и достижения наивысшего совершенства он нуждается во многих вещах, которые он не может доставить себе один и, для достижения которых он нуждается в некоем сообществе людей, доставляющих ему в отдельности каждый какую-либо вещь из совокупности того, в чём он испытывает потребность. При этом каждый человек по отношению к другому находится точно в таком же положении. Вот почему лишь через объединение многих помогающих друг другу людей, где каждый доставляет другому некоторую долю того, что необходимо для его существования, человек может обрести то совершенство, к которому он предназначен по своей природе. Деятельность каждого из членов такого сообщества в совокупности своей доставляет каждому из них всё то, в

чём он нуждается для существования и достижения совершенства", - утверждает Фараби. Актуальность изучения учения Фараби имеет огромное значение в том, что он предпринимает изложить проект идеального общества (города-государства). Гуманизм - одна из главных особенностей политического творчества ал-Фараби. В политической философии мыслителя раскрываются два аспекта гуманизма: этический и политический. Этический аспект, культивирование гуманистических ценностей выражают взгляды мыслителя о человеке как о высшей ценности мироздания. Политический аспект, который выдвигает и обосновывает философ, раскрывает идею о необходимости создания в обществе достойных условий жизни. Исходя из этого мыслитель пытается доказать нравственный идеал с политической позиции. [7].

Общества Фараби классифицирует на великое (объединение всех людей, народов, населяющих землю), среднее (общество определенного народа) и малое (объединение людей в отдельные города). Взяв за исходные моральные категории добра, зла, отношения к труду, он делит города-государства на добродетельные, коллективные и невежественные. [3],

В добродетельных городах-государствах общественная жизнь построена на принципах высокой нравственности людей, которые, помогая друг другу, достигают истинного счастья. Изучая цели и построения добродетельного государства он также обратил внимание на общественный строй общества. Значительное место в политико-правовом учении Абу насра Фараби занимает обоснование сущности добродетельного города-государства, которая заключается в его правовой природе. Он подчеркивает характер законов, издающихся в добродетельном государстве, отражающих и согласовывающих интересы различных классов и социальных групп.

Поэтому Фараби пишет о пяти слоях населения в добродетельном государстве: 1) мудрецы и другие достойные лица; 2) "люди религии", поэты, музыканты, писцы; 3) счетоводы, геометры, врачи, астрологи и т.п.; 4) воины – ратники, стражники и т.п.; 5) богатые люди, земледельцы, скотоводы, купцы и т.п. В добродетельном государстве все эти слои населения связаны дружбой,

взаимными интересами, справедливым отношением друг к другу. [4],

Добродетельный город возглавляет философ-правитель, способный познать начала, управляющие природой и обществом, и передать эти знания населению.

Фараби считает, что первый глава – это тот, над которым абсолютно никто не властен. И, в действительности, он является правителем всех людей и во всех частях благоустроенного мира. Залогом его превосходства над другими являются 12 особенностей, среди которых есть и природные и духовные качества. Решительность, отвага и мужество в совершении достойных поступков и избежания проявлений слабости. Мыслитель подчеркивает, что неотъемлемой и важной частью духовной культуры являются формальные свойства интеллектуальной и волевой деятельности, из которых самая важная роль принадлежит праву. Будучи социальной системой, право является единственной социально дисциплинирующей системой. [3],

В русле современных задач, стоящих перед народом Центральной Азии, а также Узбекистана, эти идеи аль-Фараби имеют несомненную актуальность. Как отметил в своём выступлении Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёева на международной конференции «Центральная и Южная Азия: региональная взаимосвязанность. Вызовы и возможности» [8], Расположенные на перекрестке дорог Великого шелкового пути Центральная и Южная Азия в течение многих веков способствовали активному диалогу между народами и цивилизациями. От того, каким вырастет молодое поколение, какое получит образование и воспитание, какие условия и «социальные лифты» мы будем для него создавать, – зависят судьба и будущее наших стран и народов. Для эффективного взаимодействия в вопросах молодежи предлагаю создать постоянно действующий Молодежный совет стран Центральной и Южной Азии.

Аль-Фараби выдвигает принцип распределения общих благ. Все жители государства должны наделяться благополучием, богатством, почестями, положением и прочими благами, к которым они могут быть сопричастны.

Каждый из горожан должен иметь долю этих благ, равную его заслугам. Он анализирует понятие справедливости как юридическое явление. Эти идеи тоже сегодня актуальны и видим их реализации в жизни народов.

Ведь реформы для благо народа что писал выдающийся ученый аль-Фараби, за что мы ценим его идеи в современном Узбекистане. Также, будет несправедливо, считал аль-Фараби, если горожанин получит меньше или больше, чем он того заслуживает. Так что государство должно следить за правильным распределением благ. Поэтому в добродетельном государстве нет нищих, бедных. Но могут быть инвалиды и больные. Для их содержания средства должны выделяться из государственных припасов.

Теперь о инвалидов и их социальной защиты. В этой области тоже сделаны новые шаги так как, президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев подписал закон «О ратификации Конвенции о правах инвалидов (Нью-Йорк, 13 декабря 2006 года)». [10], Ранее проект закона был принят Законодательной палатой 18 мая и одобрен Сенатом 29 мая. Цель настоящей Конвенции заключается в поощрении, защите и обеспечении полного и равного осуществления всеми инвалидами всех прав человека и основных свобод, а также в поощрении уважения присущего им достоинства. [9],

Таковы некоторые государственно-правовые взгляды Аль-Фараби сегодня осуществляются в реальной жизни народов Центральной Азии в том числе Узбекистане так как президент страны Шавкат Мирзиёев заботиться о народе. В своем выступление глава государство на форуме молодежи Узбекистана 26 декабря 2020 как отметил: «Пришло время, когда каждый хоким, министр, председатель махалли, живя этим, должен задаться вопросами: «Что я сделал для молодежи сегодня? Что я должен сделать завтра в интересах молодежи?» Руководители, которые не думают об улучшении жизни молодого поколения, осуществлении его устремлений, равнодушные к нему, не имеют права быть нашими соратниками и сподвижниками». [10],

Подобный подход к государству позволил мыслителю аргументировать представления о праве: право не только разграничивает интересы или создает

компромисс между ними, право осуществимо только при условии свободы личности. Только тогда правовой порядок будет представлять собой систему отношений, при которых все лица данного общества обладают наибольшей свободой деятельности и самоопределения. Понимание этого, на наш взгляд, есть необходимый атрибут развитого правосознания и высокого уровня правовой культуры. Сегодня идеи аль-Фараби осуществляются так как, в Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах предусмотрено создание вокруг нашей страны пояса безопасности, стабильности и добрососедства, а также урегулирование вопросов делимитации и демаркации Государственной границы. Так как, общества Фараби классифицирует на великое (объединение всех людей, народов, населяющих землю), среднее (общество определенного народа) и малое (объединение людей в отдельные города). Взяв за исходное моральные категории добра, зла, отношения к труду, он делит города-государства на добродетельные, коллективные и невежественные. И сегодня великое общество аль-Фараби мы видим как содружество стран ООН. Вспомним как, о главном приоритете региона Центральной Азии во внешней политике Узбекистана было заявлено Президентом нашей страны и с трибуны ООН, в ходе выступления на 72-й сессии Генассамблеи 19 сентября 2017 года. «Мирная, экономически процветающая Центральная Азия - наша важнейшая цель и ключевая задача», - отметил тогда лидер Узбекистана. По инициативе Президента под эгидой ООН в Самарканде 10-11 ноября 2017 года проведена Международная конференция высокого уровня «Центральная Азия: одно прошлое и общее будущее, сотрудничество ради устойчивого развития и взаимного процветания». Успешное проведение данной конференции способствовало последующему единогласному принятию 22 июня 2018 года Генассамблеей ООН специальной резолюции «Укрепление регионального и международного сотрудничества по обеспечению мира, стабильности и устойчивого развития в Центрально азиатском регионе».

Если обратим на идеи аль-Фараби где говорится о среднем обществе

среднее (общество определенного народа) то можно сказать это народы стран

Центральной Азии, за что важны государственные визиты глав государств для добрососедских и стратегических партнерств.

Выводы. Проведённый анализ показывает, что ал-Фараби выработал глубоко прогрессивную, оригинальную и рационалистическую систему политической философии, и правовую культуру позволяет сделать следующие выводы:

Во-первых, незыблемые ценности идеи аль-Фараби не потеряли своей актуальности и созвучны с повесткой на международных конференциях. . Во-вторых, следует подчеркнуть, что идеи великого ученого аль-Фараби открыла новые возможности для утверждения принципов демократии и гуманизма во всем мире.

В-третьих, главная цель политики, по аль- Фараби, это поиск путей и способов достижения счастья и нравственно-интеллектуального оздоровления общества. Ал-Фараби особо подчеркивает значение политики в обеспечении общественного развития, создания благоприятных условий для совершенствования человека и общества в целом, в определении общих целей, разработке согласованных методов и способов их достижения. Что можем с гордостью сказать: Это новый Узбекистан, новая Центральная Азия. Как говорил президент Узбекистана «Мы поставили перед собой великую цель – формирование фундамента нового Ренессанса в нашей стране, и с этой целью должны создать среду и условия для воспитания новых Хорезми, Беруни, Ибн Сино, Улугбеков, Навои и Бабуров. Важнейшими факторами в этом историческом процессе, неотъемлемой частью нашей национальной идеи являются развитие образования и воспитания, науки и инноваций, утверждение здорового образа жизни». [11].

В-четвертых, в 2020 году под эгидой ЮНЕСКО отмечался 1150-летие средневекового восточного философа Абу Наср ибн Мухаммеда аль-Фараби, более известного как Аль-Фараби или Alfarabius. Изучения наследия аль-Фараби настолько актуальные, что каждая мероприятия имеет международный

статус, поскольку учение аль-Фараби без преувеличения входит в мировую сокровищницу идей человечества, объединяя Восток и Запад.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ/ REFERENCES

1. Аль-Фараби. Философские трактаты. – Алма-Ата, 1972. – С.288-89,
2. Аль-Фараби. Афоризмы государственного деятеля / Аль-Фараби. Социально-этические трактаты. - Алма-Ата: Наука, 1973. - 169-274.
3. Касымжанов А.Х. Аль-Фараби. – М.: Мысль,1982 –С. 317-319;
4. Диноршоев М.Д. Ал-Фараби в истории таджикской философии // Известия АН РТ.
5. Аль-Фараби. Трактат о взглядах жителей добродетельного города / Аль-Фараби. Философские трактаты. - Алма-Ата, 1972.-С. 193-377.
6. Джахид А.МР. Абу Наср Ал-Фараби о государстве. -Душанбе: Дониш, 1968.
7. Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на международной конференции «Центральная и Южная Азия: региональная взаимосвязанность. Вызовы и возможности». <https://president.uz>
8. <https://www.norma.uz>
9. Закон Республики Узбекистан от 7 июня 2021 года № ЗРУ–695
10. Послание Президента Узбекистана Шавката Мирзиёева Олий Мажлису от 30.12.2020
11. Указ Президента Республики Узбекистан «О Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития страны в 2017-2021 годах», Народное слово от 8 февраля 2017 г.

**СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗАВІДОМО
НЕПРАВДИВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН,
ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ**

Харь Інна Олексіївна

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедрою
інтелектуальної власності та
цивільно-правових дисциплін
Київського інституту інтелектуальної
власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна

Анотація. У публікації проведено дослідження суб'єкта кримінального правопорушення завідома неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Авторка з'ясувала ознаки суб'єкта цього кримінального правопорушення. Крім того, в цій роботі було запропоноване визначення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 259 КК України.

Ключові слова: суб'єкт, кримінальне правопорушення, фізична особа, вік кримінальної відповідальності, осудність особи.

У відповідності до ч. 1 ст. 11 КК України кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [1]. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [2]. Із цього визначення слідує, що обов'язковими

ознаками суб'єкта кримінального правопорушення є фізична особа, осудність цієї особи та досягнення нею віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Таке визначення суб'єкта піддано критиці професором В.М. Куцом, який заявляє, що «така дефініція має певні вади, головною з яких є ігнорування його факультативних ознак, що окрім іншого, призводить до формальної класифікації суб'єктів, яка в свою чергу породжує розбіжності та труднощі в кримінально-правовій оцінці суспільно-небезпечних діянь. Суб'єктом злочину доцільно визначати як фізично, осудну особу, котра вчинила у віці, з якого настає кримінальна відповідальність, суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом та має інші ознаки, закріплені в Особливій частині КК» [3, с. 18].

Фізичність суб'єкта означає, що юридичні особи не можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення, що відповідає принципу персональної відповідальності за вчинене діяння (це положення закріплене в ст. 18 КК України). Це означає, що суб'єктом кримінального правопорушення може бути не будь-яка фізична особа, а людина осудна, тобто тоді, коли вона має належну здатність до критичного сприйняття впливу зовнішнього середовища на її свідомість і може керувати своїми діями. Людина неосудна немає цієї здатності, а тому вона не може правильно орієнтуватися в суспільному оточенні, не здатна усвідомлювати соціальне значення і характер своїх дій, передбачити їх суспільно небезпечні наслідки. Це означає, що здатність суб'єкта розуміти суспільну значимість своєї поведінки в конкретній обстановці і керувати нею є основною ознакою осудності.

У відповідності до ч. 1 ст. 19 КК України, осудною визначається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення може усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними, але це визначення зосереджує увагу лише на психологічній стороні явища, але не використовує соціально-медичний та юридичний елемент. Тому під осудністю слід розуміти здатність особи в момент вчинення кримінального правопорушення (в нашому випадку, передбаченого ст. 259 КК України) за своїм психічним станом усвідомлювати

фактичний характер і суспільну небезпечність діяння та керувати ними, а отже внаслідок цього мати здатність підлягати кримінальній відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення. Таке розуміння осудності включає три критерії, а саме: соціально-медичний, психологічний, а також і юридичний. Соціально-медичний критерій свідчить, що суб'єкт під час вчинення кримінального правопорушення: 1) досяг такого розвитку психічних функцій та відповідної соціалізації, який дозволяє йому усвідомлювати дійсне розуміння, що діється та керувати своїми вчинками; 2) в цей момент немає місця прояву жодна з хворобливих вад психіки, яка б позбавила особу цієї спроможності. Крім того, слід акцентувати увагу на тому, що соціально-медичний критерій є також показником відповідного вікового розвитку та психофізичного стану людини, а тому слугує, в певній мірі, основою психологічного критерію осудності. Виходячи з означеного психологічний критерій осудності свідчить про здатність особи усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпечність діяння та керувати ним, тобто цей критерій показує, що людина не безвольна істота, яка повністю залежить від біофізичних факторів, а є особистістю, яка має розум і волю та здатна, в той же час переживати емоції, тобто обирати той чи інший варіант своєї поведінки.

Психологічний критерій має дві самостійні ознаки в їх сукупності: 1) інтелектуальна та 2) вольова. Під інтелектуальною ознакою слід розуміти – здатність усвідомлювати фактичний характер своєї злочинної поведінки та їх суспільну небезпечність. Натомість під вольовою ознакою слід розуміти спроможність керувати своєю поведінкою. У той же час юридичний критерій осудності свідчить про здатність особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, усвідомлювати, розуміти значення осудження за свої дії, тобто бути відповідальною за вчинення кримінального правопорушення. Тому осудність відноситься до юридичної категорії, оскільки осудність є ознакою суб'єкта як елемента юридичної конструкції, тобто конкретного складу кримінального правопорушення.

Наступною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є

досягнення до моменту вчинення кримінального правопорушення віку кримінальної відповідальності. Віком прийнято вважати період розвитку людини, що характеризується якісними змінами у фізичних і психічних процесах, підпорядкований особливим закономірностям в їх протіканні [4, с. 3]. Тобто, вік необхідно розглядати як визначену психологічну властивість або якість людини [5, с. 28]. Тому до встановлення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, законодавець підходить диференційовано, виходячи з характеру кожного кримінального правопорушення і можливості людини відповідно до її віку усвідомлювати суспільну небезпечність вчиненого нею діяння [6, с. 29]. Тому при визначенні віку кримінальної відповідальності встановлюється рівень розвитку інтелекту, волі та соціалізації особи, необхідний і достатній для відповідальності за вчинене суспільно небезпечне діяння (в нашому випадку, передбаченого ст. 259 КК України).

З приводу суб'єкта кримінального правопорушення існують наступні погляди: 1) В.О. Навроцький; Т.М. Приходько та О.В. Смаглюк; [7, с. 799; 8, с. 595] стверджують, що суб'єкт цього кримінального правопорушення загальний; 2) В.П. Тихий запевняє, що «суб'єктом цього злочину може бути будь-яка особа, яка досягла на момент вчинення злочину 16-ти років» [9, с. 490]; 3) П.С. Матишевський переконував, що «суб'єктом злочину може бути особа, яка до його вчинення досягла шістнадцяти років» [10, с. 586]; 4) М.К. Гнетнев та А.О. Даниловський переконують, що «суб'єкт злочину загальний, фізична осудна особа, яка досягла 16-ти років» [11, с. 422].

Аналіз існуючих поглядів на суб'єкт кримінального правопорушення свідчить, що тут відсутня єдність поглядів. Так, визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 259 КК України, зроблене В.О. Навроцьким, Т.М. Приходько та О.В. Смаглюком не відображає соціального статусу суб'єкта, а отже не може надати належної допомоги правоохоронним органам для кваліфікації діяння. Визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 259 КК України, запропоноване В.П. Тихим є неповним, оскільки не відображає його ознак. Таке

ж зауваження стосовно розуміння суб'єкта цього кримінального правопорушення можна зробити і П.С. Матишевському. Більш вдале визначення суб'єкта кримінального правопорушення належить М.К. Гнетневу і А.О. Даниловському, але й воно має певні недоліки.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна запропонувати наступне визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 259 КК України: «Під суб'єктом кримінального правопорушення завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності слід розуміти фізичну осудну особу (громадянина України, громадянина іноземної держави, особи без громадянства), якій до моменту вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16-ть років».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 — 2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 08.08.2021 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 — 2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 08.08.2021 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину. Вісник Університету внутрішніх справ. Вип. 1. Харків, 1996. С. 17-23.
4. Щукина Г.И. Возрастные особенности школьника. Л.: Ленинградский государственный педагогический институт им. А.И. Герцена, 1955. 33 с.
5. Орлов В.С. Субъект преступления. М.: Юридическая литература, 1958.260 с.
6. Орлов В.С. Субъект преступления. М.: Юридическая литература, 1958.260 с.

7. Навроцький В.О. Коментар до розділу IX «Злочини проти громадської безпеки». Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доп. К. : Юридична думка, 2012. С. 783-821.

8. Приходько Т.М., Смаглюк О.В. Коментар до розділу IX «Злочини проти громадської безпеки». Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юринком Інтер, 2016. С. 579-617.

9. Тихий В.П. Коментар до розділу IX «Злочини проти громадської безпеки». Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Т. 2. Х.: Право, 2013. С. 461-523.

10. Матишевський П.С. Коментар до розділу «Злочини проти громадської безпеки». Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. За станом законодавства і постанов Пленума Верховного Суду України – на (грудень 2001 р.) за ред. С. С. Яценко. К.: А.С.К., 2001. 2002. С. 579-612.

11. Гнетнев М.К., Даниловський. Глава 10 «Злочини проти громадської безпеки». Кримінальне право (Особлива частина): підручник. За ред. О.О. Дудоров, Є.О. Письмеського. 2-ге вид. К.: «ВД» «Доктор», 2013. С. 394-430.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАВНИКА

Якимчук Мирослава Юрїївна

к.пед.н., доцент кафедри
спеціальних юридичних дисциплїн
Національний університет водного
господарства та природокористування
м. Рівне, Україна

Вступ. Щороку потреби суспільства збільшуються, а паралельно з цим зростають і вимоги професійних умінь та навичок юриста, зокрема і до формування комунікативної компетентності як однієї із ознак професіоналізму. Зазначимо, що успішність роботи правників полягає не лише в умінні правильно застосовувати норми законодавства, а ще й в комунікації з людьми, оскільки значна частина роботи припадає на консультаційну діяльність. Саме комунікативні навички є одним із важелів подальшого їхнього професійного росту, тому на фоні цього і виникає питання щодо формування *комунікативної культури* правників.

Мета роботи –дослідити поняття та суть комунікативної культури правника.

Аналіз наукових джерел: під час дослідження питання комунікативної культури було проаналізовано праці таких науковців, як В.П. Барковського, О.М. Берегової, З.Ю. Височана, В.М. Розіна, В.В. Соколова, О.В. Уварова, М.Ю.Якимчук та ін.

Виклад основної інформації. Під «культурою» прийнято розуміти ряд факторів які характеризують людину, її освіченість, виховання, вміння та знання в тій чи іншій сфері життя тощо. Щодо представників юридичної сфери діяльності головним елементом, що характеризує їх діяльності можна визначити правову культуру, що проявляється у високому рівні знань законів та вмінні їх правильно застосовувати на практиці. В свою чергу комунікативна культура трактується, як певна сукупність знань, мовних умінь, навичок у спілкуванні,

що були освоєні людиною в процесі соціалізації, навчання та виховання. Або ж деякі дослідники трактують це визначення, як вміння слухати та розуміти почуте [4].

Зауважимо, що в консультаційній роботі правникам за обов'язками професії доводиться проявляти свої комунікативні навички, маючи справу з різними життєвими ситуаціями, зустрічаючись з безліччю людей: від звичайного працівника до директора, від студента до професора, від законослухняного громадянина до закоренілого злочинця. Беззаперечно, що це вимагає від них широкого кругозору, глибоких знань та навичок, високої культури поведінки та комунікабельності; а також володіння додатковими знаннями: психолога, в якійсь мірі педагога чи вихователя усе це, на наш погляд, потрібно для встановлення істини у справі.

Дослідивши наукові джерела ми дійшли висновку, що комунікативна культура правника має вагомий вплив на успіх в його професійній діяльності.

Цікавим для нашого дослідження є дисертація Попової Г.В. «Професійна комунікативна компетентність працівника ОВС», де чинники, які є необхідними для формування успішної комунікативної діяльності правника:

1) *особистісні*, що являють собою особисті риси характеру: вміння встановлювати контакти з людьми, спілкуватися з представниками різних верств населення, мужність, стриманість, чесність, добросовісність, ввічливість, доброзичливість, принциповість, людяність, тактовність, самокритичність, готовність до самопожертви;

2) *спеціальні професійні якості*, які відображають володіння спеціальними знаннями, вміннями і навичками, а також певними особистісними якостями, необхідними правнику для успішної професійної діяльності [3, с.7].

На нашу думку, варто виділити ще один чинник, що теж має вагомий вплив на комунікативну культуру правника – це культура спілкування. Зазначимо, що це поняття не є синонімом комунікаційної культури, але нерозривно пов'язане з ним, адже *спілкування є процесом взаємодії між людьми, під час якого формуються індивідуальні відносини між сторонами,*

виникають довірливі стосунки та відбувається обмін інформацією.

В.В. Соколова, досліджуючи це питання, звертає увагу на те, що однією із головних умов культури спілкування можна вважати *«цілеспрямоване виховання оцінювального ставлення до висловлювання»*, що поділяється на 3 етапи:

- усвідомлення мети спілкування;
- врахування ситуації, умов спілкування, його місця та адресата;
- передбачення впливу промови на співрозмовника. Цей етап має

широке значення і вимагає конкретних вмінь: вибір тих мовних засобів, що матимуть ефективний результат при спілкуванні; оптимальне використання в розмові невербальних засобів спілкування; зважити на відповідність вербальних та невербальних засобів при спілкуванні [5, с. 48].

З.Ю. Височан зазначає, що комунікативна культура юриста ґрунтується особистих властивостях людини, що *«засвоює, переосмислює, вдосконалює комунікативні знання, цінності, досвід, реалізація яких дає змогу досягати взаєморозуміння у спілкуванні»* [2].

Зауважимо, що на сьогодні можна спостерігати комунікативну культуру правників шляхом аналізу того, як юристи вміло перелаштувалися з «offline» спілкування на «online» за допомогою різних соціальних мереж, як за допомогою них вони комунікують з людьми, надають їм консультації та презентують себе як фахівця.

Погоджуємося з думкою О.М. Берегової, що комунікативна діяльність, як і будь-яка інша діяльність, для ефективного її здійснення передбачає наявність специфічних комунікативних умінь, які формують комунікативну культуру особистості, як *«систему поглядів і дій, які служать індивіду моделю орієнтації для задоволення потреб у самореалізації та способом досягнення цілей підчас спілкування з іншими людьми»* [1].

Висновок. Отже, на формування комунікативної культури правника впливає ряд таких чинників, як особисті риси характеру; професійні компетентності, набуті під час навчання та практики; вміння вести розмову з

співрозмовником, використовуючи різні психологічні та виховні методи під час діалогу. Провівши дослідження, можна констатувати, що формування комунікативної культури правників є важливим елементом в їх професійній діяльності, але ці навички потребують постійного вдосконалення.

Проведене дослідження не претендує на остаточне вирішення усіх аспектів обраної проблеми. Перспектива подальшого дослідження полягає в аналізі ефективних методів, які сприятимуть розвитку комунікативної компетентності юриста під час он-лайн консультування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Берегова О.М. Комунікація в соціокультурному просторі України: технологія чи творчість. Київ:НМАУ ім. П.І. Чайковського,2006. 388 с.
2. Височан З.Ю. Формування комунікативної компетентності як ознаки професійної культури майбутніх фахівців права. *Наука і освіта*. 2015. № 6. С. 21-27.
3. Попова Г.В. Професійна комунікативна компетентність працівника ОВС. Автореф. дис... канд. психол. наук. К., 1997, 21 с.
4. Садовская В.С. Основы коммуникативной культуры. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2011. 206 с.
5. Соколова В.В. Культура речи и культура общения. М., 1995. С. 58.